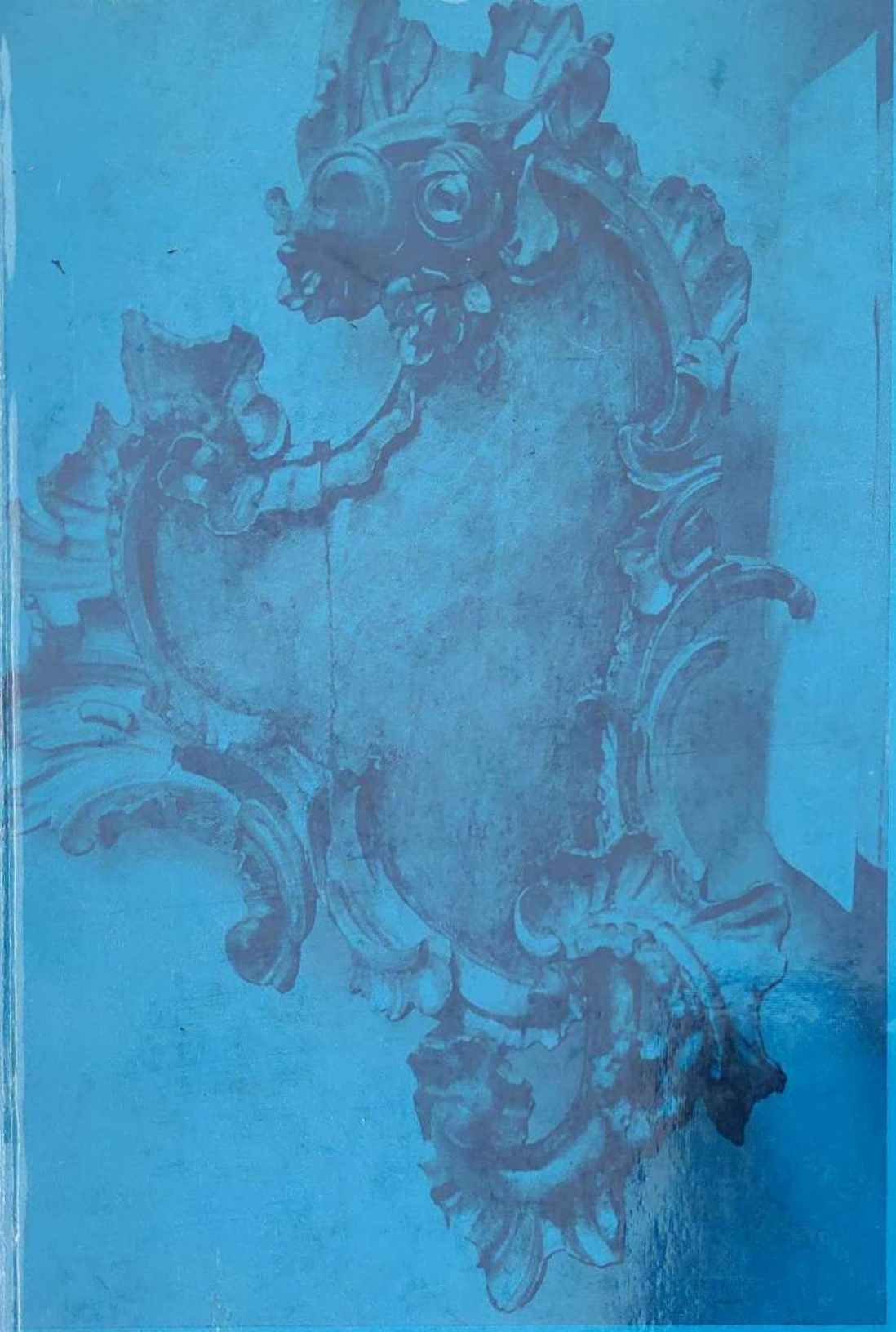

PAŠKAL CVEKAN, franjevac

Virovitica i Franjevci

PAŠKAL CVEKAN, franjevac

59

Virovitica i Franjevci

Povijesno-kulturni prikaz sedam stoljetne povezanosti Virovitice s Franjevcima prigodom 200 godina posvećenja samostanske crkve Svetoga Roka, jedinstveno vrijedna i sačuvana baroknog spomenika u Virovitici.

Virovitica 1977.

KNJIŽNICA »TINA UJEVIĆA«
SIGNATURA 930.85 CVE v
INVENTARNI BR. 102,000
930.85/997.5/2

Izdavač
HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO »Sv. ĆIRILA I METODA«
ZAGREB
Trg kralja Tomislava 21
1977.

Tisak: »Plamen« grafičko poduzeće Slav. Brod

MOJ SUSRET S VIROVITICOM

S deset cvijetnih proljeća, proživljenih u toplom i dragom ozračju jednog siromašnog, obrtničkog doma, bio sam samo dijete, s kojim nitko ne računa i na koje nitko ne svraća pažnju. Bio sam cvijet u pupoljku i čovjek u mogućnosti, nešto kao slaba trstika u staroj Dravi, ali trstika koja misli, zapaža, osjeća i ima svoje nepristupačno i sveto područje osobna života, u koji nitko silom ne može ući. I baš zato sposoban sjećati se i ne zaboravljati, nositi u sebi i jedno sjećanje na susret s Viroviticom, na prvi dolazak u grad, gdje sam sada proveo već jedanaest bogatih životnih jeseni.

Sjećam se tog 7. rujna 1923. Brojenjem godina-davno a u sjećanju-svježe i blizu, izvan vremena-sadašnje.

Tjelesni moj omot mijenjao se i nestajao, pokoran zakonima izmjene tvari, jer tijelo za svoj život treba i jelo i piće, stan i odijelo i zato je sebično, okrenuto prema sebi. Materijalnost je i u meni poprimila utjecaje zakonitosti prostora i vremena, stjecao sam iskustva i znanja i brojio godine, koje su na tijelu ostavljale svoje tragove. U svemu tome jedno ipak sigurno znam, znam da sam onaj isti, samome sebi istovjetan, razumni i slobodni nosilac svih onih rađanjem primljenih nagonskih određenosti, jer sam živio i sada živim izvan vremena i prostora, sposoban primljeno pretvarati u dar i od nešto postajati netko, svjestan da su moji životinjski izvori iza mene a ljudski ispred mene. Moje pravo ja nije materijalno nego duhovno, ne mijenja se, ostaje isto, ne prisvaja nego daje, težnja je za neograničenim i potvrđuje se smiješkom dobrote i plemenitošću dara-misli i sjeća se — zna za sebe. Znači životno središte, gdje se istina spoznaje i dobro ljubi, i u koje nitko silom i bez mene ne ulazi i ne može ući.

Sjećam se te davno prošle noći, kad je čitavo moje osobno biće postalo čežnja i očekivanje, usmjerenje prema jednoj nepoznatoj a tako privlačnoj točki, prema gradu koji mi je u duši odjekivao kao muzika i pjesma, neobično i lijepo — Virovitica.

Noć je bila rujanska, vedra, puna mjesečine i dalekih, blistavih zvijezda. Tvrdom cestom od Pitomače prema Gracu drndala su jednolično seljačka kola okovanih točkova, prazna, s nešto slame i sijena iza sjedišta, na kojemu su sjedjeli kočijaš i moj otac, kovač. Na toj slami i sijenu ležao sam pokriven gunjevima kojima su pokrivali konje, kad se kola dulje vremena zadržavala uz neku seljačku gostionicu.

Uz cestu s obje strane stajali su tada visoki jablanovi. Izgledali su mi visoki, šutljivi i sablasno tajnoviti u odsjevu mjesečeva svjetla. Plašila me njihova šutnja. Pričinjali su mi se kao neka prijetnja. Draškali su moju maštu i nisu mi dali spavati.

Prolaz kroz Stari Gradac i dugi Lozan činili su mi se bez kraja. Nisam tada ni slutiti mogao da je tu negdje otkriveno nalazište ilirske kulture brončanog doba i da se tu protezao rimski put, koji je od Drave išao prema Bilogori i kod današnje Vukosavljevice prelazio cestu koja je od Zapada povezivala Ptuj s Osijekom-rimsku Mursu s Petovijem — i vodio prema Severinu. Svu moju pažnju je tada zaokupljalo samo ono vidljivo, neposredno prisutno.

Negdje pred jutro uzbudio sam se, kad sam iz daleka ugledao prvu električnu žarulju koja je svijetlila pričvršćena na drvenu stupu uz cestu kod prve kuće u današnjoj Štrosmajerovoj ulici. Gledao sam to svijetlo kao u čudu. Ne titra a svijetli. Mislio sam, kod nas u sobama gore svijeće i petrolejke a ovdje na ulici električno svijetlo, premda je mjesečina!

Zadivljen brojenjem žarulja na stupovima s obje strane ulice Viroviticu nisam ni vidio. Ostao mi je u sjećanju samo onaj ulaz u sajmište u današnjoj ulici Stjepana Radića. Bilo je od ulice ograđeno plotom i u sredini su bila velika drvena vrata s dva krila. Naša kola zaustavila su se u prostoru ispred željezničke pruge.

Kad se razdanilo, mene je najviše privlačila željeznička pruga, gdje su povremeno prolazile lokomotive i vlakovi. Kako je od sajmišta prema Zapadu pruga u usjeklini male pješčane uzvisine, sjećam se da sam stojeći iznad pruge gledao prema Jugu i da je tada sav onaj prostor prema Milanovcu i Svetom Križu bio bez stanbenih zgrada. Bilo je tu zapravo mnogo klada porušene šume i Drahove pilane. Nikad toliko trupaca nisam u životu do tada još vidio. Prazno je zemljište bilo i prema današnjem Taborištu.

Pred podne sam se usmjelio izaći iz sajmišta i na ulicu Stjepana Radića — onda još Kolodvorsku. Između dviju pruga prema Istoku stajao je veliki paromlin i u dvorištu uz prugu mnogo seljačkih kola. Seljaci su mijenjali žito za brašno. Promatrao sam taj seljački svijet. Žene su nosile narodnu nošnju. Na bijelim suknjama, bluzama i pregačama mnogo crveno izrađenih — zapravo izatkanih — ukrasa. Njihov štokavski govor privukao je moju pažnju, jer mi se taj govor od djetinjstva još sviđao. I kad sam ih tako slušao, zapazio sam, a to sam ocu na povratku kući i rekao: »Zašto ti ljudi ne govore Virovitica nego Virovca?!« Otac mi se tada na taj moj upit samo nasmijao, a meni je danas posebno drago što sam baš tu sitnicu kao stranac u Virovitici zapazio.

Nasuprot paromlina između pruga bila je željeznička stražarnica, jer je radi vlakova prema Barču trebalo spuštati brklje na cesti. Uz stražarnicu stajalo je tada i jedno vrlo sjenovito drvo. Danas nema više ni stražarnice, a ni drveta.

Bojažljivo sam se uputio ulicom prema središtu grada. Privlačila me je crkva. No, došao sam do parka i stao. Dalje se nisam usudio ići, jer sam po tornju vidio da je crkva negdje iza parka, a mene je bilo strah da se neću znati vratiti na sajmište. Dugo sam stajao i gledao. Nisam tada

imao snage poći do mjesta, gdje ću kasnije kroz dugi niz godina ne samo živjeti nego i sav onaj bogato sačuvani barokni namještaj u crkvi do u sitnice upoznati.

I da nema nešto providnosti u tome mome dječačkom susretu s Viroviticom. U tim tako svježe snimljenim slikama koje su ostale sačuvane u mom sjećanju trajno. U meni je ostala slika mosta na Odžanici i slika one gostionice s lijeve strane mosta prema Špišić Bukovici, jer sam sjedeći u kolima u popodnevnim satima, čekajući starije, zapamtio dobro to mjesto. Virovitica je za mene bila osobito lijep i dubok doživljaj, jer sam se pred školskim drugovima mogao pohvaliti: bio sam u gradu, u velikoj Virovitici koju ovdje zovu — Virovca.

A što sam tada o toj Virovitici znao?

Gotovo ništa. A nisam ni mogao znati, jer se o njoj tada na početku moga četvrtog razreda Osnovne škole nije ni učilo. Vidio sam je makar i površno, i u tome sam bio ispred svojih suučenika u razredu. A da sam i htio nešto više znati, tko bi mi mogao pružiti neku knjigu ili spis o njoj, kad takav nije postojao ni onda a ne postoji ni danas.

Postojali su novinski članci, prigodna sjećanja, poneki feljton. Postojala je monografija Ferde Šišića, Županija Virovitička, Osijek 1896., veliki format, svečano opremljeno izdanje. Postojala su prepričavanja, u koja se uvuklo mnogo netočnih i krivih podataka tako da se ti iskrivljeni podaci i danas još prepisuju i pojavljuju u prigodnim napisima.

Naš povjesničar Dr. Rudolf Horvat sabrao je mnogo povijesnih podataka o Virovitici od 13. stoljeća do tridesetih godina 20. stoljeća kao dragocijeno gradivo, ali svoj rad nije nigdje objavio tiskom. Pretipkani primjerak čuva se u gradskom muzeju. Jednako vrijedi i za rukopis Ivana Denke »Virovitica u prošlosti«, koji je taj svoj rad za novčanu naknadu ustupio Virovitici.

Virovitica je tako dugo čekala da jedan nepoznati dječačić naraste, osposobi se i započne živjeti u Virovitici kao njen nerođeni građanin, zavoli je kao svoju i pokuša o njoj sabrati i napisati sve ono što je u povijesno-kulturnom pogledu čini znaćajnom i vrijednom, ne bi li tako mlađim naraštajima pružio mogućnost upoznavanja prošlosti ovoga grada, što njemu kao djetetu nijesu mogli pružiti njegovi stariji. A jer je pisac ove monografije Franjevac, član Reda, koji u Virovitici postoji i djeluje već punih 700 godina, ponosan je i radostan da tom svom nastojanju i mukotrpnom radu može staviti naslov: Virovitica i Franjevci ili »Sedam stoljeća povezanosti Virovitice i Franjevaca«.

Na temelju sačuvanih povijesnih svjedočanstava dade se pokazati i dokazati, kako je Virovitica na današnjem svome mjestu nastala i kakvu je povijesno-kulturnu vezu imala upravo po povezanosti s Franjevcima na svome mukotrpnom putu kroz dugi i vrlo burni sedamsto godina. I nije beznačajno istaknuti da su upravo Franjevci jedina susjednost njene prošlosti od Arpadovića do danas.

Okolnost pak da je 1977. dvjesto godina, kako je Franjevačka samostanska crkva Svetoga Roka, taj svojevrsni dobro sačuvani dragulj baroknog umjetničkog izraza u graditeljstvu, slikarstvu i kiparstvu, jedin-

stveni primjerak u cijeloj Hrvatskoj, dovršena i 22. lipnja 1777. svečano posvećena, poslužila je kao neposredni poticaj da se taj lijepi jubilej obilježi i ovom monografijom.

Ništa ljudsko nije ni savršeno ni dovršeno. Čovjek je pozvan da radi, ispituje, istražuje i služi se svim onim pomagalima koja mu mogu pomoći u zasnovanu radu. A kad je u svome radu namislio ispitivati prošlost, dužnost mu je tražiti izvore i služiti se provjerenim i moralno sigurnim dokazalima, svjestan da mu takvo nastojanje nije ni jednostavno, ni lako, a ni samo po sebi razumljivo. I premda mu konačnice ne moraju biti posve sigurne i točne, one su ipak zanimljive i korisne, jer pružaju mogućnost i poticaj drugima koji prema nabačenim zamislima mogu nastaviti i poći dalje te uspjeti osvijetliti i ono što prethodniku nije pošlo za rukom.

Sama pak pomisao, da su nebrojene civilizacije boravile i na ovom virovitičkom području i ostavile pohranjeno u našoj zemlji ostatke svoga kulturnog rada, jer su kao i mi shvaćale odnos između uzroka i posljedice i stvarale djela prema potrebama svoje ljudske, razumne i slobodne naravi i htjele gospodariti same sobom (kultura srca) i prirodnim silama (kultura uma), nešto je tako potresno i lijepo da budi znatiželju i nastojanje-saznati, otkriti, dokučiti i protumačiti.

Ne bismo bili stanovnici ovoga grada i ne bismo stvarno voljeli ovo mjesto i ovaj kraj, kad nas prošlost Virovitice ne bi zanimala i kad je ne bismo željeli što bolje, vjernije i povijesno sigurnije upoznati. Napose onda, kad postoje pisani podaci za takovo upoznavanje.

Budu li čitatelji na stranicama što slijede otkrili povijesno-kulturni prikaz prisutnosti i djelovanja Franjevaca u Virovitici od 13. stoljeća do danas, knjiga je postigla svoj cilj a napor njenog pisca nije bio uzaludan. Bit će to susret dviju radosti koje životno sivilo običnog dnevnog života mogu bar na čas učiniti malom žaruljom za srce iznenađena i zadivljena dječačića iz zabiti sela, u koje još nije stigla suvremena civilizacija.

A za takav susret i sjaj u očima isplati se prevrtati prašne pergamene i dosadnu arhivsku građu!

Pisac

Virovitica u prostoru i vremenu

1. OD ILIRSKIH SERETA DO RIMLJANA I HRVATSKIH ŽUPA

Govoriti i pisati o prošlosti naselja, mjesta i grada koje se voli, jer se u njemu živi i jer ga se smatra svojom životnom kolijevkom i osloncem, polazištem životnog djelovanja i napredovanja, spojeno je s mnogo želja i priželjkivanja, s mnogo nada i očekivanja i lako se prihvati sve što izdiže prošlost voljenog prebivališta. I često se zaboravi i zaboravlja, da su želje drugo a stvarnost opet drugo.

Nema sumnje, jer tragovi postoje, da su i na virovitičkom području boravile i živjele, prošle i nestale različite i ne samo povijesne nego i pred povijesne civilizacije. Teško je i gotovo nemoguće sa sigurnošću reći — koje i kakve, jer se do sada još nije iz dubina zemljinih naslaga na ovome području ništa pojavilo što bi bilo dokaz njihova postojanja.

Serete. Nagađati se može o starim Ilirima, jer rimski pisac Plinije Mlađi, pod konac prvog i početkom drugog stoljeća kršćanske ere spominje da su uz rijeku Dravu živjela ilirska plemena: Serete, Serapile, Jase i Sandicete.

Našu pažnju svakako privlači ilirsko pleme — Serete — koji bi prema proučavanju nekih povijesničara bili »riječani«, a to znači da su stanovali uz rijeke. Nije isključeno da su upravo ti Serete boravili uz rijeku — danas Odžanicu — a inače Vereuku ili točnije Verevcu, po kojoj je današnja Virovitica dobila svoje ime.

Ovo naslućivanje potvrđuju i nalazi sitne stare keramike što je nađena na otočiću devetog ribnjaka, a jednako i predmeti iz brončanog doba, te oruđe starih Ilira, pohranjeno u virovitičkom muzeju.

U toj kotlini što se vijugavo proteže između naselja Đurađ i Trojstvo i zauzima razmjerno veliko područje ribnjaka, nekada nijesu bili ribnjaci. Ribnjake je uredio Josip Pejačević, našički, koji je 1769. preuzeo upravljati virovitičkim imanjem Pejačevića. Na tome području su bile močvare, pune šaša i trstike, okružene šumama, vrlo prikladne za život ljudi koji se bave lovom i trgovinom. Tim područjem prolazi i riječica Virovitica (Verevca), koja u gornjem svojem toku ima dva kraka, jer povezuje dvije doline i svu vodu iz toga područja odvodi u Dravu. Po dubini korita u Virovitici se vidi da je nekada bila obilnija vodom nego danas. Ako se naziv *Serota* a latinski *Sirotis* kao i ono Ptolomejevo *Soroga* može primjeniti na naselje u ovome području, onda je takvo naselje a kasnije rimska »mansio Sirotis« mogla biti na tome mjestu — između Đurđa i Trojstva — a ne na mjestu današnje Virovitice.

Opravdanje takve tvrdnje potvrđuje činjenica da je važna rimska cesta od *Kukone* — također ilirskog naselja što se nalazila na zavoju riječice kod Zidine bukovičkog grada — prolazila uz brdo preko Golog Brda, Podgorja i Đurđa prema današnjem Milanovcu a odavde između današnje Novog Rezovca i Taborišta prema Orešcu i dalje uz Dravu prema Osijeku (Mursa). Dosljedno, Serotu ili Sirotis treba tražiti upravo na području između Đurđa i Velikog Trojstva dolinom prema Jugu, jer su Rimljani osvajanjem Panonije uz Dravu pokorili Ilire i preuzeli njihova značajna naselja i pretvorili ih u svoja sačuvavši im čak i ilirske nazive, kako to potvrđuje naziv Kukona, a jednako i Serota odnosno »mansio Sirotis«, što znači da je bilo veće mjesto od Kukone, kad su u njoj putnici mogli i prenoćiti, dok su u Kukoni mogli samo konje promjeniti.

Ako je točno što Bogdan Cvetković (Tragom prošlosti Špišić Bukovice) dokazuje, kako je Zidina odnosno stari bukovički grad kod Špišić Bukovice »Mutatio Cucconis« na rimskom putu od Ptuja za Osijek (Petovium — Mursa), jer se na spomeniku rimskog konjičkog gardiste Ulpia Kokcea što ga je smrt zatekla u Rimu, a spomenik mu je podigao brat Viktor, spominje Cuccona kao rodno mjesto, a na području Špišić Bukovice je nađeno mnogo rimskog novca, onda po redoslijedu »Jeruzalemskog putopisa« iza »Mutatio Cucconis« dolazi »Mansio Serota« (o. c. 5. 6. i 29.).

Ogradili smo se »ako je točno«, jer se opravdano može i posumnjati da li je Ulpije Kokcej rodom iz Kukone — ili današnje Špišić Bukovice. Razlog sumnji je što su u Jeruzalemskom putopisu (Itinerarium Jerusolimitanum) »Mutatio Cucconis« navodi u Donjoj Panoniji (Pannonia inferior), dok se na spomeniku Ulp. Kokceja ističe da je rođen u gor. Panoniji. A jer se pri tom spominje Daruvar (Aquae Balissae), vojnički logor u Gornjoj Panoniji, ono s mjestom Jovista i selom Kukonom nije sigurno. Postoji prilična udaljenost između Daruvara i Špišić Bukovice te Pitomače. A konačno uvjeren sam da i ono »ad Aquas Balissas pago Iovista. VIC. COC. netibus. stip. XII. Ann. XXX« nije dobro pročitano. Izgleda da je spomenuti Kokcej nedaleko Daruvara u mjestu Jovista ubijen u starosti od 30 godina, pa mu brat Viktor i još neki Jul. Proc. podigoše spomenik u Rimu.

Nije sigurno ni ono da je »Mansio Sirotis« područje Virovitice. Andrija Blašković iz Blaškovca napisao je 1794. omašnu knjigu »Historia universalis Illyrici« (Opća povijest Ilira), gdje u prvoj knjizi svoga djela dokazuje, kako se Andautonia — prebivalište jednog plemena Panona nalazila s jedne i druge obale rijeke Save od Slovenije prema Sisku, a glavni njihov grad — Dautonia — bio je današnji Stenjevec. I što je za našu stvar zanimljivo Blašković je dosta uvjerljivo pokušao pokazati (31. 32. stranica prve knjige) da je u Jeruzalemskom putopisu iz Ptuja prelazom preko mosta ulaz u Donju Panoniju i da je mjesto »Mansio Aquaviva« — Rogaška Slatina, civitas Jovia — Krapina, mutatio Sumista — Lijevi put prema »mutatio Serena«, što bi trebalo odgovarati Severinu kod Bjelovara a onda »Mansio Vereis« što bi trebalo biti područje Virovitice.

Iz ovoga se vidi, kako je vrlo teško davati neka određena i sigurna mišljenja o prolazu rimskih cesta kao i o mjestima što ih na rimskim putovima sačuvani putopisi navode, jer nije jasno, kako su se služili svojim miljokazima za označavanje udaljenosti od jednog do drugog mjesta, gdje su se mogli promjeniti samo konji (mutatio) do mjesta gdje su putnici mogli i prenoćiti (mansio). Primjer je upravo udaljenost od Ptuja (Petovium) do Virovitice (Serota), koja iznosi 122.000 rimskih koraka. Ako se uzme da je 1000 rimskih koraka 8 stadija, a stadij broji 125 koraka, to bi udaljenost od Ptuja do Virovitice iznosila 123 kilometra. Bilo bi to premalo premda su rimske ceste trasirane po načelu: ravno i što kraće. Još manja je udaljenost od Virovitice do Osijeka samo 63.000 rimskih koračaja ili 65 kilometara.

Ovo je samo upozorenje da se ne smiju na brzinu i smiono postavljati tvrdnje koje nemaju sigurna oslonca. Da su Rimljani bili na području Virovitice i da se tu negdje nalazilo njihovo značajnije naselje o tome nema sumnje, ali je nedopustivo napisati: »Na mjestu današnjeg Dvorca postojala je nekada rimska naseoba što je potvrđeno nalazima rimskog novca, kipićima kućnih bogova Lara i Penata, ulomcima mramornih stupova i opekama s natpisom Leg II. što znači da su opeke napravljene u ciglanama druge rimske legije (Sto godina Dobr. vatr. društva u Virovitici, st. 14.). Ako su ciglari kopajući zemlju 1838. našli neke ostatke iz vremena rimske vladavine na ovome području, a R. Horvat postavio mogućnost: »Tamo, gdje se danas nalazi grad Virovitica, nekada je postojala rimska naseoba« (o. c. st. 1.), nitko ne može postaviti dokaznu tvrdnju: »Na mjestu današnjeg Dvorca postojala je nekada rimska naseobina . . .«, jer to Horvat nije napisao. Spomenutom rečenicom započinje njegov rukopis o povijesti Virovitice i vidljivo je da pod »grad Virovitica« misli područje današnje Virovitice i spominje zatim nalaze iz rimske kulturne baštine. Dodamo li, što Horvat nije označio, da su to 1838. iskopali ciglari, jasno je da to nisu mogli iskopati na području Pejačevićeva Dvorca, jer se tu nije kopala zemlja za pravljenje cigle. A konačno iz Horvatova pisanja je očito da se on odlučio za šire područje Virovitice, gdje bi se mogla nalaziti i rimska naseobina, koju on zove Korona, jer smatra da su je razorili Huni, kad je Atila 452. preko rimske Panonije prelazio u Sjevernu Italiju i za osvetu Rimljanima za poraz u Galiji 451. razarao i palio gradove i sela (R. Horvat, o. c. st. 1.). I tu je Horvat s pravom i oprezno stavio ono »možda«, jer dokaza nema.

Rimljani. Po do sada nađenim ostacima rimske civilizacije na virovitičkom području, a to je skromno i neznatno, sa sigurnošću se može reći samo to, da je rimska civilizacija na tome području prisutna. Kroz to područje odvijao se promet cestom Ptuj — Osijek uz Dravu, ali i cestom koja je od Starog Graca ispod Špišić Bukovice išla prema Severinu i dalje prema Daruvaru (Aquae Balissae) i Sisku (Siscia). Sve ostalo su samo naslučivanja, lijepe želje, maštanja, ali bez sigurnih oslonaca i potvrde. Novinarski lijepo svuči, kad se napiše, da je Virovitica tada (u vrijeme Rimljana) bila vojnički tabor, utvrda ili »Castrum« na magistralnom putu od Ptuja za Osijek, a nitko još sa sigurnošću nije dokazao da je bilo naselje. I čemu to onda služi!

Slavenske župe. Nakon rimljana i njihove civilizacije, koju su divljački rušili i uništavali prolazeći ovim krajevima: Markomani, Kvadi i Goti, a zatim Huni, Gepidi, Langobardi i Avari, u šestom se stoljeću pojavljuju i Slaveni. Pozvani od Avara i pod njihovim gospodstvom Sla-

veni služe Avarima i ratuju s njima, da se poslije poraza Avara pod Carigradom 626. pobune protiv Avara i dobrim dijelom oslobode od njihove vlasti.

Kako su Slaveni živjeli u malim zajednicama osnovanim na plemenskim vezama, sačinjavajući svoje plemenske župe, nijesu bili opasni bizantijskim carevima. Oni su ih ostavljali u miru. Koncem osmog stoljeća dolazi do osnivanja veće slavenske zajednice na području današnje Mađarske — Koceljeva državu — pa onda do Posavske Hrvatske Ljudevita Posavskog. Koceljevu državu su srušili Mađari, a Posavsku Hrvatsku su zauzeli Franci. Slaveni su ostali na području između Drave i Save i zato se ovaj kraj prozvao Slavonijom, a ostalo je na tom području staro plemensko uređenje — stare župe.

Zemlja na kojoj pleme prebiva zove se župa (juppania, provincia, regio, a koncem jedanaestog stoljeća comitatus). Obično se župa naziva po nekoj rijeci, gori, šumi ili glavnom gradu (Garićka, Požeška, Novačka, Garešnička, Komarnička). Sjedište joj je u gradu, koji je utvrđen nasipom ili zidinama ograđen, na stisnutom prostoru. U gradu stanuje župan, vrhovni vojvoda župne i plemenske vojske a u isto vrijeme i vrhovni sudac. Ispod grada je podgrađe (suburbium), gdje stanuju ostali žitelji grada. Na prostoru između grada i podgrađa skuplja se narod na trg, na svetkovine, sudove i zborove. Na području župe su sela (ves, villae), u kojima stanuju zadruge.

Podžupani (postiuppus) upravljaju manjim kotarevima u župi. *Satnici* vode pojedine odjele župne vojske i pomažu županu na sudu. *Pristaldi* su izvršitelji odluka župnoga suda.

Više župa sačinjava *oblast*, kojoj je na čelu veliki župan ili knez (dux). Najznamenitija oblast zvala se Bijela Hrvatska, od koje se razvila Hrvatska država. Glavar te oblasti u IX. stoljeću se zove *dux Chroatorum*, a njegova zemlja *regnum Chroatorum*.

U oblastima koje bijelohrvatski knezovi pridružuju svojoj vlasti namještaju *banove* (ban bosanski, ban slovinski ili slavonski). (Vidi Vj. Klajić, Povijest Hrvata, I. str. 156.-157.).

Da su na virovitičkom području od šestog stoljeća nastavali Slaveni i razvijali se djelujući u svojoj plemskoj župi, o tome se ne može sumnjati. Pojedinosti su nepoznate. Ništa se nezna ni o župnom gradu a ni o selima te župe. Do 13. stoljeća ne postoje bar do sada sačuvane pisane povelje i bilo kakvi podaci koji bi poslužili za neko sigurno i jasno zaključivanje. Ne može se sigurno reći ni da je Virovitica kao naselje tada postojala a ni da nije postojala. Radi toga povjesničari o tome uopće ne govore.

2. POKRAJ RIJEKE VEREVCE

Virovitica — ime. Naziv koji izaziva pitanja i traži odgovore i sigurno sadrži razlog zašto se to naselje tako zove.

Postoji jedno pisano svjedočanstvo iz 10. stoljeća koje još nitko kod nas, koliko je bar meni poznato, nije navodio, a sadrži po čemu se ovaj grad nazvao Viroviticom.

Georgius Fejér poznati kraljevski bibliotekar u Budimu, napisao je knjigu s naslovom »Croatiae ac Slavoniae cum regno Hungariae nexus ac relationes« — Povezanost i odnosi Hrvatske i Slavonije s Mađarskim kraljevstvom — Budae 1839. U prvom dijelu tog djela donosi povelje, a u drugom dijelu nastoji dokazati, kako su područje Slavonije osvojili za Mađarsku Arpad i njegova tri vojskovođe: Botond, Lelus i Bulsom, dakle prije Kolomanova utanačenja s Hrvatima 1102. Za nas je važno da Fejer na početku drugog dijela svoje spomenute knjige navodi citat bilježnika (notarius) kralja Bele koji glasi doslovno: »Tunc Botond longo labore belli fatigatus, miro modo infirmari coepit, ex luce migravit, et sepultus est prope fluvium Vereucca« — Tada Botond umoran od dugih ratnih napora počne čudnim načinom poboljevati i umre i pokopan bi *pokraj rijeke Vereucce-)* o. c. II. 17. str. 18., a kod bilježnika Bele, kralja, I. c. CLVI).

Značajno je:

1. Ovaj navod donosi Fejér, mađarski povjesničar, komu je naročito stalo da Slavoniju prikaže sastavnim dijelom Mađarske, a pritom ipak latinski izraz za rijeku Vereucce nije pomađario, kako se to inače čini u 18. i 19. st.

2. Da se pod »Sluvium Vereucca« ne misli mjesto Veröcze kod Vácza u Mađarskoj, očito je iz nakane koju Fejér ima, kad ovaj navod bilježnika Bele kralja o ukopu vojskovođe Botonda navodi.

3. Rijeka Vereucca koja dolazi od današnjih ribnjaka i prolazi kroz današnju Viroviticu, sigurno je stariji naziv od samog naselja Virovitice i slobodno se može tvrditi da je naselje Virovitica upravo po njoj prozvano Viroviticom.

4. Arpadov vojskovođa Botond, sin Kulpunov, umire prije 950. godine, pa bi spominjanje rijeke Vereucce bio najstariji pisani spomen Virovitice.

Spomenimo još jednu vrlo značajnu okolnost. Od 1234. pa kroz čijelo 13. 14. 15. stoljeće — sve do turskih vremena — u svim sačuvanim poveljama, a ima ih priličan broj, naziv za Viroviticu uvijek se jednako piše: *Vereuze ili Wereuche*, a to je govorno isto, to jest: uvijek je prisutno ono *eu* u sredini i ono *ce* na kraju. Dokaz je, da se ta riječ izgovarala onako kako je i danas izgovaraju starosjedioci u Viroviti: *Verovca ili Virovca*, bez onog *ti*.

Ne znam, kako je F. Šišić došao na misao da svojom bilješkom ispod teksta pokuša tumačiti naziv mjesta Virovitice na taj način, što su tobože Mađari Viroviticu pomađarili u Veröcze, jer da ta riječ u mađarskom znači »mala vrata« (o. c. str. 9.), kad su svi bilježnici povelja mađarskih kraljeva Arpadove kuće postojano pisali: »magna villa Wereuche« — veliko mjesto Vereuca — Cod. dipl. III. str. 422. 1234.)., »predio suo nomine werewcha« — predij po imenu Verevce — (Cod. dipl. IV. str. 89. 7. 11. 1239.); »datum in Wereucha« — dano u Vereuci — (Cod. dipl. IV. str. 176. 21. 11. 1242.). A takvih primjera iz Diplomatičkog zbornika od sveska III. do XIV. mogao bih dovoljno navesti. Navesti ću ih na određenim mjestima, a za sada je i ovo dovoljno.

Pokušaj tumačenja Virovitice od latinske riječi — viridunum — tj. opkop ljudi — promašen je, jer je na mjestu današnjeg Pejačevićevog dvorca od 13. — 15. stoljeća stajala kraljevska palaća koja je pred neposrednom opasnošću od Turaka pretvorena u nizinsku utvrdu s dubokim jarkom unaokolo i podignutim zemljanim opkopom, što su posebno još Turci učinili. Jednako vrijedi i za ono — virus — otrovna sluz i za — viridis — zelen, radi močvara, algi i mahovine u njima. A najmanje se može ime Virovitica tumačiti s onom mađarskom riječi — wêr utcza — krvava ulica, jer Mađara nije još ni bilo, a Virovitička rijeka se zvala »fluvium Vereucca« — rijeka Verevca«.

Činjenica pak da se Virovitički potok naziva »rijeka Verevca« prije samog naselja, dovoljan je razlog da se opravdano zaključi, kako je naselje Virovitica prozvano upravo po toj rijeci. A ovo ne treba nikoga začuditi, jer je poznato da se mnogi gradovi i sela nazivaju po rijekama, koje kroz njih protječu. Drugo je pak pitanje, zašto se rijeka Verevca ili Virovitica tako prozvala.

Siguran odgovor ne postoji, jer nam to nijesu nigdje zapisali oni prvi, koji su je tako nazvali. Pokušati pak to ime izvesti iz pojma i riječi *vir — virovi,* mislim da nije besmisleno i nemoguće. Vjerojatnije je i bliže stvarnosti nego ono s mađarskim riječima — uska vrata i krvava ulica.

Na prvi pogled može nekoga smetati što se pod pojmom *vir, virovi,* redovno misli na ona opasna mjesta u tekućim velikim rijekama. Pri tome se zaboravlja i nezna da se pojmom *vir* označavaju i one iznenadne velike udubine, grabe, u mrtvicama, bajerima i netečama. Naš svijet u Podravini gdje u plavnom području Drave ima mnogo neteča, ostataka nekadašnjeg toka Drave, naziva virom i one grabe u takvim močvarama, ispunjene vodom, pa čovjek gazeći vodu može neočekivano upasti u takvu grabu, za koju nezna ,i utopiti se. Ljudi kažu: »Upao je u vir!«

Sjetimo se da potok Virovitica nije nekada bio kao što ga danas gledamo, nego zapravo jedno prostrano područje močvara, jer su se sve vode s okolnih brežuljaka Bilogore slijevale u onu dolinu gdje su sada ribnjaci. Bilo je tu graba, dubokih mjesta prekrivenih vodom i opasnih, pa su stanovnici ovoga kraja mogli vrlo lako doći na misao i tu rijeku što na svom putu ima obilje »virova« — takvih vodom prekritih mjesta — nazvati *Virovca* — rijeka virova.

Udaljenost od Drave ne znači ništa. I Virje se iz istih razloga, kako sam to u monografiji o Virju dokazao, nazvalo tako po virovima koji su u močvarnom području riječice Zdelje kao spomenute grabe postojale pa su stanovnici starog Prodavića svoje obnovljeno naselje u 17. stoljeću prozvali *Vire,* a njih su drugi zvali Virovci i Virovke.

Konačno, u samoj Virovitici postoje prezimena Virovec, ali ne zato što bi nosioci tih prezimena potjecali iz Virja, nego zato jer potječu iz sela *Virovi* kojeg danas nema, ali je u predtursko i tursko vrijeme postojalo u području između Rušana, Gradine i Brezovice, uz riječicu Neteču, dakle u močvarnom kraju. Naziv *Virovi* u potpunosti opravdava našu tvrdnju da *vir* nije pojam samo za opasna mjesta u tekućicama nego se u narodu upotrebljava i za spomenute grabe i opasna udubljenja u močvarama. Zašto bi se onda spomenuto selo na Neteči zvalo Virovi?!

Ovo tumačenje o postanku imena Virovitica nikoga ne obvezuje i pitanje ostaje i dalje otvoreno. Za mene je ipak najvjerojatnije i bliže stvarnosti od svih ostalih tumačenja, jer je vezano uz rijeku Verevcu koja je pod tim nazivom poznata prije naziva samog naselja Virovitice. Na temelju spomenutih razloga osobno sam uvjeren da se virovitička rijeka nazvala Virovca upravo po virovima spomenutog značenja. A da je nekada ta virovitička rijeka bila obilnija vodom nego danas meni bar govori naziv kojim se i danas naziva taj potok. Zovu je Ođanica, a to ime je sigurno dobila radi vodenica koje su se na toj riječici nalazile. osobito u proljeće i u jesen, kad je bilo obilnije vode u njoj. Od onog vodenica Virovitičani su napravili Ođenica, jer se onaj *v* i inače rado ispušta u izgovoru. I premda se na specijalnoj karti virovitičkog područja virovitička rijeka u donjem dijelu naziva Odžin potok, ne vjerujem da to ime bilo kakvu vezu ima s turskim odžon — vjerskim službenikom.

Kroz Viroviticu prolazi i potok *Vera* koji je nekada dovodio vodu u onaj zaštitni jarak oko grada — utvrde. Na sačuvanoj slici te utvrde iz 1684. potok Vera ulazi u zaštitnu grabu virovitičke utvrde sa zapadne strane i na tom spoju je postojala vodenica, jer je vidljivo nacrtana. I naziv tog potoka također je zanimljiv, jer potsjeća na Viroviticu.

3. OD ARPADOVIĆA DO TURSKOG GOSPODSTVA

Govoriti sa sigurnošću o Virovitici može se tek od prve polovice 13. stoljeća, jer postoje potvrđene pisane povelje u kojima se Virovitica spominje.

Prve vijesti o Virovitici vezane su uz Arpadoviće a prije svega uz kralja Kolomana II., hrvatskog i slavonskog hercega koji od 1226. do 1242. upravlja kraljevinama Hrvatskom, Dalmacijom i Slavonijom mjesto kralja Andrije II. (svoga oca) i Bele IV. (svoga brata). Herceg (dux) je bio član kraljevske obitelji i upravljao je mjesto kralja. I kao što je Bela IV. kao herceg rado boravio u gradu Krapini, isto tako je i Koloman izabrao Viroviticu, u njoj često boravio i izdavao povelje i darovnice. Razlog njegova dolaženja u Viroviticu i povremenog zadržavanja u njoj vjerojatno će biti u tome što su se na virovitičkom području nalazile zemlje koje pripadaju kraljevskoj kući Arpadovića i sačinjavaju vojvodski posjed koji se razlikuje od plemićkih posjeda stare župe Gušće. Prisustvom vojvodskog posjeda u području Virovitice župa Gušće se prepolovila na dva dijela: zapadni dio koji i dalje pripada plemstvu stare župe i proteže se uz Dravu do Gorbonoka (Kloštar Podravski), obuhvatajući sve zemlje Beluševca (Bušetine) kao zemlje plemića Beluša od Gorbonoka, a južna granica tih posjeda ide Bilogorom od Kloštara do Virovitice. Istočni dio obuhvaća zemlje prema Istoku oko Vaške i Novaka.

U početku vojvodski posjed oko Virovitice nije bio jedinstven. Pokazuje to povelja kojom kralj Bela IV. 7. 11. 1239. daje nekom Druganu Bajlatu u zamjenu za njegovu zemlju kraj Virovitice neku drugu zemlju. Bajlatova zemlja je graničila sa zemljom »kralja« Kolomana i hercega cijele Slavonije a zove se Verevce« pa mu Koloman u zamjenu za tu zemlju daje svoju zemlju Toplicu u Gariću (Cod. dipl. IV. str. 89.).

Posjed koji Koloman proširuje Bajlatovim posjedom zove se Virovitica i Kolomanova zemlja. Ne znači li to da je taj kraljevski posjed upravo Koloman u Virovitici prvi za sebe pribavio ili kupnjom ili kojim drugim zakonskim putem onoga vremena, kad se naziva njegovim i kad ga on i proširuje dajući svoju Toplicu u Gariću za Bajlatov posjed kraj Virovitice. I dosljedno da je možda baš Koloman, ako ne osnivač virovitičkog naselja a ono svakako učvrstitelj i pokretač njegova razvoja. Zašto bi mu inače bilo toliko stalo da upravo u Viroviticu privuče što više stranaca — došljaka (Hospites), obrtnika i trgovaca jer im osigurava povlastice i sloboštine poveljom već 1234.

Koloman i virovitički došljaci (hospites)

Najstarijim pisanim i sačuvanim spomenikom o postojanju virovitičkog naselja smatra se Kolomanovo pismo kojim 1234. daje povlastice i sloboštine virovitičkim došljacima i gdje Viroviticu naziva »magna villa Wereuche« — veliko mjesto Verevca.

Značenje ove povelje ne umanjuje činjenica što se za nju doznaje posredno, tj. iz potvrde Kaptola u Stolnom Biogradu od 6. 4. 1356. (Cod. dipl. XII. str. 339.). Kolomanovo pismo ne gubi svoju povjesnu vrijednost, jer se u povelji Kaptola u Stolnom Biogradu izričito kaže, kako su građani iz Wereuche osobno pristupili i pokazali povlasno pismo Kolomana po milosti Božjoj Ugarskog kralja i hercega cijele Slavonije moleći da to Kaptol od riječi do riječi potvrdi svojim pečatom (Cives civitatus de Wereuche ad nostram personaliter accedendo presentiaen exhibuerunt nobis litteras privilegiales quondam Colomani dei gratia regis Hungarie et ducis totius Sclavonie felicis recordacionis). Uz prepis Kolomanova povlasnog pisma navodi Kaptol i listinu Ladislava, kralja, iz 1279., koji također potvrđuje Kolomanove povlastice.

Došljacima u Virovitici Koloman daje takvu slobodu da mogu sa svim svojim novcem doseliti u Viroviticu a jednako i izseliti se kamo hoće bez ikakva umanjenja svih svojih stvari bilo od prodanih kuća bilo od drugih predmeta. Osim toga dopušta im, ako netko umre bez nasljednika, može svoj novac i sve što ima slobodno dati kome god hoće, bilo rođacima ili odrediti za ispokoj svoje duše (pobožne zaklade). I to sve vrijedi za one došljake koji već jesu u Virovitici i za sve one koji će u Viroviticu doći.

Posebno se određuje:

1. Svaka kuća (vrata) bez obzira što u njoj ima i više stanara Kolomanu će plaćati 4 mjere (žita) po mjesnoj vagi.

2. U njihovim sporovima ne može im suditi nikakav drugi sudac do njihova starješine (villicus) grada kojeg su za određeno vrijeme sami izabrali, a sudit će zajedno s gradskim starješinama i zaprisegnutim prisežnicima za vođenje takvih parnica.

3. Starješinu grada (villicus) slobodno sebi sami biraju na godinu dana, a Koloman će im ga potvrditi.

4. Strancu ne trebaju podavati nikakve daće.

5. Oslobođeni su davati »povoz« za prevoz delegata, ni bilo kakvu hranu, a ni hranu banu — zaluzinu. (Cod. dipl. III. str. 422.-423.-1234.; Regesta CCCVIII. A. 1234. str. 229. Starine XXII.).

Ovo se može smatrati zametkom grada Virovitice. Kao kraljevski vojvodski posjed po naravi je samostalan i ne mora pripadati župi, odnosno županiji, jer takav posjed i grad sam obrazuje županstvo — sudski, porezni i vojni okrug. Mogla se Virovitica kao takva pretvoriti u županiju povezanu s vlastelinstvom što se s Viroviticom kasnije i dogodilo. Županijska čast je od davnine povezana s gradom Viroviticom i posjedima vlastelinstva napisati će kralj Matija Korvin u povelji iz 1488. (G. Fejér, o. c. str. 74.-77. I. broj XLII.).

Smrću hercega Kolomana u Ćazmi 4. 1. 1242., a podlegao je ranama zadobivenim u bitci protiv Tatara na rijeci Šajo 1241., virovitičko je imanje prešlo na Belu IV, jer Koloman nije imao djece. Bela ga je opet dao svojoj ženi Mariji koja je mjesto svoga malodobnog sina Bele neko vrijeme bila i hercezica u Hrvatskoj i Slavoniji (Cod. dipl. IV. st. 138.).

Bela IV. u Virovitici 1242.

Provala Mongola početkom 1242. u Slavoniju i Hrvatsku sigurno je ostavila svojih teških posljedica i u Virovitici, premda se posebno o tome nigdje ne govori. Ali da su te štete djelomično bar bile popravljene i da se virovitičko naselje oporavilo svjedoči činjenica što se kralj Bela IV. s kraljevskom pratnjom pri povratku iz Dalmacije, kamo se sklonio pred Mongolima, zadržao u Virovitici preko mjesec dana. Vidljivo je to iz nekoliko sačuvanih povelja koje je Bela izdao upravo u Virovitici.

Prije svega Bela IV. izdaje povelju kojom podjeljuje i potvrđuje slobode i povlastice gradu Samoboru. Povelja ta nosi oznaku: — Datum in villa Vereucca 14. 10. 1242. — izdano u gradu Verevci 14. 10. 1242. (Cod. dipl. IV. str. 165.-166.).

U Virovitici je izdana povelja o proglašenju povlaštenog kraljevskog grada Griča (Zagreba) — tako zvana Zlatna Bula, jer nosi kraljevski pečat na zlatnim listićima. U njoj izričito stoji: Datum apud Wereucha per manus magistri Benedicti 16. 11. 1242. — izdano rukom magistra Benedikta u Virovitici 16. 11. 1242., a uz prisutnost bana Dionizija, zagrebačkog biskupa Stjepana II te kraljeva rođaka Anđela, gospodara Srijema i bačkog župana (Cod. dipl. IV. str. 172.-176.; Vj. Klaić, Povijest Hrvata I. st. 157.).

Bela IV je u Virovitici izdao i potvrdu kojom potvrđuje povelju bana Dionizija o prodaji obavljenoj između bratstva Bratila i Jako te župana Abrahama i brata mu Nikole. To pismo završava: dano u Verevci od utjelovljenja gospodnjega 1242. 21. 11. kraljevanja našega osme godine. (Datum in Wereucha anno ab incarnatione domini millesimo ducentesimo quadragesimo secundo, undecimo kalendas decembris, regni autem nostri anno octavo. Cod. dipl. IV. str. 176.).

Uvjeren sam da nakon ovih u Virovitici izdanih povelja ne može biti sumnje da je Zlatna bula gradu Zagrebu stvarno izdana u Virovitici kako je i u samoj povelji Griču napisano. Virovitica je slobodno kraljevsko mjesto.

Kraljica Marija u Virovitici 1248.

Poslije Kolomana virovitičko imanje je pripadalo ženi Bele IV, Mariji, kraljici, koja je Virovitici vrlo naklona. Za vrijeme njene uprave u Virovitici je sagrađena i kraljevska palaća u kojoj je Bela IV. 8. 5. 1244. potvrdio povlastice što ih je brat mu Koloman kao slavonski herceg podijelio došljacima u Vukovaru (Cod. dipl. IV. str. 227. — 228.). Marija je vjerojatno u Viroviticu dovela i braću Franjevce i podigla im samostan i crkvu o čemu će biti govora kasnije. Njenu naklonost Virovitici svjedoči povelja kojom je Virovitici podijelila one iste povlastice, kakve je Bela IV. podijelio došljacima (hospites) mađarskom naselju Šegustu (Segesd).

Po toj povelji Virovitičani će svake godine (singulis annis) kao porez (ratione census) podavati (optulerit) 40 marki (quadraginta marcas) u moneti gospodina kralja (in monetis domini regis) o blagdanu svetog Mihovila (in festo sancti Michaelis) i to našemu čovjeku za to od nas određenu (homini nostro ad hoc a nobis pro tempore constituto). Uz to će godišnje podavati i u hrani: 600 kruhova, 6 volova s ispaše, 100 kokoši, 60 kubala vina i 100 kubala ljetine (žita), a kubal mora imati 4 palca (cum cubulo quatuor palmarum). Virovitičkim došljacima kraljica Marija određuje i teritorij da se sigurnije mogu uzdržavati. I premda su međaši (mete) prilično nejasni, jer se spominju imena potoka i šuma koja su za nas danas nepoznata, jasno je ipak da taj teritorij počinje s južne strane velikog puta što od Vaške vodi prema Virovitici (magna via que de Wascha ducit versus Wereucca — bit će to put od Vaške preko Novaka, Orešca i Kapana za Viroviticu). Spominju se mete: potok Mlaka (Malacka), šuma Kabonak, put do šume Ravun (Rawn), zatim potok Scina, mlin na rijeci Wereuchi, vinograd Pribov (Pribuoj), pa put prema Sjeveru iz Virovitice u mjesto Dus, Dubravu (Dumbro), Križ (Kyriztut), put prema mjestu Lipoca (Lypocha) i potoku Lipocha, zatim po potoku Burzovac (Burzoch), do vrela Čadovice (Chodoycha) i po Čadovici do Drave i preko do crkvene zemlje Bobovac (Bobocha), odatle prema istoku do potoka Donča (Donoch) i preko Donča do rijeke Pječne (Pyechua), pa po ravnici do puta što vodi u Belčev (Ad viam que ducit in Belchev — Bušetina) i prešavši put prema rijeci Šilakovici (Sylacoycha) po toj rijeci na rijeku Verevcu i po Verevci do rijeke Kopine (Kopynna) i odatle prema Istoku do šume Ebreš i do šume Grabrovac (Grobroch) i do Vaške (Cod. dipl. IV. 1248. Na zečjem otoku str. 374. — 376.).

Premda je teško odrediti o kojim se potocima i mjestima u opisu međa ovoga popisa radi, jedno je ipak vidljivo: bio je to kraljevski posjed kraljice Marije u području Virovitice i proteže se od Vaške na Istoku do Bušetine i Bobovca na Zapadu, ali tako da je Brezovica, Ivanac i Novaki izvan tog područja na Istoku, a Bukovica, Ambroševac (Korija) i Bušetina na Zapadu.

Postanak virovitičke županije

Poslije mongolske opasnosti Bela IV. je vrlo podašno dijelio posjede i davao povlastice onim plemićima koji su se borili s njim protiv Mongola i odlučno stajali uz njega u toj velikoj i teškoj nevolji njegove mlade

vladavine. Jednako je radila njegova žena — kraljica Marija. To je vidljivo upravo na virovitičkom području, gdje su pojedini plemići dobivali posjede na istočnom dijelu virovitičkog posjeda ali tako da su i dalje ostajali ovisni o tome posjedu u cjelini.

Jedna sačuvana listina spominje sud u korist Mauricija kraljićina kurialnog (dvorskog) suca (iudex curie) za neku zemlju kraj Virovitice. Ta je zemlja bila negdje oko Brezovice, jer se u povelji kaže da je to perdij (crkvena zemlja) kod Svetoga Jurja (ad sanctun Georgium de Lochuma), a među međašima se navodi »put od Svetoga Jurja do crkve Svetoga Andrije«, tj. od Brezovice (ondje je bila župna crkva Svetoga Jurja) do Svetoga Andrije, a to je jedna nestala župa nedaleko od Vaške (Cod. dipl. V. str. 80. — 81. — 1257.).

Darivanjem zemalja pojedinim plemićima i stvaranjem slobodnih naselja bilo je uzrokom da se vojvodski posjed znatno smanjuje. No upravo to je i pogodovalo razvoju i oblikovanju virovitičke županije koja je u svome ustrojstvu drukčija od starih plemenskih župa. Župan vojvodskog posjeda u Virovitici postaje ujedno i župan plemića koji su dobili zemlje od vojvodskog posjeda, a kao zamjenik vrhovnih gospodara (kraljice, kraljevske kuće) imao je velik utjecaj na upravu slobodnih naselja (Juraj Ćuk, Podravina od Bednje do Voćinke . . . Vjesnik zem. arhiva 1916. broj 3. god. XVIII. st. 218.).

Slobodno mjesto Ambroševac

Virovitička županija takva značaja spominje se 1269. u listini koju je herceg Bela izdao stanovnicima mjesta Svetog Ambrozija, a kojom im podjeljuje iste slobodštine što ih uživaju virovitički došljaci (hospites). Tu se izričito ističe da su oslobođeni od »vlasti virovitičkog župana« (a iurisdictione comitis de Vereucha) i slobodno biraju svoga starješinu. Godišnje na blagdan Svetoga Stjepana plaćaju 34 marke u banskim dinarima dajući za svaku marku pet pencza. Ako ne plate u osmini blagdana Stjepana (do 28. 8.), plaćaju dvostruko (Cod. dipl. V. str. 516. i 517.).

Naselje Ambroševac ili Sveti Ambroz mora biti negdje na području današnje Korije. Zaključujemo to po popisu župnih crkava arhiđakonata Gušće iz 1334., jer se crkva Svetoga Ambrozija navodi prije kapele u Gracu, a poslije Svetoga Petra u Bukovici. Potpuno nestaje u tursko vrijeme.

Razvoj virovitičke županije

Postojanje virovitičke županije posebnog tipa dokazuje i sačuvana povelja iz 1275., kojom kraljica Elizabeta Kumanka, majka kralja Ladislava, kao hercezica u Slavoniji i Hrvatskoj potvrđuje Damazu i Tomi, plemićima Bench a sinovima Matije da mogu zemlju Lužnjak (Lusanch) na rijeci Ilovi u virovitičkoj županiji (existentem ad eundem comitatum de Wereuche), što su je zamjenom za Breznicu dobili od kraljice Marije, Elizabetine punice, slobodno posjedovati oni i njihovi nasljednici pa i založiti i prodati je kome god hoće, ali pravo gospodstva nad tom zemljom ostaje Elizabeti i njenim nasljednicima (salvo in omnibus iure dominii principalis, eo quod nobis et nostris successoribus resuruamus). To

jest spomenutim plemićima dana zemlja ostaje u vlasništvu glavnog gospodara kraljevske kuće (Cod. dipl. VI. str. 146. — 147.).

Na isti je način kraljica Elizabeta dala županu Mirku, sinu Vidomirovu, neki posjed u Virovitici, kako potvrđuje pismo magistra Henrika, sina bana Henrika Gisingovca izdano u Rači 17. 9. 1287. — (Cod. dipl. VI. str. 596.). Značajna je i darovnica kojom Elizabeta Kumanka daje vesnikat Svetoga Martina u županiji virovitičkoj magistru Lovri, sinu župana Lovre, iz plemena Aba (praotac vočinskih plemića) za osobite zasluge (veysnicatum sancti Martini in comitatu de Wereuche existenten — God. dipl. VI. str. 703. — 704.).

Vesnikati (latinski — villicatus — ves. selo) su bili zapravo gradski posjedi. U njima je lako mogao nastati grad, a mogla se oblikovati i župa. Bili su u gdje kojoj župi uzrokom i važnih promjena. Kao manji posjedi mogli su lako prelaziti iz ruke u ruku, poklanjati se i oslobađati se od vlasti župana. Ako se spomenuti vesnikat Svetoga Martina navodi u virovitičkoj županiji i Elizabeta ga daje jednome od budućih vočinskih plemića, čini mi se da bi zemlje tog vesnikata mogle biti negdje od Suhopolja prema Borovi, Pčeliću i Pepelani a crkva Svetog Martina vjerojatno negdje u blizini današnjeg Suhopolja.

Iz ovih navoda je vidljivo da plemići virovitičke županije nijesu samostalno plemstvo nego plemići »samoga grada Virovitice« (nobiles civitatis Wereuche-Cod. dipl. XII. str. 205.-208. od 21. 10. 1353.), kao što su doseljenici (hospites) samo gosti Virovitice (hospites libere ville de Wereucha). Oni to nisu još ni 1353., kako se to u gornjoj povelji navodi, pa je naprotiv slobodno plemstvo na području zapadno od Virovitice, današnja Špišić Bukovica, sačinjavalo svoj vlastiti okrug (districtus). Bio je tu posjed Krasničana, vlasništvo pavlinskog samostana u Bukovici, a nalazio se na gornjoj Česmi i potoku Krasničanu prema Grđevcu, a međašio je sa zemljama Lipovom i Kraljevcem, kako to potvrđuje isprava Čazmanskog kaptola, izdana u Čazmi 9. 8. 1328. (Cod. dipl. IX. str. 407.), jer je Čazmanski kaptol po nalogu kralja Karla omeđivao posjed Krasničana, te u nj uvodio crkvu Svetog Benedikta u Bukovici.

Slobodno naselje Lipova

Pod konac 13. stoljeća u virovitičkoj se županiji spominje posjed i naselje (villa) Lipova (Lypoa). Naziva se i slobodnim naseljem (libera villa de Lypoa-Cod. dipl. VIII. str. 150.-1307.) jednako kao i Virovitica. Ima svoje glavare, starješine i prisežnike (maiores, seniores, assessores) kao i Virovitica (Cod. dipl. VI. str. 346. Čazma, 811-1280.). Zajedno s Viroviticom uskraćuje desetinu zagrebačkom biskupu Timoteju II. Popis župa arhiđakonata Gušće kanonika Ivana Goričkog 1334. spominje i crkvu Svetoga Franje u Lipovi (s. Francisci de Lypoa- I. Tkalčić, Mon. II. pars III. str. 84.). A nas posebno zanima, gdje se ta Lipova nalazila. Pogotovo, kad postoje izvori iz kojih je to moguće odrediti.

Spomenuta isprava Čazmanskog kaptola 9. 8. 1328. (Cod. dipl. IX. str. 407.) u obilježavanju posjeda Krasničana izričito kaže da je istočna granica tog posjeda smještena uz »veliki put kojim se iz Virovitice ide u Zdence i ondje graniči s međašima posjeda Lipove i Kraljevca i tim istim

putem prosljeđuje prema Jugu« (iuxta magnam viam situatam, per quam itur de Verouche ad Izdench, ibique vicinatur metis terre Lipoa et Cralench, deinde per eandem viam procedit versus meridiem). Potvrđuje to i isprava bana Nikole od 21. 10. 1353. (Cod. dipl. XII. str. 205.-208.) kod utvrđivanja mete posjeda Nikole, sina Deševa, gdje se spominje neki stari put pod brdom koji od Virovitice skreće na desno do nekog trnjavog gaja (antiquam viam sub monte et flectitur ad dexteram partem ad quoddam nemus spinarum), zatim ravno na vodu Verevcu i izlazi iz te vode prema Zapadu do »nekog velikog puta što vodi iz Verevce u Izdench i potom putu idući malo prema Lipovi dolazi se do neke zemljane mete pokraj samoga puta i posjeda tog Nikole Deševa sina . . .« (deinde directe ad aquam Vereucha et exit de ipsa aqua ad occidentem ad quandam viam magnam que tendit de Vereucha Izdench et per eandem viam parvum eundo versus Lypoam pervenit ad quandam metam terream iuxta ipsam viam et possessionem euisdem Nicolai filii Desen . . .).

Veliki put koji se spominje u nekoliko isprava 13. st. a vodi iz Virovitice u Zdence morao je prema gornjem opisu ići zapadnije od današnjih ribnjaka preko Razbojišta, Velike Peratovice na Grubično Polje i onda u Zdence. Ako se uz taj put i povezano s rijekom Viroviticom navodi i posjed Lipova i mjesto istog imena, nema nikakve sumnje da tu povijesnu Lipovu sa župnom crkvom Svetoga Franje treba tražiti južno od Virovitice na području Peratovice i Grubišnog Polja, jer rječica Lipovac i naselje Lipovac govore za taj smještaj. I posve je isključen onaj Lipovac u vočinskom kraju. A isključen je iz ovih razloga: Lipova s crkvom Svetoga Franje je u gušćanskom arhiđakonatu i virovitičkoj županiji, dok je vočinski Lipovac u vaškanskom arhiđakonatu i na području križevačke županije (Vidi: Cod. dipl. IV. str. 304., Cod. dipl. IV. str. 485.-486., Cod. dipl. IX. str. 407., Cod. dipl. XII. str. 205., 208., I. Tkalčić, Mon. II. pars III. str. 84. i str. 94.).

Kovnica novca u Virovitici

Vjekoslav Klaić (Povijest Hrvata, I. str. 319.) navodi da je najstarija kovnica novca u Slavoniji bila u Pakracu 1256., a oko 1260. je prenesena u Zagreb, gdje je bila najprije u današnjem Donjem gradu (denarii zagrabienses), a onda u Gornjem gradu na brdu Gradecu (denarii grechenses).

R. Horvat u svome neobjavljenom spisu o Virovitici spominje podatak, koji je zanimljiv, jer se odnosi na kovnicu novca u Virovitici. Prema Fessleru, Geschiche von Ungarn, II. str. 572., tvrdi da je za vladanja kralja Stjepana V. (1270.-1272.) u Virovitici postojala spomenuta kovnica novca. Kovali su se »dinari«, tj mali srebrni novci kojih je tada 200 vrijedilo pet penza ili jednu srebrnu marku, tj. funtu srebra (o. c. str. 3.).

Navod profesora Horvata nisam mogao provjeriti, jer mi nije dostupna Fesslerova knjiga. No, bilo bi zanimljivo pronači »dinare« koji su kovani u Virovitici.

Kraljica Elizabeta Kumanka i Virovitica

Elizabeta Kumanka, žena kralja Stjepana V., za povijest grada Virovitice ima posebno značenje. Njezin muž kralj Stjepan V., sin Bele IV., vladao je samo dvije godine i mlad umro 1272. Njegov sin Ladislav po majci prozvan Kumanac bio je još maloljetan, pa je mjesto njega vladala njegova majka Elizabeta. Poslije smrti svoje svekrve Marije, Beline žene, 1270. — postala je vlasnica vojvodskih posjeda u virovitičkoj županiji, a kad ju je 1275. sin Ladislav imenovao hercezicom čitave Slavonije nosila je naslov kneginje od Požege i Vukova (Vukovara). Redovito je boravila u Virovitici, gdje ju je 28. 3. 1279. posjetio i sin Ladislav u dobi od 17 godina (I. Kukuljević, Regesta br. 1259. Starine XXVII. str. 163.).

Povjesničari kažu da je Elizabeta loše odgojila svoga sina Ladislava koji je po majci zavolio Kumance i raskalašeno se provodio s Kumankama a vlastitu ženu Elizabetu zanemarivao. Skrivio je da je veliki nered vladao u Ugarskoj i u Slavoniji, gdje su se tri najmoćnije kneževske porodice — Gisingovci, Joakinovci i Babonići — borile za bansku vlast i živjele u svađi. Nemir je Slavonijom zavladao osobito 1280., kad je kraljica Elizabeta, Kumanka, počela gaziti zakon i prava. Izgleda da nije mogla podnijeti povećavanje dobara zagrebačkog biskupa a time i stvaranje predijalnog plemstva na biskupskim dobrima i mogućnost oblikovanja županija koje će biti pod biskupovom osobitom vlašću. (Predij je crkveno dobro koje se daje pojedincima na upravu). Razlog pak ili točnije neposredni povod da se borba s biskupom zagrebačkim Timotejem II. započela upravo u virovitičkoj županiji bio je u tome što je kralj Ladislav IV. dao vojvodski posjed Svetog Martina preko Drave kod Vaške biskupu Timoteju II. i ovaj ga htio pripojiti svojoj županiji, a to se kraljici Elizabeti, majci, nije sviđalo i ona taj posjed biskupu Timoteju nije htjela ustupiti. Bilo joj je krivo i to što je Timotej pokupovao neke zemlje od plemića i pridružio Vaški te ih tako oduzeo ispod vlasti bana što je bilo krivo i Gisingovcima, braći Nikoli i Henriku, te su se našli na istoj liniji s Elizabetom a i s predijalnim plemstvom na biskupskim posjedima. Predijalno je plemstvo u tim borbama s biskupom vidjelo jedini put do slobode, jer su osjećali da su im pod vlašću biskupa kao privatnih župana ograničene mogućnosti djelovanja.

Sačuvano pismo firmanskog biskupa Filipa, papina legata u Ostrogonu na dvoru Ladislava IV., koje je ovaj upravio Jakobu, prepoštu Čazmanskog kaptola 6. 9. 1280., svijedoči da su stanovnici Virovitice i Lipove uskratili podavanje desetine zagrebačkom biskupu Timoteju II. (Cod. dipl. VI. str. 359.), a pismo Filipovo upravljeno iz Budima 27. 9. 1280. gvardijanu Manje braće u Virovitici, pokazuje da su podavanje desetine zagrebačkom biskupu uskratili suci (iudices) i stanovnici Virovitice i Lipove i Virovitičke županije (et comitatu eiusden). Izgovaraju se, kaže biskup Filip, ratovima (pretextu guerrarum) što su se u tim stranama u prošlim vremenima vodili (que in partibus illis fuerunt temporibus retroactis. Cod. dipl. VI. str. 360.). Isticanje povjesničara da ih je na to uskraćivanje nagovorila i njihov postupak odobrila kraljica Elizabeta, majka, dalo bi se zaključiti iz pisma kraljice Elizabete, napisana 16. 11. 1283. u Virovitici, gdje Elizabeta priznaje da desetina slobodnih

naselja (liberarum villarum) Virovitice i Lipove i cijele virovitičke županije (ac totius comitatus de Vereuce) doista pripada (veraciter pertinere) zagrebačkom biskupu Timoteju i njegovoj crkvi (ac eius ecclesie). Brani se da nije znala da ta desetina pripada biskupu Timoteju a ne njoj. Kad je stvar pomno ispitala, pravu istinu su joj otkrili redovnici, crkvene osobe i svjetovnjaci, vjerodostojni plemići, i ona to pravo Timoteju i zagrebačkoj crkvi sada priznaje i obećaje nadoknaditi pretrpljenu štetu (Cod. dipl. VI. str. 447.-448.).

Crkveno izopćenje Virovitice i Lipove

U toku samog spora u pitanju desetine zagrebačkog biskupa Timoteja i virovitičkih stanovnika dogodile su se stvari koje su za nas danas dragocijeni podaci za poznavanje ondašnje Virovitice. Prije svega doznajemo da se 1280. u Virovitici nalazi već potpuno oblikovani Franjevački samostan, jer firmanski biskup Filip pismeno moli gvardijana Manje braće u Verevci da diskretno nagovori suce i stanovnike Virovitice i Lipove i cijele virovitičke županije da se pokore zagrebačkom biskupu u njegovim potraživanjima (Cod. dipl. VI. str. 360.). Iz pisma pak prepošta Jakova iz Čazme, 8. 11. 1280. upravljena firmanskom biskupu saznajemo da se i nakon tri po zakonu učinjene opomene i poziva stanovnici Virovitice, Lipove i virovitičke županije nisu uporno odazvali i pokorili i radi toga je čazmanski prepošt Jakob kao arhiđakon Gušća u koje spada i područje Virovitice da izvrši odredbu (preceptum) firmanskog biskupa Filipa izrekao crkvenu kaznu izopćenja. Izopćenjem je udario Viroviticu i Lipovu, tj. kaštelane (villicos) u oba mjesta i dvadeset i četvoricu glavara, starješina i prisežnika u oba mjesta. Čin izopćenja spomenutih upravljača u oba mjesta obavio je ugledom samog papinog legata Filipa svečanim obredom na blagdan Svih Svetih 1. 11. 1280. — u čazmanskoj crkvi poslije otpjevana Evanđelja a uz zvonjavu zvona i gašenja svijeća. O tome činu je obavijestio službenim pismom svoje podarhiđakone u arhiđakonatu Gušće da oni to razglase u Virovitici i Lipovi i u cijeloj virovitičkoj županiji, jer se na taj način ondje vrše takve obavijesti (Cod. dipl. VI. str. 364.-365.). Pismom istog sadržaja o tom izopćenju obavještava legata Filipa i Čazmanski kaptol iz Čazme, 9. 11. 1280. (Cod. dipl. VI. 365.-366.).

Spomenimo još nešto. Ako se latinskim izrazom — villicus — označava općenito — kaštelan, špan, a u Kolomanovim povlasticama virovitičkim došljacima iz 1234. pod brojem 2 se izričito veli da njima u njihovim međusobnim sporovima može suditi njihov — villicus — kaštelan, kojeg sami biraju na godinu dana (Cod. dipl. III. str. 423.), tad nema nikakve dvojbe da su u spomenutom izopćenju udareni kaštelani (villicos) u Virovitici i Lipovi, a uz to njihovi suodgovorni glavari (maiores), starješine (seniores) i prisežnici (iuratos). Nije jasno da li broj glavara, starješina i prisežnika u oba spomenuta mjesta broji dvadeset i četvoricu ili je u svakom mjestu njihov broj dvadeset i četvorice. Navedeno pismo kaže općenito za oba mjesta dvadeset i četvoricu.

Jedno je sigurno. Viroviticom tada upravlja kaštelan (villicus) i glavari, starješine i prisežnici. Oni su odgovorni za upravu naselja Virovitice i Lipove koje kraljica Elizabeta naziva slobodnim naseljima (libera-

rum villarum de Vereuce et Lypoa Cod. dipl. VI. str. 447.), a prema tomu i za sabiranje desetine. Njih je pogodilo crkveno izopćenje, a ne stanovnike ovih dvaju naselja, kako se to općenito pisalo.

Značajno je da se u izopćenju nigdje ne spominje kraljica Elizabeta koja je po njenom vlastitom priznanju u pozadini uskraćivanja desetine zagrebačkom biskupu. Nije li upravo ta činjenica znak da se spomenutom kaznom htjelo prisiliti odgovornu Upravu Virovitice i Lipove da utječu na Elizabetu. A neizopćeni vjernici su opet trebali poslužiti kao pritisak na Upravu Virovitice i Lipove.

Izopćenje Gisingovaca u Virovitici

Za podatke o Virovitici značajno je i sačuvano pismo zagrebačkog biskupa Timoteja kojim on obavještava biskupe u Mađarskoj i Hrvatskoj i provincijske poglavare Franjevaca, Dominikanaca i priora Augustinaca da je kaznom izopćenja udario magistra Ivana, župana sanskog, Nikolu bana i njegova brata Henrika, župana, sinove Henrika bana Gisinga. Pismo je napisano u Zagrebu 12. 4. 1281. i u njemu se navode nedjela što su ih spomenuti plemići napravili na biskupovu posjedu u Vaški i u Breznici. Biskup Timotej je vlastitim očima vidio pustoš koju su pljačkaši ostavili povezani i s nekim poznatim hajdukom Vritzom. Ljude su rastjerali, stanbene zgrade porušili. Pet žena istjeranih iz svojih domova smrzlo se u velikoj hladnoći. Ovce koje radi snijega nisu mogli otjerati, poklali su ogulili samo kožu i onda ostavili. Silom su ubirali biskupovu desetinu i branili davati je biskupu.

Radi svega toga biskup je Timotej došao u Viroviticu i na blagdan Navještenja — 25. ožujka 1281. — u crkvi Manje braće, koja je sagrađena u čast Blažene Djevice Marije (que in honore beate virginis Marie est constructa), izrekao je po crkvenu propisu izopćenje spomenutih plemića i svih njihovih pomoćnika u spomenutim nedjelima (Cod. dipl. VI. str. 382.-384.).

Nama je to pismo dragocijeno, jer svjedoči ne samo za postojanje franjevačkog samostana u Virovitici 1281. nego još više i po tomu što je biskup Timotej izričito naveo da je samostanska crkva sagrađena u čast Blažene Djevice Marije. A na tu činjenicu ćemo se kasnije posebno vratiti.

Razlikovati treba dva izopćenja.

Prvo je izrekao 1. 11. 1280. čazmanski prepošt Jakob u ime papinog legata firmanskog biskupa Filipa u Čazmi nad upravljačima Virovitice i Lipove. Drugo je izrekao zagrebački biskup Timotej 25. ožujka 1281. u Franjevačkoj samostanskoj crkvi Djevice Marije u Virovitici nad magistrom Ivanom, sanskim županom, te nad Nikolom, banom i bratom mu Henrikom, sinovima Henrika, bana, Gisinga i nad njihovim suradnicima.

Kraljica Elizabeta okončava spor s Timotejom

Kako dugo je trajala crkvena kazna nad krivcima u Virovitici i Lipovi i kakve je imala posljedice, neznamo. Poznato je samo to, zapravo najvažnije, da je Elizabeta Kumanka iz Virovitice napisala pismo 18. 11. 1283., u kojemu otvoreno priznaje da je u pogledu biskupove desetine radila krivo. Kad je stvar pomno ispitala, redovnici, crkvene osobe i svjetovnjaci, svake vjere dostojni plemići, pomogli su joj da je spoznala istinu, kako vlasništvo nad desetinom u sporu treba priznati biskupu Timoteju i zagrebačkoj crkvi. Ona to pravo u potpunosti priznaje i spremna je to i u buduće priznavati nasljednicima biskupa Timoteja i zagrebačkoj crkvi. Pravo desetine pripada zagrebačkom biskupu na području Virovitice i Lipove, koje ona naziva slobodnim mjestima, i na cijelom području virovitičke županije. Obećaje da će sama izmoliti o tome pisma kod svoga sina Ladislava, kralja i njegove žene Elizabete (Cod. dipl. VI. str. 447.-448.).

Da je Elizabeta, majka, svoje obećanje i izvršila, potvrđuju pisma kralja Ladislava i kraljice Elizabete. Oba pisma su napisana 7. lipnja 1284. i potvrđuju odluku i priznanje, majke, da desetina na području slobodnih naselja Virovitice, Lipove i cijele virovitičke županije pripada zagrebačkoj crkvi i njenom biskupu (Cod. dipl. VI. str. 482. i 484.). Postoji i treće pismo od 7. lipnja 1284., u kojem Ladislav, kralj, uz potvrdu prava zagrebačke crkve na desetinu u spomenutim područjima navodi i jednu značajnu okolnost kojom zapravo brani svoju majku Elizabetu. Doslovno kaže: »držala je da joj ta desetina pripada i da je može slobodno primati, jer su je lažnim i opasnim sugestijama zaveli neki koji su istinu manje poznavali« (credens ipsas decimas ad se pertinere, ipsaque licite posse recipere, inducta falsa et perniciosa suggestione aliquorum minus intelligencium veritate« — Cod. dipl. VI. str. 483.-484.).

Sva tri spomenuta pisma napisana su s velikom naklonošću prema biskupu Timoteju. Pokazuju veliku širokogrudnost kralja Ladislava prema zagrebačkom biskupu.

Početkom četrnaestog stoljeća tj. 1307. godine, na traženje zagrebačkog biskupa Augustina Kažotića, Karlo Robert, kralj Ugarske i Hrvatske, potvrđuje pismo Ladislavovo i pismo žene mu Elizabete od 7. 6. 1284. s ovim dodatkom: »na molbu zagrebačkog biskupa Augustina Kažotića potvrđuje desetinu slobodnih mjesta, tj., Virovitice i Lipove i cijele virovitičke županije (liberarum villarum, videlicet de Vereucha et Lypoa ac totius comitatus de Vereucha — Cod. dipl. VIII. str. 150.).

Dominikanci u Virovitici

U tajnom carskom i kraljevskom arhivu u Beču čuva se izvorna listina koja na poleđini nosi naslov: »Privilegium Elizabeth regine maioris super xx denarios, quibus cives Vereucha ven. ecclesie S. Salvatoris ordinis Predicatorum obligantur singulis annis«. Iz toga spisa s nadnevkom: 1290. 3. 5. U Oronašu, doznajemo da kraljica Elizabeta, majka Ladislava kralja, svoj godišnji prihod što ga svake godine njoj po njenoj novoj uredbi sabiru došljaci iz Virovitice od svake kuće u visini cjelokupne sume od 20 denara, želi dati braći propovjednicima (Dominikancima) za djelo presvetog Otkupitelja. To pak djelo je izgradnja njihove crkve, jer se izričito kaže da im se to daje godišnje tako dugo, dok to djelo konačno ne uzmognu dovršiti (ad opus supradictum annuatim persolvere et dare debeant, donec ipsum opus domino concedente finaliter

poterit consummari). Razlog ovoga novčanog godišnjeg podavanja Dominikancima jest u tome što se Elizabeta želi zahvaliti Bogu za velike darove, jer je je od poganstva pozvao k Spasiteljevoj milosti i pravome svjetlu, sina učinio kraljem a kćeri kraljicama. Ona želi bar malo odgovoriti ljubavi našega Otkupitelja koji nas je ljubio i ljubi bez zasluge. Želi raditi po onoj izreci: ako je posuda srca ispunjena dobrom voljom, neka se ruka nikada ne nađe prazna darom. Ovo je njezin zalog za spas njenog sina i njezin, za spas kralja Bele, kraljice Marije (njene svekrve), za hercega Belu, njenog sina i za njenog muža Stjepana, kralja. Ova namjena ne isključuje onu prvu — zahvalnost Bogu za navedene primljene darove božje. A da je ono »ad opus sancti salvatoris« — za djelo Svetog Spasitelja — doista samostan i crkva govori ono što u toj rečenici slijedi: »u kojemu će braća Propovjednici, koje sa svom naklonošću namjeravamo pratiti, služiti istome Spasitelju sviju« — ad opus sancti salvatoris, in quo fratres Predicatores ..., eiden omnium salvatori famulentur ... Cod. dipl. VI. str. 694.-695.).

Dominikance je u Viroviticu dovela Elizabeta Kumanka i pomogla im podići samostan i crkvu u čast Presvetog Otkupitelja. A da su u Virovitici stvarno imali samostan i djelovali do konca 15. stoljeća potvrđuje dr Stjepan Krasić objavom Regesta pisama generala Dominikanskog reda, koja su poslana u Hrvatsku od 1392-1600. (Arhivski vjesnik, svezak 17-18. god. XVII i XVIII. Zagreb 1974-75. str. 157-246). Među samostanima Mađarske provincije spominje se: Virovitica, Požega, Garić, Čazma i Zagreb. Pod brojem 86. o. c. str. 170. spominje se 1451. da brat Pavao iz Virovitice (de Vervetica) može slobodno poći u svoju Mađarsku provinciju«. Pismo broj 671. o. c. str. 225. govori o premještaju brata Vinka iz Virovitice i brata Ivana iz Požege u Požegu, 1490. Najtočnije je pismo 775. o. c. str. 232.-233. od 16. 4. 1492., gdje se izričito spominje samostan u Virovitici, jer se traži od Provincijala da kazni brata Đuru iz virovitičkog samostana (de *conventu Veroceensi).*

Dominikanci su u Virovitici djelovali do dolaska Turaka. Samostan i crkva su im bili u ulici Matije Gubca, jer su 1840. ostaci njihova samostana iz Cindrićeva vrta upotrebljeni za gradnju ceste iz Virovitice prema Lukaču (Hrvatski tjednik, Virovitica, 1. 5. 1940.).

Još nekoliko svjedočanstava o Virovitici iz 13. stoljeća

Magister Henrik Gisingovac (Rača 17. 9. 1287.) priznaje Mirku, sinu, Vitomirovu, županu u Virovitici da je kraljevskom darovnicom oslobođen od javnih daća (ab omni exaccione collecte et debito exhimentes) kao i u vrijeme kraljice Elizabete (Cod. dipl. VI. str. 596.).

Kraljica Elizabeta, majka, daruje meštru Lovri, sinu Lovrinu, posjed Svetoga Martina u virovitičkoj županiji (vyznicatum sancti Martini in comitatu de Wereucha — Cod. dipl. VII. str. 9. 1290.).

Andrija, kralj, nalaže Kozmi, virovitičkom županu da preda županu Oguzu sela: Lužinu i Orihovac u županiji virovitičkoj (villas Lusuna et Orichoch in comitatu de Wereucha existentes — Cod. dipl. VII. str. 10. 1290.-1300.).

Druga listina kralja Andrije (26. 11. 1292.) daje županu Ogusu, Buzadovu sinu, za velike usluge učinjene kralju Andriji za vrijeme borbe protiv Ivana, Henrikova sina (Gisinga), neka sela i kraljevske predije u virovitičkoj županiji — Lužinu i Orihovec (quasdam villas seu predia regnalia in comitatu de Wereucha existentia, Luchuna et Wrihouch vocata — Cod. dipl. 7 . str. 112.).

Virovitica u 14. stoljeću

Za vladanja kraljeva anžuvinske kuće Virovitica je u 14. stoljeću prošla bez većih potresa i trzavica. Nalazila se izvan svih onih borbi i meteža koji su u početku vladanja Karla Roberta (1300.-1342.) potresali istočnim dijelom Slavonije. Razlog će vjerovjatno biti u tome što je virovitička županija razmjerno mala i što se tada još privatni vojvodski posjed kraljevske kuće. Kraljevski pak dvorac u samoj Virovitici u kojemu su povremeno boravili sam kralj i članovi kraljevske kuće sigurno je imao i veću vojničku ispostavu, a plemstvo i građanstvo u Virovitici ovisilo je o kraljevskoj kući i nije bilo samostalno (Cod. dipl. XII. str. 205.-208. 21. 10. 1353.). I to je razlogom da su sačuvane samo listine kojima je Karlo Robert potvrđivao stare listine što ih je svojevremeno kraljica Elizabeta i Ladislav kralj izdavali priznavajući zagrebačkom biskupu pravo na desetinu u Virovitici i Lipovi (Cod. dipl. VIII. str. 150.), ili darovnicu Nikoli, Jakovu, Ivi i Petru, sinovima Lovre za veznikat Svetog Martina na području virovitičke županije (Cod. dipl. VIII. str. 413., 29. 3. 1318.).

Za Karla Roberta u Virovitici se spominju župani: Fridrih Frankopan, 1320., meštar kraljičinih peharnika Ivan, 1323., Nikola Berke, 1334. Naslov virovitičkog župana nosio je i Stjepan Mikac, sin slavnog bana Mikca (1325.-1342.), velikog pouzdanika kralja Karla Roberta (Cod. dipl. XII. str. 448. 20. 1. 1358. Zadar).

Iz popisa kanonika Ivana, arhiđakona goričkog, 1334. doznajemo da je u Virovitici župna crkva svetih Kuzme i Damjana (I. Tkalčić, Monumenta II. pars III str. 84.), dok nam isprava od 28. 8. 1343. spominje u Virovitici i župnika Pavla — nos Paulus plebanus de Wereucha — kao svjedoka da se među posjedima magistra Nikole u virovitičkoj županiji nalazi i neki posjed Stojdraža (Cod. dipl. XI. str. 78.). Čazmanski pak kaptol po nalogu kralja Karla Roberta omeđuje posjed Krasničana i uvodi u nj crkvu Svetog Benedikta u Bukovici (Špišić), a među međašima spominje Lipovu, Kraljevec i Veliki put koji iz Virovitice vodi u Zdence (Cod. dipl. IX. str. 407. od 9. 8. 1328.).

Četrdesetgodišnje vladanje Ljudevita I. (1342.-1382.), nasljednika Karla Roberta, za Viroviticu znači nastavak mirna razvoja. Vrijedno je spomenuti da je Ljudevit I. u vrijeme svoga vladanja u tri navrata boravio u Virovitici. U Virovitici se nalazi zajedno sa ženom Elizabetom Kotromanić u lipnju 1369. (Cod. dipl. XIV. str. 186. i 187.), jer je izdao dvije listine s nadnevkom 1. i 2. lipnja 1369. u Virovitici. U Virovitici je ponovo 17. 3. 1371. (Cod. dipl. XIV. str. 313.) i 4. 11. 1381. (Vj. Klaić, Povijest Hrvata, II. str. 212.). Potvrde nema, ali je vjerojatno, da je u Virovitici boravio i Karlo Drački kao herceg Slavonije od 1371.-1376.

Izgleda da je Virovitica ostala izvan nemira i borbi i onda, kad su plemići Gorjanski, Horvati i Lackovići vodili borbu oko nasljednika na kraljevskom prijestolju poslije Ljudevitove smrti 1382. No, kad je 1387. Sigismund, muž kraljice Marije, Ljudevitove kćeri, započeo svoju borbu za ugarsko i hrvatsko prijestolje, i kad je oslobodio svoju ženu Mariju zatočeništva u Novigradu na moru, Klaić u svojoj povijesti Hrvata navodi da je kraljica Marija oko Đurđeva (23. 4.) 1391. boravila u Virovitici (o. c. II. str. 302.), i ponovo pet mjeseci prije svoje rane smrti — tj. 7. 1. 1395. (o. c. II. str. 310.). I Virovitica je upravo posljednje mjesto, odakle je pisala svoje posljednje povelje.

Preprodavanje Virovitice u 15. stoljeću

Prva četiri decenija 15. stoljeća obilježena su vladavinom kralja Sigismunda, čovjeka velikih sposobnosti i velikih mana. Pedeset godina nosi kraljevske krune i između ostalih kraljevskih i carskih naslova bio je kralj Ugarske i Hrvatske. Neprestano je u ratovima i borbama. I uvijek mu nedostaje novaca, jer je nepromišljeno rasipan i darežljiv. Volio se pokazati i razbacivao je novac za nepotreban raskoš i poklone. Kad mu je trebalo novca za potrebne stvari i za korisne pothvate, nije ga imao i događalo se da se tada zaduživao i zalagao imanja i prodavao posjede.

Spominjemo to stoga, jer postoji isprava, izdana u Pragu 15. 9. 1437., koja govori o tome, kako je kralj Sigismund založio (titulo pignoris) Mirku i Ivanu Marczaly (Marčelji) grad Viroviticu zajedno s palaćom i pripadnim zgradama u kaštelu, a uz to i posjed sa selima: Doboznik, Grkovac, Bušetina ,Dežmarc, Heteš, Budrovac, Boz, Selce, Tavi, Sveti Nikola, Štefanac i obje Gorice sa svim ostalim mjestima, posjedima, rijekama, njivama, livadama, vinogradima, šumama kod Drave, ribnjacima, mlinovima. Daje im punu vlast, pravo i gospodstvo što uz taj grad, palaću i posjed od starine ide. To jest — čast i vlast župana u virovitičkoj županiji, desetinu i godišnje prihode (G. Fejér, Croatiae ac Slavoniae cum regno Hungariae nexus et relationes I. str. 67.-69. broj XXXVIII.).

Mirko i Ivan Marčelji postaju 1437. gospodari grada Virovitice, kraljevske palaće i svih kraljevskih posjeda na području virovitičke županije i po tom i župani njezini. Kao takvi zapovijedaju i vojničkim banderijem koji broji 500 vojnika. Stoga ih i susrećemo na ratnim poprištima. Mirko se s virovitičkim banderijem nalazi u sastavu one vojske koja pod vodstvom Ivana Hunjadija (poznat iz narodne pjesme kao Sibinjanin Janko) u proljeće 1446. udara na zloglasne celjske grofove: Fridriha i Ulriha, osvaja Đurđevac, dolazi do Ptuja ali se ne obavljena posla mora vratiti iz Štajerske. Tu je virovitički banderij s Mirkom Marčeljom dobro prošao. Godine 1448. Mirko Marčelja ide s virovitičkim banderijem u rat protiv Turaka. Kršćansku vojsku vodi Ivan Hunjadi koji tada kao upravitelj (gubernator) vlada mjesto djeteta kralja Ladislava Posmrtnoga. Vojska mu broji 34.000 ljude. Do odlučne bitke dođe na Kosovu Polju od 17. do 20. listopada 1448. Turski sultan Murat II. ima tu četiri puta brojčaniju vojsku — 120.000 vojnika. Ivan Hunjadi je pobijeđen i uspjeva se spasiti, a preko polovice njegovih vojnika osta mrtvo na Kosovu Polju. Među poginulima je i virovitički župan Mirko Marčelja a vjerojatno i dobar dio njegova banderija (Vj. Klaić, o. c. III. str. 267.-268.).

Poslije pogibije Mirka Marčelja na čelu se virovitičke županije nalazi brat mu Ivan. Postoji isprava od 1. 5. 1449., u kojoj Ivan Marčelja kao virovitički župan (comes de Vereucze comitatus) iz pobožnosti prema Majci Božjoj i Svetome Pavlu, pustinjaku, daje na način trajne milostinje svu desetinu od vina i plodina što bi je inače godišnje trebali njemu davati žitelji u Donjoj Bukovici, braći pustinjacima Svetoga Pavla (Pavlinima) u samostanu Svetoga Benedikta u Donjoj Bukovici (G. Fejér, o. c. I. str. 70.-71. broj XXXIX.).

Iz povelje pak kralja Matije Korvina, izdane na Duhove 1474., doznajemo da je virovitički posjed i sve što mu pripada poslije smrti Ivana Marčelja kralj Matija dao nekom Bertoldu Eldenbachu, a kad se ovaj pobunio protiv kralja Matije, tada je kralj Matijaš da izbjegne veća zla što bi mogla iz Virovitice izaći kupio grad Viroviticu za velike novce i dao ga Nikoli Csuporu radi učinjenih zasluga. Kako je Csupor umro bez potomaka Virovitica je ponovo pripala kralju Matiji. I on sada kaštel Viroviticu daje Nikoli Baniću (Banffy) radi izvanredne vjernosti u zalaganju i službi kralju Matiji i radi obavljenih poslanstava a pogotovo s toga, jer je i vlastiti život u vođenim ratovima založio da spasi Matijin život. Ako se u spomenutoj listini, darovnici, izričito kaže da kralj Matija želi Nikoli Baniću iskazati neku zahvalnost — »volentes eidem aliquam gratitudinis vicem rependere« — i zato mu daje svoj kaštel Viroviticu i županiju virovitičku — »castrum nostrum Vereucze vocatum in comitatu de Vereucze habitum« — neznam zašto R. Horvat piše da je Matija kralj prodao Baniću virovitički posjed za 24.000 forinti? (G. Fejér, o. c. I. str. 94.-96. broj LII.).

Da su virovitički župani Nikola i Jakob, potvrđuje listina izdana početkom listopada 1480., u kojoj kralj Matija iz Zagreba naređuje predstavnicima virovitičke županije (Comitatus de Verücze) da se drže starih običaja i postupaka o sazivanju skupštine u središtu županije (tj. u Virovitici). Inače će on naložiti vjernim svojim Nikoli i Jakobu Baniću, a njihovim županima, da sa tri zlatne marke globe kazne one koji se u tome ne bi pokoravali (G. Fejér, o. c. I. str. 72. — 73. broj XLI.).

Godine 1488. na 10. ožujka izdaje Matija, kralj, novo pismo kojim i Jakobu Baniću potvrđuje Viroviticu. Oba brata Banića potužili su se kralju Matiji Korvinu da im u njihovim virovitičkim posjedima smeta Ivaniš Korvin (nezakoniti Matijin sin), kome je kralj Matija izdao darovnicu za virovitički posjed. Oni su kralju predočili i kraljeva dva pisma s oznakom novca što su ga kralju Matiji dali. Matija priznaje daje Banićima dao Viroviticu. Doslovno: »da je Nikoli i Jakobu, sinovima Bana, dao kaštel Viroviticu zvani, koji se nalazi u našoj kraljevini Slavoniji i u virovitičkoj županiji, jednako i grad Viroviticu zvani, s čašću spomenute virovitičke županije koja je (čast) od davnine tome kaštelu pripojena i posjede: Gerkoulcz, Busovez, Nethecz, Kochik, Endreucz, Boz, Kisfalu, Lanku, Budroucz, Zornyaneucz, Stephanoucz, Ugerczy i Szent Mikloš zvale, sve u spomenutoj županiji. Nitko ih u njihovu posjedovnom pravu ne smije setati. Njima pripada kaštel s gradom i pripojenom žu-

panijom. Matija smatra ovu svoju odluku novom darovnicom braći Banićima. Izdana je u Beču 10. 3. 1488. (G. Fejér, o. c. I. str. 74. — 77. XLIII).

Iz te darovnice se vidi da je kralj Matijaš braći Nikoli i Jakobu Baniću dao i poklonio kaštel, grad i županiju Viroviticu s dva razloga:

1. Radi izvjesne sume novca koju su mu braća Banići dali.
2. Radi velikih usluga Nikole Banića.

Matijaš piše: »mediantibus binis Litteris nostris tum pro certa pecuniaum summa in esidem Litteris Expressa, tum etiam pro fidelibus servitiis eiusdem Nicolai Banffy in perpetuum contulerimus et inscripserimus«.

Poslije ove nove darovnice Banići su gospodarili Virovitice sve do 1552., kad je Virovitica pala u turske ruke i u tursku vlast. Nakon smrti Matije Korvina 1490. Banići su obnovili svoju molbu kralju Ladislavu II., koji im je dao novu darovnicu a u posjed Virovitice službeno ih je uveo Kaptol iz Budima 1491. godine (R. Horvat, o. c. str. 6.).

* * *

Matijaš Korvin boravi u Virovitici 29. rujna 1463., kad je s vojskom preko Gradiške ušao u Bosnu i 24. 12. te godine osvojio Jajce i jedan dio Bosne (Vj. Klaić, o. c. IV. str. 62.).

I Matijašev nasljednik Vladislav II., kralj, dolazi u Viroviticu 1. veljače 1495. i boravi u kaštelu Nikole Banića do 1. ožujka te godine. Tom zgodom Vladislav drži u Virovitici kraljevski sud i održava Hrvatski sabor, na kojem je bio i poznati zagrebački biskup Osvald Thus s 200 konjanika. Vladislav je po želji hrvatskih staleža u Virovitici i Ivaniša Korvina, nezakonita Matijina sina, uzvisio na čast bana Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Izdao je i nekoliko povelja različitim plemićima. Sabrane staleže je tu sklonuo da se sastavi neke vrste domobranstvo od 10.000 domaćih konjanika koji će primati plaću od 40.000 zlatnih forinti i braniti granicu od turskih provala (Vj. Klaić. o. c. IV. str. 244. — 245.).

Virovitica do turskog osvajanja

Početkom 16. stoljeća gospodar virovitičkog vlastelinstva je Ivan Benić. Radi uskraćivanja desetine zagrebačkom biskupu Luki Baretinu 1508. skoro je došlo do izopaćenja virovitičke županije. Sukob je sretno izglađen, ali je 1513. svađa Ivana Banića s Benkom Baćanom dovela do nasilja, jer je Baćanov kaštelan Ivan Benet oplijenio grad Viroviticu i sela virovitičkog imanja.

Nakon tragične smrti kralja Ljudevita II na Mohačkom polju, gdje je radi preuzetnosti 29. 8. 1526. turski car Sulejman II. s lakoćom uništio cvijet ugarskog plemstva, nastale su teške prilike u Slavoniji i u Virovitici. Razlog nije bio samo strah pred turskom neposrednom opasnošću, jer je Turcima put do Beča bio otvoren, nego još više radi građanskog rata koji je nastao iz borbe za prijestolje i vlast u Ugarskoj i Hrvatskoj. Plemstvo se razdijelilo na dvije stranke i izabralo dva kralja: Ivana Zapolju i Ferdinanda. Slavonsko plemstvo je bilo uz Ivana Zapolju a hrvatsko uz Ferdinanda.

Gospodar Virovitice, Ivan Banić, priklonio se uz Zapolju a protiv Ferdinanda. Posljedica takva Banićeva stava bila je da je kralj Ferdinand I. lišio Ivana Banića svih njegovih posjeda i 1. 12. 1527. Viroviticu darovao svojoj ženi Ani koja u taj posjed nije nikada uvedena. Nakon toga je Fedinand virovitički posjed darovao banu Ivanu Karloviću koji ga također nije nikada preuzeo, ali je zato 1530. kraljevski kapetan Ljudevit Pekri zapalio Viroviticu. Bio je spreman osvojiti i Banićev kaštel da Banićeva žena Margareta, sestra Luke Sekelja, Ferdinandova privrženika iz Ormoža, nije 30. 5. 1530. pismeno zamolila pomoć od kneza Petra Soleda, jer joj je muž Ivan bio teško bolestan.

U jesen 1532. sela virovitičke županije opljačkao je i popalio i Sulejman II., koji se neobavljena posla i propala pohoda vraćao od Kisega s jednim dijelom vojske desnom obalom Drave u Tursku. Turska vojska nije sa sobom imala topove i zato je Sulejman uz Vinoviticu samo prošao bez želje da je osvoji.

Poslije smrti Ivana Banića naslijedio ga je malodobni sin Stjepan, a mjesto njega Viroviticom upravlja majka mu Margareta. Kako su 1534. slavonski plemići priznali Ferdinanda I. svojim kraljem i odrekli se Zapolje, Margareta Banić, rođena Sekelj, ishodila je posredovanjem svoga brata Luke, ormuškog vlastelina, oproštenje od kralja Ferdinanda za virovitički posjed.

Kroz Viroviticu je 10. 9. 1537. prošla i vojska generala Ivan Kacijanera. Vodio ju je Podravinom prema Osijeku s namjerom da oslobodi Osijek i uništi znameniti Sulejmanov most na Dravi. Jesenjske kiše te godine, bolest i oskudica hrane, učiniše svoje. Kacijaner je odustao od započete opsade Osijeka i 9. listopada 1537. bio potpuno potučen kod Gorjana. Zapravo, vojska je potučena, jer je general Kacijaner prije bitke sramno pobjegao s bojišta.

Kad je u jesen 1538. Luka Sekelj sa svojim vojnicima pohodio svoju sestru Margaretu u Viroviticu, zamolila ga je da svoje vojnike ostavi u Virovitici, kako bi Virovitičani mogli obaviti svoju berbu bez straha pred Turcima koji su se neprestano zalijetali do Virovitice. Sekelj je uslišio molbu svoje sestre i o tome obavijestio tadašnjeg kraljevskog kapetana Ivana Kaštelanovića, kraljevskog zapovjednika vojske na tom području. Sam je zapovijedao sa 100 lako oboružanih konjanika koji su kralju Ferdinandu služili u Virovitici. Kako kralj Ferdinand nije Sekelju na vrijeme poslao novac da svojim konjanicima isplati plaću, morao je Sekelj od svojih prihoda dati vojnicima jednomjesečnu plaću. Novac mu je kasnije Ferdinand, kralj, nadoknadio.

Mladom Stjepanu Baniću (Banffq) kralj je Ferdinand I. izdao diplomu kojom mu 17. 3. 1541. potvrđuje pravo na Viroviticu i na virovitičko imanje. Vjerovatno je to bilo posredovanjem Luke Sekelje. Tom zgodom je u Viroviticu stavljena i stalna vojna posada od 50 haramija. Bili su to vojnici obučeni u hrvatsko seljačko odijelo, a za svoju službu i opskrbu primali su mjesečno plaću dva forinta.

Osvajanjem Budima 1541. turska je vojna sila zaprijetila cijeloj preostalnoj Slavoniji i Hrvatskoj. Mala utvrđenja: Brezovica, Virovitica, Gorbonok (kloštar), Đurđevac, Prodavić (Virje), i Koprivnica, svojim neznat-

nim posadama, neredovito plaćenima, nijesu značila nikakvu zapreku. Bilo je pitanje samo dana, kad ih Turci požele. Njihovo osvajanje prepušteno je volji požeškog bega.

Brezovica je prva osvojena. Početkom studenoga 1543. požeški beg Murat sazna da je brezovački kapetan Budanac s jednim dijelom posade na vojnoj vježbi u Virovitici. Petog studena opkoli utvrdu u Brezovici i drugog je dana dobi bez borbe — na tanjuru. Kaštelan mu preda ključeve grada.

Vijest o osvajanju Brezovice odjeknula je zaprepaštenjem i strahom u Virovitici. Svi su očekivali da će Murat beg doći i pred Viroviticu, jer Ivan Hrvat piše Luki Sekelju iz Kloštra isti dan (6. 11. 1543.): »Murat beg je osvojio Brezovicu i to ne sedmi dan po opsadi nego već drugi. Velika opasnost prijeti osobito, ako se utvrda Verevce ne čuva.« Hrvat traži da se u utvrdi Verevce drži 150 vojnika. Primjer Brezovice se ne smije ponoviti, jer je Budanac, zapovijednik, bio tada u Virovitici, a Murat beg to iskoristio (R. Lopašić, Prilozi za povijest hrvatske XVI i XVII vijeka iz štajerskog zemaljskog arhiva u Grazu, Starine XVII. Zagreb 1885. F. 46. br. 237. str. 187.).

Sačuvani izvještaji od 1543. — 1552. svjedoče da je Virovitica oskudijevala i u vojnicima i u potrebnoj opskrbi (R. Lopašić, o. c. str. 188. 190. 191.). Opasnost je rasla, a Luka Sekelj i Nikola Zrinjski. ban, borili su se s Petrom Keglevićem, svrgnutim banom, da mu silom uzmu posjede: Đurđevac, Prodavić, Poprivnicu, Čakovec i Međimurje, koje je nepovlasno prisvojio od Ernušta. Zar je onda čudno da je konačno drugoga kolovoza 1552. Virovitica bez borbe predana Ulami begu. Zna se da je zapovijednik požeškog sandžaka Ulama beg iznenada s velikom vojskom opkolio Viroviticu 30. srpnja 1552. Posadom od 50 haramija zapovijedao je Juraj Brođanac. Sam nije mogao braniti grad. Zatražio je pomoć od kapetana Luke Sekelje. Pomoć mu je poslana iz Koprivnice. Brođanac nije čekao i nije se ni pokušao oduprijeti. Grad je predao bez opiranja. Otvorio je Turcima slobodan prolaz prema Koprivnici. A kad je Ulama na brzinu popravio Virovitičku utvrdu koju su oštetili topovi pucajući na nju iz dvorišta franjevačkog samostana pošao je s vojskom prema Koprivnici. Gorbonok je obrana napustila i zapalila. Đurđevac je Ulama opsjedao a zatim udario na utvrdu u Prodaviću i šest je sati topovima pucao na nju, a onda je iznenada napustio Podravinu i s vojskom pošao u svoj Sandžak. Saznao je naime od svojih uhoda da su vojske Petra Erdeda i Jurja Frankopana spalile i razorile turske utvrde i gradove Gradišku na Savi i Kraljevu Veliku kod Novske, pa je Ulama htio spriječiti im odstupnicu, ali je zakasnio. No, putem je osvojio Dubravu koju je obrana napustila a jednako i Čazmu, u kojoj je neko vrijeme bilo i sjedište Sandžaka (Vj. Klaić, o. c. V. str. 239. — 240.).

4. *TURSKO VLADANJE U VIROVITICI*

Osvajanjem Virovitice (1552.) i prolazom turske vojske Podravinom do Prodavića (Virja) narod se razbježao preko Drave u Ugarsku. Sela su bila porobljena i popaljena. Ostale su ruševine i pustoš. Život je na tom području zamro.

Novi gospodari uvode novi način života i naseljavaju svoje ljude. Od Virovitice do Đurđevca uz Bilogoru naselja više nema. Područje to postaje stvarno »nićija zemlja« na kojoj se obostrano natjeravaju i bore protivničke vojske.

Uz Dravu, gdje ima močvara i gustih šuma, zadržavaju se malobrojni bjegunci iz nekada cvjetnih sela. Žive mukotrpno ali s osjećajem neke sigurnosti da će se lako skloniti u ovome neprohodnom kraju, ako nađu Turci i njihovi sluge — Vlasi. To napose vrijedi za područje Bušetine, Dugog Sela i dalje uz Dravu do Brezovice prema Vaški.

Poznato je da se u Virovitičkoj i brezovičkoj utvrdi nalaze i stalne turske posade. Oko virovitičke utvrde koja je pojačana i bolje utvrđena nastaniše se age i spahije, turska gospoda veleposjednici kojima je sultan razdijelio virovitičko imanje. Na taj se način ponovo podiže i razvija Virovitica kao turska varoš u koju dolaze turski obrtnici i trgovci.

Prema turskom ophođenju i propisima u gradu Virovitici koji je opasan zidom i dubokim šancom ispunjenim vodom stanuju samo Turci (Muslimani) a katolicima (kaurima) pristup je zabranjen. Podignuta je i turska bogomolja (džamija).

Po izvještaju Ibrahima paše Merimbegovića godine 1620. varoš i tvrđava Virovitica imaju tada oko 300 dimova (kuća), četiri stotine ljudi pod oružjem, nešto malo topništva i kapetana (Starine, XIV. str. 173. i Starine VII. Batinić, str. 1046.).

Područje Virovitice pripada turskom sandžaku u Slavonskoj Požegi, a bosanskom pašaluku sa sjedištem u Sarajevu. Godine 1580. sultan Murat III. uzdigne Ferhat bega Sokolovića na čast Beglerbega i uz sandžak Bosne dade mu još osam sandžaka (i požeški), te je tada sijelo Begler-bega bosanskog u Banja Luci (Vj. Klaić, o. c. V. str. 596.).

Zapovjednici virovitičke tvrđave često su se zalijetali na pljačkaške pohode Podravinom sve do Koprivnice. Napose u vrijeme žetve i berbe. Tako su iznenadnim prepadom napali Koprivnicu u noći od 29. studenoga 1558. i zapalili predgrađe Miklinovec. Za njima je pošao u potjeru krajiški podzapovjednik Vid Halek iz koprivničke tvrđe. Sustigao ih je kod Đurđevca, razbio a zarobljene oslobodio (R. Lopašić, Prilozi za povijest Hrvatske . . ., Starine, XIX. str. 1. — 4.).

Na turske prepade odgovarali su i Hrvati svojim pohodima u tursko područje Virovitice i dalje. Tako je u ožujku 1562. ban Petar Erdedi s koprivničkim kapetanom Gašparom Rabom provalio u tursku Podravinu, prošao pokraj Virovitice, kod Slatine potukao turke i zapalio slatinsku tvrđavu. Oko Vočina, Slatine i Mikleuša spalio oko tisuću vlaških kuća da tako kazni Vlahe koji su iz tog područja često provaljivali u Hrvatsku Podravinu (R. Lopašić, o. c. Starine str. 20. i 26.).

U jesen 1574. virovitički su Turci s 1.300 vojnika napali Koprivnicu. Tvrđavu nisu mogli osvojiti, a spalili su samo predgrađe. I u kolovozu 1575. pljačkali su selima između Koprivnice i Varaždina. Uzaludan im je bio napor, kad su 15. 2. 1576. pokušali zauzeti tvrđavu Đurđevac. Napali su Koprivnicu ponovo u proljeće 1578. s 2000 pješaka i konjanika i tom zgodom popalili kuće u koprivničkom predgrađu i porobili sela: Ivanec, Koledinec i Buzinec, odveli stoku i 20 ljudi (R. Lopašić, Spomenici hratske Krajine, I. str. 23. i 25.).

Godine 1580. sabrao je zapovjednik požeškog sandžaka Skender beg 4000 Turaka s namjerom da koprivničkoj kapetaniji oduzme tvrđavu u Novigradu i u Drnju. Nije bio dobro obavješten o pripremama što su ih u to vrijeme napravili knez Juraj Zrinjski iz Međimurja, kapetan Ivan Globicer iz Koprivnice, te Franjo Nadžadi, Baltazar Baćani i Nikola Malekoci koji je u Vizvaru na ugarskoj strani Drave imao 340 vojnika. Skender beg je 29. 9. 1580. pošao iz Virovitice sa svojim Turcima prema Đurđevcu. Kod Grabrovnice (blizu današnje Pitomače) dočekali su ga u zasjedi Hrvati — vojska od 2400 vojnika — iznenadili i tako potukli da je Skender-beg sa svojih 200 vojnika izgubio život, ostali Turci su se razbježali i djelomično bili zarobljeni (Isthuanfi), Historia Hungarica, str. 359.).

Koprivnički kapetan Ivan Llobicer potukao je Turke 5. 3. 1581. kod Katalene, a jednako su to učinili početkom travnja i đurđevački haramije. Neuspjeh su virovitički turci doživjeli i koncem rujna 1586., kad su pokušali ponovo osvojiti Koprivnicu. Tom zgodom je stradao samo koprivnički Ivanec.

Turska četovanja iz Virovitice Podravinom bila su česta do 1593., jer je turska moć rasla i osvajala naše krajeve, a Hrvati su se samo branili. Pobjedom hrvatskog bana Tome Bakača Erdeda 22. lipnja 1593. kod Siska, gdje je potučena velika vojska ratobornog bosanskog paše Hasana, Hrvati prelaze u navalni rat a turska sila opada.

Uspjeh tome Bakač Erdeda kod Siska potaknuo je hrvatskog bana Ivana Draškovića te je početkom rujna 1597. poveo vojnu na Viroviticu s namjerom da na taj način osokoli »raju« na ustanak u istočnoj Slavoniji. Drašković je opsjedao Viroviticu a krajiški pukovnik Ivan Sigismund Herbestein je pošao na Slatinu koju je 7. rujna na juriš i osvojio. Drašković se neobavljena posla povukao od Virovitice a Herberstein je iz slatinskog i virovitičkog područja odveo 1700 Vlaha koji su se bojali turske osvete i naselio ih je u područje Rovišća, gdje su Hrvati za obranu od Turaka podigli novu tvrđavu (Vitezović, Kronika, str. 177., prema Horvatu, o. c. str. 15., Isthuanfi, Historia, str. 460.).

U tursku Podravinu provalio je 27. 1. 1600. i koprivnički kapetan Albin Grasswein, te je tom zgodom opustošio područje Virovitice i Brezovice, porobio sela: Medince, Bistricu, Viljevo, Vukčicu i Gornji Miholjac, a noću provalio i u Slatinu koju je oplijenio i zapalio te se u Koprivnicu vratio s 1500 goveda (R. Lopašić, Prilozi za povijest Hrvatske, Starine XIX. str. 71. — 74.).

Grasswein Jakob, koprivnički kapetan, zaputi se također početkom travnja 1603. sa svojim četama preko Đurđevca u Slavoniju. Pokraj Virovitice je sretno prošao, ali je zato kod Brezovice nabasao na krimske Tatare koje su Turci doveli u Južnu Ugarsku. Ovi su Grassweina iznenadili, živa ga uhvatili a cijelu mu četu vojnika zaklali. Spasilo se samo nekoliko ljudi. Tatari su se zatim spustili Podravinom i poharali sve od Koprivnice do Vinice iza Varaždina. Zapljenili su mnogo stoke i pohvatali 1500 Podravaca kao roblje (R. Horvat, o. c. str. XVI.).

Mirom na ušću rijeke Žitve u Dunav sklopljen je 11. 11. 1606. mir između cara Rudolfa i Turske. Obje strane su se obvezale da kroz 20 godina ne će na granicama četovati, pljačkati i pustošiti a niti osvajati

utvrde. Stare tvrđave se mogu popraviti i utvrditi, a nove se ne smiju podizati. Granice ostaju, gdje su u vrijeme potpisivanja mira bile (Vj. Klaić., o. c. V. str. 580. — 581.).

Početkom 17. stoljeća ovakvim ugovorom donosi mirnija vremena i na virovitičkom području. Stara sela oko Virovitice prema Dravi se obnavljaju i naseljuju. Stanovništvo raste i uživljava se u tursku vladavinu. Neposrednih podataka o životu i razvoju toga područja tijekom 17. stoljeća nema i zato bi bio nestvaran svaki pokušaj opisivanja. Sigurno je da je raja i na tome području bila samo raja kojoj nije bilo ni lako a ni ugodno, jer su podavanja bila velika. Sve je ovisilo o gospodaru koji je mogao biti bolji ili pak opakiji. Jedino svijetlo bila je nada da će lanci ropstva jednom ipak biti slomljeni. A taj dan nije bio tako daleko.

Granica između Hrvatske i Turske Podravine u to vrijeme išla je između današnjeg Kalinovca i Kloštara od Bilogore na Dravu. Područje današnjih sela: Kloštar, Pitomača, Gradac, Bukovica, Turnašica — bilo je nenaseljeno i pusto. Vrijeme mira je uvjetovalo postojanje sela oko same Virovitice radi obrade polja i stočarstva. I turci su to pospješivali, jer su tako povećavali svoje dohotke. Stanovništvo tako obnovljenih sela je katoličko a zemaljski gospodari Turci. Popis Komore iz 1698. pokazuje da su to uglavnom ista sela kao i prije dolaska Turaka (Ive Mažuran, Popis Zapadne i Srednje Slavonije 1698. i 1702. godine, Osijek 1969. str. 61. — 72.).

Za našu namjenu ova su povijesna saznanja dovoljna da lako zamislimo i bez mašte pisaca romana iz ovoga razdoblja, kako je mukotrpan i težak bio život naših pređa u onih 131 godinu turske vladavine u Virovitici. Sve kulturne vrijednosti prošlosti iz pretturskog vremena uništene su. Nadživjela je samo katolička vjera i Franjevci, vjerni suputnici svoga kršćanskog naroda.

5. *OSLOBOĐENJE OD TURAKA I VLAST KOMORE*

Bitka kod Siska 1593. početak je povlaćenja turske moći pred navalnom snagom hrvatske vojske. Poraz velikog vezira Kara Mustafe pod Bečom 12. rujna 1683. označuje početak tjeranja Turaka iz Ugarske i Slavonije na Savu. Značajan je to bio događaj koji je rasplamsao nadu, odlučnost i spremnost Hrvata da pokušaju istjerati Turke iz Slavonije, Dalmacije, Like i Krbave, Banije i Korduna.

O tome raspoloženju svjedoči i sačuvano pismo hrvatskog bana Nikole Erdeda koji 15. svibnja 1684. piše zagrebačkom biskupu Martinu Borkoviću: »Mene srce vleče (vuče) vu Bosniju za osloboditi siromašno kršćanstvo i one mnoge svete cirkve koje puste stoje, kadi se je Bog hvalil i dičil« (Nadbiskupski arhiv — Epistolae).

Ban Nikola Erdedi odluči najprije osloboditi Viroviticu i cijelu Slavoniju do Osijeka ispod turske vlasti. Hrvatsku vojsku su predvodili ban Erdedi i carski general Jakob grof Leslie koji se iz Varaždina priključio banu Nikoli s deset tisuća vojnika. Sabirno mjesto je bilo Koprivnica. Odatle je sabrana vojska početkom srpnja 1684. preko Đurđevca krenula na Viroviticu.

Na vijest o dolasku velike hrvatske vojske turska se posada u Virovitici uplašila. Svi Turci su se povukli u tvrđavu. Sve kuće u naselju su zapaljene da ne služe kršćanskoj vojsci kao uporište. Zgrade u tvrđavi su raskrite da se posada zaštiti od požara. Gruvanjem topova Turci iz Virovitice obavijestili su sve okolne turske utvrde o opasnosti koja im je zaprijetila sa Zapada. Posada je očekivala i pomoć slavonskog paše Maroča koji je u Osijeku skupljao svoju vojsku i krenuo prema Virovitici.

Iz pisma biskupu Borkoviću 7. srpnja 1684. ban Nikola Erdedi je bio siguran da će Viroviticu osvojiti, jer doslovno piše: »intra biduum aut summum triduum ad nostras deveniet manus« — za dva ili najviše za tri dana doći će u naše ruke — (Nadbiskupski arhiv, Epistolea). I premda je trajalo nekoliko dana više, hrvatska je vojska 15. srpnja 1684. osvojila Viroviticu.

Zanimljivo je, kako se povijest redovito ponavlja! Virovitica je bez borbe oslobođena kao što je 2. kolovoza 1552. bez borbe Turcima predana. Posljednji zapovijednik turski u Virovitici beg Ali Mufti, premda je imao osamsto vojnika, šesnaest topova i dovoljno ratne opskrbe, nije se usudio dočekati hrvatsku vojsku. Kukavički je pred dolazak kršćanske vojske iz Virovitice pobjegao. U tvrđi je ostavio pet aga koji su 11. srpnja odbili poziv generala Leslia na predaju pa je Leslie na opkoljenu tvrđavu počeo pucati topovima. Turci su iz tvrđave puna tri dana uzvraćali svojim topovima, jer su se nadali pomoći Maroč paše od Osijeka.

Pomoć je Turcima stvarno dolazila. Iz Osijeka je dolazilo tri tisuće vojnika a iz Gradiške tisuću konjanika. Leslie je na vrijeme obavješten o kretanju turske vojske pa je poslao kneza Trautmansdorfa s 4.000 Njemaca da predusretnu tursku vojsku. Trautmansdorf je uspio varkom glavninu turske vojske odvesti u stranu prema Dravi, a hrvatski su konjanici napali bosanske konjanike iz Gradiške i razbili ih. Pri tom su zarobili tristo Turaka, dva age i 12 zastava. Vraćajući se s turskim plijenom pred virovitičku tvrđavu branitelji su mislili da je razbijena vojska Markoč paše i pristali su na predaju utvrđenja bez borbe. Erdedi sporazumno s generalom Lesliem dopustio je Turcima da mogu slobodno izaći iz Virovitice i otići kamogod žele. Iz tvrđave je izašlo šesto Turaka, žene i djeca. Ove su putem stanovnici izvan Virovitice opljačkali, a krajišnici u području današnjeg Suhopolja navodno i pobili (Nikola Schmith, S. J., Imperatores Ottomanici, tom II. str. 181. — 182.).

Nakon osvojenja virovitičke utvrde Leslie i Erdedi ostadoše neko vrijeme u Virovitici, jer je trebalo tvrđavu popraviti a u isto vrijeme zaštiti od Turaka koji su se s Markočem na čelu nalazili oko Slatine. Radi prebacivanja vojske u Ugarsku Leslie je kod Turanovca na Dravi dao napraviti most. Ban i general očekivali su pad Budima u ruke carske vojske a onda nastaviti zajednički pohod na Osijek. Očekivanja se nisu ostvarila, jer Budim tada nije oslobođen. Nastala je kišna jesen a i pomanjkanje sijena za konje. Među vojnicima se pojavila griža. Pohod prema Osijeku je odgođen. Leslie je s vojskom prezimio u Virovitici i tek 9. kolovoza 1685. s četrnaest tisuća vojnika krenuo prema Osijeku. Osvojio je Donji Miholjac i došao pred Osijek, ali tvrđavu nije mogao osvojiti. Spalio je grad i djelomično dravski most i vratio se u Viroviticu.

Kad je konačno 2. rujna 1686. osvojen Budim, Hrvatska vojska je iz Virovitice pod vodstvom Ivanovića, Makara i Vojnovića pošla u Ugarsku da osvoji Pećuh. Ta okolnost je potakla Funduk pašu da je s tri tisuće konjanika i pješaka opkolio Viroviticu. Za opsadu Virovitice doznao je Andrija Makar i s tisuću i petsto Hrvata vratio se od Pećuha u Viroviticu. Noću je navalio na Turke i iznenadio ih. U boju je palo 200 Turaka, a Funduk paša je u spavaćoj košulji na konju bez sedla jedva živ utekao. Taj je uspjeh Makaru donio naslov baruna a Virovitica je konačno oslobođena straha pred Turcima. Napose pak padom Voćina što ga je 14. srpnja 1687. osvojio Ivan Drašković i oslobođenje Istočne Slavonije i Osijeka 29. rujna 1687. (Vidi: R. Horvat, o. c. str. 18. i 19.).

Uspostava Komore

Oslobođenjem Istočne Slavonije ispod turske vlasti sva zemlja je postala vlasništvo kralja Leopolda I., a njome je u kraljevo ime upravljala kraljevska Komora kao vrhovna upravna i financijska oblast. Komora je uredila svoje urede u Osijeku, Virovitici i u Slavonskoj Požegi.

Pod virovitički ured ili prefekturu spadali su posjedi oko tvrđava — Virovitice i Brezovice, Slatine, Sopja, Huma i Miholjca. U toj prefekturi je tada vladala najveća bijeda, jer je u ratnom vihoru spaljeno 12 sela oko Virovitice, 4 sela kod Brezovice, 7 kod Sopja, 4 kod Slatine i 5 kod Huma. U Virovitici je tada (1688.) bilo jedva 85 nastanjenih kuća (Smičiklas, Spomenici o Slavoniji u 17. vijeku, str. 32. i 33.).

Prema odredbi Hrvatskog sabora 31. i 1. 1686. u Virovitici su morali poći svi kmetovi plemićkog suca Andrije Benčaka u križevačkoj županiji i besplatno dati podvoze (Zapisnici hrvatskih sabora knjiga III. str. 440. prema Horvatu o. c. str. 19.). Vjerojatno zato da privoze građu za pojačanje virovitičke tvrđave, jer je prvi zapovijednik virovitičke tvrđe grof Fridrich Gall to pojačanje u Virovitici 1686. izvodio (Walvasor, Die Ehre des Herzogsthums Krains, IV. str. 40. prema Horvatu, o. c. str. 18.).

Poslije oslobođenja Virovitica započinje svoj novi razvoj — polako i mukotrpno —, ali razvija se i raste. I ne samo Virovitica kao naselje nego i cijelo područje nekadašnje županije vojvodskog tipa. Za razvoj i stanje Virovitice i njenog šireg područja najbolje svjedoči izvještaj carskih povjerenika za uređenje Slavonije — generala Karla Caraffe di Stigliano i savjetnika Theobalda pl. Mayera, što su ga 2. prosinca 1698. u Osijeku podnijeli Komori.

Taj dokumenat svjedoči:

— Hrvatski su staleži poslali bili u Osijek svoja dva pouzdanika, obrstara (pukovnika) u Kostajnici grofa Petra Keglevića i križevačkog podžupana Petra Gothala, koji su tražili uvođenje županijske uprave u Slavoniji i htjeli to zbilja izvjestiti instalacijom grofa Dimitrija Ivanovića za velikoga župana u Virovitici i Požegi. Tomu su se usprotivili komisari, pa premda je za Hrvate radila tada i ugarska dvorska kancelarija, konačno je ipak odlučeno da se: »actus comitatensis« (županija) u kraljevini Slavoniji kao »in pure neoacquisito« (tek osvojenoj) ne ima uvesti . . .«

— Virovitica ima po popisu 143 kuće i još 44 željara (inquilina). Mučno je bilo skloniti virovitičane na podavak kontribucije, jer su vazda

isticali svoje vojničke slobode i privilegije. Teško su vjerovali da će sva zemlja biti civilna, a vojništvu da će se ostaviti samo uska krpa zemlje uzduž Save. Napokon se obveza Virovitica sa seli Dagosla (?), Bukovica, Rezovac i Bušetina davati na godinu 3000 forinti, a od mesnice 100 forinti. Virovitica je nekoč bila po historiji kraljevsko dotalno imanje i rezidencija, imajući vlastitoga sudca i općinsko vijeće. Nakon odagnanja Turaka držala se Virovitica krajiškom utvrdom, te je dobivala provianta iz Sigeta. U gradu ima nekoliko soldata (teutsche manschaft) pod zapovijedi jednoga lieutnanta. Povjereništvo drži da bi se u buduće tvrđa imala podložiti zapovjedništvu u Osijeku, budući da Slavoniji pripada.

— Franjevci virovitički tražili su 50 forinti što su i prije dobivali i nješto provianta. Virovitica ima veliki teritorij koji su Virovitičani još za turskoga gospodstva razširili prema Gjurgjevcu u Varaždinskom generalatu. Međe i kotare razdilili su povjerenici i potvrdili ih posebnom ispravom. Virovitičani tražili su i selo Kloštar, ali ga nisu dobili, a ljudi iz Kloštra i Črešnjevice nisu na poziv niti došli do povjerenstva. Ova je mjesta posvojio bio grof Ratkaj komandant u Gjurgjevcu . . . Na Viroviticu spada osim toga još 39 napučenih sela, koja se ukupno obvezaše plaćati godinice 8.400 forinti i drva davati u grad te voziti drva i palisade u Viroviticu badava, a u Osijek i u Petrovaradin za plaću. Kotar Virovitica je skoro najbolje napučen u Slavoniji (R. Lopašić, Slavonski spomenici za XVII. vijek, CXXXII. U Osijeku 1698. 2. 12. Starine, knjiga XXX. Zgb. 1902. str. 142. — 152.).

Iz ovoga izvještaja izlaze značajni podaci:

1. Nakon 132 godine turskog vladanja u Virovitici je živa predaja i svijest da je Virovitica kroz svoju povijest prije Turaka bila kraljevsko dotalno imanje i rezidencija s vlastitim sucem i općinskim vijećem.

2. Značajan je i naziv mjesta: Verevitica, Verevica ili potpuno današnje Virovitica —, virovitički, Virovitičani, što također svjedoči da se tako oduvijek u narodu zvalo.

3. Za vrijeme Turaka Virovitičani su svoj teritorij proširili prema Đurđevcu — sv edo Kloštra, jer su od povjerenstva za svoje područje tražili Kloštar i Črešnjevicu, premda to nijesu dobili. Prisvojio je to varaždinski generalat za područje Vojne krajine.

4. Poslije oslobođenja 1684. Virovitica je bila pod vojnom upravom, slobodna od padavanja, s povlasticama i s određenom opskrbom, pa su Virovitičani branili svoje vojničke slobode i povlastice.

5. U vrijeme popisa spomenute Komisije u Virovitici je bilo 143 kuće i 44 željara (inquilina). Stanovnici Virovitice sa selima: Dagosla, Bukovica, Rezovac i Bušetina pristali su plaćati Komori godišnje 3000 forinti. A bila je u Virovitici tada i mesnica, kad Virovitičani pristaju i od nje plaćati 100 forinti.

6. U početku svoje slobode Virovitica je bila krajiška utvrda, koju je opskrbljivao grad Siget, a 1698. u gradu postoji mala posada od nekoliko vojnika i jednog časnika. Komisija je mišljenja da se virovitička tvrđa podloži zapovjedništvu u Osijeku, jer Virovitica pripada Slavoniji.

7. Osim trga — tj. Virovitice kao naselja — Virovitici pripada 39 naseljenih već sela (Područje nekadašnje virovitičke županije.) Sva ta sela — kotar virovitički — spremna su Komori plaćati godišnje 8400 forinti, a uz to gradu davati i badava dovoziti drva i palisade. Za prevoz drva u Osijek i Petrovaradin traže plaću.

8. Komisija ističe da je područje Virovitice (14 godina poslije odlaska Turaka) najbolje naseljeno novim žiteljstvom.

9. U virovitici se spominju i Franjevci.

Da ovaj izvještaj bude još potpuniji a slika o stanju u Virovitici 17. stoljeća još točnija treba neke podatke iznijeti iz onoga popisa što ih daje sačuvani spis u vlastelinskom valpovačkom arhivu, a sada u historijskom arhivu u Osijeku a nosi naslov »Conscriptio generalis diversorum Dominiorum Sclavoniae, cum quadam Cronlogica Descriptione Arcis Valpoviensis 10. May 1698.« U tome se spisu nalazi: Popis kotara Virovitice koji je 10. svibnja 1698. sastavio Gabriel Hapsz, povjerenik Komore. Njega je Komora zajedno s Nikolom Bucquoyem odredila povjerenikom za popis kotareva: Valpovo, Orahovica, Voćin, Virovitica, Klošter, Dobru Kuću, Stupčanicu, Jugovo polje i Slatinu i oni su 3. 3. 1698. položili pred komisijom zakletvu (R. Lopašić, Slavonski spomenici, 17. vijek, Starine, XXX. knjiga, str. 161.).

U tome popisu se ističe:

1. Virovitica je za turskog gospodstva bila kotar i sada je. U njoj se nalaze plemići: Andrija Odobašić sa svojom braćom Petrom i Matijom, zatim Josip Kolačković i Ivan Mandić. Ostali stanovnici su svi narodni povojničeni hajduci, katoličke vjere. Stanuju u malim kućama, većim dijelom napravljenim od šiblja.

2. Virovitički teritorij se proteže 2 sata hoda u dužinu i 1 sat u širinu, a granice su mu: prema Istoku rijeka sela Rezovac, prema Zapadu Bukovica, a prema Sjeveru — Bušetina, Turanovac i Dugo Selo. Oranice se ne mogu točno odrediti, a šume za ogrjev pomiješane s hrastovim drvećem ima prostorno 1 sat u širinu i 2 sata u dužinu.

3. U mjestu postoji i 5 zemljišta, gdje su od starih kršćanskih vremena bile sazidane crkve, od kojih se za dvije govori da su bile samostanske: jedna Franjevaca, a druga Redovnica.

4. Zidane tvrđe a ni grada ovdje nema. Postoji samo utvrđenje s jednim jarkom ispunjenim vodom okolo i iznad vrata ulaznih zidani toranj (turris murata).

5. Na rječici Virovitici, koja ljeti zna presušiti, nekoliko je malih mlinova.

6. Za vrijeme Turaka u mjestu nije bilo ni tridesetine ni maltarine, a jednako ni poslije oslobođenja, jer ih je general Quidopaldo a Stharenbergh radi oslobođenja oslobodio plaćanja i tridesetine i maltarine. Povlastica nema. Mjesto pripada kraljevskoj Komori. Turskog gospodara nisu imali, jer su svi bili stanovnici varoši Virovitice i to: 30 katolika i 20 Vlaha, i nikome ništa nisu plaćali (I. Mažuran, popis Zapadne i Srednje Slavonije 1698. i 1702. godine, Osijek 1966. str. 61.).

Vojne vlasti su nastojale pospješiti doseljavanje stanovništva na područje Virovitice oslobađanjem od plaćanja tridesetine i maltarine, jer je gradsko područje bilo razmjerno veliko a i u samom je gradu odlaskom Turaka ostalo mnogo stanbenih kuća i dobre građe. Starosjedioci Hrvati su pred tim doseljavanjima stranaca brojili oko 85 porodica i

stanovali su u svojoj četvrti grada sačinjavajući čvrstu osnovicu za razvoj novoga naselja koje se počelo oblikovati. K njima su se doseljavali došljaci iz bliže i dalje okolice. Dolazilo je staro hrvatsko stanovništvo iz prekodravlja. Nešto je došlo iz đurđevačke krajine a nešto iz Bosne. Naseljavanje je bilo osobito živo u prvih tridesetak godina i u popisu iz 1720. zabilježeno je u Virovitici već 324 hrvatskih porodica, a to je 250 više no što je 1684. bilo starinačkih kuća (Stjepan Pavić, Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji, Zagreb 1953. str. 178.).

Tih godina je naseljeno i cijelo područje virovitičke stare županije a napose sela: Bazije, Budrovac, Borova, Bušetina, Brezovica, Detkovac, Dugo Selo, Gačište, Gradina, Rušani, Bukovica i Turanovac. U tim selima su se nastanili došljaci iz zapadne Podravine (Bušetina), iz prekodravlja (Brezovica), iz Slavonije i zapadne Bosne.

Područje virovitičke županije s gradom Viroviticom i tvrđavom prodao je car Karlo VI. otac Marije Terezije, 20. svibnja 1726. knezu Josipu Folk do Cardona za 40.000 forinti. I njega je u taj posjed 31. srpnja 1726. svečano uveo i ustoličio Benedikt de Pallazzy (Ovo je zapisao o. Dominik Paljak, upravitelj župe na korici knjige »Admiranda orbis christiani«, koja se nalazi u samostanskoj knjižnici pod oznakom Na) 18).

Nakon Cardone virovitičko imanje s utvrdom dobio je prvi srijemski veliki župan Marko Pejačević. Darovnicom mu ga je dodijelila kraljica Marija Terezija 29. kolovoza 1749. kao naknadu za jedan dio imanja u području Mitrovice, koje je 1747. pripalo Petrovaradinskoj krajiškoj pukovniji, što ju je po nalogu Marije Terezije utrojio podmaršal Franjo barun Engelshofen. U toj darovnici kraljica Marija Terezija spominje i suvlasnike Marka Pejačevića na virovitičkom imanju — sinove Markovih bratića — Matiju i Marka.

Župan Marko Pejačević nije imao djece i 1761. je Viroviticu htio prodati nekom Soli za 120.000 forinti. Uzprotivio se barun Josip Pejačević Našički. Marko je 16. siječnja 1762. umro a oporučno je Viroviticu ostavio barunu Leopoldu Pejačeviću, unuku svoga bratića Matije.

Leopold barun Pejačević se 6. ožujka 1764. vjenčao s Marijom Suzanom Ziegler i 24. prosinca iste godine dobio sina Marka. Slijedeće godine 12. veljače Leopold Pejačević umire a vlasnikom Virovitice postaje sin mu Marko. Kako je i to dijete 15. svibnja 1766. umrlo, to Virovitica pripadne njegovu stricu Josipu Pejačeviću, časniku u dvorskoj gardi Marije Terezije. Ovaj 1767. istupi iz dvorske garde da bi sam mogao voditi virovitičko imanje, ali 24. listopada 1769. umre u Ljubljani. Tada virovitičko imanje, jer Josip nije imao djece, pripane njegovu rođaku Josipu Pejačević Našičkom.

Zalaganjem i umješnošću Josipa Pejačevića Našičkog virovitičko imanje je spašeno od propasti. Novi gospodar mu je posvetio posebnu brigu i pažnju. Kopanjem kanala osušio je močvaru Rogovac. Uređivao je vrtove i ribnjake. Kupovao je i sadio vinograde i šljivike — napose oko Slatine i u Turnašici. Vrijedno je spomenuti da je Pejačević Našički uredio i virovitičke ribnjake. Naselio je 15 kuća u Orešcu.

Imao je tri sina: Sigismunda, Karla i Antuna. Sigismundu je dao posjed Našice, Karlu posjed Rumu, a upravu Virovitice je sam vodio. Godine 1772., na 22. srpnja Josip Pejačević i njegova tri sina dobiše od

Marije Terezije grofovski naslov. I otada se Josip Pejačević naziva virovitički a ne našički, Marija Terezija 7. listopada 1775. izdaje grofu Josipu Pejačeviću novu darovnicu za virovitički posjed, jer se prva iz 1751. izgubila.

Grof Antun Pejačević je 29. svibnja 1774. oženio groficu Barbaru Drašković. Njemu je otac grof Josip 1780. oporučno ostavio zapadni dio virovitičkog imanja: Turnašicu, Lozan, Vukosavljevicu, Gradac, Bušetinu i posjed Rogovac, dok je istočni dio virovitičkog imanja dao srednjem sinu Karlu. U virovitičkom dvorcu su mogla sva tri stanovati.

Grof Josip Pejačević je doživio duboku starost od 76 godina. Rodio se 7. rujna 1710. u Osijeku. Prvi put se oženio 12. rujna 1734. u Osijeku s Elizabetom plemenitom Peterson, a drugi put s Anom Marijom Francolucchi, udovicom kapetana Ivana plem. Rollinga, također u Osijeku. Umro je u Šoprunu 30. travnja 1787., gdje mu je 5. srpnja 1794. umrla i druga žena Ana Marija Francolucchi. Po obnovljenoj oporuci iz 1782. grofa Josipa Pejačevića u Virovitici je naslijedio najmlađi sin Antun Pejačević koji je 25. rujna 1802. umro u Virovitici. Stariji sin Antunov također Antun vjenčao se s Marijom Sidonijom Janković od Vočina i umro je 1838. Njegov pak sin najmlađi također Antun oženjen s barunicom Anđelikom Boberg umro je 2. siječnja 1862. bez potomaka.

Poslijednji Pejačević Antun III. prodao je virovitičko imanje s dvorcem kneževskoj obitelji Schaumburg-Lippe iz Njemačke. Ta je obitelj tada u Njemačkoj imala između gradova Hannovera i Minena svoju suverenu kneževinu od 340 četvornih kilometara. Prodaja je izvršena 1841., jer je grof Antun III. Pejačević volio više živjeti u Beču nego u Virovitici. Ista je obitelj 1842. kupila imanje Mikleuš a 1868. i imanje Špišić Bukovicu, pa se tako stvorio veleposjed od 77.450 jutara.

Godine 1910. virovitičko i slatinsko imanje Schaumburg-Lippe kupio je Ivan grof Drašković za 43 i pol milijuna kruna. Bilo je to 30 tisuća oranica i 42 tisuće jutara šume.

Utvrdu — dvorac — dao je srušiti Antun I. Pejačević i na njenu mjestu započeo je s izgradnjom današnjeg dvorca koji je dovršio njegov sin Antun II. Pejačević 1804. Kad su taj dvorac s imanjem kupili kneževi Schaumburg-Lippe 1841., odmah su dvorcu dozidali i prvi kat i dali mu današnji izgled. Podignut je u neoklasističkom stilu a postavljen je na maloj uzvisini središnje od Istoka prema Zapadu s fasadom prema Sjeveru.

Oko dvorca postoji stara graba u kojoj danas nema više vode nego je zasađeno drveće koje sačinjava lijepi park, prostranu zelenu površinu grada Virovitice.

6. VIROVITIČKA ŽUPANIJA U NOVOM IZDANJU

Poslije mira u Srijemskim Karlovcima 1699. hrvatski su staleži očekivali i nadali se da će oslobođena Slavonija biti pripojena Hrvatskoj, kako je to bilo u srednjem vijeku. I premda je Hrvatski sabor mnogo puta iznosio tu želju i caru Leopoldu I. i Josipu I. i Karlu VI., Beč je rječima obećavao a kraljevska Komora je i dalje po svojim povjerenici-

ma samostalno upravljala Slavonijom. Carevi se nisu htjeli zamjeriti vojsci i generalima koji su iz Slavonije vukli svoje velike prihode i obogaćivali se.

Takvo stanje je potrajalo do 1740., kad je smrću Karla VI. muška loza Habsburške kuće izumrla a na prijestolje je trebala doći Karlova kći Marija Terezija. Tada su Hrvati dobro došli i Marija Terezija im je prigodom svoga krunjenja 1741. obećala Slavoniju vratiti Hrvatskoj, ako joj pomognu u borbi protiv neprijatelja. Hrvati su to, naravno, spremno učinili a hrvatski je ban Karlo Bećani 22. travnja 1743. objavio da je kraljica Marija Terezija odredila sjedinjenje Slavonije s Hrvatskom.

Imenovano je povjerenstvo koje je 30. listopada 1743. započelo radom i do 1. srpnja 1745. završilo svoj posao. Južni dio Srijema je određen za Vojnu krajinu, a od Slavonije su oblikovane tri županije: Srijemska, Požeška i Virovitička.

Stara virovitička županija je uzpostavljena u znatno proširenom opsegu. Podijeljena je na tri okružja: Virovitičko, osječko i đakovačko. U virovitičkom okružju su imanja: Špišić Bukovica, Virovitica, Vočin, Mikleuš i zapadni dio Valpovačkog imanja. U osječkom području su imanja: Retfala, Aljmaš, Erdut i Dalj, sam Osijek i istočni dio valpovačkog imanja. U Đakovačkom okružju su vlastelinstva: Našice, Orahovica i cijela Đakovština kao posjed đakovačkog biskupa.

Prvim velikim županom virovitičke županije imenovan je Ljudevit grof Patačić od Zajezde, koji je svečanim načinom ustoličen 8. prosinca 1745. u Osijeku. Slijedećeg dana — 9. prosinca — održana je u Osijeku i prva skupština virovitičke županije. Održana je u osječkoj tvrđi u kući Leopolda Übela. Ustrojena je i prva županijska uprava. Podžupan je postao Franjo Peći. Veliki bilježnik je postao Antun pl. Špišić, koji je na prvoj stranici zapisnika virovitičke županije napisao:

— Pomoću svemogućega Boga pripojena je Donja Slavonija Gornjoj na vječna vremena ponajviše nastojanjem i vještinom kraljevskoga povjerenika Aleksandra Patačića, poznatog s učenosti i domaćeg prava.

Blagajnikom je zaprisegnut Franjo Bogati, a »velikim« tj. okružnim sucima virovitičke županije postadoše — Josip Delimanić, Petar Jelačić i Baltazar Mikšić, dok su »malim sucima«, tj. kotarskim postali: Ivan Dujmović, Karlo Odobašić, Stjepan Retić i Jakob Šambek.

Skupština je odredila da sijelo županije bude u Virovitici, dok će podžupan i županijski blagajnik stalno boraviti u Osijeku. Veliki sudac Josip Delimanić i mali sudac Karlo Odobašić uredovat će u Virovitici, dok će veliki sudac Petar Jelačić i mali sudac Jakob Šambek biti u Osijeku. Veliki sudac Baltazar Mikšić uredovat će u Đakovu a mali suci Stjepan Retić u Našicama i Ivan Dujmović u Dalju.

Velike i male skupštine izmjenično će se održavati u Virovitici, Osijeku i Valpovu, ovisno o prilikama i volji velikoga župana. U Virovitici će za tu svrhu služiti vojarna, bude li prazna a u Osijeku privremeno gradska viječnica, dok se ne podigne posebna županijska zgrada. Arhiv županije čuvat će se u kuli virovitičke utvrde, dok će blagajnu blagajnik držati u svome stanu. Županijska tamnica će se urediti u vojarni Gornjeg Osijeka. Aleksandar Farkaš je imenovan poručnikom županijske vojske

koju će sačinjavati: 15 konjanika s jednim kaplarom, te 48 hajduka (stražara) s tri kaplara. Za svoje uzdržavanje svaki će pješak mjesečno primati 3 forinta, konjanik 5 forinta, pješački kaplar 4 forinta, a konjanički kaplar 6 forinta, dok će poručnik za cijelu godinu primati 150 forinti (vidi: zapisnici županijskog arhiva u Osijeku, stranice 1-34. Zatim: Ferdo Šišić, županija virovitička, Osijek 1896. str. 97.-100.).

Naša nakana ne može biti i nije prikazivati djelovanje novo uspostavljene županije u Virovitici. Htjeli smo samo radi potpunosti slike i povezanosti s prošlošću stare virovitičke županije iznijeti njeno ustrojenje, jer je potrebno za razumijevanje djelovanja Franjevaca u Virovitici. Isto tako ističemo i ove slijedeće podatke: Godine 1785. car Josip II. dokida županije i mjesto latinskog jezika uvodi njemački jezik. Dokidanje županija nije provedeno a Hrvati su povezani s Mađarima do 1848. zadržali i latinski jezik kao službeni jezik.

Burne godine 1848. Hrvati dokidaju latinski kao službeni jezik i uvode hrvatski, a u isto vrijeme se virovitička županija povezuje s Hrvatskim saborom da se tako oslobodi utjecaja Mađara koji su virovitičku županiju prisvajali kao sastavni dio Mađarske.

Godine 1874. virovitička županija prestaje postojati kao županija, a u Virovitici se ustrojava podžupanija. Na taj način prednost se daje Osijeku kao značajnijem središtu.

7. *STANOVNIŠTVO, GOVOR, ZNAČAJNI DOGAĐAJI*

Neposredno po oslobođenju 1688. Virovitica broji 85 nastanjenih kuća, u kojima je stanovalo starinsko žiteljstvo. Prema službenom popisu 1720. godine u Virovitici je zabilježeno 324 hrvatske porodice. Znači da se za trideset godina Virovitica povećala za 240 katoličkih kuća. Doseljenika je tada tri puta više u Virovitici od starosjedilaca. Prezimena tih došljaka u Viroviticu govore da su potjecali iz različitih hrvatskih krajeva. O tome svjedoče prezimena Bošnjak, Bosanac i Požežanac pa čak i Mitrovac (Srijemska Mitrovica). Najviše ih je ipak iz bliže Virovitičke okolice što potvrđuju prezimena: Virovec (Virovi), Viljevac, Dolinac, Moslavac, Hlebinac, Bazijanac, Brezovčanin.

Doseljavanjem na Virovitičkom se području a posebno u Virovitici našlo zajedno stanovništvo nekoliko govora: ekavci, ikavci, polujekavci, jekavci, štokavci i kajkavci. Značajno je ipak istaknuti da je u samoj Virovitici prevladao govor starosjedilaca u kojemu je sačuvana rijetka govorna pojava a očituje se u tome što se izgovor starog jata (é) u kratkim slogovima izgovara jekavski a u dugim slogovima ikavski. Odatle ono: nješto, njekako i mliko, bilo. Ovo pak svjedoči da je takav način govora u Virovitici postojao već prije dolaska Turaka i bio tako dobro razvijen i učvršćen da ga tu nisu mogle ukloniti sve nastale promjene dolaskom muslimanskog življa iz Bosne tijekom 131 god. turske vladavine a ni došljaci iz različitih govornih krajeva Hrvatske. Prisutnost preko 300 kuća muslimanskog življa u Virovitici izvršilo je svoj govorni utjecaj među starosjediocima jedino u naglasku. Taj pak utjecaj učinili su Bosanci iz područja Lašve, Povrbasja, koji su se nalazili u turskoj vojsci za osvajanja zapadne i sjeverozapadne Slavonije.

Pod utjecajem tih doseljenika u Virovitici i njeno šire područje virovitički su starosjedioci i katolici i muslimani poprimili novi način naglaska, ali su sačuvali u gradu svoj ikavskoekavski govor, a na selima potpuni jekavski govor.

Taj ikavskojekavski govor s prihvaćenom bosanskom akcentuacijom nastalom u području Dinare — Livno, Duvno, Prozor, Grahovo i odatle prenešeni u Lašvu, Travnik Povrbasje, sačuvala je Virovitica u starosjedilačkom stanovništvu do danas (Stjepan Pavičić, Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji, Zagreb, 1953. str. 189.-195.).

Nekoliko statističkih podataka

Godine 1757. — Virovitica ima 400 kuća.
Godine 1783. — u Virovitici — 550 kuća i 3024 stanovnika.
Godine 1799. — 550 kuća i 2957 stanovnika.

U 19. stoljeću

Godine 1830. — 4033 stanovnika — 45 Židova, 36 Pravoslavnih.
Godine 1836. — 4245 stanovnika — 71 Židova, 39 Pravoslavnih i 7 Grkokatolika.
Godine 1845. — 4334 stanovnika — 85 Židova, 56 Pravoslavnih i 4 Grkokatolika.
Godine 1857. — Virovitica ima: 600 kuća i 4147 stanovnika. Od toga: 3971 katolika.
Godine 1861. — u Virovitici ima: 611 kuća i 5 tisuća stanovnika.
Godine 1880. — Virovitica broji: 840 kuća — 1278 kućanstva. Ima 5586 stanovnika. Od toga 5499 katolika.
Godine 1890. — Virovitica ima: 6586 stanovnika a od toga: 6145 katolika.

U 20. stoljeću

Godine 1900. — u Virovitici je — 1014 kuća, 5922 stanovnika, a od toga — 5531 katolika.
Godine 1910. — Broj žitelja u Virovitici dosiže: 6119 stanovnika, od toga 5669 katolika. Cijela općina ima: 8140 stanovnika.
Godine 1921. — Nakon I Svjetskog rata Virovitica broji: 8592 katolika a svih žitelja — 9366.
Godine 1931. — sama Virovitica ima: 6975, a njena okolica 3677 stanovnika. U svemu: 10.652 žitelja u 2390 domaćinstava.
Godine 1948. — Virovitica kao općinsko središte broji 9951 stanovnika.
Godine 1953. — Virovitica broji: 11674 stanovnika.
Godine 1961. — Virovitica ima: 14.117 stanovnika.
Godine 1971. — Virovitica broji — 17.150 stanovnika.

Podaci od 1948.-1971. uzeti su iz »Statističkog godišnjaka SRH, Zagreb 1972.

Prema istom izvorniku Virovitica zaprema površinu od 642 km² s 14.351 domaćinstvom, a s prosječnim brojem 3,5 članova u domaćinstvu,

dok 79,5 stanovnika dolazi na 1 km². Broj rođenih je 11,8 na tisuću, a broj umrlih 10,9 na tisuću, što znači da je prirodni priraštaj + 0,9 na tisuću stanovnika.

Poljoprivredom se bavi 44 posto stanovništva, 14 posto mješovito, a 42 posto ne poljoprivredom.

Oranica i vrtova ima u privatnom sektoru: 27.901 hektara, voćnjaka — 335 hektara, vinograda — 1.009 hektara, a livada — 5.136 hektara.

Stari naziv ulica

Virovitica je smještena na ravnici i pravilno se proteže od Istoka prema Zapadu i od Juga prema Sjeveru.

Središnja točka cijeloga naselja je Pejačevićev dvorac okružen lijepim parkom s razgranatim visokim stablima, guste krošnje.

Oko tog se središta smjestiše stare ulice koje su se u 18. stoljeću zvale:

1. *Lyublana* — Ljubljana — današnja ulica Pavla Radića koja je na južnoj periferiji grada.
2. *Cholog* (Choluk) Csolyuk — današnja Rusanova ulica koja ide prema Sjeveru od središta grada.
3. *Germanika* ili Germanička — Removac — današnja Gajeva koja od parka vodi prema Jugu.
4. *Kovačka* — *Suvara* — danas ulica Stjepana Radića koja od parka prema Istoku.
5. *Turanovačka* — Turanovacz — Kasarska — današnja ulica Matije Gupca, a vodi od dvorca ravno na Sjever prema Turanovcu i Baziju. Od vojničke kasarne prema izlasku iz grada zvala se ta ulica i Petrovac.
6. *Chimen* — *Čimen* — danas Štrosmajerova ulica koja od crkve vodi prema Zapadu.
7. *Čimenci* — zvale su se ulice s lijeve strane Čimena — danas Kačićeva, Vlahovićeva i Ilićeva.
8. *Marinova* — danas Preradovićeva koja od parka ide uporedo s Ljubljanom prema Zapadu.
9. *Bech* — *Bečka* — zvala se tako ulica Pavleka Miškine.
10. *Velika ulička* — danas ulica Gundulićeva.
11. *Mala ulička* — a danas ulica M. Gorkog.

Ove posljednje tri ulice protežu se prema Istoku.

Između tih starih ulica i oko njih razvija se današnja Virovitica više manje pravilno i skladno.

Neke od starih ulica i danas još imaju sačuvane stare bunare, iz kojih su stanovnici te ulice uzimali vodu, jer tada još nije svaka kuća imala svoj bunar.

I nazivi su zanimljivi, premda nije baš lako reći zašto se tako zovu. Možda naziv Ljubljana daje naslutiti da je nekada put iz Virovitice prema Varaždinu i dalje za Sloveniju izlazio kroz ulicu Pavla Radića i onda prema Đurđu na staru rimsku cestu koja tu prolazi. Čoljuk ima sigurno vezu s turskom vladavinom u Virovitici. Germanička ulica potsjeća da

su u njoj pretežno morali stanovati njemački obrtnici. Kovačka ima sigurno vezu s kovačkim cehom koji je sigurno u toj ulici imao stanove svojih članova — kovača. Za Turanovačku je jasno, jer vodi prema selu Turanovcu, dok za Beč, Čimen i Marinovu nije lako doumljivati se. Veliku i Malu uličku zvali su radi njihove veličine.

Nazivi ulica su se mijenjali, ali starosjedioci u Virovitici i danas su još sačuvali stare nazive tih ulica. Jedan dokaz više, kako predaja brzo ne prestaje. Ali da se u suvremenoj ravnodušnosti na prošlo ne zaborave ti stari nazivi virovitičkih ulica, mi smo ih ovdje zabilježili.

Potres u Virovitici 1757.

Vrijedno je posebno zabilježiti veliku nesreću koja je iznenada zadesila Viroviticu 27. lipnja 1757., kad je oko tri sata poslije podne nastao potres koji se ponavljao 54 puta u jačim i slabijim pomicanjima tla. Dva udara su bila osobito jaka i rušilačka: 27. lipnja i 8. srpnja. Po bilješkama voditelja kućne samostanske povijesti središte potresa bilo je na području Virovitice. Na dva mjesta u Virovitici i na nekoliko mjesta u okolici nastale su pukotine u zemlji, iz kojih je izlazila hladna voda a na kraju žuti pijesak. Napose poslije potresa 8. srpnja, kad su se i najdublji bunari u Virovitici do vrha napunili vodom, koja je poput rijeke gotovo jedan dan iz njih tekla. Za taj potres 8. srpnja u 11 sati prije podne kaže pisac da se zemlja tako tresla te su ljudi mislili da će svi propasti. Virovitica je bila porušena kao iza bitke. Teško su oštećeni novo sagrađeni franjevački samostan i crkva.

Posljednji udarac se osjetio u 12 sati noću između 19 na 20. kolovoza (Liber memorabilium virovitičkog samostana str. 9.-.)

Taubeov opis Virovitice 1777.

Pod konac 18. stoljeća Slavonijom i Srijemom putovao je njemački putopisac Fridrih Vilim von Taube. Svoja zapažanja i dojmove opisao je u knjizi: »Die beschreibung des Königreiches Slavonien und des Herzogthums Syrmien«, koju je 1777. tiskao u Lejpzigu. Boravio je u Virovitici i opisao ju je vrlo plastično i zanimljivo. Dao je vjernu sliku onoga što je tada u Virovitici gledao. Vrijedno je taj opis u cijelosti prenijeti, jer sadrži dragocijeno svjedočanstvo.

— Virovitica je gusto naseljena i živahno trgovište u plodnom i ugodnom kraju.

Južno od Virovitice postoji velika i vinorodna gora, preko koje vodi zemaljska cesta. Ova je cesta tako zapuštena da se tuda noću ne može putovati bez pogibelji za život. Cesta prolazi preko najvišeg brda, a veoma je uska i zaslona, premda su doline s obje strane.

U sredini trgovišta vidi se lijepa konjanička vojarna, te novosagrađeni veliki franjevački samostan, koji ima prekrasnu župnu crkvu i dobro uređenu ljekarnu. Franjevci su i župnici, liječnici i ljekarnici za Viroviticu i za okolna sela, jer se na daleko i široko ne može naći nikakve ljekarne i liječnika ili barem ranarnika.

Virovitica je staro mjesto, jer nađeni spomenici govore da je bilo nastanjeno već u rimsko dobra. U srednjem je vijeku Virovitica pripadala kraljici udovici Mariji (Taube tu nije dobro obaviješten: i kraljici Mariji i udovici Elizabeti Kumanki, udovici kralja Stjepana V.), koja je tu stanovala, a kasnije grofovima Banfima (Banićima), dok nisu u Virovitici prevladali Turci. Virovitica je godine 1745. postala glavnim gradom cijele županije, koja je po njoj dobila svoje ime.

U Virovitici se nalazi dobro građena županijska kuća, u kojoj stalno boravi i županijski činovnik. Usred trgovišta leži na povišenu brežuljku jedna stara četverouglasta i poluopustošena tvrđa. Ova je okružena širokom ali već ispunjenom grabom, pa ima debele zidove i četiri okrugle jako utvrđene kule na sva četiri ugla. Varaju se oni, koji misle, da je taj Burg djelo Rimljana. Tomu protuslovi čitava gradnja. Kule su tako velike da je grof Pejačević u jednoj kuli uredio kapelu, a u drugoj žitnicu za više stotina vagona raznoga žita. Taj Burg daje cijelome trgovištu otmjen izgled, a ugodno djeluje i na sve prolaznike.

Stanovnici Virovitice su svi rimokatoličke vjere. U Virovitici stanuje sadašnji vlastelin Josip grof Pejačević, koji je stekao velika imanja u Slavoniji. On je svoje vlastelinstvo znatno poboljšao svojom mukom i marljivošću. Pejačević je naime mnoge puste zemlje učinio obradivima. Isušio je močvare, osnovao nova sela, stanovnici kojih daju desetinu njemu a ne svećenstvu. Okolica Virovitice obiluje šumama i močvarama, ali ima i plodnih njiva, a manje pašnjaka. Tu i tamo nalaze se brežuljci koji su obrasli vinovom lozom pa se dobiva dobro vino. Većinu žitelja na virovitičkom imanju čine rimokatolici.

Predstavka 2. 5. 1861. Hrvatskom saboru za naslov slobodnog kraljevskog grada

Zastupstvo mjesta Virovitice upravlja molbu Hrvatskom saboru da Sabor ishodi kod kralja Franje Josipa povelju, kojom bi se trgovište Virovitice uzdiglo na čast grada. Ta je prestavka zanimljiva, jer pokazuje svijest virovitičkih stanovnika o prošlosti i povijesnom značenju svoga mjesta Virovitice, a u isto vrijeme daje sliku stanja Virovitice u drugoj polovici 19. stoljeća.

— Visoki zemaljski sabore!

Rascviljenim okom gledamo, kada koji grad u kojem zvaničnom poslu dopisuje »Poglavarstvu slobodnoga i kraljevskoga grada Virovitice«, a ne zna, da je to samo spomen prošlosti, pošto se Virovitica danas naziva prostom »mjesnom općinom« bez svakoga prava i odlikovanja. Ne mislimo, da to ne bi bilo poznato i visokom saboru, ako se u pretres uzmu saborski zaključci kralja Vladislava, zametnuti god. 1495. na saboru u Virovitici, te ako se pogleda u povelju grada Zagreba, koja je izdana u Virovitici god. 1242.

Virovitica bijaše znatno mjesto već prije devet (?) stoljeća, kad je od kralja Kolomana dobila povelju kao slobodni i kraljevski grad. Ona je i svoj uredni magistrat imala sve do turskog razorenja, izuzevši ono vrijeme kada su divlji Tatari svoju krvavu stazu vodili kroz Viroviticu. No,

po uništenju Tatara kralj je Bela IV. obnovio Viroviticu u prijašnje pravo i podigao na dostojanstvo slobodnoga i kraljevskoga grada.

Ako prem se Virovitica prvo kao znatni slobodni i kraljevski grad, pretrpjevši varvarstvo Tatara, okrutništvo Turaka i potlačenje Rakocijeva ustanka (1703)., preobrazila takorekući u razvalinu, ipak ona danas stoji kao slomljeno drvo, iz kojega je nebrojeno mladića potjeralo i prolistalo, te mu treba još samo njegovanja da se učvrsti i pretvori u vjekovječiti duh.

Brojem pučanstva te svojim položajem i svakovrsnim prometom, zauzima Virovitica danas drugo mjesto u Slavoniji, te bi joj se dolikovala milost podjeljenja slobodnoga i povlaštenog trgovišta. Virovitica broji što dostojanstveni što trgovačkih i obrtničkih i poljodjelskih 611 kuća pučanstvom od preko 5.000 duša. Što izravno poreza, što zemaljskog i općinskog nadodatka plaća Virovitica godišnje 27.500 forinti, a imade 135 urbalnih selišta osim izvanselišnih nepokretnosti.

U Virovitici se nalazi 10 većih i 6 manjih trgovina, zatim tvornica svile, paromlin, do 400 raznih obrtnika, osam poveljnih cehova, znameniti samostan Svetoga Franje, grad (dvorac), njegove jasnosti kneza Lippe, glavnu učionu za mušku i napose za žensku djecu, dvije biblioteke, jedan blakotvorni zavod, streljačko društvo i 4 svratišta. Virovitica leži sredotočno među Zagrebom, Varaždinom, Osijekom, Siskom i Pećuhom, a svuda tamo vode glavne ceste.

Napokon Virovitica nosi ime svoje nadležne županije, te spada u historijsko županijsko stolno mjesto, u kojemu se nalazi glavna vojnička postaja i odmorište.

Iz navedenih razloga molimo visoki Sabor da visokoudostoji obnoviti čast i povelju slobodnog trgovišta. Osim spomenutih razloga dokazujemo svoju prepokornu molbu priloženim dokazima (17 priloga), da smo vrijedni zamoljene časti i toga dostojanstva (prema R. Horvatu, o. c. str. 49.-50.).

Predstavka je 31. kolovoza 1861. pročitana u Hrvatskom saboru, odobrena i s preporukom caru Franji Josipu poslana, koji je nije uvažio. Spominjemo, da je Virovitica tek 31. prosinca 1921. proglašena gradom.

Veliki požar u Virovitici 21. travnja 1871.

Poslije potresa 1757. Viroviticu je snašlo katastrofalno opustošenje, kad je 21. travnja 1871. nastao veliki požar koji je spalio 856 zgrada u 7 virovitičkih ulica, 450 obitelji ostalo je bez krova nad glavom.

Požar su skrivila djeca koja su se igrala u sjeniku negdje u ulici Ljubljani. Vrijeme je bilo vjetrovito, a stanovnici su se nalazili u vinogradima i na poljima. Vatra se vlro brzo širila, jer su tada još zgrade, štaglji i koci bili pokriveni ili slamom ili šindrom.

Iz Ljubljane vatra je zahvatila današnju Gajevu zatim Suvaru ili današnju Stjepana Radića i širila se prema dvorcu, kojeg je zahvatila i krovište je izgorjelo. Izgorjela je stara škola i cijela ulica u kojoj se nalazila. Crkva i samostan te zapadni i sjeverni dio grada bili su očuvani. U toj katastrofi Virovitici je mnogo pomogla solidarnost grada Zagreba, kraljevska zemaljska vlada i sam car Franjo Josip koji je odredio da sve županije i gradske uprave na svom području organiziraju sakupljanje u novcu i naravi. Opširniji opis vidi u knjizi: »Sto godina dobr. Vatrogasnog društva«, Virovitica, 1975.

Ulični virovitički bunari

Poput mnogih naselja u Podravini i Virovitica je u 18. stoljeću imala bunare na ulicama, pa su se iz njih služili vodom određeni stanovnici ulice. Zajedničko dobro trebalo je i zajednički održavati. Bunar je trebalo povremeno čistiti, ogradu i nadkrov popravljati i mijenjati, kopanju i kablicu nabavljati. Zato je vrijedno zabilježiti način, doista originalan, kako se to vršilo.

Gazda bunara, koji ga je dao iskopati ili koji je vodio brigu o bunaru, uzeo bi štap i odnio ga k svom prvom susjedu s riječima: »Sutra, u nedjelju u četiri sata po podne, bit će kod bunara dogovor o — nabavi nove kablice ili popravka kopanja za napajanje konja«. Susjed bi štap primio i odnio ga svome susjedu rekavši mu one iste riječi, koje je od gazde bunara čuo. Tako je svaki uživatelj bunara nosio taj štap s istim usmenim pozivom. Kad je napokon posljednji uživalac bunara donio štap ponovo gazdi, bio je ovaj uvjeren da je njegov oglas svakom uživatelju bunara poznat, jer ophodnja štapa nije bila nijema.

Na urečenom sastanku nije se vodio nikakav zapisnik. Zaključke su svi zapamtili i potrebnu radnju savjesno i točno obavili. Na bunare se pazilo i zato su mnogi od njih u Virovitici i danas još u upotrebi.

8. POSTANAK PRIVREDNIH I KULTURNIH USTANOVA

Među najstarije privredne ustanove u Virovitici svakako treba spomenuti udruženja obrtnika, kojih je u Virovitici bilo oko 400, kako to ističe predstavka iz 1861. Po običaju onoga vremena ta su se udruženja zvala cehovima.

Spomenuta predstavka virovitičke općine Hrvatskom saboru navodi da je 1861. u Virovitici bilo 8 poveljnih cehova, što znači da su ti cehovi bili uređeni po propisima što su postojali o cehovima. Za svoje cehovsko udruženje su imali povelju o osnivanju ceha i pravila za svoj određeni ceh obrtnog zanimanja, koja su dobili od nekog drugog postojećeg istoimenog ceha za određenu sumu novca.

Virovitički cehovi

Iz računskih knjiga Franjevačkog samostana u Virovitici vidljivo je da su 1783. postojali ovi cehovi:

1. Krojački ceh — tribus sartorum.
2. Čizmarski ceh — tribus cothurnariorum.
3. Užarski ceh — tribus funificum.
4. Kolarski ceh — tribus fabrorum.
5. Ceh mlataca žita — tribus vietorum.

Ovi su te godine plaćali samostanu za služenje misa prigodom svojih Zaštitnika i za pokojne članove.

Godine 1784. uz spomenute dolaze još:

6. Krznarski ceh — tribus pellionum.
7. Lončarski ceh — tribus figulorum.

A 1793. još dva nova:

8. Cipelarski ceh — tribus sutorum.
9. Opančarski ceh — tribus udonariorum.

Nešto pobliže o djelovanju tih cehova, njihovim zastavama, arhivskim materijalima, ništa nije pobliže objavljivano. Možda negdje postoje i bilo bi vrijedno znati. Zna se samo toliko, da su od tih obrtnih cehova nastala društva:

1. Prvo obrtno pogrebno društvo Svetoga Ilije i Svetoga Florijana.
2. Pogrebno društvo Svetoga Izidora koje su oblikovali virovitički ratari.

Cehovska udruženja u Hrvatskoj su dokinuta 1872.

Poštanski ured

Za vrijeme prvog moderno obavljenog popisa stanovništva 31. listopada 1857. u Virovitici se spominje Poštanski ured, koji je sigurno nekoliko godina prije toga osnovan. Ova važna ustanova dostavljala je pošiljke pisama uz Viroviticu još i za ova sela: Bušetinu, Gradac, Lozan, Turanovac, Turnašicu, Vukosavljevicu i Špišić Bukovicu (R. Horvat, o. c. str. 47.).

Susjedne pošte su bile: Pitomača i Slatina.

Tvornica svile, paromlin i ciglana

Predstavka općinske uprave 1861. navodi da je u Virovitici tvornica svile. Kakva je to bila tvornica i što je proizvodila ne označava se. Vjerojatno je to bila prerada svilenih buba u svilu, jer je poznato da je u to vrijeme Vojna krajina u podravskim mjestima sadila bijeli dud i poticala uzgoj svilene bube. Radilo se o sukanju svile u predivo i svileni konac.

Paromlin je bio u vlasništvu kneza Lippea, pa ga je on vjerojatno i podigao (R. Horvat, o. c. str. 51.).

Ciglana se spominje već 1838.

Prva izložba u Virovitici

Virovitica je vinorodan kraj. Zanimljivo je da je 8. veljače 1864. otvorena prva izložba domaćih vina, a priređena je u blagovaonici Franjevačkog samostana u Virovitici (R. Horvat o. c. str. 51.).

Virovitička štedionica

Svako zlo posluži i za neko dobro. Veliki virovitički požar, koji je opustošio Viroviticu pospješio je osnivanje novčanog zavoda, koji je 1872.

utemeljen kao dioničko društvo pod imenom »Virovitička štedionica«. Glavnica joj je iznosila 60.000 forinti, a podijeljena je bila na 1200 dionica po 50 forinti.

Nastojanjem Adolfa Reumanna »Štedovna i predujmovna zadruga« odlučila je 1891. graditi veliku i lijepu kuću, koja je 1892. i sagrađena, a nalazi se nasuprot dvorca na početku Gupčeve ulice.

Godine 1907. osnovana je u Virovitici »Hrvatska banka i štedionica« s početnom glavnicom od 150.000 kruna, prikupljenih od 1500 dionica po 100 kruna.

Iste godine 1. srpnja otvorena je u Virovitici podružnica »Prve hrvatske štedionice« iz Zagreba.

Godine 1911. 4. ožujka utemeljena je »Hrvatska narodna banka, dioničko društvo u Virovitici, »s glavnicom od 60.000 kruna, a sastavljena od 600 dionica po sto kruna (R. Horvat, o. c. str. 54. 58. i 64.).

Dobrovoljno vatrogasno društvo

Osnivačka skupština i sastavljanje Pravila bilo je 23. rujna 1877., a Pravila i Poslovnik društva potvrdila je Kraljevsko zemaljska vlada u Zagrebu 7. prosinca 1877.

Godina 1877. može se smatrati početkom službenog djelovanja Vatrogasnog društva u Virovitici. Potvrđuje to i podatak iz računskih samostanskih knjiga u Virovitici, jer se u svibnju 1878. po prvi put navodi da je samostan doprinosio za Vatrogasno društvo u Virovitici 3 forinta. Franjevci su bili članovi utemeljitelji te korisne ustanove u gradu Virovitici (»Sto godina D. vatrogasnog društva u Virovitici, Virovitica, 1975. str. 11. 54. do 64. i 96.).

Pjevačko društvo »Rodoljub«

Pjesmom se najbolje podržava društveni narodnosni život. U vrijeme potiskivanja narodne svijesti tuđinskim pritiscima, mađarskim i njemačkim, virovitički su rodoljubi pokrenuli zamisao o osnivanju pjevačkog društva koje su 1880. i ostvarili kao hrvatsko pjevačko društvo »Rodoljub«. U njemu su se okupili ljubitelji pjesme i dobri pjevači a svrha im je bila preko pjesme gajiti društveni život i narodnu svijest.

Društvo je lijepo radilo i 3. rujna 1911. doživjelo svoje pjevačko slavlje, jer se tog dana na proslavi 30. godišnjice postojanja »Rodoljuba« našlo 26 hrvatskih pjevačkih društava s 500 pjevača i 100 pjevačica.

Poslije svečane mise, na kojoj je pjevao »Rodoljub«, profesor i doktor Rudolf Horvat održao je predavanje o prošlosti Virovitice. O podne je bila matineja, na kojoj su osobito uspješno pjevala društva: Kolo, Sloga i Zvonimir iz Zagreba, Lipa i Kuhač iz Osijeka, Zora iz Karlovca, Vila i Vijenac iz Varaždina. Poslije podne je održana pučka svečanost, vrlo uspješno, jer je bilo lijepo vrijeme (R. Horvat, o. c. str. 56. i 65.).

U samostanu Franjevaca sačuvana je zastava »Rodoljuba« iz 1914. Na zastavi je na crvenoj podlozi slika Svete Cecilije, zaštitnice pjevača i svirača, uokvirena lijepo izvezenim baroknim zlatnim okvirom. Iznad

slike je zlatom izvezeno »Pojmo rodu«, a ispod slike: »za slobodu« i godina 1914. S druge strane zastave na svijetlo plavoj podlozi je vrlo lijepo i plastično zlatom izvezen virovitički grb — lav s uzdignutim mačem i kitnjastim stiliziranim repom — u isto tako izvezenu baroknom okviru, a iznad grba u polukrugu stoji zlatom izvezen napsi: »Hrv. pjevačko društvo«, a ispod grba »Rodoljub u Virovitici«, također u polukrugu. Zastava je s obje strane malo oštećena.

Tamburaško društvo »Sloga«

Virovitica je 5. lipnja 1899. dobila još jedno glazbeno društvo. Osnovano je hrvatsko tamburaško društvo »Sloga«, koje je 1902. imalo 31 izvršujućeg člana (R. Horvat, o. c. str. 61.).

Dobrotvorno bolničko društvo

Godine 1841. osnovano je u Virovitici »Dobrotvorno bolničko društvo«, kome je bila svrha skrb za napuštene i društveno ugrožene. Svojim dobrovoljnim doprinosima društvo je imalo vlastitu kuću, neke vrsti ubožnicu i nemoćište. U toj zgradi postojale su dvije veće prostorije s krevetima. Četiri kreveta su bila rezervirana za teže bolesnike izvan virovitičke općine i za skitnice. Jedna prostorija je bila i mrtvačnica. Uz doprinose članova društva i općina je godišnje doprinosila 150 forinti pomoći (Zbornik radova stručnog sastanka, Virovitica 1970. str. 5).

»Dobrovoljno bolničko društvo« u Virovitici je 27. 9. 1900. objavilo da namjerava troškom od 70 tisuća kruna podići u Virovitici opću javnu bolnicu, koju bi onda preuzela virovitička županija na trošak udruženih zdravstvenih općina. Društvo je svoju namjeru i ostvarilo. Bolnička zgrada je dovršena početkom rujna 1902., a 1. listopada iste godine i otvorena kao županijska bolnica. Ravnateljem joj je postao zagrebački liječnik doktor Ivan Matković.

Treba spomenuti da je misao za gradnju bolnice u Virovitici prvi pokrenuo Adolf Reumann, premda stranac ali veliki ljubitelj Virovitice. Sastavljen je i »Odbor za gradnju bolnice u Virovitici«, koji je 1894. dobio od ministarstva financija dopuštenje, da smije prirediti stvarnu lutriju, izdanjem i prodajom 30.000 srećaka od po 20 novčića (R. Horvat, o. c. str. 58.).

Mljekarska zadruga

Uzgoj stoke, napose krava, potaknuo je Virovitičane pa su u prošlo ljeće 1902. osnovali »Mljekarsku zadrugu« koja je proizvodila sir i maslac (R. Horvat, o. c. str. 61.).

Željeznička pruga

Položaj Virovitice je uvjetovao da se pod konac 19. stoljeća izgradio željeznički čvor, koji je povezivao Viroviticu na četiri strane. Društvo južne željeznice gradilo je 1884. željezničku prugu od Pakraca do

Barča u duljini od 92 km. Ta pruga od Barča do Daruvara preko Suhopolja duga 71 km izgrađena je 18. kolovoza 1885. i Virovitica je preko Barča dobila spoj s Bečom i Budimpeštom i preko Pragerskog s Istrom. Iste godine 4. listopada otvorena je do Pakraca, a i od Suhopolja do Slatine, te od Bastaja do Končanice.

Kad je 2. 12. 1893. otvorena pruga od Osijeka do Našica, a 21. 5. 1895. od Našica do Slatine, spojena je Virovitica s Osijekom. Izgradnjom pruge Virovitica, Bjelovar, Križevci, koja je 4. 5. 1900. puštena u promet, Virovitica je spojena sa Zagrebom preko Bjelovara i Križevaca. A kad je 10. studenog 1912. dovršena željeznička pruga od Kloštara do Koprivnice, Virovitica je spojena s Koprivnicom (R. Horvat, o. c. str. 59.).

Telefonsko središte

Virovitička pošta je 22. svibnja 1912. dobila telefonsku centralu i toga dana ukopčana u međugradski promet s Bečom, a 10. lipnja 1912. i s Trstom (R. Horvat, o. c. str. 65.).

Električna rasvjeta

Pavao Rorbacher, industrijalac u Virovitici, ponudio je virovitičkoj općini, da će na svoj trošak podići električnu centralu, koja će Virovitičanima pružiti javnu i privatnu rasvjetu uz vrlo jeftinu cijenu. I premda je Rorbacher u svojoj ponudi označio, da će njegova centrala za 15 godina prijeći u vlasništvo općine Virovitica bez ikakve odštete dotadašnjem vlasniku, općinsko zastupstvo je odbilo ponudu. No, uvidjela se pogreška i novo zastupstvo je 21. srpnja 1908. zaključilo, da se Virovitica ima rasvijetliti električnim svijetlom (R. Horvat, o. c. str. 62.).

Asvaltni pločnici ulica

Za poljepšanje gradskih ulica u Virovitici su 1907. troškom od 300.000 kruna napravljeni asvaltni pločnici (R. Horvat, o. c. str. 62.).

Hrvatski dom i Vatrogasni dom

Hrvatski dom je u Virovitici otvoren 1. rujna 1929., a sagradili su ga društvo »Hrvatski Sokol« i »Hrvatska žena«. Za izgradnju tog doma sabiralo se od 1902., kad je u njegovu korist priređena prva zabava u Virovitici.

Dom ima veliku dvoranu s pozornicom, pa su u njemu od 1929. priređivani koncerti, plesovi, predavanja, skupštine i pučke svečanosti.

Godine 1931. 6. rujna otvoren je »Vatrogasni dom«, prizemna zgrada nasuprot župne crkve, koja u dvorištu ima i prikladnu zgradu za spremanje sprava za gašenje požara (R. Horvat, o. c. str. 66. i 67.).

Cesta prema Grubišnom Polju

Cesta iz Virovitice prema Grubišnom Polju započeta je s izgradnjom u lipnju 1934., a trasirao ju je inžinjer Radeljak, dok je izgradnju same ceste nadzirao Vincetić, nadzornik cesta. (R. Horvat, o. c. str. 67.).

Franjevci i Virovitica

1. DOLAZAK FRANJEVACA U VIROVITICU

Franjevački red je osnovao Sveti Franjo iz Asiza (1209.) početkom 13. stoljeća. Bila je to zajednica braće siromaha, koji su Evanđelje uzeli za pravilo svoga života i rada, spremni primjerom i životom sudjelovati u obnovi i poslanju Crkve svoga vremena, poslušni Crkvi i papi.

Za razliku od ostalih Redova što su do tada postojali i djelovali u katoličkoj Crkvi Franjevci su po zacrtanom i ostvarenom idealu svoga Utemeljitelja bili siromašni Red, jer nijesu htjeli posjedovati ništa ni kao pojedinci ni kao zajednica. Nazivaju se Malom ili Manjom braćom da istaknu želju — biti na službu najmanjima, neukima, i siromasima, odbačenima i potisnutima, gubavcima i bolesnima, da budu tako slični Kristu — siromašnom radniku, bratu siromaha i patnika.

U svome apostolskom djelovanju prihvaćaju se svakog posla, gdje čovjek može služiti i pomagati — razvijati poštivanje i ljubav. Izbjegavaju samo ona zanimanja, gdje bi se čovjek mogao izdići nad druge, vladati i raspolagati s drugima. A jer je upravo novac jedno od glavnih sredstava izdizanja nad druge i mogućnost upotrebljavati druge kao predmete i sredstva vlastite veličine i moći, Franjevcima je Utemeljitelj zabranio svaku vezu s novcem.

Sličan odnos je Franjo imao i prema znanju i učenosti i branio svojoj braći bavljenje naukom, jer se bojao da bi učenost i bavljenje naukom moglo također postati opasno sredstvo i mogućnost — nametnuti se drugima i zagospodariti svojom braćom kao predmetima.

Iskrenim i dosljednim ostvarenjem života po Evanđelju, gdje se veličina čovještva mjeri odsijevom dobrote i plemenitošću dara, gdje nema prisvajanja i želje za vladanjem nad drugima, gdje je čovjek spreman ugasiti svu svoju veličinu, da bi Bog mogao objaviti svoju — u prostoru ljubavi, gdje se naše granice brišu, jer je pravo čovjekovo oslobođenje, kad *izvana* ide *unutra*, od posjedovanja k daru, od odbijanja k ljubavi, od posvojnog k darovnom jastvu, Franjo je još za svoga života (umro je s 44 godine) vidio, kako njegov Red osvaja ne samo Italiju nego gotovo i cijelu Evropu.

Pod vodstvom Svetoga Franje Franjevci su pučki propovjednici, prijatelji i dobročinitelji malih ljudi, apostoli i misionari, jer je Isus slao svoje učenike dva po dva da navještaju radosnu vijest Kraljevstva Božjega, prijateljevanje Boga s ljudima. Navještaju mir i dobro, bratstvo svih ljudi. Glasnici su Velikoga kralja, koji je za sve ljude umro na Križu, da On — Krist — postane temelj slobode, bratstva i zajedništva svih ljudi, ukoliko je Krist u meni — *sloboda*., Krist u tebi — bratstvo., a Krist u svima nama — *zajedništvo*.

Ova izvornost kršćanskog života u životu i radu Franje i njegove braće osvajala je ljude 13. stoljeća i Franjevci su kršćanskom puku postali simpatični i dragi. Njihovo bratstvo je raslo i vrlo brzo se širilo zemljama Evrope.

Sačuvana predaja govori da je Sveti Franjo 1212. na povratku s Istoka boravio i u Hrvatskoj, a jednako i 1219, pa bi se između tih dviju godina mogla smjestiti i zagrebačka predaja, da je Franjo boravio i u Zagrebu i poslao u taj grad svoju prvu braću. A zagrebačka predaja o boravku svetog Franje u Zagrebu i o dolasku prve braće još za života Franjina vrlo je jaka i postojano prisutna u Zagrebu (Vidi: D. Damjanović, Sveti Franjo u Zagrebu — na Kaptolu, Zgb 1975. str. 18. — 17.).

Uz spomenutu predaju o boravku Svetoga Franje u Hrvatskim zemljama postoje i solidni i vjerodostojni dokazi da su Franjevci još za života Svetoga Franje osnovali svoje prve kuće na području Slavonije, a jer su pod utjecajem kralja Bele IV. *Slavonijom* ugarski kraljevi zvali sve tri kraljevine: Hrvatsku, Dalmaciju i Slavoniju, značajno je da su taj opći naziv preuzeli i rimski riskupi — pape — u pisanju pisama biskupima i zemaljskim vladarima cijelog tog područja, pa se punim pravom o starosti pojedinih samostana na području današnje provincije povijesničari mogu slobodno pozivati (Csevapovich P. Gregorius, Catalogus Prov. S. Ioannis a Capistrano, Budae 1823. str. 30. — 31.).

Poznato je da je već 1219. na Duhovskom zboru odlučeno poslati braću u Njemačku i Ugarsku, ali je pokušaj propao, jer poslana braća nisu poznavali jezik ni u Njemačkoj ni u Ugarskoj. O tome piše suvremenik fra Jordanus de Yane (Mandić, Franjevačka Bosna, Rim 1968. str. 2. — 3.).

Dominik Mandić je uspješno dokazao da je Franjevačka provincija Slavonija (zapravo Hrvatska u Dalmaciji) sigurno postojala prije općeg zbora 30. 5. 1232. i bila osnovana na zboru Franjevačkog reda 26. 5. 1230. A da je osnovana najkasnije do 1230. godine, govori činjenica, što je opći zbor Reda 1239. zadržao na životu provinciju »Slavoniju«, kad je svrgnućem brata Ilije ukinuo i sve provicije, koje je ovaj na svoju ruku osnovao od 1232. do 1239. No, postoji velika vjerojatnost da je provincija Slavonija osnovana već na općem zboru Reda 1223. ili 1227. (Mandić, o. c. str. 30.).

Nešto slično bi se moglo reći i za Ugarsku provinciju, koja je također vjerojatno osnovana oko 1232. i to preko Njemačke, jer je Jordanus de Yane u svojoj Kronici zabilježio, kako je fra Ivan de Plano Carpino za svoga drugog provincijalstva u Njemačkoj (1232. do 1239.) poslao »braću Franjevce u Češku, Ugarsku, Poljsku, Dansku i Norvešku« (Chronica fr. Jordani a Yano, cap. 55. — Mandić, o. c. str. 22.).

Da su Franjevci u Ugarskoj 1232. potvrđuje i činjenica da se u povelji izmirenja Ugarskoga episkopata s kraljem Belom IV. u rujnu 1233. spominje pokrajinski poglavar Franjevaca u Ugarskoj (A. Theiner, Mon. Hung. I, Hung. I, 119, n. 198. — Mandić, o. c. 22.).

Poslije te godine Ugarski se provincijal spominje u papinskim pismima. 16. 8. 1234. i 31. 8. 1235, te 9. 8. 1238. (Cod. dipl. III. str. 412., Cod. dipl. III. str. 443.).

Dolazak Franjevaca u Ugarsku i u Slavoniju posve sigurno pogoduju kraljevi iz kuće Arpadović a posebno Bela IV. Razlog je u tome, što je Sveta Elizabeta, kneginja Tirinška, sljedbenica Svetoga Franje u Trećem redu, sestra Bele IV. i brata mu Kolomana, hercega Slavonije, Hrvatske i Dalmacije. Radi svoje svetosti života i ljubavi prema bolesnicima i siromasima Franjo je toliko poštivao Elizabetu, da joj je u znak svoje pažnje po braći svojoj poslao i svoju tuniku. Bela je to znao i mnogo se zauzimao za Franjevce. Podupirao je širenje Franjevačkog reda u svim svojim zemljama. Opis Provincije Sv. Ladislava iz 1729. godine za varaždinski samostan navodi da su »manja braća došla u Ugarsku pod bijelom zastavom po Beli IV.« (quo per Belam 4-tum Fratres Minores sub Albo vexillo in Hungariam ducti sunt — Arhiv varaždinskog samostana). Ljubav prema Franjevcima Bela IV. je zasvjedočio i time što je želio biti sahranjen u njihovoj crkvi u Strigonu (Ostrogonu).

Sačuvano pismo pape Inocenta IV. napisano u Lyonu 18. 8. 1245. i i upravljao biskupima u Ugarskoj i Slavoniji potresno svjedoči, kako bisupi tih područja nisu podupirali dolazak Franjevaca u naše krajeve. pa je sam papa spomenutim pismom tražio od biskupa, da ne progone Manju braću i da ih ne udaraju neljudskim podavanjima (Cod. dipl. IV. str. 280. — 282.).

Papino pismo je upravljeno biskupima Ugarske i Slavonije 1245. da zaštiti Franjevce znači da su se poslije provale Mongola Franjevci utvrdili na području naših krajeva i djelovali i da ih je bilo u više kuća, kad se biskupi opiru njihovu djelovanju. Tada je već postojao samostan u Zagrebu i u Varaždinu. A jer je po ustrojstvu Reda svaki samostan morao pripadati pod upravu ili provincijala ili kustoda, vjerojatno je da je Zagreb i Varaždin sačinjavao kustodiju, jer se kasnije u Ugarskoj provinciji navodi zagrebačka kustodija. Za nas je značajno da su Franjevci na području Slavonije — tj. na području između Save i Drave od Štajerske granice do Srijema, — prisutni posve sigurno od 1245, a vjerojatno i prije, već za Franjina života. I njihova povezanost s našim narodom započinje od samog početka širenja Franjevačkog reda zemljama Evrope. A da li su došli k nama iz Dalmacije ili preko Ugarske iz Njemačke ne igra nikakvu značajnu ulogu. Glavno je da su tu.

Nama se postavlja samo jedno važno pitanje: Kad su došli u Virovitici i nastanili se u njoj?

Pođimo po načelima povijesna istraživanja od povijesno sigurna podatka: Franjevci imaju u Virovitici svoj samostan 1280, jer o tome govori sačuvano pismo firmanskog biskupa, papina legata na Ugarskom kraljevskom dvoru. Svjedoči pismo biskupa Filipa, pisano iz Budima, kojim ovaj u vrijeme spora kraljice Elizabete, majke kralja Ladislava Kumanca, sa zagrebačkim biskupom Timotejem II. oko plaćanja desetine, traži od gvardijana Manje braće u Virovitici da natjera suce i građane u Virovitici i u Lipovi na plaćanje dužne desetine zagrebačkom biskupu (»guardiano fratrum minorum de Veruche, zagrebiensis diocesis . . . Cod. dipl. VI. str. 360. 27. 9. 1280.).

Ako se papin delegat biskup Filip pismeno 27. 9. 1280. obraća gvardijanu Manje braće u Virovitici, koja je u zagrebačkoj biskupiji, dokaz

je to da se tada (1280.) u Virovitici nalazi Franjevački samostan. Dosljedno, da je to već potpuno oblikovana zajednica i da se u Virovitici već duže nalazi.

Iz izvještaja pak što ga je biskup zagrebački Timotej II. upravio 12. travnja 1281. Ugarskim biskupima i »provincijalu Manje braće po Ugarskoj i Slavoniji«, gdje ih obavještava da je na Blagovijest 25. ožujka 1281. izopaćio Ivana, sanskog bana, Nikolu, slavonskog bana i Henrika, župana — sinove bana Henrika Güsinga, vidljivo je da je to učinio »u Virovitici u crkvi Manje braće, koja je podignuta u čast Blažene Djevice Marije« (In Wereuche apud ecclesiam fratrum minorum, que in honore beate virginis Marie est constructa — Cod. dipl. V. str. 382. — 384. 12. 4. 1281. Zagreb).

Okolnost, što Timotej obavještava »provincijala Manje braće po Ugarskoj i Slavoniji) ministro provicijal fratrum minorum per Ungariam et Sclavoniam . . .«), pokazuje da se virovitički samostan nalazio u sastavu Ugarske franjevačke provincije i da je Waddingov podatak iz 1400. godine točan, kad u Ugarskoj provinciji nalazi 8 kustodija a na drugom mjestu Zagrebačku kustodiju, u kojoj su samostani: Zagreb, Virovitica (Vereucam), Našice i Gurbonak (kloštar) — Annales Minorum IX. Ad Claras Aquas 1932. str. 292.). Podatak pak, da je Franjevačka crkva u Virovitici podignuta u čast Blažene Djevice Marije može poslužiti kao polazište da se približno odredi i vrijeme dolaska Franjevaca u Viroviticu.

Ako je crkva Manje braće u Virovitici sagrađena u čast Djevice Marije, to bi moglo značiti da je Franjevce u Viroviticu pozvala, samostan i crkvu im podigla kraljica Marija, žena Bele IV, jer je poznato da je Bela IV. poslije tragične smrti svoga brata Kolomana, hercega u Slavoniji, virovitičku županiju s kraljevskim posjedom u Virovitici dao svojoj ženi Mariji, koja ga posjeduje i upravlja njime. Dodamo li, da su redovnici redovito svoje crkve i samostane posvećivali u čast nebeskog zaštitnika svojih dobročinitelja, bio bi i to dokaz, da je kraljica Marija stvarno Franjevce u Viroviticu dovela.

Kraljica Marija umire poslije Bele IV, ali iste godine 1270. Znači da je 1270. godina do koje su Franjevci sigurno u Virovitici. Budući pak da je kraljica Marija postala gospodarica kraljevskog posjeda u Virovitici poslije 1242, to bi dolazak Franjevaca u Viroviticu trebalo smjestiti između 1242. i 1270. Ovo nagađanje potvrđuje Potočnjak o. Leonardo u svome pismu ocu Henriku Waltereru, kao odgovor na Walterovo pismo od 10. 11. 1777., gdje izleđu ostaloga piše: »Javni spomenici (monumenta publica) i pisma (Brevia) rimskih biskupa gvardijanu u Zagrebu i Virovitici 1240. i 1270. i tolikih drugih godina izdata (ad Quardianos Zagrabiensem et Verocensem 1240. item 1270. et tot annis data) dokazuju da su ovi samostani davno prije postojali nego je Red u Bosni postojao (»Liber — notitiarum, broj 7., varaždinski samostanski arhiv). U Potočnjakovu pismu što se čuva u arhivu Jazu IV. de. 61. kao rukopis, Potočnjak je uz gornju tvrdnju dodao i ovo: »Spondano attestante« — po svjedočanstvu Spondana.

U vezi s dolaskom Franjevaca u Viroviticu nije neopravdano i mišljenje onih, koji smatraju da je Franjevcima u Virovitici podigla kamostan i crkvu kraljica Elizabeta Kumanka žena kralja Stjepana V, a

majka Ladislava IV, ugarskog kralja. Poznato je da je Elizabeta posjedovala kraljevski posjed u Virovitici poslije smrti svoje svekrve Marije od 1270. i da je vrlo rado boravila upravo u svome virovitičkom kraljevskom dvorcu. kao Kumanka poznavala je djelovanje Franjevaca iz svoje domovine, gdje su Manja braća također djelovala. Zna se po pisanoj povelji, koju je Elizabeta izdala u Oronašu 3. svibnja 1290. (Cod. dipl. VI. str. 694.), da je Dominikancima u Virovitici osnovala samostan i za izgradnju crkve u čast Presvetog Otkupitelja ostavila braći Propovjednicima 20. denara, što ih godišnje virovitički došljaci (hospites) Elizabeti trebaju plaćati. Nije zato nemoguće da bi Elizabeta Kumanka između 1270. — 1280. mogla dovesti i Franjevce u Viroviticu i sagraditi im crkvu i samostan. Možda se zato u Ladislavskoj provinciji s pogreškom od 100 godina govori kako je samostan u Virovitici osnovala kraljica Elizabeta 1370. Ako je to učinila kraljica Elizabeta, onda to nije Elizabeta Kotromanićka, žena Ljudevita Anžuvinca, nego Elizabeta Kumanka, žena Stjepana V. Arpadovića, 1270.

Sigurno je da su Franjevci u Virovitici 1280., jer imaju samostan i crkvu Blažene Djevice Marije, a vjerovatno je da su u Viroviticu došli mnogo prije 1280. Prihvatljivije je mišljenje, bar za mene, da ih je u Virovitici smjestila upravo kraljica Marija žena Bele IV. između 1242. i 1270. nego kraljica Elizabeta Kumanka između 1270. i 1280. U svakom slučaju Franjevci su u Virovitici u drugoj polovici 13. stoljeća. To pak znači da je Virovitica u punom razvoju svoga postojanja i kao grad i kao županija od 13. stoljeća povezana s Manjom braćom i da su upravo Franjevci ono jedino što predstavlja sedamsto godišnji kontinuitet povijesnosti Virovitice. I na tu se činjenicu ne bi smjelo zaboraviti, jer sedam stoljeća nije beznačajni vremenski razmak. I dok se danas u Virovitici ne zna, gdje je stajala stara župna crkva Svetih Kuzme i Damjana, gdje je bio samostan Dominikanaca i samostan redovnica Elizabetinki (navodno da je u Virovitici bio i ženski samostan redovnica Elizabetinki, što bi značilo da su bile samostanske trećoredice), a nema više ni kraljevskog dvorca, Franjevački samostan i crkva stoje i danas na onom istom mjestu gdje su se u Virovitici nalazili u 13. stoljeću. I zato se s pravom može reći da Franjevci i Virovitica idu zajedno.

2. *PRISUTNOST FRANJEVACA U VIROVITICI DO 1552.*

Nešto određeno i sigurno o djelovanju Franjevaca u Virovitici kroz 14. i 15. stoljeće nije poznato. Pisani podaci svjetovnog značaja ne postoje, jer nisu imali neposredna utjecaja u upravi grada. Arhivski podaci iz samog samostana su uništeni i nestali, jer je samostan 1552. razoren i uništen od turske vojske koja je osvojila Viroviticu. No sve to ipak ne znači da Franjevci ne žive i ne djeluju u Virovitici.

Po onome što nam je poznato iz povijesti Reda možemo sa sigurnošću kazati, da se djelovanje Franjevaca i u Virovitici u to vrijeme odvijalo prilagođeno potrebama crkve na Virovitičkom području. Franjevci tada ne upravljaju virovitičkom župom, jer to od početka Reda nije u duhu Franjinih sljedbenika, a nije u virovitičkom kraju u to vrijeme ni bilo potrebno. Na području virovitičke županije od 13. do 16. stolje-

ća bilo je preko 10 katoličkih župa — 2 puta više nego danas. Župu Svetih Kuzme i Damjana u Virovitici vodilo je biskupijsko svećenstvo. A Franjevci su i u Virovitici i na području cijele virovitičke županije djelovali misionarski — pomagali su svećenicima, župnicima, u njihovu dušobrižničkom radu.

Mnogima koji znaju za Statute zagrebačkog kaptola, što ih je sastavio kanonik arhiđakon Gorički Ivan, a gdje se u trećem dijelu donosi najstariji popis župnih crkava i kapela zagrebačke biskupije 1334., neće biti čudno, što se u Virovitici ne spominje Franjevačka crkva Blažene Djevice Marije. Razlog je očit, ako se istakne da spomenuti popis obuhvaća samo župne crkve (ecclesiae autem parochiales), koje iz arhiđakonata Gušće (Guescha) plaćaju četvrtinu od desetine (quarta decimarum plena) prepoštu Čazmanskog kaptola kao arhiđakonu Gušće. Franjevci to nijesu plaćali gušćanskom arhiđakonu i zato im crkvu u Virovitici taj popis ne spominje. Ne navodi je iz razloga ni u Kloštru Podravskom (Gorbonoku). Ne navodi ih ni popis iz 1501., jer taj pak popis spominje samo župe, župnike, kapelane i ostale svećenike u pojedinim mjestima arhiđakonata Gušće.

Virovitički franjevački samostan nalazio se u to vrijeme u sastavu Ugarske provincije, a u zagrebačkoj kustodiji. Wadding kao povjesničar Reda donosi popis samostana Zagrebačke kustodije iz 1400. i u tom popisu se spominje na prvom mjestu Zagreb, a na drugom Virovitica, pa Našice, Požega, Kostajnica i Gorbonok (Kloštar Podravski). Vidi: Wadling, Anales Minorum IX. str. 29., izdanje 1933.

Ugarska provincija je 1415. godine došla pod utjecaj Franjevaca konventualaca i prozvala se »Provincija Ugarska konventualaca«. Kako je i virovitički samostan bio u sastavu te provincije, došlo je u svaćanju franjevačkog ideala i u načinu života Franjevaca i u Virovitici do bitnih promjena. Napose u odnosu na franjevačko siromaštvo. Smatralo se da je Franjino shvaćanje siromaštva ne ostvarivo u životu, pa su braća konventualci (od conventus = samostan), po uzoru na druge redovnike zastupali gledište da i Franjevci moraju imati ne samo samostan nego i neka stalno određena dobra za svoje životno uzdržavanje. To je onda uvjetovalo da su i Franjevci primali i posjedovali obradiva zemljišta, vinograde, pa čak i mlinove na rijekama i maltarinu u gradovima što bi im ustupili vlasnici grada.

Pod utjecajem Svetog Bernardina Sijenskog, Svetog Ivana Kapistranskog a posebno Svetog Jakoba Markijskog u Ugarskoj provinciji 1459. provincijal o. Fabijan Igal svojevoljno prihvaća obnovu (reformu) i Ugarska se provincija naziva: »Provincija Ugarska reformiranih Konventualaca«. Kad se 1514. Franjevački red oblikovao u tri grane: Manja braća, Konventualci i Kapucini, tad je na poticaj pape Leona X. i kralja Ljudevita II. 1517., a odredbom generalnog zbora Reda Manje braće 1523. Ugarska provincija dobila naslov: »Provincija Ugarske Svete Marije« (Posavec o. Alojzije, Imago . . ., Miscelanea I. str. 16., rukopis u arhivu virovitičkog samostana.)

U vrijeme tih promjena 15. stoljeća vrijedno je spomenuti, da je 1415. u Segezdu (Mađarska) izabran za provincijala o. Bartol iz Virovitice, koji je Ugarskom provincijom konventualaca upravljao do 1426.

U Albi je pak 1529. izabran za provincijala o. Gregorije iz Križevaca (de Chrisio), koji je poslije mnogih napora podnesenih za Proviciju umro i pokopan u Virovitici (Iz kataloga Ladislavske provincije u virovitičkom samostanu).

Za postojanje Franjevačkog samostana u Virovitici zna se i iz opisa smrti i ukopa zagrebačkog biskupa Osvalda Thusa godine 1499, jer je 80. dan po ukopu došlo u Zagreb i 6 Franjevaca iz Virovitice (Janko Barlé, Kat. list 1915. broj 31. str. 330.).

Malo prije spomenuti Katalog redoslijeda Provincijala Ugarske provincije Svete Marije donosi za Viroviticu ovu vrlo značajnu bilješku:

— Ovaj samostan (Virovitica) imao je nekoć (poslije 1415.) jedan mlin na dva kola na rijeci Virovitica zvanoj. Imao je u gradu zvanom Virovitica i na području virovitičke županije trinaest selišta naseljenih gradskim življem (Jobbagyonales populosas) i još neka nenaseljena, je dan vinograd, cijelu maltarinu itd. Ova je dobra provincijal otac Antun Magni, vođen željom za uvođenje opsluživanja u Provinciji, otuđio. Predao ih je i trajno dao u ruke gospodina Ivana Banića od Lendave (Joannis Bánffy de Also Lyndva) magistra kraljevskih peharnika (Magistri Pincenarum Regalium). Učinio je to pod uslovom, da Banić za pokriće potreba spomenutog samostana iz godišnjih prihoda daje samostanu, koliko to po savjetu poštenih ljudi bude odlučeno« (Catalogus Ministrorum provincialium gubermantium Provinciam S. Mariae Hungariae — Prepis u virovitičkom samostanu).

Spomenuti o. Antun Magni postaje provincijalom 1508. na provincijskom zboru u Varaždinu, znači da su spomenuti posjedi, virovitičkog franjevačkog samostana predani Ivanu Baniću, gospodaru Virovitice i virovitičke županije, između 1508. i 1523., jer je to vrijeme provicijalstva o. Antuna Magnia. A kako su Banići gospodari Virovitice do pada Virovitice 1552., znači da su se brinuli i za materijalno uzdržavanje Franjevaca u Virovitici do te godine.

Za nas je spomenuti podatak dragocijen, jer nam pokazuje, da su Franjevci u Virovitici u 16. stoljeću sve do dolaska Turaka u Viroviticu. Dosljedno, da se njihova prisutnost neprekinutim načinom nalazi u Virovitici od 1280. do 1552. Prisutni su u Virovitici od 13. stoljeća, kad je Virovitica pod Arpadovićima rasla, postala županijom, razvijala se i razmjerno u miru prošla kroz 14. i 15. stoljeće, I premda su pod utjecajem strujanja unutar Reda u 15. stoljeću imali priličan posjed za svoje uzdržavanje, koji nisu osvojili silom nego dobili po običaju onoga vremena kao legat (legat je neko dobro — novac ili imanje koje se ostavilo samostanu s obavezom služenja svetih misa za dobročinitelja), značajno je da su se svega toga odrekli i dočekali tako žalosne i teške dane turskih provala sa stanovnicima Virovitice i opet kao Manja braća koja ništa svoje nemaju i ne posjeduju.

3. *DJELOVANJE FRANJEVACA POD TURSKOM VLAŠĆU*

Turci su bez borbe osvojili Viroviticu 2. kolovoza 1552. Mala posada od 50 haramija bespomoćno se osjećala, kad su vojnici Ulama bega počeli topovima 30. srpnja iz franjevačkog samostanskog dvorišta pucati

na virovitički grad — utvrdu. Iz Virovitice je već prije dolaska turske vojske pobjeglo katoličko stanovništvo. Razbježali su se prema Dravi, u područje močvara i šuma, gdje su se lakše skrivali pred Turcima. Mnogi su otišli i preko Drave u Ugarsku, jer je sigetska utvrda Nikole Zrinjskog, hrvatskog bana, štitila zapadnu Ugarsku. S narodom su se iz Virovitice povukli i Franjevci, da dijele s njima strepnje i patnje, neimaštinu i glad. Bili su im u prvim godinama tješitelji i učitelji. Bez crkve i stalnog boravišta, službu su vršili po šumskim drvenjarama, tajno i oprezno, bez redovničkog odijela. A da ih naivna djeca ne bi možda i nehotice odala, zvali su ih — ujak — tj. mamin rođak.

Virovitički franjevački samostan Turci su spalili i razorili a kamenjem i ciglom pojačali su svoju gradsku utvrdu (Posavec o. Alojzije, noticio, Miscelanea I. str. 7. AVS k I.) Crkvu Blažene Djevice Marije nisu srušili nego su pustili po svom običaju da se djelovanjem vremenskih nepogoda malo po malo sama sruši. U njoj se služba nije smjela vršiti, jer su Viroviticu naselili Turci — muslimani koji nisu dopuštali kršćanima da u njihovu naselju stanuju, a pogotovo da vrše vjerske čine. Živa predaja virovitičkog kraja sačuvala je jedan zanimljiv podatak. U vrijeme turskog vladanja u Virovitici nastala je strašna pošast kuge. U toj nevolji patnja i umiranja ono malo preostalih kršćana, turskih podanika, napravilo je zavjet u čast Svetome Roku, zaštitniku od kuge, dolazili su u ruševnu franjevačku crkvu i s velikom pobožnošću izmoliše po zagovoru Svetog Roka od Boga milost te kuga iznenada prestade tako da su to i Turci priznali i puštali katolicima da slobodno dolaze u tu crkvu. Radi toga je po odlasku Turaka iz Virovitice novopodignuta crkva Franjevaca u Virovitici posvećena u čast Svetome Roku (Potočnjak o. Leonardo, Liber notitiarum, Opširni opis virovitičkog samostana, broj 4., varaždinski samostanski arhiv).

Kako je virovitički samostan bio u sastavu »Provincije Ugarske Svete Marije«, koja radi prisutnosti Turaka u Virovitici nije mogla imati redoviti saobraćaj i popunjavati novom braćom misijski rad onih Franjevaca koji su iz virovitičkog samostana ostali s narodom, moralo se djelovanje u tome kraju prepustiti drugima. A kako je turska vojska napredstano vodila ratove, osvajala pojedine dijelove u Ugarskoj i Hrvatskoj, svećenika je bilo sve manje a njihovo djelovanje do konca 16. stoljeća vrlo otežano i gotovo onemogućeno. Sreća je bila da su Turci u želji kako bi u Bosni sačuvali stanovništvo za obradu zemljišta i uzgoj stoke dali Franjevcima bosanske vikarije dopuštenje za slobodno vjersko djelovanje unutar granica Turske i bez podržavanja veze preko tih granica (1453.) I tako se širenjem tuske države širilo i polje dušobrižničkog rada bosanskih franjevaca, koji su doista hrabro, postojano, uporno i vjerno vršili svoj misijsko-apostolski rad u Bugarskoj, Ugarskoj, Slavoniji i u Erdelju.

Za taj njihov rad na području osmanlijskog carstva rimski su pape bosanskim franjevcima davali velike i osobite povlastice. Tako im je Klement VII. (1523.-1534.) dopustio da mogu svoju mladež komu mu drago katoličkom biskupu slati na ređenje, a ovaj da im može za jedan dan, ma i ne bio taj za ređenje propisan, sve redove podijeliti. Ovu povlasticu Sveta je Stolica potvrdila i 1544. te 1564. dodavši i uz to i vlast da se

mogu pokretnim oltarom za uvijeke služiti, te da njihov provincijal, kada čini pohod, može dati u ime Pape potpune oproste (Jelenić o. Julijan, Kultura i bosanski Franjevci, I. str. 159., Sarajevo, 1912.).

Na području Slavonije ostala su čitava dva franjevačka samostana: U Našicama i u Velikoj. Našički je samostan pripadao Ugarskoj provinciji Svete Marije, i bosanski su ga Franjevci dobili — skupo platili Turcima — 1595. a konačno 1620., kad ga je otac Jeronim Lučić, rodom iz Požege, koji je tu misijski djelovao, obnovio i uklopio u Provinciju Bosne Srebrne. Velički je samostan Bosna Srebrna dobila 1575. Bio je to samostan Svetog Augustina, koji su Bosanski franjevci dobili od Turaka a onda im je i papa Gregorije XIII. 24. lipnja 1575. taj samostan dodijelio zajedno s pripadnim vinogradima i posjedima. (Jelenić, o. c. str. 128. i Samostanska kronika u Velikoj, koja se čuva u Slavonskoj Požegi. Papino pismo donosi Wadding, Annales Minorum XXI. str. 479. od 1933.)

Iz ova dva franjevačka samostana razvija se dušobrižnički rad franjevaca u Donjoj Slavoniji i u Podravini do Virovitice. Napose u 17. stoljeću, kad su mirom na ušću rijeke Žitve nastala mirnija vremena na tome području. I premda su i našički samostan Svetoga Antuna i velički Svetoga Augustina u Provinciji Bosne Srebrne, podravsko područje do Virovitice pripada samostanu u Našicama. Iz Našica dolaze početkom XVII. stoljeća Franjevci u područje Virovitice i brinu se za duhovno dobro vjernika što se nalaze u selima uz Dravu. U početku je to dolaženje povremeno da se vjernike ispovijedi, omogući prisustvovanje svetoj Misi i primanje pričesti. Franjevac bi takvom zgodom obavio strogo svečenićke poslove: vjenčavao bi i ispitao poučavane u vjeri, tješio i poticao, jer su Franjevci već tada imali ustanovu »licencijata« bili su to vjernici, dobro poučeni u vjeri, koji su znali krstiti, poučavati djecu i odrasle, prisustvovati ukopima i držati molitvene sastanke. Zvali su se »licencijati« — slobodno su vršili u nuždi spomenute stvari na korist vjernika — neke vrsti đakoni (Jelenić, o. c. str. 159). Prema izvještaju biskupa Masarecchia 1633. u Pećuhu je postojala i škola za takve licencijate, a vodili su je Isusovci i imali 30 učenika (Buturac, o. c. str. 51.).

U drugoj polovici 17. stoljeća nedaleko Virovitice postoji i stalna katolička župa kod kapelice Svetoga Luke u Dugom Selu. O tome svjedoči izvještaj Franjevaca Petra Nikolića, vikara zagrebačkog biskupa Petretića za Slavoniju što ga je ovaj napisao 28. svibnja 1660. u samostanu Svetoga Antuna u Našicama. Iz toga izvještaja, koji je vrlo pomno, iscrpno i točno napisan, dobiva se uvid u cjelokupan dušobrižnički rad slavonskog područja pod Turcima sa svim potrebnim podacima o župama, crkvama i župnicima koji djeluju na pojedinim župama. Na području koje pripada našičkom samostanu spominje se selo: »Dugo Szelo (villae longe) i u njemu od kamena podignuta crkva — čitava — pod imenom Svetoga Luke s oprostom na njegov blagdan, i druga, ruševna crkva Svetoga Jurja, župnik je časni otac brat Martin iz Kutjeva« (Smičiklas, Dvijestogodišnjica oslobođenja Slavonije, II. broj VI. str. 11., Zagreb, 1891.)

Da se pod »Dugo Selo« u izvještaju fra Petra Nikolića razumijeva današnje Dugo Selo u župi Lukač potvrđuje:

1. Vinković Andrija, zagrebački kanonik, kao vizitator Komarničkog arhiđakonata 8. listopada 1658. navodi neke crkve Komarničkog arhika-

konata pod turskom vlašću i kod Virovitice izričito spominje: — U selu *Dugo Selište* bile su crkve Svete Marije i Svete Lucije (Luke)., potonjom je upravljao neki samostanac (Protocoli 89) I. Nadb. arhiv Zgb. — Barlé Janko, Kat. list 1902. broj 32 str. 410.-411.).

2. U pismu fra Luke Marunčića, gdje se pred Ali pašom Sokolovićem u Đakovu optužuju provincijal Antun iz Travnika i fra Luka Ibrišimović, gvardijan u Velikoj i vikar zagrebačkog biskupa Martina Borkovića, navodi se između ostaloga da je Luka Ibrišimović prisvojio sebi dohotke iz župe Dugo Selo (Longevillae), koji pripadaju samostanu u Našicama i da je konje pokojnog biskupa fra Mateja Benlića dao župniku u Dugom Selu (Longevillae). (R. Lopašić, slavonski spomenici XVII vijek, XXXV. 1676, Starine, Jazu XXX. Zgb. 1902. str. 42.)

Još točniju oznaku »Dugog Sela« nalazimo u pismu fra Luke Ibrišimovića upravljena iz Velike 10. 12. 1682. zagrebačkom biskupu Martinu Borkoviću, gdje javlja kako su koprivnički jaduci odveli fra Luku Marunčića« iz župe Dugo Selo koja se nalazi na granici područja Svetoga Jurja i odveli ga u Koprivnicu« (Ex parochia Longevillae, quae est sub confinis sancti Georgii ... R. Lopašić, o. c. LV. Velika 10. 12. 1682., Starine, Jazu XXX. Zgb. 1902. str, 62.).

Nema sumnje, današnje Dugo Selo u župi Lukač bilo je franjevačka župa u 17. stoljeću, odakle su Franjevci vršili svoju dušobrižničku brigu za sve katolike virovitičkog područja. Smješteno među šumama i močvarama, u blizini Drave, daleko od prometnih puteva, služilo je kao vrlo pogodna veza između Podravine u turskoj vlasti i Podravine pod upravom hrvatskog bana i sabora. Preko Dugog Sela prebacivao se i fra Luka Ibrišimović, kad je išao biskupu u Zagreb.

Svećeničku službu Franjevci su obavljali u crkvici Svetoga Luke koja se i danas nalazi u Lukaču prije samog početka Dugog Sela. Spominje je i popis kotara virovitičkog 1698. jer kaže: »Nalazi se crkva Svetoga Luke, zidana bez krova« (Ecclesia reperitur St. Lucae dedicata, murata, sine tecto-Ive Mažuran Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702. godine, Osijek 1966. str. 64.).

Za nas je ovo dovoljno. Raduje nas što su Franjevci ostali vjerni svome narodu i u vrijeme teškog turskog gospodstva. Nije važno što su braća pripadala Provinciji Bosni Srebrnoj, jer su bili sinovi svoga naroda i kao takovi vjerni svome narodu. No, da nisu uvijek bili uglađeni nego opori i čudni za naše današnje shvaćanje ne treba se čuditi, jer su tada bila teška i vrlo kruta vremena. Trebalo se često i boriti da se zaštiti svoj i tuđi život. Potrebno je bilo i dobra mjera lukavstva da se sačuva bar neka sloboda vjerskog djelovanja. Ali uz ono pozitivno, svjetlo i ljudski vrijedno, uz onu apostolsku revnost, neumornost, ustrajanost i služenje Bogu i malome bratu čovjeku, treba biti pošten i priznat da su upravo Manja braća za turskog vladanja Slavonijom i Viroviticom sačuvali vjeru u našemu narodu. I bilo bi nepravedno i nepošteno sav njihov apostolski rad gledati kroz povećalo borbe nekih bosanskih biskupa u 17. stoljeću za župe i za međe svojih neomeđenih biskupija.

Zamjeravati Franjevcima što su se borili za biskupsku službu na području Slavonije i Srijema s jedne sratne, a franjevački provincijali sa svojom provincijskom upravom s druge strane za svoje znojem i krvlju

stečene povlastice dane od rimskih papa, značilo bi nepoznavati stvarnost. Beč je imenovao biskupe za ova područja (tada pod turskom vlašću) koji nikada nisu ni vidjeli svoje biskupije, dok su jedino Franjevci radili i mučili se kao dušobrižnici u ovome kraju.

Zna se vrlo dobro, kako se biskup Nikola Ogramić (1669.-1701.) uporno borio da uspostavi svoju biskupiju od Virovitice do Iloka i bio preko glave dosadan i Beču i Zagrebu i Rimu. Bio je Franjevac i rođen u Slavonskoj Požegi ali je bio nemoguć u odnosu i na župnike i na vjernike. Još prije njegovog biskupovanja na tome području Franjevci rođeni u Slavoniji nisu se mogli pomiriti s činjenicom da braća rođena u Bosni odnose glavni dio prihoda iz Slavonije u Bosnu. Pokušali su se u nekoliko navrata odijeliti od provincije Bosne Srebrne ali im to nije uspjelo. Činjenica je da su pokušali požešku kotlinu sačuvati za zagrebačkog biskupa i na svome sastanku 1658. predložili su zagrebačkom biskupu Petru Petretiću da imenuje svoga generalnog vikara za ovo područje. Petar Petretić kao zagrebački biskup prihvatio je tu ideju i imenovao generalnim vikarom za spomenuto područje Franjevca oca Petra Nikolića iste godine. Nakon smrti Petra Nikolića 1675. generalnim vikarom zagrebačkog biskupa za požešku kotlinu imenovan je fra Luka Ibrišimović. Ovaj se preko 20 godina neustrašivo zalagao da povjerenu požešku kotlinu sačuva zagrebačkoj biskupiji. Neizmjerno mnogo je pretrpio i od svoje vlastite braće vršeći savjesno svoje povjereno poslanje generalnog vikara zagrebačke biskupije. Bolno je spomenuti da se rad i žrtva i Petra Nikolića i Luke Ibrišimovića brzo zaboravlja. Nakon 50 godina zagrebački biskup Franjo Thauzy oduzimajući župe Franjevcima na području Slavonije 1753. među prvima oduzeo je upravo župu u Slavonskoj Požegi. Možda je trebalo pokazati više pažnje i poštovanja prema vjernom generalnom vikaru Luki Ibrišimoviću upravo na taj način na se Slavonska Požega kao župa ostavila Franjevcima na upravu. Ali što se može kad ljudski elemenat ne bira sredstva za svoje ciljeve.

4. *PONOVNI DOLAZAK FRANJEVACA U VIROVITICU 1684.*

Prije turskog osvajanja Virovitice franjevački virovitički samostan nalazio se u sastavu Provincije Ugarske Svete Marije. Kroz tursko vrijeme straha i neprestanih borbi u Hrvatskoj su ostali samostani u Zagrebu i Varaždinu. K njima su u 17. stoljeju pridošli samostani: u Križevcima 1627, u Ivaniću 1639, u Remetincu 1639, u Krapini 1641, u Koprivnici 1657, u Čakovcu 1659. Radi otežanog saobraćaja s Provincijom Svete Marije u Ugarskoj složili su se gvardijani samostana: Ivanić, Remetinec, Križevci, Krapina, Varaždin i Ormož (od 1495), da pod vodstvom zagrebačkog gvardijana oca Timoteja Međurečkog zatraže od generalne uprave Reda u Rimu odijeljenje od Marijanske provincije u Ugarskoj i osnivanja vlastite provincije. Pothvat je uspio i osnovana je 1655. najprije Kustodija Slavonija, a onda 1661. nastojanjem i ugledom o. Timoteja Međurečkog i samostalna provincija pod naslovom: Provincija Svetoga Ladislava u Slavoniji. Određeno joj je i područje, a sačinjavat će ga nekadašnje kustodije u Marijanskoj provinciji — zagrebačka i pećujska. U zagrebačkoj devet samostana: Zagreb, Varaždin, Križevci, Ivanić, Remeti-

nec, Krapina, Koprivnica, Čakovec i Virovitica, a pripojen je i Ormož iz Štajerske i dva samostana iz Hrvatske — Kostajnica i Hrastovica. U pečujskoj 4 samostana: Pečuh, Siget, Kaniža i Šikloš s pridržanim pravom na osnivanje samostana u Segezdu, Mohaću i u Osijeku — Donji grad.

Prvi provincijal Ladislavske provincije postao je o. Timotej Međurečki koji je najviše pridonio za njeno osnivanje. Zakonitost osnivanja Ladislavske provincije u Slavoniji potvrđuju dva apostolska pisma pape Aleksandra VII. iz 1661. i 1662, a jednako i Diploma cara Leopolda I. koju je izdao, jer je osnivanje Ladislavske provincije odobrio i generalni zbor Reda održan u španjolskom Toledu 19. svibnja 1657. godine. (Cavalli a Cuneo P. Sigismundus, Orbis seraphicus historia, pars II. tom. V. Augustae Taurinorum 1741. od 379.-407. De provintia Regularis opservantiae S. Ladislai Sclavoniae).

Ovo je bilo potrebno spomenuti zato da se lakše shvati, zašto su poslije odlaska Turaka iz Virovitice u Viroviticu došla braća Franjevci Ladislavske provincije, premda su u neposrednoj blizini Virovitice u XVII stoljeću — Dugo Selo — držali župu Franjevci Bosne Srebrne iz samostana u Našicama.

Viroviticu su oslobodili vojnici carskog generala i maršala Jakoba Lesliea i hrvatskog bana Nikole Erdedia 15. srpnja 1684. Leslieu koji je bio zapovijednik Štajerske granice sa sjedištem u Varaždinu bili su poznati Franjevci Ladislavske provincije u Slavoniji, jer je u Varaždinu stari samostan te novoosnovane Provincije bio. Okolnosti koje su slijedile pokazuju da je Leslie sigurno poznavao i provincijala te Provincije o. Aleksu Buzjakovića, učena, vrijedna i vrlo poduzetna čovjeka, rođena u Krapini. Jer mu je bilo stalo do toga da njegovi vojnici koji su morali prezimjeti u Virovitici i u njenoj okolici dobiju svećenike, duhovnike, a jednako i vjernici u virovitičkoj okolici, pismeno se obratio ocu Aleksi Buzjakoviću, provincijalu, da mu pošalje dva Franjevca, svećenika, koji govore njemački i hrvatski da budu na duhovnu korist njegovih vojnika i ostalih vjernika.

Iz dekreta zagrebačkog biskupa Martina Borkovića, redovnika Pavlina (1667-1687.), kojim podjeljuje vlast djelovanja dvojici Franjevaca — svećenika Ladislavske provincije na području oslobođene Virovitice vidljivo je:

1. Maršal Leslie kao carski zapovijednik oslobođene Virovitice traži pismeno od provincijala o. Alekse Buzjakovića dva Franjevca svećenika — jednoga za njemački a drugoga za hrvatski jezik, da vojnicima služe misu, propovijedaju i ispovijedaju ih.

2. Provincijal o. Aleksa Buzjaković je spreman udovoljiti traženjima generala Jakoba Lesliea i čitavu stvar iznosi zagrebačkom biskupu Martinu Borkoviću da dvojici Franjevaca-svećenika dade potrebne crkvene ovlasti.

3. Martin Borković kao zagrebački biskup izdaje 22. studenoga 1684. dekret, u kojemu preko o. Alekse Buzjakovića, provincijala, daje dvojici Franjevaca — svećenika, koje će provincijal poslati, punu ovlast za vršenje dušobrižničke službe vojnicima na području Virovitice. Oni mogu

podijeljivati sve sakramente (damus facultatem omnia Sacramenta administrandi) prema nauci Tridenskog sabora. Daje im također ovlast odrješivati i od pridržanih grijeha bilo biskupu bilo Svetoj Stolici.

4. Ovlast im proteže i na cijelo područje Virovitice, gdjegod to bude potrebno i gdje ih budu tražili. A sve to u skladu s biskupom Borkovićem i njegovim zakonitim nasljednicima do opoziva.

5. Biskup Borković na kraju svoga Dekreta ističe, kako mu je po svjedočanstvu popisa (Kataloga) župnika i iz kanonskih pohoda arhiđakona poznato, da je župa Virovitica prije turskog osvajanja imala šest svećenika (1501).

Ovjerovljeni prijepis ovoga Borkovićeva Dekreta s potpisom o. Alekse Buzjakovića i suhim pečatom Ladislavske provincije napravio je sam Buzjaković vlastoručno i on se i sada nalazi u samostanskom virovitičkom arhivu (Signatura AVS Registar I. 18. st. broj 2.).

Nakon biskupova odobrenja i ovlaštenja provincijal otac Aleksa Buzjaković odmah je (1684). poslao u Viroviticu prva dva Franjevca — svećenika: oca Pavla *Trunticha,* za hrvatskog dušobrižnika, a oca Krizostoma *Kayzera,* za njemačkog dušobrižnika. I u rasporedu osoblja provincije Svetoga Ladislava pojavljuje se *1685.: In loco Viroviticensi* (u mjestu Virovitici):

P. Paulus Truntich, curator Croatarum
P. Chrisostomus Kayzer, curator Germanorum.
Godine *1686.: Ad praesidium Viroviticense*
P. Jeremias Roll, concionator
P. Hieronimus Paulekovich,
Godine *1687.: Viroviticse*
P. Michael Pintarich, senior conc. Croaticus
P. Raphael Smucz, conc. germanicus.
Godine *1688.: In residentia Viroviticensi*
Praesidens praeficitur:
P. Bernardinus Chrep.

U početku kao vojnički dušobrižnici Franjevci su se svojim radom i zalaganjem za duhovno dobro vojnika i vjernika toliko zadužili, da je knez i general Leslie poradio i oko toga da Franjevci u Virovitici dobiju svoje stalno boravište, svoju samostansku kuću i crkvu. Napose, kad je saznao, da su Franjevci prije Turaka u Virovitici kroz dugi niz godina imali svoj samostan i crkvu. Svojim ugledom na carskom dvoru u Beču, jer je bio savjetnik cara Leopolda I. zauzeo se i postigao da je Leopold I. izdao Dekret, kojim 4. travnja 1688. dopušta Franjevcima da se slobodno vrate u Viroviticu i zauzmu svoje staro mjesto sa svim svojim posjedima, tj. onima koje je general Leslie odlučio Franjevcima u Virovitici dati (AVS Registar I. 18. stoljeće broj 3 — ovjereni prijepis).

Ovo carsko odobrenje 4. 4. 1688. razlogom je da se od te godine Virovitica službeno u Ladislavskoj provinciji navodi kao — rezidencija s određenim poglavarom — predstojnikom (praesidens). A to znači da ona dva Franjevca — svećenika imaju sada svoje stalno prebivalište i crkvu te određeno uzdržavanje.

Poznato je iz samostanske Kronike i iz još nekih spisa da je general Leslie Franjevcima u Virovitici odredio vrlo veliki zemljišni posjed a taj samo radi znimljivosti navodimo. Bila je to čitava ravnica uz samostan zvana *Ledinsche* a sezala je sve do nekog jezera. Zatim dva velika vrta iza jezera, pa neko široko polje sve do šume *Zabaschie*. Neka hrastova šuma *Bustje* i ondje neki veliki ribnjak te prostrane livade u *Gerdinu*.

Franjevci su se pred generalom Lesliem svojevoljno i rado odrekli svih tih namijenjenih posjeda uz pripomenu da se takvo posjedovanje protivi njihovu siromaštvu. Djelomično su se odrekli u korist grada a djelomično u korist nadgledništva Komore u Osijeku. Za sebe su zadržali samo najpotrebnije: vrt, nekoliko livada i oranicu s kućom za poslugu (Potočnjak, opširni opis virovitičkog samostana pod brojem 3 u Liber not. — u varaždinskom samostanskom arhivu).

Zabilježiti treba da se virovitička rezidencija u prvih trideset godina 18. stoljeća toliko razvila da je mogla postati i samostan. I kad je provincijski sastanak 23. travnja 1729. u Varaždinu proglasio Viroviticu samostanom, opravdao je taj naslov i promaknuće dosljedno zakonodavstvu Franjevačkog reda: »jer je kuća dobro providena stanovima i može sada i u buduće uzdržavati dvanaestoro braće«. tj. Ima sve potrebne prostorije za provođenje zajedničkog života za više braće i zato ga imenuju i proglašuju samostanom (Matricula Prov. S. Ladislai I. broj 547. za 1729. u Provincijskom arhivu, Zagreb).

U novo proglašenom virovitičkom samostanu 1729. prvim je gvardijanom izabran: o. Dominik Paljak, a u samostanskoj zajednici su bili:

o. Konrad Potočnik, vikar, orguljaš i ispovjednik
o. Jona Bregović, propovijednik
o. Gervazije Kirhueber, ispovjednik
o. Kapistran Besediček,
o. Matej Habić,
i braća: fr. Zakej Bernhord, kuhar i Ivan Lakhomer, stolar.

I tako ponovnim dolaskom Franjevaca Provincije Svetoga Ladislava u Slavoniji Franjevci su od 1684. do danas djelatni u Virovitici kao voditelji i upravitelji župe u zagrebačkoj biskupiji koja im je od početka povjerena, a nikada nije bila opozvana, i kao kulturni radnici u svome narodu.

5. *FRANJEVAČKI SAMOSTAN U VIROVITICI*

Drveni samostan

U svojoj opširnijoj povijesti virovitičkog samostana koju je napisao u svojoj knjizi »Liber notitiarum (knjiga pribilježaka)« Potočnjak o. Leonardo neprestano spominje spis: »Imago Provinciae S. Ladislai de originibus ejusdem Provinciae«) Izgled — prikaz — Ladislavska provincija od njena početka, gdje se nalaze podaci o pojedinim samostanima te Provincije potvrđeni dokazalima. Spomenutog spisa u provincijskom arhivu nema, (meni bar nije poznat). Smatram ipak da je to Povijest Ladislavske

provincije koju je po odredbi provincijske uprave izdane 1732. (Matricula Prov. S. Lad. I. broj 584/2.) Trebao napisati otac Matija Bedeković, te godine gvardijan u Virovitici. Ta odredba navodi da »napiše povijest Provincije i svih samostana ... posebnim studijem i marom.« Kako se u svim samostanima Ladislavske provincije nalaze male, uvezane knjižice istog oblika, veličine i rukopisa pod naslovom »Imago ...« i označenom godinom 1732., sigurno ih je napisao o. Matija Bedeković. U tim su knjižicama samo najvažniji podaci o provinciji i o samostanima Provincije, a za samostan kome je pojedina knjižica namjenjena, ostavljen je prostor od nekoliko stranica da se nastavi s pisanjem značajnih događaja za taj samostan. A kako se Potočnjak o. Leonardo poziva na gore spomenutu opširniju provincijsku povijest, koja se nalazi u arhivu Provincije, bila mu je poznata, jer je od 1780. do 1783. i sam vršio službu provincijala Ladislavske provincije.

Ovo smo spomenuli zato, jer nam upravo spis Potočnjaka o. Leonarda daje vrijednih podataka o razvojnom putu virovitičkog samostana, župe i crkve od 1684. do konca 18. stoljeća. Pouzdan je i dostojan svjedok, jer je bio jubilarni lektor filozofije i teologije te pisac vrijednih teoloških i povijesnih spisa.

Opisujući ponovni dolazak Franjevaca Ladislavske provincije u Viroviticu Potočnjak navodi, da su oci koji su dolazili u Viroviticu kao vojnički dušobrižnici (1684., 1685., 1686. i 1687.) podigli jednostavnu drvenu kuću uz isto tako podignutu drvenu crkvu i u njoj se nastanili. Oboje se nalazilo na istom mjestu, gdje su bili samostan i crkva prije dolaska Turaka u Viroviticu prije 1552.

Kad su zalaganjem generala Jakoba Lesliea Franjevci u Viroviticu mogli i pravno doći, jer im je car Leopold I. dopustio preuzeti mjesto njihova nekadašnjeg samostana i crkve sa svim dobrima koja će im doznaćiti Leslie, njihov drveni samostan postaje 1688. službeno rezidencija kojoj je dodijeljena i uprava virovitičke župe 1684.

Nešto pobliže o veličini i izgledu te drvene nastanbe Franjevaca u Virovitici neznamo ništa. Budući da su u Virovitici redovito djelovala dva a ponekad i tri svećenika Franjevca sve do 1727. zaključujemo da je taj prvi drveni samostan bila obična kuća, koja se nije mogla razlikovati od ostalih kuća u to vrijeme u Virovitici.

Ovo drveno zdanje je do 1725. postalo tako trošno i nepodesno za pravilno odvijanje zajedničkog samostanskog života da su braća počela ozbiljno razmišljati o podizanju novoga samostana, koji bi bio sagrađen od »solidnijeg materijala«, kako to veli Potočnjak (o. c. broj 4 i 6).

Današnji samostan

Godine 1721. upraviteljem virovitičke rezidencije i župe Svetoga Roka postaje o. Dominik Paljak, rođen u Čakovcu. Bilo mu je 32 godine a u svećeništvu 7. Odlikovao se poduzetnošću i već slijedeće godine — 1722. — pokreće misao za izgradnju novog samostana u Virovitici. Započinje s pripremama, jer zna da se za takvo zamašno djelo traži i materijalnih i novčanih sredstava koje Franjevci u Virovitici sami nemaju a ne mogu

mnogo očekivati ni od svojih vjernika. Po sačuvanom pismu što se čuva u samostanskom arhivu (AVS 18. stoljeće broj 8) vidi se da je došao na zanimljivu zamisao o pribavljanju građevnog materijala. Obratio se carskoj Komori u Osijeku dopisom 30. rujna 1722, gdje je iznio kratku i preglednu povijest o dolasku i boravku Franjevaca prije Turaka do 1552. i njihov ponovni dolazak 1684, kad su primili i upravu župe i nastanili se »u bijednoj drvenoj nastambi koja je dotrajala«, i moli da mu Komora dopusti i odredi: mjesto, neko zemljište u Virovitici, na kome bi Franjevci mogli podići ciglanu (domus latericia) i vapnaru (domus calcina) za izgradnju samostana i crkve. Na istom spisu — četvrta stranica — Komorska inšpekcija Slavonska odgovara da molbu uvažava uz ove uvjete:

a) za podesno mjesto, gdje će podići ciglanu (fornix lateritia), neka se dogovore s gradom Viroviticom;

b) ciglanu mogu podići isključivo za gradnju crkve i rezidencije. U protivnom će se ukinuti.

Odobrenje su potvrdili pečatom i svojim potpisom: Aleksander Ivan de Kallanuk i Nikola Ing. Šeng, kontrolor Komorske inšpekcije Slavonske, a izdano je u Osijeku, 5. listopada 1722.

U kolovozu 1725. Paljak o. Dominik ponovo se molbom obraća Komori u Osijeku, da se Franjevcima iz Virovitice dopusti u okolici Pakraca nabaviti kamenje i ispeći vapno potrebno za gradnju rezidencije i crkve. Komora i tu molbu svojim potpisom na četvrtoj stranici Paljkove molbe odobrava 9. kolovoza 1725. Dopušta i Komorskim vlastima na području Male Vlaške (parva Vallachia) zapovijeda da Franjevcima gdjegod nađu podesno mjesto za pećenje vapna idu na ruku i pomognu, ali uz plaćanje samih Franjevaca (omnia tamen ad proprias Supplicantium Expensas). A sve to, jer se radi o božjoj časti i javnom dobru (Originalno pismo AVS 18. st. broj 9).

Građevni materijal je tako osiguran. Ciglana je podignuta, ali na kojemu mjestu u Virovitici nije zabilježeno. Vjerojatno ondje gdje su i danas virovitičke ciglane. Ako je tako, Franjevci su osnivači prve ciglane, jer su je poslije sagrađenja samostana i crkve ustupili gradu. Izrada cigle i priprema potrebnog vapna trajalo je tri godine. Ali to još nije bilo dovoljno da se započne i sa izgradnjom. Trebalo je osigurati i određenu svotu novca.

Knjiga samostanskih zaklada svjedoči da se i takav dobročinitelj našao u Virovitici. Bio je to Andrija Gerlechich (Grličić), vrhovni upravitelj svih biskupskih dobara zagrebačkog biskupa na području Hrvatske i Slavonije. Stanovao je u Virovitici i vršio je službu apostolskog sindika u virovitičkoj rezidenciji 1726. Odlikovao se pobožnošću i vrlo velikom odanošću Franjevačkom redu, a uz to je bio i darežljiv. Vidio je trošnost i dotrajalost drvenog virovitičkog samostana — rezidencije — a i nemogućnost Franjevaca da se sami dadu na izgradnju nove samostanske zgrade, stoga sam slobodno odluči Franjevcima dati 1000 rajnskih forinti za gradnju novoga samostana. Novac je dao uz uvjet da samostanska zgrada bude sagrađena od čvrsta materijala tj. zidana i da ima dva trakta, tj. da bude podignut na kat. Tako bi mogao i službeno postati samostanom u Provinciji. Za uzvrat samostan u Virovitici po njegovoj će nakani mjesečno služiti jednu Svetu Misu za vrijeme njegova života, a poslije njegove smrti za njegovu dušu.

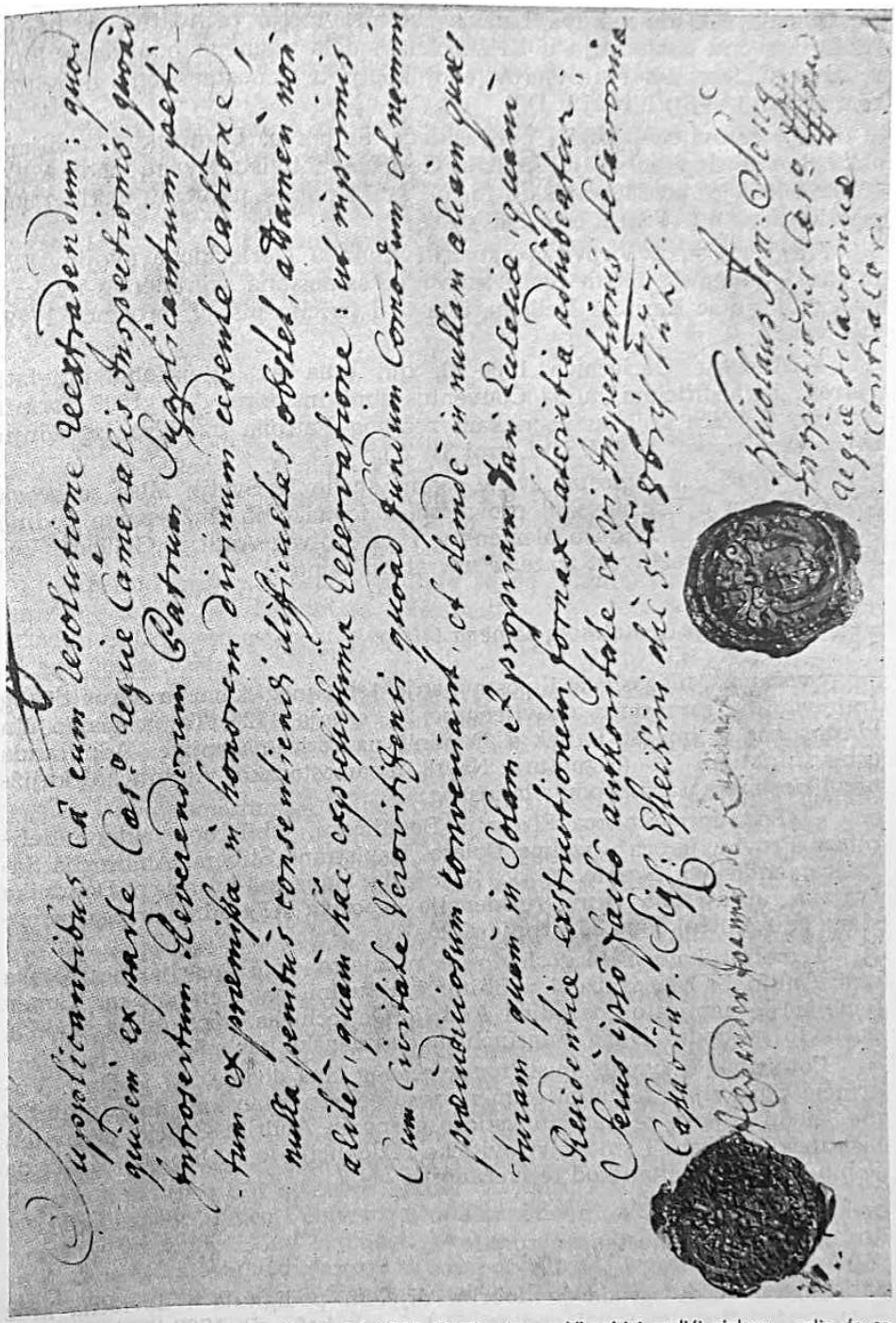

Carska Komora u Osijeku dopušta 5. 10. 1722. Franjevcima u Virovitici podići ciglanu, gdje će se raditi cigla za gradnju novog samostana i crkve — Originalna isprava. Foto: V. Sudarević

Ovu je zakladu uprava Ladislavske provincije prihvatila 3. lipnja 1726. na svome zasjedanju u Križevcima i dala pismeno odobrenje koje se čuva u izvorniku i u ovjerovljenoj kopiji u samostanskom virovitičkom arhivu (AVSj) I. broj 1. D.).

Na ovjerovljenoj kopiji ove zaklade Paljak o. Dominik, gvardijan, naknadno je dopisao da je Andrija Gerlechich u istu svrhu dao: 1727, 1729. i 1732. još po 200 rajnskih forinti svaki put — u svemu dakle 1.600 rajnskih forinti (AVSj) I. broj 1. F.).

Franjevci su u Virovitici smatrali Andriju Gerlechicha svojim Patronom — utemeljiteljem svoga sadašnjeg samostana sagrađenog na kat. Provincijal otac Kerubin Dellamartina to i izričito piše 7. prosinca 1779, kad veli:

— Andreae Gerlechich 1600 fl, qui quia ex intentione praefati Patroni in aedificium hujus Conventus sunt insumpti ...« 1600 forinti Andrije Grličića koji su po nakani rečenog Patrona uzeti za izgradnju ovoga samostana ...« (AVSj) I. broj 31. Z.).

Virovitički je samostan svake godine služio 12 Svetih Misa za svoga Utemeljitelja u Ladislavskoj provinciji, a jednako ih služi svake godine po 12 još i danas za dušu plemenitog i darežljivog Andrije Grličića. Velikodušnost i darežljivost traže za uzvrat zahvalnost!

Postavljanje temeljnog kamena

Svečanost blagoslova i postavljanje temeljnog kamena virovitičkog franjevačkog samostana obavljena je 23. srpnja 1726. Taj značajan čin vlastoručno je zapisao Paljak o. Dominik na koricama knjige »Admiranda orbis Christiani ...« (Signatura: Na 18. u samostanskoj virovitičkoj knjižnici.) Doslovno u prijevodu s latinskog:

— Pod upravom oca Elzearija Besedičeka, jubilarnog lektora, definitora Provincije oca Anzelma Dolera, Kapistrana Štibera, Ambrozija Sakašića, Ladislava Szente, te oca Godfrida Mauzera, kustosa i Dominika Paljaka, upravitelja virov. rezidencije započeta je gradnja ovoga samostana (Virovitice) dana 23. srpnja 1726.

Temeljni kamen blagoslovio je namjesto oca Elzearija Besedičeka otac Antun Fabsić, isluženi definitor i aktualni magister novaka. Kamen temeljac je namjesto gospodina Andrije Gerlechicha, apostolskog sindika, postavio gospodin Đuro Vugrinchich, čazmanski kanonik.«

Potočnjak u svome opisu tog svečanog čina dodaje, da je Đuro Vugrinčić postavljao temeljni kamen okružen samostanskim dobročiniteljima, među kojima se naročito isticao gospodin Andrija Grličić, upravitelj biskupskih dobara i sindik virovitičke rezidencije (o. c. broj 6.). Znači da je bio osobno prisutan kod te svečanosti.

Dovršenje samostanske zgrade

Samostanska zgrada je dobrim dijelom podignuta i dovršena kroz nešto više od dvije i pol godine. Potočnjak kaže do 1729. Potvrđuje to i činjenica, da je Virovitica 23. travnja 1729. na provincijskom sastanku

u Varaždinu proglašena i podignuta na samostan kao što smo to već prije naveli. A mogla je postati samostanom, ako je samostanska zgrada prikladno uređena za provođenje samostanskog zajedničkog života (Potočnjak, o. c. br. 6.).

Potpuno dovršen i sa svim potrebnim namješten osiguran bio je tek 1751. To je zapisano od druge ruke na koricama one spomenute knjige u samostanskoj knjižnici doslovno: — 1751. Conventus ex integro est edificatus et perfectus — tj. — 1751. samostan je potpuno sazidan i dovršen. Dovršio ga je gvardijan o. Ignacije Junak, rođen u Varaždinu.

Zanimljivo je — virovitički samostan je počeo graditi Čakovčanec a potpuno dovršio Varaždinac!

Izgled samostana

Po uobičajnom načinu izgradnje i virovitički samostan ima oblik zatvorene pačetvorine. Djeluje kao utvrđenje, jer su mu vanjski i unutrašnji zidovi preko jednog metra široki, a razlog je u tome što se iznad današnjeg prvog kata namjeravao u budućnosti dodati i drugi kat. Zidan je ciglom a dodavano je i kamenje.

Zapadno krilo samostana proteže se od Juga prema Sjeveru i duljina mu iznosi oko 38 metara. U katu ima 8 prozora a u prizemlju 7 i izlazna vrata u samostansko dvorište, u koje se inače ulazi iz grada kroz zidana velika vrata.

Sjeverno krilo se nastavlja u pravom kutu od Zapada prema Istoku i duljina mu je 35 metara. U katu ima 9 prozora. Radi blagovaonice u prizemlju to je krilo široko 11 metara. Za dva je metra šire od zapadnog i istočnog krila.

Ova dva samostanska krila podignuta su od 1726. do 1729. godine. Istočno krilo je sagrađeno tek 1750. do 1751. godine, jer je tada već bila sagrađena i crkva, pa se samostan i s istočne strane mogao povezati sa crkvom. Duljina je tog krila 38 metara a ima u prizemlju i u katu po 11 prozora.

Uz samostansku crkvu je tada podignut hodnik koji i u prizemlju i u katu ima sada po 5 prozora.

Sve samostanske prostorije, a ima ih 33 okrenute su prema dvorištu i vrtu, dok su hodnici s unutrašnje strane. U katu su sobe za stanovanje braće, dok su u prizemlju službene i zajedničke prostorije.

Samostanska krila zatvaraju u sredini otvoren prostor, cvjetnjak, koji se zove kvadrat. Taj središnji prostor ima: 16,75 metara s južne i sjeverne strane, a 20,75 metara sa zapadne i istočne strane. Oblik mu je pačetvorina s pet prema 6 prozora. U početku su u prizemlju na mjestu današnjih prozora bili otvoreni lukovi. A nalazio se i jedan bunar, koji je stajao između trećeg i četvrtog stupa zapadnog samostanskog krila kod današnje vratarnice. Sve okolnosti govore da je to bio stari bunar koji se u starom samostanu nalazio u sredini kvadrata. Izgradnjom današnjeg samostana nijesu ga htjeli zatrpati jer je davao odličnu pitku vodu, pa su ga ostavili, premda se našao nezgodno — ispod unutrašnjeg zida. U jesen 1890. taj je bunar postao trošan. Počeo se zarušavati. Pokušali su

ga popraviti. I kad je bunar bio već očišćen a majstori počeli bunar obzidavati ciglom., dogodila se nesreća. Jednog popodneva oko četiri sata, kad su dva radnika izašla iz bunara da malo založe, bunar se zarušio. Pri tom se rušenju uleknuo i samostanski zid iznad bunara. Tada je stari bunar zatrpan.

Visina zidanog dijela samostana iznosi 7,40 metara. Krovište iznosi 6 metara u visinu. U svemu samostanska zgrada je 13,40 metara visoka. Iznad hodnika uz crkvu podignuto je niže krovište radi crkvenih prozora na sjevernom zidu.

Velika debljina samostanskih zidova i sistemom bolta nadsvođene samostanske prostorije u prizemlju i u katu čine da u samostan ne dopire buka suvremena uličnog prometa a ne osjećaju se ni toplinske razlike godišnjih doba.

U svome dvijesto i pedesetgodišnjem postojanju samostanska je zgrada više puta obnavljana i popravljana a iznutra i preuređivana, jer vrijeme čini svoje. Godine 1757. bila je teško oštećena velikim potresom, ali je već 1758. i temeljito popravljena po talijanskim majstorima iz Milana: Giovani Bêrta i Giulio Zérone, stručnjacima za gradnju bolta (AVS 18. st. br. 22. — originalni ugovor). Od požara nije nikada ni najmanje stradala, jer je od sagrađenja samostansko krovište prekriveno crijepom. Samostan s crkvom nije dosegao ni onaj strašan požar Virovitice 21. travnja 1871. I to je razlogom da je virovitički samostan do danas sačuvao i očuvao svoju izvornost i uz crkvu Svetoga Roka najstarija je zgrada u gradu Virovitici.

Sredstva uzdržavanja

Dolaskom u Viroviticu Franjevci su zakonitim putom zaposjeli mjesto starog franjevačkog samostana i crkve s prostranim dvorištom i vrtom oko samostana i crkve. General Leslie koji ih je ponovo doveo u Viroviticu širokogrudno im je namijenio velike posjede za njihovo uzdržavanje. Vjerni svome franjevačkom pravilu, braća su se spremno odrekla svih tih posjeda u korist grada Virovitice i u korist carske Komore u Osijeku. Zadržali su samo neku livadu, da mogu hraniti krave i neku oranicu. Za vršenje svoje svećeničke službe kao dušobrižnici u Virovitici zatražili su od Komore u Osijeku godišnju pomoć od 50 forinti. Sačuvana izvorna pisma u samostanskom arhivu iz 1686., 1698. i 1709. svjedoče da su tu pomoć i primali (AVS 18. st. br. 4. 5. 6).

Kad je u 18. stoljeću zagrebačka biskupija uredila način uzdržavanja svećenika na župama, i virovitički je samostan za upravljanje župom Svetoga Roka primao određeno lukno — plaću u naravi — i štolarinu, plaća u novcu, za vršenje određenih usluga vjernicima. Uz postojanu milostinju vjernika i župničke izvore prihoda samostanska braća su se u Virovitici uzdržavala. Osnivanjem ljekarne javnog značaja i vođenjem prve narodne škole u Virovitici imali su također izvor svoga uzdržavanja.

Kroz 19. stoljeće samostan je radi određenih prilika kupio i neka zemljišta: oranice, vinograde i livade za uzdržavanje braće, samostanske zgrade i crkve. Kako ta zemljišta danas samostan osim vinograda ne posjeduje, bezpredmetno je o njima pisati. Sav taj posjed bio je samostanu samo teret i briga a slaba korist. Braći koja rade i služe vjernicima dobri će ljudi dati uvijek ono što im je kao ljudima za život potrebno. Rado će žrtvovati za uzdržavanje samostana i crkve.

6. *SAMOSTANSKA CRKVA SVETOGA ROKA*

Spominjali smo već nekoliko puta da je ona prva franjevačka samostanska crkva u Virovitici prije Turaka bila posvećena u čast Blažene Djevice Marije. I to je jedino što o njoj znamo. Ostalo bi bila samo naslućivanja i predpostavke. Poznato je da tu Marijinu crkvu Turci nisu srušili. Stajala je uz porušeni samostan prepuštena vremenskim nepogodama. Pomalo se rušila. Predaja u Virovitici je sačuvala sjećanja, koje su Franjevci dolaskom u Viroviticu u potpunosti poštivali, a po kojemu se u vrijeme turske vladavine na području Virovitice pojavila kuga. Vjernici izvan Virovitice zavjetovali su se Svetome Roku, zaštitniku od te strašne pošasti, i dolazili su u ruševnu franjevačku crkvu Blažene Djevice Marije, i tu molili, častili i zazivali pomoć Svetoga Roka. Pošast kuge je tako naglo i vidljivo prestala, da su to priznavali i Turci, koji od tada nijesu branili kršćanima da u tu crkvu dolaze. I kad 1660. godine generalni vikar zagrebačkog biskupa otac Petar Nikolić, Franjevac, piše izvještaj Petru Petretiću, biskupu, o stanju župa po Slavoniji u Virovitici spominje samostan koji je porušen (Smičiklas, Oslobođenje Slavonije II. str. 11.) To nisu tada ruševine samostana nego crkve, jer su Turci samostan srušili odmah 1552. i svu građu prenijeli za utvrđenje virovitičke utvrde.

Čini mi se da je iz ruševina starog samostana sačuvan i onaj komad kamenog stupa s glavicom, vjerojatno iz klaustra, a sada se nalazi u crkvi ispod desne škropionice pod korom.

Na ruševinama stare — drvena crkva Svetoga Roka

U ona stara vremena poslije oslobođenja Virovitice od Turaka najlakše se gradilo drvene nastanbe, jer je virovitičko područje obilovalo šumama. Takva gradnja je bila najjednostavnija i najbrža a i najjeftinija. Bilo je i vještih drvodjela koji su takvu vrstu zgrada dobro poznavali i nije ništa neobično da su i Franjevci dolaskom u Viroviticu za svoje stanovanje dali podići drvenu kuću — samostan — a uz samostan i drvenu crkvu.

Gdje se ta drvena crkva nalazila, nije nigdje izričito zapisano. Morala je biti negdje ispred današnje crkve, jer župa Virovitica u vrijeme izgradnje današnje crkve nije mogla biti bez crkve. Pogotovo stoga, jer se spominje u izvještaju Komarničkog arhiđakonka Gabrijela Hermana pl. Patačića 8. 4. 17.28. da je »neposredno same crkve Svetoga Roka župno groblje, koje je dosta prostrano i sa svih strana ograđeno« (Arch. Cam. an 1716. — 1731.). Iz istog izvještaja doznajemo:

— Crkva je drevna, dosta duga i razmjerno široka. Osim glavnog oltara u čast Svetoga Roka ima i dva pobočna oltara: Svetoga Antuna Padovanskog i Blažene Djevice Marije.

Svi oltari su dobro provođeni potrebnim stvarima.

Crkva ima drveni toranj, u kojem se nalaze dva zvona. Jedno je posvećeno Blaženoj Djevici Mariji, a drugo u čast Svetoga Roka. Vlasništvo su samostana.

Crkva ima i sakristiju u kojoj se čuvaju srebrni kaleži, valjano pozlaćeni (Gabrijel Patačić, 8. 4. 1728. Prot 92/IV.).

Jednaki opis drvene virovitičke crkve daje i Juraj Bistrički (Bisztriczey), koji je pohodio Viroviticu 8. 5. 1733. Navodi uz to da je crkva pohođena opekama i da ima troja vrata i drvenu sakristiju (Prot. 94/VI. Arh. Kom.).

Ova je drvena crkva služila samostanu i župi do 1752., kad je sazidana današnja i počela se upotrebljavati.

Izgradnja sadašnje samostanske crkve

Namjera izgraditi novu, zidanu i prostranu crkvu postoji već onda, kad je o. Dominik Paljak odlučio graditi zidani samostan. Istaknuto je to u molbi carskoj Komori u Osijeku, kad je od nje traženo dopuštenje za otvaranje ciglane u kojoj bi se pravila cigla za gradnju samostana i crkve. I Komora je u tu svrhu dopustila Franjevcima podići ciglanu u Virovitici.

Postoje pisana svjedočanstva da su Franjevci kroz 15 godina pripremali građevni materijal za podizanje svoje nove crkve. Spremala se drvena građa (AVS 18. st. br. 12.). Pravila se i pekla cigla, pripremalo vapno (AVS 18. st. br. -3.) I kad su priprave završene, Uprava Provincije je dopustila podizanje nove crkve i sama je tu gradnju pomogla. Izgradnja virovitičke samostanske crkve djelo je Ladislavske provincije i dobročinitelja koji su to djelo svojim prilozima pripomogli. I jer je Provincija imala Svetog Ladislava za svoga nebeskog zaštitnika, htjelo se da crkva koju podiže Provincija bude podignuta u čast Svetoga Ladislava. Pobijedilo je ipak ono mišljenje, da treba poštivati predaju vjernika u Virovitici i njihov zavjet Svetomu Roku te da nova crkva i ona stara drvena bude sagrađena u čast Svetome Roku. Kod toga se ostalo, a Ladislavska je provincija kasnije sagradila samostansku crkvu u Segezdu (Mađarska) u čast Svetome Ladislavu. Malo je manja od virovitičke, ali položaj crkve i samostana istovjetni su virovitičkom samostanu i crkvi. (Ecclesiam . . . antiquam funditus destructam et dirutam Provincia novam erexit Ecclesiam pariter sub partocinio S. Rochi C . . . Liber Memorabilium I. AVS a) str. 4.).

Na drugi dan Uskrsa, 12. travnja 1746, svečano je postavljen temeljni kamen nove samostanske crkve u Virovitici. Uz prisutnost vjernika cijele virovitičke župe Svetoga Roka temeljni je kamen postavio župan novoosnovane virovitičke županije gospodin Ljudevit Patačića od Zajezde. Postavio ga je u sredinu temelja istočnog zida svetišta crkve. Na čelu Ladislavske provincije nalazio se tada provincijal otac Alojzije Babić, a virovitičkim samostanom i župom upravljao je otac Gabrijel Gombossy. U samostanu je tada bilo još 11 otaca svećenika i petero braće pomoćnika.

Tako je započela izgradnja crkve. Ništa se drugo nezna. Nigdje nije zapisano: tko je napravio nacrt, tko je izvodio radove, koliko su ti radovi stajali. Zapisano je samo da je crkva zajedno s tornjem i svetištem stavljena pod krov 24. studenoga 1750. Nad svetištem je napravljena i bolta. Slijeće 1751. godine do 4. studenoga postavljene su bolte i iznad lađe, te je tako posve dovršena a svetište i očišćeno. Preostali dio crkvenog prostora je očišćen 1752. godine. A jer su te godine postavljene na koru nove orgulje i na zidovima u crkvi slike Križnog puta, znači da je crkva posve ožbukana i obijeljena i predana u upotrebu (Pribilježeno u knjizi »Admiranda orbis Christiani . . . zadnje korice — Na) 18.).

Izgled samostanske crkve

Svojom veličinom, stilskom usklađenošću i ljepotom samostanska crkva u Virovitici sigurno je najljepša crkva u Slavoniji. Predstavlja privlačnu, visoku i svijetlu baroknu građevinu. Jednobrodna je sneznatno suženim svetištem koje je iznutra 10,40 metara široko, 11 metara dugo a 16 metara visoko. S južne i sjeverne strane svetište je iznutra pojačano s po tri malo izbočena stupa, na kojima počivaju lukovi stropa. Između tih lukova izrađene su i lijepo oblikovane dvije bačvaste bolte nad svetištem. Istočni zid svetišta završava ravno s vanjske i unutrašnje strane tako da se na uglovima s vanjske strane nalazi po jedan lijepo razvedeni stup. Na južnom zidu svetišta prema gore nalaze se dva velika i zračna prozora, dok su na sjevernom zidu — dolje — vrata iz svetišta u sakristiju, a iznad vrata — gore — nalazi se oveći prozor na samostanskom oratoru.

Iza svetišta nastavlja se jednobrodna lađa, koja je 11,80 metara široka, 22,50 metara duga, a u sredini 19 metara visoka. Sa svake strane ima po pet stupova, a između stupova se nalaze udubine 4,20 metara široke, 2 metra i nešto duboke, koje u svojim gornjim dijelovima završavaju zidanim lukom. Širina tih stupova lađe iznosi 1,66 m a na gornjem dijelu završavaju razvedenim glavicama. U udubinama između prva četiri stupa su smješteni drveni retabli oltara, a iznad oltara sa svake strane lađe su tri zračna prozora. Arhitektonski lađa djeluje veličanstveno i svečano.

Na stupovima lađe počivaju zidani lukovi svoda lađe, a između tih lukova oblikovane su četiri bačvaste bolte. Tri su iznad lađe a četvrta iznad kora. Srednja bolta nad lađom je najviša.

Kor je smješten između četvrtog i petog stupa lađe. Počiva na dva široka i razvedena zidna stupa koji su presvođeni s tri luka, a prostor ispod kora je nadsvođen s tri bačvaste bolte. Vrlo je prostoran. Duljina mu je 16 metara a u sredini je 7 metara širok. S južne strane su vrata u toranj a sa sjeverne vrata u samostanski hodnik. Na zapadnom zidu je veliki prozor.

Nakon uspješnog završetka izgradnja samostanske crkve i tek započeta uređivanja unutrašnjosti crkvenog prostora Viroviticu je 27. lipnja 1757. zadesio jak potres koji je teško oštetio i crkvu Svetoga Roka. Svod svetišta se srušio a ostale bolte u lađi su jako oštećene.

Kad je 20. kolovoza potres u Virovitici prestao Franjevci su svojski prionuli da se crkva i samostan što prije poprave. Upućeni na dobrotu drugih započinju sabiranjem milodara. Originalno sačuvano pismo zagrebačkog biskupa Franje Thauszya kojim poziva sve vjernike da svojim prinosima pomognu popraviti potresom oštećenu crkvu i samostan, svjedoči da su već u rujnu 1757. započeli raditi na popravku, jer je biskupova preporuka napisana 18. rujna 1757. (AVS 18. st. br. 17.). Potvrđuje to i dopuštenje suca Adama Bujalića, koji ovlašćuje virovitičkog građanina Ivu Rabatinovića da slobodno sabire priloge po Slavoniji i Ugarskoj za postradali samostan i crkvu u Virovitici. Dopuštenje je izdato 30. listopada 1757. (ASV 18. st. br. 20. — original).

Slijedeće 1758. godine samostanski sindik Karlo Odobašić sklopio je ugovor s dvojicom talijana iz Milana po imenu: Giovane Bérta i Giulio Zérone, vještih majstora u izgradnji bolta, da poprave i urede nastradalu virovitičku crkvu i samostan.

Po tom ugovoru samostan će nabaviti potreban materijal, pomoć u radnicima koje će samostan odmah isplaćivati. Talijanski meštri će popraviti zidove i bolte, gdjegod to treba. Srušene će ukloniti a druge nove podići. Najmanja oštećenja i pukotine u crkvi, u unutrašnjosti tornja i izvana uključivši i sakristiju i orator te glavni ulaz crkvenih vrata popraviti i sve to dovesti u najbolje stanje. Za sav taj posao koji će bez pogreške obaviti, samostan će uz badava danu hranu i vino platiti 350 forinti. Majstori se obavezuju da će preuzeti posao najsavršenije izvesti i crkvu dva puta obijeliti. Ugovor je sklopljen i obostrano potpisan 15. travnja 1758. (ASV 18. st. br. 22. — original).

Spomenuti talijanski majstori su obnovu potresom postradalu crkvu vrlo dobro obavili i do danas je ostala pošteđena i od potresa i od ostalih nepogoda. Povremeno se iznutra bijelila a iz vana žbukala. Kako joj je krovište od samog početka prekriveno crijepom nije od požara stradala ni 1871. Jedan slabouman čovjek se doduše 22. svibnja 1892. pod župnom Misom u 10 sati ušuljao na crkveni tavan i zapalio ga. Narod i vatrogasci uspjeli su pravovremeno spasiti crkvu da nije teže oštećena (Spomenica, str. 24.).

Crkva je temeljito obnovljena i iznutra oslikana bila 1900. Slike na stropu tom zgodom naslikao je akademski slikar Gosar, Slovenac. Posljednja obnova crkve izvana izvedena je 1956. i 1957. (Spomenica, str. 30. — 32., i 194. — 195.; i 211.).

Pročelje i toranj

Pročelje crkve je vrlo lijepo barokno razvedeno, Širina mu je 16,17 metara i s južne strane je ugrađen toranj, a sa sjeverne strane samostanska zgrada. Visina mu je oko 30 metara.

U sredini su lijepo istaknuta dva stupa koji iznad velikog prozora na koru završavaju zatvorenim lukom. Iznad tog luka nalazi se mali prozor na crkveni krov a još više jedna zatvorena udubina u obliku prozora s jednom slikom na pozadini. Pročelje završava u obliku trokuta. Ispod prozora na koru smještena su velika crkvena vrata koja su 4,10 metara visoka i 2,25 metara široka. Njih uokviruju kameni dovratnici i polukružni dovratnik koji je u sredini klesarski ukrašen, a jednako i vrhovi dovratnika. Sve je smješteno između dva lijepo razvedena pilastra. Sa svake strane korskog prozora nalaze se visoke i prilično široke udubine za kipove Svetog Petra i Svetog Pavla, apostola, koji su do obnove crkve 1956. bili u tim nišama, a sada se nalaze u samostanskom stubištu iz prizemlja u kat.

Barokni toranj je s južne strane uzidan u južni dio crkvene lađe i malo potisnuti od pročelja crkve prema Istoku. Oblikovan je u pravilnom kvadratu sa stranicama 6,70 x 6,70 metara. Kroz toranj se s tri strane može ući u crkvu, jer se tu nalaze sporedna crkvena vrata. U zidanom dijelu tornja koji je visok 18 orgija — tj. 34 metra — s istočne, južne i zapadne strane nalaze se po tri prozora, na svakom katu sa svake strane po jedan, a na četvrtom katu kod zvonika četiri prozora unaokolo. Iznad tih prozora smješteni su obojeni brojčanici ure na sve četiri strane. Dok je groblje bilo oko crkve i ograđeno, užeta zvonova bila su pred ulazom u crkvu, dolje.

Toranj je do 1793. imao jednostavan završetak — drveni krov u obliku piramide, pokriven crijepom. Zalaganjem o. Vinka Vinaczera, koji je pribavio dobročinitelje i potreban novac, a obratio se i na gradsku općinu koja nije pokazala veliku zauzetost, jer je obećala 400 forinti, a onda se ustezala i dala prednost popravku gradske kuće (ASV 18. str. br. 53. i 51.). Staru kupulu je zamijenila nova, prekrivena bakrom. Posao je obavio majstor iz Pećuha (ASV 18. st. br. 49.). Utrošeno je 5000 forinti za drvo, bakar i majstora, dok su radnu snagu dali župljani. Posve je dovršena 1795. (Potočnjak, o. c. br. 25.).

Ta kupola je stajala na tornju do 21. srpnja 1847., kad ju je orkanski vjetar oko 5 sati popodne bacio na krov crkve i krovište jako oštetio.

Za godinu dana toranj je dobio novu, barokno oblikovanu kupulu, na koju je 16. lipnja 1848. u četiri sata po podne postavljen križ, uz veliko mnoštvo vjernika koji su taj čin s velikom radošću i pucanjem mužara popratili (Spomenica, str. 22.).

Na staroj slici crkve prije 1887. oblik te kupule je sačuvan.

Nakon četrdeset godina, kako je vjetar bacio 21. srpnja 1847. prvi put kupulu s tornja, dogodilo se na isti dan 21. srpnja 1887. — oko pola četiri sata po podne silno nevrijeme s tučom i orkanskim vjetrom, koji je 20 metara visoku kupulu s tornja digao i prebacio je preko puta na krov susjedne kuće. Zapravo žica munjovoda je spriječila da sama kupula nije pala na kuću nego se okrenula tako da je pala okomito na Križ koji se tom zgodom zabio jedan i po metar u zemlju a otkinuta žica munjovoda udarila je krov kuće preko puta i presjekla ga kao da je pilom prerezan. Stradao nije nitko a u nesreći bila je i sreća, jer da je kupula pala na crkveni krov, srušila bi i krovište i crkveni svod.

Toranj je najprije bio prekrit tada četverouglatim krovićem od dasaka i ostao tako do 1899, kad je zalaganjem virovitičkog župnika i gvardijana o. Krizostoma Kranjca odlučeno podići novu kupulu. Nacrt za tu kupulu napravio je poznati zagrebački graditelj Herman Bollé, a radove je izveo Antun Belec iz Svetog Vida kod Ljubljane i tesar Ivan Zapotnik. Tesarski radovi su većim dijelom izvedeni u Ljubljani od posebno pripravljenog alpskog drva i onda dovezeni u Viroviticu. I opet 21.

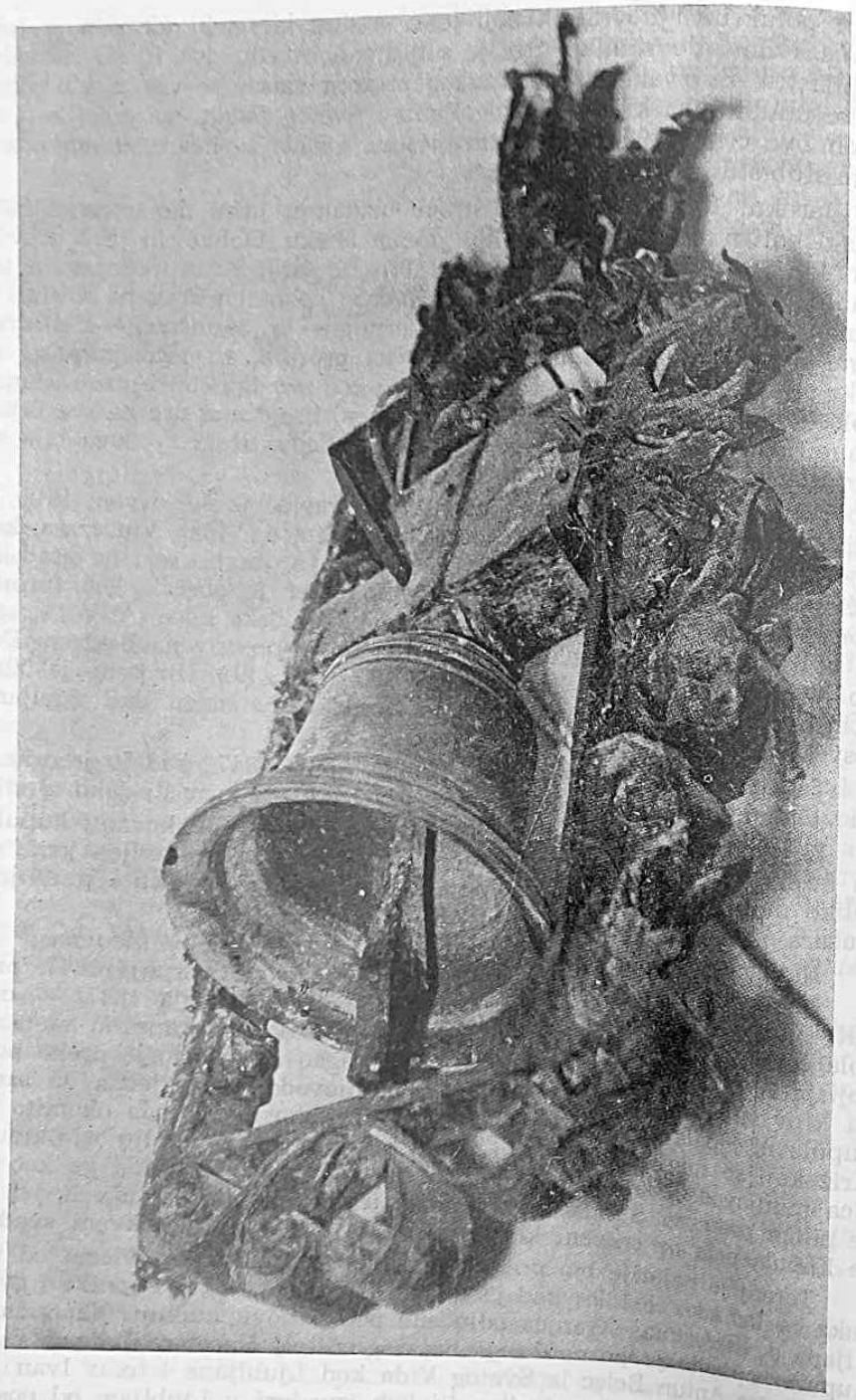

Samostansko zvono na pošti — okvir od željeza, barokni, izradio Sebastijan Wagner, kovač bravar, Franjevac
Foto: D. Baričević

srpnja 1899. započeta je izradba na tornju virovitičke crkve. Kupula je prekrita bakrom. Jabuka i Križ na njoj postavljeni su na završenu kupulu pod konac kolovoza. Jabuka je pozlaćena. Prekrivanje bakrom izveo je poslovođa Antuna Belca, Ivan Kremžar. Tesarskih pomoćnika je bilo 10, 2 klepara, 1 zidar, svi iz Kranjske, a pomogli su i virovitički radnici. Kroz 4 mjeseca samostan ih je hranio (Spomenica, str. 27. — 28.).

Ova kupula virovitičkog tornja uistinu je vrlo elegantna i lijepo oblikovana, u punini dolikuje ovoj arhitektonski skladnoj crkvi. Naročito se ugodno doimlje zajedno s pročeljem, kad se u Viroviticu dolazi cestom od sela Korije. Izdiže se iznad grada kao prava ljepotica i ponos i suvremene Virovitice.

Unutrašnje uređenje crkve

Kad je samostanska crkva u Virovitici sagrađena i nakon potresa 1758. uspješno popravljena, glavna briga samostanske braće usmjerena je bila na njeno unutrašnje uređenje. Dvadesetak godina se žrtvovalo i radilo da ovaj vjerski i kulturni spomenik postane monumentalnim djelom barokne umjetnosti u Slavoniji. I njemački putopisac Taube koji ju je pohodio 1777. i vidio potpuno dovršenu, s pravom joj daje oznaku »prekrasna«, jer je ona takvom sačuvana i do naših dana. Uvjeren sam da nigdje kod nas ne postoji tako bogati i izvorno sačuvani barokni inventar kao u Virovitičkoj crkvi Svetoga Roka. I nigdje se ne može bolje vidjeti što je barokna umjetnost u službi crkve kao upravo u virovitičkoj crkvi.

Veliki oltar i osam pokrajnih oltara svojim visokim i bogato razvedenim retablima svjedoče kako baroku ništa ne izgleda nemoguće, teško i dovoljno. Nemoguće bi bilo mirovanje, jer barok je oluja i vjetar, vrijeme nesalomljive životne snage i prekipjele životne radosti, zanosa i širine. Barok gradi mnogo i brzo. Nema vremena i zato ne obrađuje mramor nego drvo, posiže za gipsom, vapnom i pijeskom, oponaša mramor i tako ostvaruje monumentalnost u suprotnostima zemaljskog i nebeskog, prolaznog i vječnog, osjećajnog i duhovnog. I kolikogod se ističe da je barok i u crkvi napravio kazalište uz pomoć slikarstva, kiparstva, plastike i muzike, jedno je ipak sigurno: barok je imao ideju vjerskog doživljavanja čovjekova položaja u svijetu i zacrtao je to u svakom svom oltarnom retablu. Svaki taj barokni oltar ima tri istaknuta dijela, tri naglašene i povezane sfere. *Zemaljsku sferu* sačinjava oltarni stol i donji dio retabla do stupova. Čovjek je u vremenu i prostoru. Stvoren je da svoje primljene sposobnosti i darove napornom i postojanom životnom borbom pretvori u dar i da od nešto postane netko, izvor — biće, osoba, subjekt, stvaratelj. U tome ostvarivanju prave čovječnosti, koja je odsijev bića, smiješak dobrote i plemenitost dara, ljubav, darovni — ja, čovjeku je uzor i izvor ostvarenja Krist, koji neprestano obnavlja žrtvu Križa u srcu crkve i u svome tijelu i krvi daje mogućnost najsavršenije i najpotpunije humanizacije. O tome svjedoči — *svetačka sfera* baroknog oltara, jer se u toj sferi zorno predočuju oni mnogi pojedinci — sveci — koji su po Kristu — Istini i Životu — našli i Put u puninu

čovjekova životnog puta i postojanja — u *božansku sferu*, gdje sam trojstveni život postaje nagrada čovjekove zemaljske životne borbe, da sebe učini čovjekom — bićem, sposobnim ljubiti i sebe sama učiniti darom Bogu i ljudima.

Svetačka sfera na baroknim oltarima svjedoči vjernicima oko oltara, da se isplati svaka žrtva i napor, koji vode k oslobađanju zahtjeva biologije i znače — moći sebe učiniti darom, jer to je bit slobode, a u svjetlu takve slobode čitav je svijet, svemir i život kao kuća sagrađena po ljubavi i za ljubav.

Kad se to zna, onda barokni oltari virovitičke crkve sami po sebi govore i svjedoče. Pokazuju da umjetnost nije sama sebi svrhom. Susret je to s Ljepotom koja je živa Osoba. A jer je taj susret ostvaren u zaboravi na samoga sebe, zato nas ta umjetnička djela ne zaustavljaju na sebi nego čine da u njihovoj prozirnosti posižemo za Ljepotom, koja nas privlači kao živi i osobni Netko.

Veliki oltar — Sveti Rok

U svetištu virovitičke crkve, središnje postavljen, nalazi se veličanstveni i monumentalni oltar Svetoga Roka, zaštitnika crkve i virovitičke župe. Njegov bogato razveden barokni retabl zatvara cijelu istočnu stijenu svetišta. Visok je 14,50 metara, a širok 10,50 metara. Predstavlja tip tabrnakla s oltarnom slikom Svetoga Roka.

Podignut je zalaganjem oca Petra Jakopčića, rodom iz Đurđevca, koji je od 1766. do 1769. vršio službu gvardijana i župnika u virovitičkom samostanu. Njemu je uspjelo da je Provincijska uprava premjestila u Viroviticu brata stolara Timoteja Schwaba, koji je kao osposobljeni majstor, rođen u Undridenu u Švapskoj, stupio u red 1760. i kao stolar izgradio već oltar Svetoga Antuna u Pećuhu (1762. — 1763.) i crkvene klupe u Čakovcu (1764. — 1765.).

Brat Timotej započinje s izradbom oltara 1767. Potrebne lipove daske i ostalu drvenu građu za taj oltar poklonio je gospodin Ignacije Čačković (Cascskovich), upravitelj vučinske gospoštije a vrijednost je iznosila 1450 forinti (Spomenica, str. 12). Izrađuje ga po nacrtu koji je on sam zamislio i napravio, a veličanstvena jednostavnost pokazuje, da je imao istančan osjećaj za sklad i ljepotu.

Sačuvani izvorni ugovor samostanskog sindika Karla Odopašića s mariborskim kiparom Josipom Holzingerom svjedoči da je 6. siječnja 1768. samostanska uprava povjerila izradbu kipova za veliki oltar velikom i poznatom umjetniku. Holzinger se obvezao da će sve kipove velikog oltara napraviti do ožujka 1769. uz cijenu od 820 forinti. Posao je na vrijeme dovršio, jer mu je 13. lipnja 1769. isplaćena ugovorena svota novaca (AVS 18. st. br. 16. — original).

Oltarnu sliku Zaštitnika crkve naslikao je Josip Göbler, slikar iz Graza za svotu od 154 forinti (Spomenica, st. 12.).

Postavljanje dovršenog oltara u crkvi započeo je brat Timotej 28. ožujka 1769., a završio 11. lipnja 1769. Na dovršenu ali još neobojenu oltaru prvu je Misu svečano otpjevao o. Petar Jakopčić koji je kao gvardijan i župnik vodio brigu o njegovoj izradbi i podignuću (Spom. st. 12.). Nakon tri godine — tj. 1772. — oltar su obojili i pozlatili: brat Luka Auleidner i brat Gerard Lechenbaur, slikari i pozlatari. Troškove tog posla — zlato i boje — platio je barun Josip Pejaćević i zato je njegov grb postavljen dopuštenjem Antuna Somšića iznad oltarne slike (Spom. str. 13.).

Oltar je 22. lipnja 1777. posvetio zagrebački biskup Josip Galjuff (Spom. str. 14.).

Za vrijeme obnove crkve 1900. oltar je bio neukusno premazan, a taj namaz je konačno 1974. uspješno skinuo o. Paškal Cvekan i oltaru povratio izvorni izgled tako da mu i nakon 200 godina nema ravna u cijeloj našoj domovini.

Promatrajući veliki oltar zapažamo da se on sastoji od stipesa s pločom žrtvenika iznad kojeg je samostalno oblikovano razvedeno svetohranište. Podnožje tog dijela oltara počiva na supedaneu, sastavljenu od tri drvene stube, a njihovi prednji uglovi su vitićasto zaobljeni. Bogato profilirani drveni stipes ima oblik sarkofaga i ukrašen je s prednje strane kartušom izdužena oblika, a u sredini je rokaj s imenom Marija, jer je prvotna crkva bila posvećena Majci Božjoj. Stipes je mramoriziran u crvenoj, tamnoj boji, kartuša pak u boji slonove kosti s pozlaćenim rubovima, dok je rokaj s monogramom Marijinim također pozlaćen.

Nad menzom je tabrnakl valovitih obrisa s po dva stupića s pozlaćenim kapitelima podijeljen u tri dijela. Profilirani vijenci ga vodoravno dijele u tri zone. I to: *podnožje* koje je s obiju strana flankirano volutom na kojoj kleči anđeo raširenih krila okrenute glave prema svetohraništu, koje je ugrađeno u sredini te zone. Anđeli imaju pozlaćena krila i pojaseve oko bokova, dok su inače obojeni u boji slonove kosti i djeluju kao da su oblikovani od kamena. Sa svake strane svetohraništa nalazi se ugrađeni ukras, koji se može okretati i ima tri mogućnosti: staklom zatvorena vitrina u kojoj su moći svetaca (moćnik), mrtvačka glava s dvije kosti naslikana na daski za Mise pokojnika, i treća mogućnost — izrezbareni barokni pozlaćeni ukras, koji u sredini pod staklom ima po tri sličice, na desnoj: Isus na Križu, a pod Križem Marija i Ivan; silazak Duha Svetoga na Duhove — Marija i apostoli., Sveti Antun drži malog Isusa; na lijevoj: Simeon drži Isusa u hramu a uz njega su Marija i Josip; Rođenje Isusovo:, Sveti Franjo Asiški. Ta je mogućnost služila za blagoslove s presvetim. *Središnja zona* ima u sredini između stupića tri niše koje se mogu također okretanjem izmjenično postavljati. U prvoj niši, koja je posrebrena nalazi se Raspelo, pomično u drugoj koja je staklom zatvorena, nalazi se moćnik svetaca, a treća također posrebrena služila je za izlaganje pokaznice kod večernica (blagoslov). S obje strane središnjih stupića također su po tri pomične niše: jedna s moćima svetaca, druga za korizmeno vrijeme sa simbolima Isusove muke, a treća s posebno oblikovanim pomičnim baroknim oltarićima ukrašenim ogledalcima za svečano izlaganje Presvetoga. Ta zona završava gore s vrlo bogato profiliranim vijencem, a nad njom se izdiže atika, koja u sredini ima u malom nišu kao tabrnakl, a sa svake strane po jednog malog anđela raširenih krila koji su obojeni kao i ona dva velika u podnožju. U toj se niši sada nalazi moćnik u obliku zatvorene posudice koja s prednje strane ima staklo, a čuvaju se moći svetih mu-

čenika — Bonifacija, Adaukta i Celestina. Donio ih je brat Bonifacije Gerber, apotekar, iz Rima 1760., a autentičnost je potvrdio biskup iz Križevaca. Nekoć su se čuvale kod oltara Svetoga Didaka u malom svetohraništu na tome oltaru. Iznad tog malog tabrnakla postavljena je ponovo Bezgrješna Djevica, lijepo oblikovan kip u boji slonove kosti kao i svi Holzingerovi kipovi na velikom oltaru. Na tom se mjestu ona i izvorno nalazila, jer je u samostanskoj računskoj knjizi za travanj 1876. zapisano, da je Stanislav Hampl za pozlatu anđela i kipa Bezgrješnog Začeća Blažene Djevice Marije iznad svetohraništa (statua immaculatae Conceptionis B. M. supra tabernaculum) primio 87 forinti (ASV b. IV).

Arhitektura cijelog tabrnakla obojena je bijelo s pozlaćenim ukrasima — tj.: kapiteli, završeci voluta, dijelovi profilacije i rokaji. Tabrnakl u središnjoj zoni završava sa strane vitičasto oblikovanom volutom. Na menzi su izvorno stajale i kanonske ploče koje je izradio kipar Holzinger, ali ih više nigdje nema.

Deset i pol metara široku četranest i pol metara visoku istočnu zidnu plohu svetišta pokriva veličanstveno oblikovan *retabl* oltara, koji je vodoravno podijeljen u tri dobro istaknute zone. I to: preko četiri metra visoko *podnožje* izlomljenih linija s bogato profiliranim završnim vijencem. Taj dio retabla je marmoriziran u tamno — crvenoj boji, što vrlo dobro izdiže svetačku sferu oltara. Iznad tako oblikovana podnožja retabla nalazi se srednja zona, koja u sredini ima oltarnu sliku Svetoga Roka, a sa svake strane su u koso postavljena po tri preko četiri metara visoka stupa. Prva dva uz sliku Zaštitnika crkve marmorizirani su narandžasto, srednji su plavičasto — žuto, a treći sa svake strane opet naranđaste boje. Marmorizacija ovih lijepih stupova tako je uspješno izvedena i posve izvorno sačuvana da djeluje kao pravi mramor. A da se ovi stupovi zajedno s kipovima još jače i plastičnije istaknu pozadina retabla iza njih je marmorizirana oponašanjem svijetlo-plavičastog mramora.

Između prva dva stupa uz oltarnu sliku s desne strane postavljen je kip Svetoga *Sebastijana,* mučenika, jer je taj svetac također zaštitnik od kuge. Privezan je uz drvo, bez odijela, s pozlaćenom perizomatom oko bokova i s nekoliko pozlaćenih strijelica u tijelu. Visina kipa je 250 cm, izvanredno umjetnički izrađen, obojen u boji slonovače. Između vitičaste volute, kojom završava središnja zona sa strane i trećeg stupa postavljen je kip Svetog *Bernardina Sijenskog,* franjevačkog propovjednika i širitelja štovanja imena Isusova. Svetac stoji, drži pozlaćenu knjigu u lijevoj ruci, obojen bojom slonove kosti, a rubovi redovničkog habita dolje i oko rukava pozlaćeni kao i podnožje na kojemu stoji, što ističe plastičnost lijepe figure i diže je prema gore. Visok je 250 cm.

S lijeve strane oltarne slike postavljeni su na isti način kipovi: 1. Svete *Rozalije,* zaštitnice od kuge, koja na glavi nosi vijenac od pozlaćenih ruža, a u rukama drži vodoravno postavljeno Raspelo s pozlaćenim korupsom. Plastičnost njene figure ističu pozlaćeni rubovi njene haljine i boja slonove kosti kojom je sva obojena. Podnožje kipa je pozlaćeno. 2. Sveti *Ivan Kapistran,* poznati franjevački misionar Evrope petnaestog stoljeća, učenik Bernardina Sijenskog, osloboditelj Beograda od turske najezde 1456. U lijevoj ruci drži zastavu, pozlaćenu, a desnu

Veliki oltar — sv. Bernardin

Foto: D. Baričević

je podigao kao da govori. Rubovi habita su pozlaćeni, cijela figura u boji slonove kosti, a podnožje također pozlaćeno. Sa strane je vitičasta voluta kao završetak srednje zone retabla.

Stupovi konpozitnih kapitala nose sa svake strane trabeaciju bogato razvijenu, koja je marmorizirana u svijetlijoj boji crvenog mramora, a u srednjem dijelu žučkastog mramora, što trabejama daje izvanrednu plastičnost. U sredini se trabejacija nastavlja u zabat valovitog obrisa. Taj valoviti profiliran marmoriziran je u svjetlo-rumenoj boji, dok je ploha ispod njega kao i pozadina Pejačevićevu grbu svjetlo-plavičasto žuto marmorizirana, što svakako ističe rokajima uokvirenu kartušu Pejačevićeva grba, na koju su s jedne i s druge strane postavljeni — po jedan mali anđeo bijele boje i pozlaćenih perizoma.

Sa strane zabata gore položena je sa svake strane voluta kao postament, na kojemu sjedi anđeo, raširenih i pozlaćenih krila u živu pokretu, bijele boje a visina mu je preko 1 metar. Gornji zabat sa svake strane flankira također po jedan anđeo raširenih pozlaćenih krila, bijele boje a sjedi na trabeaciji.

Na krajnim rubovima trabeacije s jedne i druge strane nalazi se po jedna kartuša u okvirima od rokaja, dok se u poljima iznad kipova među stupovima kod kapitela nalaze obješene izrezbarene girlande ruža i pozlaćene. Na trabeaciji su sa svake strane pričvršćena po dva pozlaćena rokaja. Pozadinska ploha nad glavom Svetog Bernardina i Svetog Kapistrana dopunjena je okomitom profilacijom, koja je dolje završena isprekidanom linijom vitice, rubno pozlaćene. Iznad glave Sebastijana i Svete Rozalije pričvršćen je mali anđeo, pozlaćenih krila i perizome a bijele boje u pokretu prema oltarnoj slici.

Oltarna slika Svetoga Roka sa svojim višestruko razvedenim okvirom prema vrhu se vitičasto suzuje a i u donjem dijelu je vitičasto uvijena. Završetak joj je naglašen baldahinom i spomenutom kartušom Pejačevićeva grba. Slika je, ulje na platnu, 550 x 250 cm, djelo slikara Josipa Göblera iz Graza. Okvir je marmoriziran u boji crnog mramora, a uz sliku je pozlaćena uska traka, koja sliku lijepo naglašuje.

Lik Sveca, zaštitnika od kuge, uzora kršćanske humanosti, prikazan je u zanosu nebeskog uzdignuća. Kleči na svjetlom oblaku, upire pogled prema otvorenom nebu, okruženom grupom anđela. U desnoj ruci drži štap, znak njegova hodočašća u Rim, a lijevom pokazuje ranu na desnoj razgoličenoj nozi, jer se dvoreći kugom zaražene ljude i sam zarazio. Njemu s lijeve strane postavljen je kao sjena pas, koji ga je čuharda. U desnom uglu dolje na stepenicama leže likovi bolesnika zaraženih kugom i gledaju s pouzdanjem Sveca. Lik žene posve dolje u uglu slike s bijelom bluzom prikazuje ju kako pomaže drugoj bolesnici. U lijevom uglu slike prikazana je Virovitica za vrijeme turskog vladanja. Iz grada izlaze Turci. Prizor želi istači da su se kršćani iz okolice Virovitice zagovorili Svetome Roku i kuga je tako iznenadno prestala u virovitičkom kraju te su to i Turci priznali i katolicima dopustili da dolaze u ruševnu franjevačku crkvu i časte Boga po zagovoru Svetoga Roka.

Oltarna slika ima nekoliko manjih oštećenja, ali je razmjerno još dobro uščuvana i djeluje impozantno. Na kipovima svetaca ima manjih

nedostataka, koji taj polomljeni prst na ruci ili na nozi, što nije ni čudo za njihovo dvostoljetno postojanje na oltaru, jer su ih često čistili i urešivali.

Završna zona retabla je bogato razvedena *atika* s profiliranim ukladama i dvostrukim završnim vijencem. Na krajnim rubovima vijenca stoje stilizirane vaze — sa svake strane po jedna i po jedan ukras od rokaja, a po rubovima sjede, odnosno napola leže sa svake strane po dva anđela, bijele boje. Na prostranim krilima atike postavljene su sa svake strane po jedna veća stilizirana vaza. Središnje pak u atici se na oblacima nalazi smještena kompozicija Presveto Trojstvo. Desno Krist s velikim križem u rukama, a lijevo Bog Otac s kuglom zemaljskom na koljenima, dok je u sredini iznad njih Duh Sveti u obliku goluba okružen pozlaćenim zrakama. Kompoziciju prema gore završava vijenac od devet krilatih anđeoskih glavica. Sa strane kompoziciju uokviruje po jedan pilastar s volutom kao bazom i završetkom, koji na sebi nosi pričvršćene stilizirane ukrase i po jednu anđeosku glavicu u sredini.

Marmorizacija cijele atike je svjetlih boja, plavičasti, žučkasti i crvenkasti mramor tako postavljen da se vrlo razvedena plastičnost ploha tog oltara snažno istakne. Tu se izmjenjuju tople boje mramora, pozlaćeni kapiteli, anđeoska krila, rubovi odijela, oblaci i zrake i mnoštvo ploha i prekinutih linija završnog vijenca u crvenkastom mramoru.

Uza sve to ovaj je oltar lijep, jer nije prenatrpan. I s pravom se može vrednovati kao monumentalan oltar, koji spada među najznačajnija ostvarenja te vrsti spomenika iz doba baroka u Jugoslaviji.

Oltar Majke Božje

Na sjevernom zidu svetišta postavljen je pobočni oltar u čast Blažene Djevice Marije. Bio je to oltar bratovštine svetoga Škapulara, koja je u župnoj virovitičkoj crkvi svečano uspostavljena 8. rujna 1753. Članovi te bratovštine su svojim prilozima taj oltar dali podići 1761. (Spomenica, str. 11; i AVS a) I. str. 8; Potočnjak, Lib. not. br. 19.).

Oltar je jednostavan i sastoji se od stipesa u obliku sarkofaga, marmoriziran u boji ružičastog mramora. Pred njim je dvostepeni drveni supedaneum, valovitih linija na uglovima.

Iznad oltarne menze diže se konkavno izrađen retabl, koji ima tri dijela: podnožje, srednji dio i atiku.

Podnožje razvedenih linija završava profiliranim vijencem tako da se s vanjske strane stupa nalazi kip — desno: Sveta Terezija Avilska, karmeličanka, a lijevo: Sveti Šimun Štok, karmeličanski general. Visina kipova je 140 cm, a stoje na crveno marmoriziranom postamentu 6,5 cm visokom. Obojeno odijelo karmeličansko a karnat prirodne boje. Kipar nepoznat.

Srednja zona ima sa strane po jedan stup a u sredini pilastar sa svake strane središnje niše. Stupovi i pilastri imaju kompozitne kapitele, koji nose sa svake strane razvedenu trabeaciju. Lijevo i desno središnji dio završava u obliku skraćenih vitičastih krila.

Okvir središnje niše izlomljenih linija na gornjoj i donjoj strani višestruko je profiliran, crvenkasto marmoriziran i ukrašen motivom ro-

kaja i tjemenom kartušom — crvene boje. Na donjoj strani je skromniji ukras.

U toj niši se prvotno nalazila slika Bezgrješne Djevice, koja se i danas čuva u samostanu, a 1897. u niši je uređena lurdska špilja i postavljen kip Lurdske Gospe, nabavljen kod bečke tvrtke Schweiger Krieger za 150 forinti, koje je platila Vilhelmina Kvojka iz Virovitice. Blagoslovljen je 1898. u mjesecu rujnu (Spom. str. br. 26.).

Atika ravnih stranica i zaobljenog završetka sastaljenog od dviju voluta ima u sredini medaljon oblikovan od kumulusa (oblaka), na kojima lebde tri krilate anđeoske glavice s Marijinim imenom i okruženim pozlaćenim zrakama dok su kumulusi posrebreni. Atiku s obje strane flankira po jedan oveći, obojeni anđeo, raširenih krila u poluklečećem stavu i raširenih ruku.

Čitav retabl je mramoriziran u nijansama plavog mramora — dolje tamnije a gore svjetlije. Dobro je usčuvan.

Oltar Svete Ane

Nasuprot oltaru Majke Božje u svetištu je na južni zid postavljen oltar Svete Ane, majke Djevice Marije. Podignut je doprinosom samostana 1761. Jednaka je izgleda kao i oltar Majke Božje i djelo istog nepoznatog stolara — možda brata Ive Prebstera, koji u to vrijeme radi u samostanu kao stolar. Visina retabla dopire do donjeg ruba prozora na južnoj strani svetišta. Marmoriziran je u boji plavog mramora, ali nešto svjetlije, jer je zasjenjen. U crvenkasto marmoriziranom okviru istog oblika kao i niša na oltaru Majke Božje nalazi se slika Svete Ane, kojoj je oltar posvećen, ulje na platnu, 233 x 127 cm, djelo brata Luke Auleidnera, franjevca slikara, naslikana 1777., a dar je Ane Pejačević rođ. Francolucchi, druge žene grofa Josipa Pejačevića Našičkog.

U kartuši na vrhu retabla su inicijali IHS, a sa strane su u središnjem dijelu retabla kipovi: Sveti Joakim, desno, a Sveti Zaharija, lijevo. Sve ostalo kao i na oltaru Majke Božje. Kip Presvetog Srca Isusova koji stoji iznad menze na tome oltaru nabavljen je 1911. (Spom. str. 28.).

Oltari: Majke Božje i Svete Ane, nalazili su se nekada u svetištu, koje je dopiralo do početka lađe i bili su zajedno s velikim oltarom 22. lipnja 1777. konsekrirani po zagrebačkom biskupu Josipu Galjuffu.

Oltar Svetoga Franje Asiškog

Prvi oltar na sjevernom zidu lađe iza propovjedaonice podignut je u čast Svetoga Franje utemeljitelja franjevačkih redova, a nosi naslov: Utisnuće rana Svetoga Franje. Nabavljen je 1762. i izrađen u Ptuju. Graditelj nepoznat a jednako i kipar. Vjerojatno je ondje postojala radionica za izradbu baroknih oltara kvalitetnih stilskih oznaka o čemu svjedoči i ovaj oltar. Oltar je isplaćen darovima članova Trećeg Reda koji u Virovitici postoji od 1738.

Oltar je od lipova drva postavljen u nišu, 4,20 metara široku i dva metra duboku, a dopire do donjeg ruba prozora nad njim — oko 10 metara. Sastoji se od drvenog stipesa u obliku sarkofaga na drvenom supedaneu vitičastih uglova. Stipes je ukrašen ugaonim pozlaćenim medaljonima sastavljenim od rokaja, a u sredini je rokajima ukrašena kartuša s franjevačkim grbom — crveni križ i dvije prekrižene ruke, Kristova i Franjina. Marmorizacija stipesa je u žuto-zelenkastom mramoru što skladno izdiže menzu oltara.

Retabl se sastoji od tri zone — od visokog podnožja izlomljenih linija koje je vodoravnom profilacijom podijeljeno u dva pojasa — srednju zonu i atiku. Nad menzom oltara u pojasu predele nalazi se niša konkavno završnih gornjih uglova s profiliranim gornjim rubom kao nastavkom profilacije zone predele. U niši zatvorenoj drvenom rešetkom nalazi se pet golih poprsja — muških i ženskih — okruženih plamenim jezicima, prizor čistilišta. U srednjoj zoni retabla je oltarna slika koju sa svake strane flankira po jedan plitki pilistar i stup kompozitnih kapitela. U udubljenju između pilastra i stupa desno stoji kip Svetog Ljudevita, kralja i zaštitnika Trećeg Reda, s krunom na jastuku i žezlom u desnici, a ljevicu je podigao prema slici. Svetac je obučen u oklop i zaogrnut plaštem. Visina mu je 168 cm i 7 cm postament, pozlaćen je, a karnat u boji slonovače. Lijevo stoji kip Svete Elizabete, kneginje, zaštitnice Trećeg Reda, koja obim rukama drži jastuk s kraljevskim oznakama — žezlo i kruna. Elegantna figura u haljini s mnogo nabora, visoka 168 cm i 7 cm postament, pozlaćena a karnat u boji slonovače.

Oltarna slika prikazuje Utisnuće rana Svetomu Franji na Alverni, a uokvirena je gore svedenim a dolje vitičasto oblikovanim konkavnim okvirom, ulje na platnu, 282 x 164 cm, a naslikao ju je brat Gerard Lechenbaur, slikar, Franjevac 1777. godine. Na oltar je smještena te godine i dade se lako skinuti. Ispod slike je niša konkavnog udubljenja, marmorizirana u boji tamno — zelena mramora a završava okvirom koji s obje okomite strane ima izgled pilastra s dvostrukim završnim kapitelom, s gornje strane ukrašen rokajem a dolje cvjetnom kitom, dok iz kapitela izlazi bogato profilirani luk okvira. U toj niši je najprije bio kip Svetoga Franje, visok 200 cm, a sada se nalazi na južnom zidu lađe na koru.

Stupovi i pilastri srednjeg dijela retabla nose građe, koje preko volute prelazi u zabat vitičaste linije. Na plohu zabata prelaze zrake i oblaci a postavljeno je tu i šest krilatih glava anđela nejednakih veličina. Na rubovima građa iznad stupova sa svake strane kleči po jedan anđeo pozlaćenih krila i karnata boje slonovače.

Atika sa stranicama od voluta završava profiliranim vijencem, a na tom vijencu su sa strane postavljene cvjetne vaze, dok je srednji dio naglašen s tri stilizirane školjke postavljene u obliku trolista. U sredinu atike pričvršćeno je srce ovjenčano trnovim vijencem s Križem na vrhu, okruženo oblacima, zrakama i s četiri krilate anđeoske glavice. S gornje strane srca — lijevo i desno — postavljeni su probodeni dlanovi ruku, a s donje strane isto tako probodena stopala nogu. Sve to predstavlja simbolički Utisnuće rana Svetome Franji. Uz srce s lijeve i desne strane lebdi anđeo.

Marmorizaciju oltara i pozlatu obavili su Franjevci slikari i pozlatari: brat Lazar Zwek i brat Luka Aleidner 1763. Troškove su platili članovi Trećeg Eeda (Spom. str. 11.). Oltar je marmoriziran u boji crvenog mramora, pilastri ružičasti, niša tamno-zeleni, a stipes svjetlo-zeleni. Neki dijelovi građa su žućkasti mramor.

Oltar je dobro usčuvan, jer u crkvi nema vlage. Nakon skidanja premaza iz 1900. godine svježina izvornih boja zadivljuje i svjedoči o slikarskoj umješnosti brata Luke i Lazara.

Oltar Svetoga Antuna Padovanskog

Na južnom zidu lađe prvi je oltar podignut u čast Svetoga Antuna Padovanskog. Nabavljen je i izrađen u Ptuju, a dao ga je podići đakovački biskup Antun Čolnić, veliki prijatelj Franjevaca. U Virovitici je njegova veza s Franjevcima bila preko župana Ljudevita Patačića, jer je Čolnić bio kapelan u obitelji Patačić u Varaždinu, pa ga je upravo ta obitelj podigla za župnika u Brdovcu, za zagrebačkog kanonika i konačno za bosanskog biskupa u Đakovu. Oltar je postavljen 1762. Arhitektura mu je posve ista kao i oltaru Svetoga Franje, te oba sačinjavaju skladnu cjelinu. Izrađen je iz lipova drva a zaprema čitavu nišu južnog zida između dva stupa lađe i dopire preko donjeg ruba prozora na zidu lađe.

U niši predele iznad menze smještene su figure sužnjeva u lancima (visina 63-68 cm), da se tako zorno prikaže onaj zaziv iz pjesme u čast Svetome Antunu: »More, ropstvo blaži se . . .« Mjesto oltarne slike u sredini zeleno marmorizirane niše u srednjem djelu retabla ponovo je vraćen kip Svetog Antuna, koji je tu izvorno stajao sve do 1803., kad je bio zamjenjen slikom, ramom i s dva anđela uz sliku u klasicističkom stilu. Kip je 200 cm visok, a Svetac drži dijete Isusa u desnoj a ljiljan u lijevoj ruci. Uz kip s desne strane u kartuši je napisano: naM DeCVs CLangor totI est antonIVs orbI (1763.), a u lijevoj: hVIC aLtarI CeDat VeneratIo Magna = 1763.

Oba ova natpisa daju godinu 1763., kad su taj oltar na samostanski trošak marmorizirali i pozlatili: brat Lazar Zwek i brat Luka Auleidner, Franjevci slikari (Spom. str. 11.).

S desne strane Svetom Antunu stoji kip Svetog Bonaventure, franjevačkog naučitelja, kardinala, koji u lijevoj ruci drži otvorenu knjigu a u desnoj biskupski štap s dvostrukim križem. S lijeve je strane kip Svetog Petra Alkantare, koji u znak svoje velike ljubavi prema Križu drži obim rukama veliki Križ bez korpusa. Oba su kipa pozlaćena a karnat je u boji slonovače. Visina im je 167 cm i postament 6 cm.

U plohi atike svijetli otvor u obliku lunete, koju okružuju oblaci s krilatim anđeoskim glavicama njih 8. Bila je tu nekada i izrezbarena pokaznica iz koje su izlazile zrake. Pokaznica je dotrajala a zrake su ostale. Sa strane otvora lebde i dva anđelčića.

Marmorizacija je u boji crvenog mramora i nešto svjetlija od oltara Svetog Franje. Oltar je u izvornim bojama i sačuvan.

Oltar Svete Katarine

Oltar Svete Katarine, djevice i mučenice, drugi je pobočni oltar na sjevernom zidu lađe, podignut 1766. i smješten u plitkoj niši između dva stupa. Drven je, bogato ukrašen i dobro usčuvan. Graditelj i kipar su nepoznati, ali vrlo vješti i dobri umjetnici.

Stipes oltara je u obliku sarkofaga na drvenom supedaneumu odsječenih konkavnih uglova ukrašen s dva medaljona na uglovima i jednim velikim središnjim od rokaja — sve posrebreno. Marmoriziran je u crvenoj boji.

Retabl oltara elegantne izradbe blago uvijene linije dijele u tri zone. Visoko podnožje je veoma razvedeno, ukrašeno je s dva rokaja, koji su sa svake strane smješteni ispod kipova svetica. Završava profiliranim vijencima koji zatvara u sredini ravno predele. Srednja zona ima u sredini oltarnu sliku Svete Katarine, a u stvari je to niša, u kojoj je sve do 1808. stajao kip Svete Katarine, jer se u samostanskoj knjizi o pribilježavanju godišnjih promjena inventara crkve i samostana izričito kaže: »Mjesto kipa Svete Katarine koji nije oštečen, postavljena je novo naslikana slika« (Liber constitutionum conv. Vir. za 1808.) Ta niša ima 250 x 172 cm, a uokvirena je bogato profiliranim i razvedenim rokoko okvirom, koji je ukrašen rokajima i volutama. Završetak okvira prate u plohi retabla medaljon i voluta od rokaja — sve pozlaćeno. Sa strane su dvostruki pilastri i stup za završnim rokoko kapitelima. U međuprostor pilastra i stupa smješten je desno kip Svete Lucije, djevice i mučenice, s palminom grančicom u desnici, a u lijevoj ruci drži mali pladanj s očima. Visina kipa je 160 cm i postament 6 cm. Na glavi Svetica ima dijadem od rokaja i aureolu od zraka. Obučena je u svečanu haljinu bogatih nabora i rokajem ukrašena pojasa. Cijeli kip je osim karnata pozlaćen a cipele posrebrene. Lijevo stoji kip Svete Apolonije, djevice i mučenice, jednako odjevene i urešene kao i Sveta Lucija. U lijevoj ruci drži kliješte s jednim zubom, a desnu je stavila na grudi. Visina kipa je 160 cm i 6 cm postament.

Za oltarnu sliku Svete Katarine nezna se tko ju je slikao a naslikana je 1808. Prikazuje mučeništvo Svetičino sa svim bitnim oznakama toga mučeništva. Slika djeluje dopadljivo i odgovara svome ambijentu. Možda je izvorna zamisao s kipom skladnije djelovala radi povezanosti s oltarom Svetog Ivana Nepomuka na suprotnom zidu. Na uglovima gređa bogato profilirana i ukrašena sa svake strane iznad stupa postavljen je anđeo raširenih pozlaćenih krila u bijeloj dugoj haljini s uzdignutom desnicom.

Treća zona oltara je atika koja nastavlja konkavnu liniju ostalih dijelova retabla a završava sa strane dvostrukom volutom, a prema vrhu volutom i svinutim završnim vijencem, kojeg nadvisuje vijenac od oblaka, na kojem su četiri krilate anđeoske glavice; u sredini golub (Duh Sveti) iz kojeg izlaze uokrug snopovi zraka. S obje strane završetka atike stoji po jedna stilizirana rokoko vaza s buktinjama. Na plohu atike središnje je pričvršćena zlatna kruna, koju s lijeve strane podržava lebdeći anđeo, a desnoga nema. Okolo su u oblacima smještene anđeoske krilate glavice — njih sedam. Krunu okružuju zlatni traci. Pozadina je marmorizirana u boji sivog mramora s velikim plohama.

Oltar su marmorizirali i pozlatili brat Luka Auleidner i brat Gerard Lechenbaur, Franjevci slikari, doprinosom dobročinitelja godine 1772. Prevladava žuto-narančasti i crveni mramor sa svjetlo-sivim dopunama. Oltar daje dojam boja suvremenih desena, tipično ženski ugođaj.

Oltar Svetoga Ivana Nepomuka

Vrlo kvalitetno djelo zrelog baroka oltar je Ivana Nepomuka, mučenika ispovjedne tajne, koji se na području Monarhije u 18. stoljeću mnogo štovao. Dar je prvog virovitičkog župana Ljudevita Patačića od Zajezde, a postavljen je 1759., što znači da je prvi podignuti oltar u crkvi Svetoga Roka. Smješten je na južnom zidu lađe, u sredini kao drugi pobočni oltar na toj strani. Djelo je istog majstora kao i oltar Svete Katarine, premda bogatije ukrašen. Kipar je sigurno drugi, ali nepoznat Marmorizirali su ga i pozlatili 1766. braća franjevački slikari Luka Auleidner i Damjan Bittner, pa su tu godinu i zapisali u Patačićevu grbu iznad oltarne niše Svetoga Ivana, koji je taj posao i platio.

Stipes oltara je u obliku sarkofaga na drvenom supedaneu vitičastih uglova. Ukrašen je s tri medaljona sastavljena od rokaja, dva na uglovima a veći u sredini. Središnji dio sarkofaga je u boji plavog mramora a okolo je svijetlo-ružičasti mramor.

Oltarni retabl ima tri zone. Visoko podnožje, razvedenih linija i uvijeno ukrašeno je sa svake strane velikim rokajem koji je smješten ispod kipova. Podnožje ima profiliranu bazu, kordonski vijenac u visini menze i završni vijenac, ispod kojega je u sredini ravna ploha predele marmorizirana u boji ružičastog mramora, dok je podnožje obostrano u boji marseljskog rumenkastog mramora.

Nišu Ivana Nepomuka, razvedenih obrisa, u srednjoj zoni flankiraju sa strane po jedan dvostruki pilastar i stup, oboje završeni rokoko kapitelima. U međuprostoru stupa i pilastra stoji desno kip Svetog Jude Tadeja, apostola, s otvorenom knjigom i toljagom u desnoj ruci, a s medaljonom u kojemu je reljef Isusove slike, jer je rođak Isusov, u lijevoj ruci. Svetac je gologlav, ogrnut plaštem ispod kojeg je vidljiva haljina, a na nogama ima sandale. Pozlaćen je, karnat u boji slonovače, visina 177 cm s postamentom. Lijevo od niše okrenut prema naprijed stoji kip Svete Barbare, djevice i mučenice, s mačem u desnici i s kaležem u lijevici. Obučena je u svečanu haljinu sa čipkom zategnutu visokim pojasom ukrašenim rokajem, s ovećim dekolteom. Na glavi joj je diadem od rokaja, a na nogama ima sandale. I sablja ima balčak ukrašen rokajem. Pozlaćena je, sandale posrebrene, karnat boje slonovače, visina kipa je 176 cm a postament ima 3,7 x 8,5 cm.

U niši plave boje kleči na pozlaćenim oblacima Ivan Nepomuk, obučen u roketu i zaogrnut kanoničkom krznenom pelerinom, s mučeničkom palmom u desnoj na grudi položenoj ruci. Lijeva mu je ruka isporučena u propovjedničku gestu. Pelerina je izvana pozlaćena a s unutrašnje strane posrebrena. Posrebren mu je i svećenički talar ispod rokete. Oko čela je aureola od pozlaćenih traka i dvije anđeoske krilate glacice na pozlaćenu oblaku. S lijeve strane u gornjem kutu niše anđeo drži lijepo oblikovano Raspeće, dok se u donjem desnom uglu nalazi drugi takav anđeo, a ispred njega otvorena knjiga i Svećev biret (kapa). Anđeoske figure kao i Svećev karnat u boji su slonovače, dok su perizome i krila anđela pozlaćeni.

Profilirani okvir niše nemirnih linija ukrašen je motivom rokaja te gore završava s dvije volute. Taj završetak prate u plohi dvije rokoko

volute, među kojima je postavljen medaljon s grbom Patačića darivatelja tog oltara i godina 1766.

Atika retabla nastavlja konkavnu liniju i završava sa strane dvostrukom rokoko — volutom i s po jednom vazom s bakljom, a prema vrhu se trokutasto penje preko volute do završnog svinutog vijenca, na koji je položen završetak od oblaka okvir Božjem oku okruženom snopovima zraka. U plohi atike probijen je otvor trokutastog oblika, kroz koji prodire svijetlo s prozora, uokviren oblacima i krilatim anđeoskim glavicama, ispod kojega lebde noseći ga dva anđelića okruženi snopovima zraka.

Na vijencu gređa sa svake strane iznad stupa postavljen je po jedan anđeo s pozlaćenim krilima i karnatom boje slonovače. Ta dva anđela su sigurno s oltara Svetog Antuna a oni na oltaru Svetog Antuna pripadaju ovome oltaru. Zamjena je nastala sigurno 1900.

Marmorizacija stupova je plavičasto-svjetlo žuta, pilastri plavi, atika i ploha ispod nje ružičasto svjetla, dok je gređe u boji marseljskog mramora svijetlije od podnožja. Pozlata kipova Jude Tadeja i Barbare dosta je oštećena, jer joj nije podloga bolid nego kreda. Inače je oltar dobro usčuvan i lijep.

Oltar Svetog Didaka

Franjevačka braća pomoćnici (laici) imaju u Svetom Didaku, Španjolcu, svoga nebeskog zaštitnika i uzora. Napose pak braća bolničari, ljekarnici i ranarnici. A kako je u virovitičkom samostanu 1748. otvorena ljekarna javnog značaja i 1759. dovršena zgrada rezidencije uz samostan, gdje je bila smještena ljekarna pod upravom brata Bonifacija Gerbera, doprinosom te ljekarne samostan je podigao treći oltar na sjevernom zidu lađe, blizu kora, u čast Svetog Didaka, zaštitnika braće ranarnika i ljekarnika. Sagrađen je i postavljen 1763, a marmorizirali su ga i pozlatili brat Luka Auleidner i brat Lazar Zwek uz pomoć brata Damjana Bittner, franjevci slikari i pozlatari, koji su 1764. radili u virovitičkoj crkvi kao članovi samostana. U središnjoj kartuši stipesa zapisali su tu godinu ovim riječima:

Ite aD Me pIos fILIos CVrentes CVro = 1764. Dođite k meni, pobožne sinove njegujući njegujem.

Stipes oltara ima oblik sarkofaga položenog na drveni supedaneum i ukrašen je ugaonim rokoko medaljonima te središnjim medaljonom koji u kartuši ima gornji natpis. Marmoriziran je svijetlo-žuto.

Retabl oltara je konkavno oblikovan i ima tri zone. Visoko njegovo podnožje se dijeli središnjim vijencem u dvije etaže, a završavaju širokom profilacijom. Marmorizirano je u boji crvenog mramora, koji privlačivo djeluje. Na predeli ispod niše Svetog Didaka stajalo je pričvršćeno malo svetohranište, u kome se trajno čuvala posuda s moćima Svetog Bonifacija, Adaukta i Celestina, koja se sada nalazi u malom svetohraništu na vrhu glavnog oltara. Na mjestu tog skinutog svetohraništa stavljena je slika Spasiteljeva poprsja, ulje na platnu, 57,5 x 43 cm, u svjetloplavoj marmoriziranoj i profiliranoj rami.

Anđeli u atici oltara sv. Didak

Foto: D. Baričević

Srednju zonu retabla sačinjava središnje postavljena konkavna niša s kipom Svetog Didaka, obučena u redovnički habit, s pozlaćenom aureolom zraka nad glavom i Raspelom u rukama. Visina kipa iznosi 210 cm a podnožje 6,5 cm. Karnat je u boji slonovače. Niša ima okvir u obliku dovranika sa prostranim pilastrima, ispred čijeg imposta visi ukras od rokaja i profiliranog zaobljenog luka koji je sa strana završen izvijenim listom akantusa. Sve je pozlaćeno. Niša je zlatne boje a iznad nje se nad Svećevom glavom na oblacima nalaze smještene anđeoske glavice krilatih anđela, koje se protežu preko gređa i na treću zonu retabla u atiku te ispunjavaju njen središnji dio. Nišu sa strana flankiraju po jedan stup u boji svježe-plavoj s pozlaćenim rokoko kapitelom a taj zajedno s volutama pilastra podržava gređe.

Desno od Didaka ispred pilastra ukrašena rokajima i volutom stoji okrenut prema njemu Sveti Paškal u pozlaćenom habitu, raširenih ruku, s aureolom od zraka nad glavom, dok je isto tako na lijevoj strani kip Svetog Salvatora s desnom rukom na srcu. Sva tri kipa kao i anđeli izvanredno su umjetničko kiparsko djelo i po nekim značajkama nije isključeno da su djelo Josipa Holzingera kao i kipovi na glavnom oltaru, premda za to pisanih dokaza nema.

Atika valovite linije s oblim središnjim istakom ima profilirani završni vijenac i ukrase rokoko vaza sa svake strane po jedna, a u sredini rokoko medaljon. Pilastri s bazom i glavicom od voluta okružuju grupu krilatih anđeoskih glavica na oblacima, koji su u obliku vijenca poredani oko dva vrlo lijepa lebdeća anđela. U atici ima osam krilatih anđeoskih glavica, a iznad glave Svetog Didaka pet glavica. Na bogato profiliranom gređu sa svake strane kleči po jedan veći anđeo pozlaćenih krila i karnata boje slonovače nose kartušu u raskošno rokoko okviru. Tekst koji počinje u medaljonu na vrhu oltara a nastavlja se u obje kartuše anđela na gređu glasi: »Hic coecos oleo Didacus ecce linit ac virtute Crucis vulnera et morbos curat — Ovaj Didak evo slijepce uljem maže i snagom Križa rane i bolesti liječi.«

Oltar Svetoga Josipa

Posljednji oltar podignut u crkvi smješten je kao treći na južnom zidu lađe. Djelo je stolara brata Timoteja Schwaba i kipara brata Petra Moricza, a postavljen je troškom samostana 1772. Ljeti 1777. oltar su marmorizirali i pozlatili brat Luka Auleidner i brat Gerard Lechenbaur, slikari, doprinosom grofa Josipa Pejačevića, pa je stoga i njegov grb postavljen iznad slike Svetog Josipa. Na jednom pozlaćenom oblaku s lijeve strane u atici brat Gerard se ugravirao punim imenom. Oltarnu sliku — Smrt Svetoga Josipa — naslikao je brat Gerard Lechenbaur 1777. posve sigurno prema predlošci slike austrijskog slikara Martina Altomonte.

Stipes oltara ima oblik sarkofaga na drvenom supedaneu sa vitičasto zaobljenim uglovima, a ukrašen je ugaonim medaljonima sastavljenim od rokaja i većeg središnjeg medaljona. Marmoriziran je u svijetlo-žutoj boji. Prednji dio stipesa dade se skinuti i poslužiti za uređenje Božjeg groba. U niši se sada nalazi Kristov korpus a otvara se za Veliki petak.

Drveni retabl ima tri zone. Visoko podnožje ima profilaciju baze, kordonski vijenac u visini menze i završni vijenac. Ploha predele se dade skinuti i ispod nje se stavljaju simboli muke i cvijeće za Veliki petak. Ispred nje stoji oltarna slika Triju kraljeva koja je nekada stajala na oltariću u svetištu prema sakristiji.

U srednjoj zoni naglasak je postavljen u oltarnu sliku, ulje na platnu, 300 x 160 cm, koja ima dvostruko profilirani okvir, izlomljene, zaobljene gornje linije i valovite linije donjeg završetka. Pozlaćena je. Slika prikazuje Smrt Svetog Josipa na ležaju. Do njega desno je Gospa a lijevo stoji Krist s ispruženom desnicom u gesti blagoslova. Okolo anđeli, a gore Bog Otac i Duh Sveti. Ispred ležaja je koš s alatom drvodjele. Sliku lijevo i desno u blago konkavnoj liniji obrubljuje po jedan stup plavog mramora s rokoko pozlaćenim kapitelom i pilastar žučkaste marmorizacije ukrašen volutama i rokajem pred kojim stoji kip vojnika rimskog Svetog Ivana i Pavla (braće). Visina kipova je 177 cm i postament 9 cm, pozlaćeni su a karnat u boji slonovače.

Na gornji rub oltarne slike nastavlja se grb obitelji Pejačević pričvršćen na profilirani korniž koji prati obris slike a dopire do istaknutog, snažno profiliranog gređa, gdje na uglovima dva klečeća anđela pozlaćenih krila drže bogato ukrašene kartuše s natpisom: Sveti Josip, moli za nas.

Atika snažno profiliranog završnog vijenca, izlomljene linije, ima sa strane po dva pilastra s volutama i na samom rubu stiliziranu volutu. Uglovi volute ukrašeni su vezama s buktinjama, dok je središnji dio naglašen rokoko kartušom. U središnjoj plohi atike u vijencu od oblaka smještene su glavice krilatih anđela — njih osam, dok u sredini lebde dva anđelčića noseći štit s grbom.

Marmorizacija je u boji svijetlo-crvena mramora, dok u sredini prevladava svijetlo-žuta boja i plavo-tamni stupovi. Oltar ima oštećenja, neki djelovi u podnožju su nanovo postavljeni, ali kao cjelina još uvijek je sačuvan i privlačivo lijep.

Slika Svetih Triju Kralja. Ima izvijeni profilirani okvir, na gornjem dijelu vitičasti sa zaobljenom sredinom, na donjem valovito izvijenu. Marmorizirana je u boji crno-bijelog mramora. Visina slike iznosi 138 cm, a najveća širina 93 cm. Okvir je 10 cm. Na slici su prikazana tri kralja: Gašpar, Melkior i Baltazar koji kao da izviru iz oblaka. Nutarnji profil rame je pozlaćen.

Propovjedaonica

Na sjevernom kraju trijumfalnog luka, između svetišta i lađe, smještena je propovjedaonica, najreprezentativniji i raskošno ukrašeni predmet crkvenog namještaja virovitičke samostanske crkve, jedinstven te vrsti kod nas. Postavljena je 1755. godine, ali se nezna njen graditelj, inače vrstan umjetnik u svome zanatu. Zna se da je u to vrijeme bio vrlo djelatan na području Podravine od Turnašice, preko Kloštara, Virja i Novigrada, jer mu se pripisuju oltari u crkvi Svetoga Martina u Virju, Svetoga Jakoba u virovskoj grobljanskoj crkvi, propovjedaonica u Miholjancu i sva tri oltara u nekadašnjoj župnoj crkvi Svete Klare u Novigradu

Podravskom. Razmjerno je visoka i skladno oblikovana, dopire do imposta pilastra stupa uz koji je aplicirana. Obojena je svijetlo-žuto, pozlaćena i posrebrena, a taj posao je obavio virovitički slikar Franjo Čagljević 1759., koji se je na daski kartuše što sprijeda ima godinu 1759, potpisao: »Franciscus Chagljevich, pictor Veroviticensis depinxit anno Domini 1759.« Posao je vrlo dobro obavio i posvjedočio se kao domaći majstor rodnoga grada. Obitelj Čagljević se održala u Virovitici do naših dana i bilo bi zanimljivo pozabaviti se s radom Franje Čagljevića (AVS a) I. str. 6.).

Propovjedaonica se sastoji od podanka, govornice, pozadinske stijene i baldahina.

Od profiliranog donjeg ruba govornice uvija se podanak prema završenom prstenu ukrašenom konkavnim poljima s rozetom, iz kojega izlazi kartuša oblikovana volutama sa zapisom 1759. godine. Prema gornjem rubu podanka pričvršćeni su stilizirani listovi — njih pet.

Ograda govornice podijeljena je sa pet pilastara u obliku razvedenih voluta u 4 polja. Na volutama sjedi po jedan anđelčić, raširenih krila i drži knjigu, karnat boje slonovače, krila i perizoma pozlaćeni. Volute s prednje strane pozlaćene, a sa strane posrebrene. Prednji dio pilastra posrebren. U poljima su reljefno prikazani prizori od desna na lijevo: 1. Abraham žrtvuje Izaka., 2. Mojsije i gorući grm na brdu Horebu., 3. Arkanđeo Rafael i mladi Tobija hvata ribu., 4. Danijel u jami lavskoj. Reljefi i okviri su pozlaćeni a pozadina reljefa tamne boje. Na dnu ograde teče vijenac sastavljen od bogate obodne profilacije i niza konkavnih polja s rozetama — sve pozlaćeno. Trbušasta obrata govornice koja se prema gore suzuje završava trostruko ukrašenim vijencem, uskom bordurom od resa, nizom modificiranih jajčanika i profiliranim kornižom. Iznad pilastara ističu se iz vijenca njihovi imposti. Donji dio vijenaca je pozlaćen a gornji u žutoj boji.

Pozadinska stijena — zapravo dvokrilna vrata kroz koja se iz samostanskog hodnika ulazi na propovjedaonicu malim stepenicama — imaju tri dijela: središnju plohu s kartušom bogato ukrašenu u boji bolida koju zatvara zavjesa posrebrenjena s obje strane i bočna krila, sastavljena od velike razvedene volute, u koju je zgodno ugrađen po jedan anđeo s trakom.

Na lijevom rubu govornice prema oltaru Majke Božje, sjedi anđeo pozlaćenih i raširenih krila i drži Raspelo., Kristovo tijelo je pozlaćeno i pričvršćeno na Križ crvenkaste boje i okrenuto prema lađi crkve.

Govornicu nadvisuje bogato ukrašen baldahin stožastog oblika. S unutrašnje strane a iznad glave propovjednika pričvršćen je simbol Duha Svetoga — golub — i okružen zrakama. S vanjske strane baldahin je podijeljen u tri vodoravne zone i to: donju, u obliku veoma razvedenog, profiliranog i ukrašenog vijenca sa završetkom od resa — sve pozlaćeno; srednju, u obliku kupule i obojenu žuto, preko koje su postavljene ukrašene volute, posrebrene, a na njihovu donjem dijelu stoji anđeo koji drži određeni simbol. Takvih anđela ima pet kao i na ogradi govornice. Karnat im je u boji slonovače a krila i perizome su pozlaćeni. Predstavljaju: vjeru, ufanje, pravdu, razboritost i ljubav. Između pet voluta s anđelima nalaze se četiri stilizirane velike vaze sa cvijećem. Vaze su pozlaćene a cvijeće posrebreno.

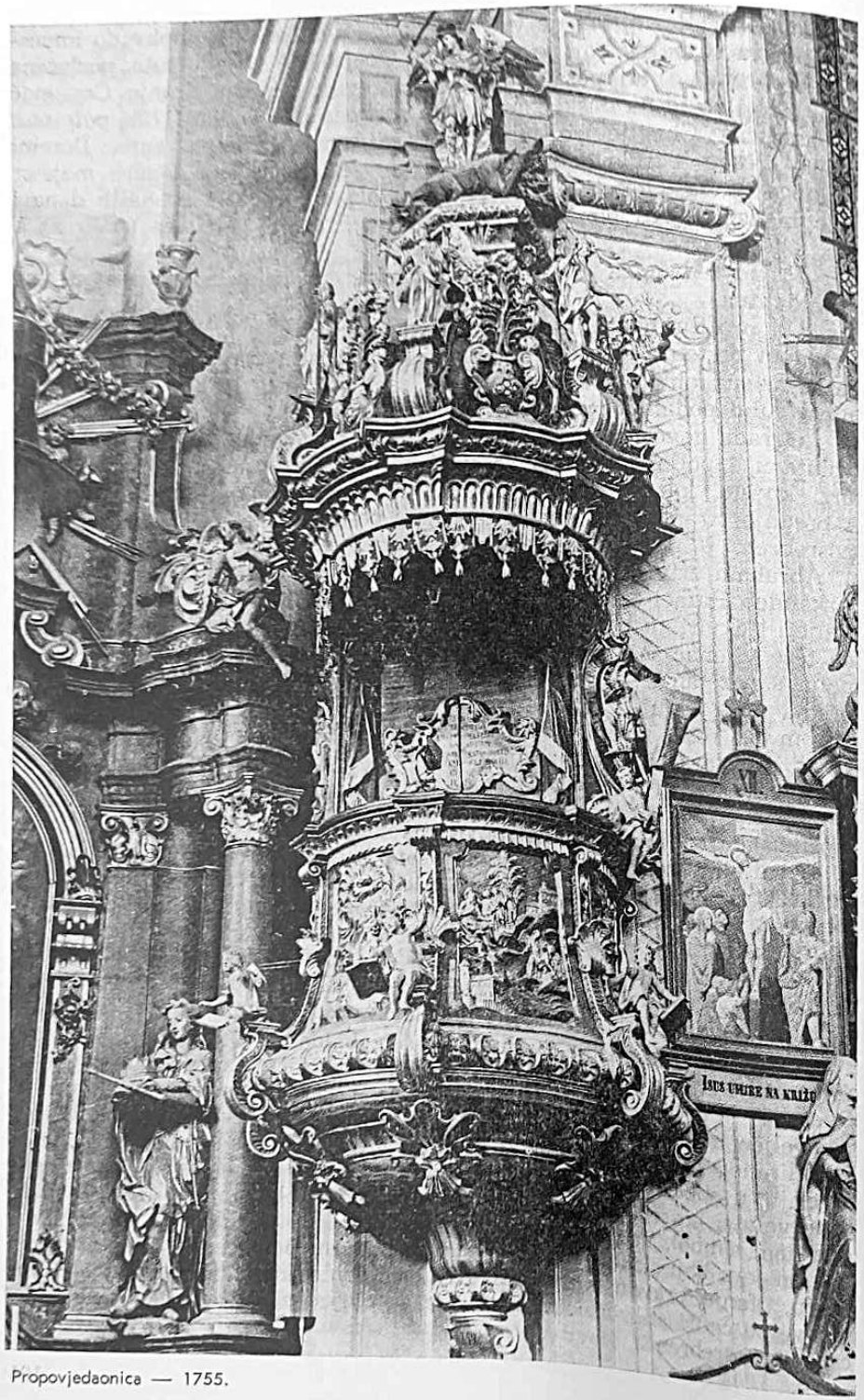

Propovjedaonica — 1755.

Foto: T. Babić

Na vrhu baldahina postavljen je kip Svetog Mihovila s ispruženim mačem u desnici, a stoji na svladanom đavlu, a ispod đavla baldahin završava u obliku peterostraničnog tambura koji krase motivi lišća i udubljenih rozeta.

Propovjedaonica je dobro usčuvana i sada je ponovno u izvornom stanju, jer je namaz iz 1876. s nje skinut. Gospođa Dr. Doris Baričević, stručnjak za barokne propovjedaonice u našim krajevima, smatra da je ova virovitička propovjedaonica kvalitetno umjetničko djelo.

Faldistorium — sjedala za svećenike u svetištu

U plitkoj niši između dva pilastra na južnoj strani svetišta smješten je faldistorium (sedilia, adstantia), sjedala za svećenike u svečanim misama. To je po svojoj monumentalnosti vrlo rijedak primjer crkvenih sedilija kod nas. Postavljen je 1764., ali ne još i obojen (AVS a) I. str. 9.). Vjerojatno je djelo brata Ive Prebstera, stolara Franjevca, koji je tada radio u virovitičkom samostanu. Obojili su ga 1772. braća slikari Luka Auleidner i Gerard Lochenbaur.

Faldistorij zaprema čitavu širinu niše a visinom dopire gotovo do donjeg ruba prozora u svetištu, a sastoji se od visoke pozadinske stijene i tri stolice na dvostrukom, nejednakom supedaneu. Stolice su 53 cm visoke a 51 cm široke, drvene i tapecirane crvenom presvlakom.

Na drvenom supedanu razvedenih linija položen je u sredini mali supedaneum kvadratičnog oblika i na njemu veći stolac za svećenika koji vodi službu.

Pozadinska stijena faldistorija dijeli se vodoravno u tri zone: podnožje, središnji dio i atiku. Podnožje razvedenih linija završava višestruko profiliranim vijencem a marmorizirano je u boji crveno-tamnog mramora kao i podnožje velikog oltara. Središnja se zona sastoji od središnjeg konkavnog polja s uskladom zaobljenih užih stranica, a prati ga sa svake strane po jedan stup s kapitelom sastavljen od rokaja i voluta, a iza njega je pilastar jednakog kapitela. Središnje polje se nastavlja na stranama u krila, a krila se sastoje od plitkog pilastra sa sličnim kapitelima i završnog pilastra, nešto više izbočenog koji započinje i završava volutom. Kapiteli i volute podržavaju gusto profilirano gređe, gdje se na uglovima gore nalaze rokoko vaze — po jedna sa svake strane. Srednji dio je marmoriziran svijetlo-žuto-naranđasto i plavičasto kao i na velikom oltaru, s kojim faldistorij čini skladnu cjelinu, a gređe u mramoru svijetlo-crvenkastom. Kapiteli su pozlaćeni a jednako i ukrasi.

Atiku, flankiranu pilovima s bogato profiliranim impostima i neznatnim krilom u obliku rokoko volute, kruni razvedeni ukras poput stilizirane lepeze, sastavljene od voluta. U sredini plohe zabata pričvršćen je Kristov monogram, ovjenčan posrebrenim oblacima iz kojih probijaju zlatne trake zraka. Desno od monograma postavljen je kip Svetoga Jurja sa zmajem, a lijevo kip Svetog Florijana s barjakom i posudom u lijevoj ruci. Oba kipa su pozlaćeni a karnat u boji slonovače.

Tri drvene stolice bez naslova, kvadratičnog, tapetiranog sjedišta, imaju četiri konveksno izvijene nožice, koje završavaju stiliziranom šapom a na vrhu prema sjedištu ukrašene su stiliziranim listom.

Klupe za vjernike u lađi

Prve klupe u virovitičkoj crkvi napravili su Franjevci stolari brat Jona Fesenmayr i brat Florijan Sedlmayr 1754. Bilo ih je sa svake strane po 10-9 od mekana drva a prednja od hrastovine. Ove klupe su dotrajale i 1967. zamijenjene su novim klupama, napravljenim od suhe hrastovine i brodskim podom ispod. Od starih klupa sačuvane su samo prve dvije klupe — tj. prva sa svake strane, jer su vrijedno umjetničko djelo. Njihova dužina iznosi 313 cm, visina klecala 106 cm, a visina sjedišta 52 cm. Klecalo je s prednje strane zatvoreno punom plohom, podijeljeno sa 5 nejednakih uklada. Uklade su ukrašene medaljonima razvijenih linija, sastavljenih od stilizirane vitice. U uglovima uklada ukras lepeze. U središnjoj najširoj ukladi, rezbareno je ime Isus — desno, a ime Marija — lijevo, sastavljeno od vitica. Prednji uglovi klecala su s košem. Na njima je ukras izdužene, stilizirane rozete. Vratašca kao i bočne strane sjedala razvedeni su u nemirnoj liniji i ukrašeni medaljonom s upisanom stiliziranom rozetom.

Devet novoizrađenih hrastovih klupa sa svake strane napravljene su prema odobrenju Konzervatorskog zavoda u Zagrebu i slične su starima, dotrajalim i zato uklonjenim klupama. Izradio ih je stolarski majstor Drago Šćurić u režiji virovitičkog stolarskog obrtnika Rudi Antala. Klupe je svečano blagoslovio 7. svibnja 1967. o. Tomislav Tomiša, bivši virovitički gvardijan i župnik koji je prije toga obavio sve potrebne priprave za izgradnju ovih klupa — drvo i sva dopuštenja — da se ove klupe mogu napraviti i u crkvu postaviti. Bio je tada gvardijan i župnik u Virovitici. Klupe su plaćene doprinosima vjernika i samostana.

Klupe na koru

U novoizgrađenoj samostanskoj crkvi postavljene su na koru 1754. klupe za molitvu redovničke samostanske braće. Napravili su ih stolari brat Jona Fesenmayr i brat Florijan Sedlmayr. Od tih klupa sačuvale su se do danas samo dvije klupe, koje su stajale u sredini kora, s po dva sjedišta a sada su smještene između dvaju kućišta orgulja. Poput onih dviju uščuvanih klupa u lađi crkve dobar su stolarski rad svoga vremena. Od hrastovine su u boji oraha, visina klecala je 113 cm, dužina klecala 128 cm, visina sjedala 57 cm, a visina bočne stranice sjedala je 127, 5 cm. Postavljene su na zajedničko podnožje, sprijeda uvijene linije.

Prva klupa ima bogato rezbarenu i ukrašenu prednju stranu klecala, u tlocrtu razvedene linije što čine izbočeni pilastri s volutama i uvijene stranice s ukladama vitičastih, profiliranih rubova. Bočne stranice klecala i klupe (sjedala) nemirnih, volutastih obrisa, ukrašene su ukladama — medaljima — nastalim od stilizirane vitice. Sjedišta su odijeljena konkavnim naslonom. Nešto skromnije obrade je druga klupa. Uz sam zid prislonjena ona ima četiri odijeljena sjedala nemirnih obrisa bočne strane ali ravnih ploha.

Oltar sv. Iv. Nepomuka — sv. Juda Tadej, apostol

Foto: D. Baričević

Kip Svetoga Franje — na koru

Na južnom zidu visi kip Svetoga Franje na postamentu, a pripada izvorno oltaru Svetoga Franje u lađi. Potječe iz Ptuja kao i taj oltar (1762.). Drven je, polikromiran, dobar barokni rad, visina mu je 200 cm, malo oštećen i nema atributa.

Orgulje

Samostanska je kronika (AVSa) I. str. 5. zapisala podatak da su 1752. napravljene i postavljene orgulje, a njihovo kućište obojeno i pozlaćeno. Potočnjak o. Leonardo (Lib. not. br. 10. u opisu pov. vir. samostana) izričito navodi da su ih sagradili brat Cirijak i Vital, graditelji orgulja. Cirijak je Jäger, Švabo iz Roschangena, došao u Red kao graditelj orgulja, a Vital je Zolner, Tirolac, koji je stupio u Red kao stolar a onda je s Cirijakom postao graditelj orgulja. Oba su zajedno od 1740., kada rade u Čakovcu, pa do smrti u Kanjiži, gdje umiru istog mjeseca i iste godine: Vital 20. 5. 1756, a Cirijak 26. 5. 1756.

Njihove su orgulje u Virovitici imale 18 registara, a to znači da su bile dovoljne za virovitičku crkvu, jer i današnje postavljene 1900. imaju 20 registara. Da su stare orgulje imale 18 registara svjedoči izvještaj gvardijana o. Bartola Bedekovića 10. 12. 1852. provincijalu o. Adalbertu Pillingeru, a čuva se u samostanskom arhivu 19. stoljeća.

Sadašnje orgulje je napravila i postavila tvrtka Rieger, Sägerndorf, Šleska, za cijenu od 7.500 kruna (Spom. str. 28.). Kolaudirao ih je profesor Kolander iz Zagreba u listopadu 1900, a blagoslovio sluga Božji o. Vendelin Vošnjak, osnivač Franjevačke provincije SS. Ćirila i Metodija i njen tada prvi provincijal (Spom. str. 29.).

Orgulje su smještene u dva kućišta s lijepim prospektima, dok je igraonik postavljen u sredini između njih i malo naprijed. Kućišta su lijepo barokno oblikovana i u sredini gore spojena jednim ukrašenim lukom koji na vrhu ima Križ.

Orgulje su 786 Riegerov opus. Imaju dva manuala, pedal i 20 registara, pneumatske su i sada imaju električni pogon mjeha. Dispozitiv izgleda ovako.

U prvom manualu:

1. Principal 8'
2. Burdon 16'
3. Hohlflöte 8'
4. Gamba 8'
5. Gedect 8'
6. Gemshorn 8'
7. Flöte 4'
8. Octave 4'
9. Cornett 8-4 fach 4'
10. Mixtur 6 fach 22/3

U drugom manulatu:

1. Geigemprincipal 8'
2. Rohflöte 8'
3. Salicional 8'
4. Voix celestis 8'
5. Dolce 4'
6. Octave 4'

Pedal:

1. Subbass 16'
2. Violon 16'
3. Octavbass 8'
4. Cello 8'

Upotrebljavaju se, ugodno sviraju, odličan dispozitiv.

Ograda na koru

Prema načinu izgradnje kora u franjevačkim crkvama 18. stoljeća ograda je na koru sigurno bila drvena, barokno oblikovana i obojena. Uklonio ju je gvardijan, o. Krizostom Krajnc kod obnove crkve 1900. i dao postaviti željeznu koja i danas stoji na koru, a napravili su je: Max Senica iz Barča i Franjo Harti, bravar iz Virovitice. Tada je vjerojatno napravljen i onaj kružni stepeničasti željezni pristup iz crkve na kor.

Slike Križnog puta

Prvi Križni put naslikan na platnu postavljen je u crkvi već 1752, a uklonio ga je Krajnc o. Krizostom. Sačuvala se nije ni jedna slika. Spomenuti je gvardijan dao Pavlu Šubiću iz Kranjske naslikati sadašnji Križni put. Slike su na platnu, ulje, a Šubić ih je slikao u samostanu od 1. 11. 1897. do 30. 4. 1898. Stolar Antun Fintić iz Virovitice napravio je drvene masivne okvire dok je Krizostom Krajnc napisao natpise postaja na ramama i 26. 6. 1898. blagoslovio i postavio ga u crkvi. Šubić je dobio 140 forinti a Fintić 112 forinti za svoj rad. Ta je svota plaćena doprinosima župljana i samostana (Spom. str. 26.). Potvrda o postavljanju Križnoga puta nalazi se iza slike 14. postaje.

Oslikani crkveni prozori

Svi crkveni prozori su postaklani katedralnim oslikanim i obojenim staklom. Staklo je nabavljeno od Tvrtke Karl Turk (Grottan-Böhmen). Djeluju svježe. Na onima u svetištu zapisana su i imena dobročinitelja te godina (Spom. str. 28.).

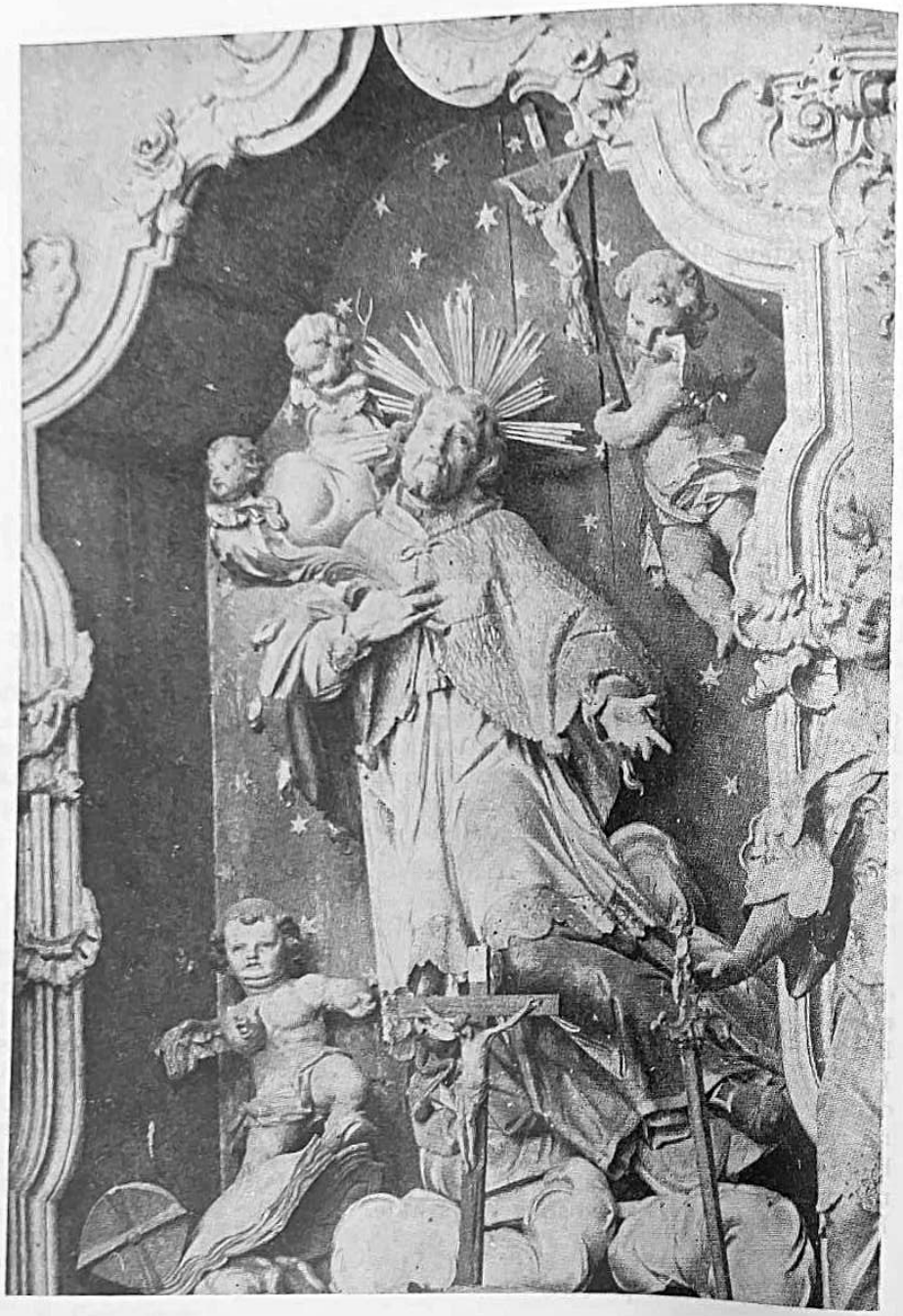

Oltar sv. Ivana Nepomuka

Foto: D. Baričević

Slika Svete Barbare

Na južnom stupu u svetištu ispred oltara Svete Ane visi slika Svete Barbare, ulje na platnu, 92 x 66 cm bez okvira a s okvirom 148 x 93 cm. Slika je u bogato ukrašenom rokoko okviru tamne boje koji na gornjoj strani završava segmentnim zabatom s kojega sa strane padaju stilizirani listovi, a u sredini nosi medaljon sa vijencem i križem na vrhu. Dvije postrane stranice okvira ukrašene su ukrasom školjke i stiliziranog lišća. Slika prikazuje Sveticu s kaležem i hostijom koji drži anđelčić, dok Svetica u desnoj ruci drži mučeničku palmu, a u lijevoj mač. Slika je u svijetlim tonovima. Slikar je nepoznat, ali se zna da je nabavljena 1803. i prvotno bila na oltaru Svetog Josipa, gdje je danas slika Triju Kralja (Lib. const. conv. Virov. AVSc) I. za 1803).

Slika Marije Pomoćnice

Na sjevernom stupu u svetištu uz oltar Majke Božje obješena je slika Marije Pomoćnice kršćana, ulje na platnu, 78,5 x 57 cm bez rame, a s ramom 123 x 82,5 cm. Slika se nalazi u pravokutnom profiliranom te rokajem i lisnim viticama ukrašenom okviru s čeonim medaljonom ispod krune u kojemu piše: S. Maria Mater Dei! Intercede pro nobis — Sveta Marijo Majko božja! Zagovaraj nas — i donjim užim, u kojemu je upisana godina 1759. Taj natpis odgovara napisu godine na propovjedaonici a izradba okvira okviru slike u kapelici Svetog Emigdija, pa bi se dalo zaključiti da je pozlata i bojenje rame također djelo Franje Čagljevića, a možda i sama slika.

Gospa u tričetvrtinskoj visini sjedeći drži dijete Isusa priklonivši glavu prema njegovoj glavi, očima uprtim naprijed. Dijete desnicom dotiče njenu bradu, visoka čela. Preko raspuštene kose prebačen veo pada joj na ramena. Zaogrnuta je žarko crvenim plaštem u tamno-zelenoj haljini podstavljenoj smeđim. Karnat majke i djeteta je žuto-zelenkast. Očuvana je još dobro.

Rokoko drveni svijećnjaci

Na oltaru Ivana Nepomuka nalaze se četiri drvena rokoko oblikovana svijećnjaka — dva veća a dva malo manja, dok se na oltaru Svete Katarine nalaze dva velika jednako oblikovana. Veliki svijećnjaci — njih četiri — imaju visinu 72,5 cm a udaljenost među nožicama 22 cm, dok manji — njih dva imaju visinu 67 cm. Pojedini svijećnjak je sastavljen od rokaja koji se volutasto izvijaju od završne rozete, a tri nožice su im nastale od rokoko voluta. Kvalitetan su rezbarski rad i pozlaćeni su, jer je bronca s njih skinuta. Napravljeni su pod konac 18. stoljeća.

Kanonske ploče

Na oltarima: Svetog Antuna, Svetog Franje, Svete Katarine i Svetog Ivana Nepomuka sačuvane su barokno izrezbarene kanonske ploče koje potječu iz druge polovice 18. stoljeća. Napose su vrijedne one kod

oltara Svetog Ivana, jer posve odgovaraju stilu cijelog oltara, napose one dvije manje, profiliranog podnožja a marmorizirane u boji mramora podnožja na tome oltaru, i okvira u obliku kartuše s motivom rokoja. Čitav okvir im je izveden od rokoja, dvije volute — rokaji služe kao nožice. Pozlaćeni su, a tekst je pisan rukom.

Crkvena vrata

Najstarija su crkvena vrata ona koja iz crkve izlaze pod toranj na južnoj strani. Napravljena su 1754. iz jelovine a izradili su ih stolarski brat Jona Fesenmayr i brat Florijan Sedlmayr. Okovao ih je i ključanicu rapravio (ne postoji više) brat Sebastijan Wagner, kovač bravar, koji je u virovitičkom samostanu proveo 29 godina i radio sve kovačke i bravarske poslove za crkvu i samostan. Ta su vrata solidno ali jednostavno djelo, visoka i široka, dvokrilna, u crnoj boji.

Glavna ulazna vrata sa zapadne strane monumentalno su i umjetničko djelo. Postavljena su 1759, a svjedoči o tome i napisana godina u srednjoj ukladi oko franjevačkog izrezbarenog grba. Izrađena su od teške hrastovine u tamnoj boji hrastova bajca. Visina im je 410 cm a širina 225. cm. Podijeljena su u dva vodoravna dijela. Gornji dio s dvije okomito podijeljene plohe s polukružnim završetkom sa strana i donji dio dvokrilnih vrata, svako krilo podijeljeno trima izrezbarenim ukladama.

Na gornjem dijelu u lijevoj ukladi je izrezbareno ime Sebastianus kao monogram, a na desnoj Rochus — zaštitnici od kuge. Na desnim vratima gornja uklada nosi izrezbareni monogram Jesus, srednja Franjevački grb i godinu 1759, a donja monogram Joseph. Na lijevim vratima gornja uklada ima izrezbareni monogram Maria, srednja stilizirana Franjina stigmatizacija — srce, ruke i noge okruženo vijencem od lovorike i Franjevačkom kordom, a na donjoj je monogram Franciscus. Iznutra su vrata dobro okovana da se uklade ne mogu izbiti s vanjske strane i vise na jakim pantima koje je brat Sebastijan uresio bogatim ukrasom. Postoji i velika izvorna brava, djelo brata Sebastijana Wagnera.

Vrata su smještena na sredini crkvene fasade između dva pilastra a uokviruje ih sa svake strane profilirana vratnica od klesana kamena s bogato ukrašenim kapitelom i polukružnim profiliranim kamenim zabatom koji je sa strane gore i u sredini ukrašen isklesanim ukrasima. Malo je takvih umjetničkih oblikovanih crkvenih vrata. Predstavljaju jedinstveni primjerak izradbe takvih vrata.

Jedna jednostavna vrata vode iz svetišta u sakristiju.

Zvona

Samostanska crkva je u 18. i 19. stoljeću imala u tornju 7 zvona koja su bila postepeno nabavljena.

1. Nabavljeno 1730. — na čast Svetoga Franje i Svetoga Jakoba apostola.

2. Nabavljena 1755, teško 5 centa — na čast Blažene Djevice Marije Bezgriješne.

3. Nabavljeno 1778, teško 161 libru — na čast apostola Filipa i Jakoba.

4. Nabavljeno 1808, teško 12 centa i 90 libra — na čast Majci Božjoj na nebo uznesenoj.

5. Nabavljeno 1812, — na čast Svetoga Florijana.

6. Nabavljeno 1818, teško 83 libre — na čast Bl. Djevice Marije Lauretanske.

7. Nabavljeno 1848, teško 50 libra.

Sva ta zvona bila su teška 25 centi. S tornja su skinuta za vrijeme I svjetskog rata.

Sadašnja zvona

1. Nabavljeno 1921., teško je 54 kg. Nosi sliku Bezgrešnog začeća Bl. Djevice Marije i ovaj natpis:

— Saliveno sam u Ljlubljani. Milodarima pobožnih župljana Virovitičkih 1921. godine. Ima glas — *Fis.*

2. Nabavljeno 1927., veliko — teško 1250 kg. Nosi sliku svetog Franje Asiškog s natpisom:

— 0 700 godišnjici smrti Svetoga Franje Asiškoga. Sakupljeno milodarom župljana .Godine 1927. — Glasa se — *De.*

3. Nabavljeno 1927, srednje — teško 280 kg. Ima sliku Svetoga Roka i natpis: — Zaštitniku župe daruju pojedinci Antunovca i Korije. Godine 1927. — Glas — *H.*

Sva tri zvona su izlijana u Ljubljani. Težina im je zajedno 1584 kg., a stvarna preko 1600 kg. Sastav velikog i srednjeg: 78% najboljeg bakra i 22% najboljeg engleskog kositra. Posljednja dva su izlijana do 12. 10. 1927., a stajala su 86.373 dinara. Velikom zvonu je bila kuma Minka Lenček. Kad sva tri zvone zajedno, daju *h mol* akord. Od travnja 1974. zvona su uređena na električni pogon i preko postavljenog električnog sata u sakristiji dadu se programirati za nedjelje i obične dane.

Sat na tornju

Kad je 1754. sagrađen toranj virovitičke samostanske crkve do kupule, zamoli grad Virovitica 1756. Franjevce da u toranj postave sat. Grad je nabavio sat i jedno zvono, a Franjevci su to primili na toranj pod ovim uslovima: 1. Grad će Franjevcima svake godine davati 2 klaftri drva za ravnanje sata na tornju. 2. Ako se sat kojim slučajem pokvari, grad ga je dužan svojim izdacima popraviti. 3. Dokgod sat ostane na tornju i zvono koje je grad s urom dao, samostan može slobodno upotrebljavati to zvono, kad god to želi. 4. Ako kojim slučajem grad ne želi sat držati na tornju, samostan će sat i zvono predati gradu (Potočnjak, o. c. br. 14.).

Zvono je skinuto u I svjetskom ratu, a sat je dotrajao i miruje na tornju. Za njegovo postojanje svjedoče samo brojčanici na sve četiri stra-

ne na tornju. Prošlo je već dvjestodvadeset godina (1756. — 1976.) od onoga dana, kad je prvi put otkucao vrijeme u staroj Virovitici, a sada je samo nijemi svjedok života, kojemu ne treba njegova otkucavanja.

Kipovi s crkvene fasade

Sa svake strane velikog prozora na pročelju crkve nalazi se po jedna niša, u kojoj su do 1956. stajali kipovi apostolskih prvaka: Petra i Pavla. Tom su zgodom radi oštećenosti skinuti. No, nisu uništeni nego se i danas čuvaju u samostanu. Radi potpunosti i skladnosti fasade trebalo bi ih ponovo postaviti na njihova mjesta.

Kip Svetoga Petra, drvo, 210 cm, dobro je očuvan. Ima oštećene prste na raširenim rukama. Dobar je kiparski rad iz vremena kad je crkva sagrađena.

Kip Svetoga Pavla, drvo, 210 cm, u desnoj drži mač a u lijevoj knjigu, oštećen malo na nozi, dobro je očuvan. Oba se kipa nalaze u samostanu i vrijedno su kiparsko djelo 18. stoljeća.

Sakristija

Nalazi se sa sjeverne strane u samostanskoj zgradi. Ima tri prozora na Istok i vrata u svetište i vrata u samostanski hodnik. Sagrađena je 1751. s istočnim krilom samostana. Nad njom je samostanski oratorij, iste veličine s prozorom u crkvu i s vratima u samostanski hodnik. Duga je 8,60 m, široka 5 m, a visoka 3,60 m. Nadsvođena je bačvastom boltom na kojoj su jednostavni štuko ukrasi.

Sakristijski namještaj sačinjavaju: veliki tabrnakl — ormar, postavljen uz čitavu plohu sjevernog zida, 476 cm dug, 360 cm visok, drvo, furnirano, bajcano i intarzirano, rad brata stolara Timoteja Schwaba, izrađen 1771. i u sakristiju postavljen. Prvorazredno djelo stolarske izradbe. Ladice, vratašca i pune plohe rezbarene su plitkim ukrasom rokaja komponiranim u uklade — jednako u gornjem i u donjem dijelu. Mjestimično su sačuvani i originalni okovi.

Na zapadnom zidu je manji sakristijski ormar tabrnakl, izrađen kao i veliki ormar. Gornji dio je dobro očuvan, a donji je oštećen. Na vrhu je ukras s Raspećem. Ključanice su originalne.

Na istočnom zidu je najmanji sakristijski ormar tipa tabrnakl. Drvo, furnirano, intarzirano, 133 cm dug, 276 cm visok, dubina 86 cm. Oštećen ali jednake kvalitete kao sav sakristijski namještaj.

Od velikog sakristijskog ormara sav je namještaj sakristije po zapadnom zidu međusobno spojen drvenom lamperijom, u kojoj se nalazi drveni ormar s vratima, zapadni tabrnakl — ormar, praonik s ormarićem ispod, zatim s ugrađenim ormarom u zid gdje se danas nalazi razglas, pa onda lamperija s ispovjedaonicom desno i klecalom lijevo uz vrata iz sakristije u crkvu.

Lamperija s ispovjedaonicom i klecalom zaprema čitavu dužinu južnog zida, prelazi u nišu istočnog zida ispod prozora, a svojom visinom dopire do svoda. Ta lamperija se vodoravno dijeli u dva dijela: podnožje

s profiliranom bazom i bogato profiliranim kornižom, i gornji dio koji također ima profiliranu bazu i samo profilirani završni vijenac, valovite linije. U gornji su dio ugrađene po dvije slike sa svake strane. U okomitom smjeru lamperija je sastavljena od središnjeg dijela u kojemu su vrata u crkvu, flankirana sa dva vitka stupa kompozitnih kapitala, koji dotiču završni vijenac — te od njih desno i lijevo po jedna slika u profiliranom, izvijenom okviru, zatim od nižih krila u koja je također uklopljena manja slika. Krila završavaju višestruko profiliranim vijencem.

Desno je slika Svete Ane, ulje na platnu, 64x44 cm. Dosta oštećena. Slika Svete Barbare, ulje na platnu, 136 x 77 cm, pri dnu oštećena, inače dobro očuvana.

Lijevo je slika Svetog Antuna s djetetom Isusom, ulje na platnu, 52 x 33 cm, dobro očuvana. Slika Svetog Ivana Nepomuka, ulje na platnu, 137,5 x 79 cm. Oštećena na par mjesta. Ove slike su vjerovatno djelo brata Gerarda Lochenbauera koji u to vrijeme radi u virovitičkom samostanu.

Ova je lamperija bolje očuvana od ostalog sakristijskog namještaja a povezana s ostalim namještajem, radom vještog stolara brata Timoteja, umjetničko je djelo i vrlo dopadljivo i nakon dvjesto godina još dobro očuvano.

Sveto posuđe

1.*Monstranca*, velika, srebro, pozlaćena, visina 61,5 cm, podnožje 21,5 x 16,5 cm.

Monstranca ima podnožje, nodus i pokaznicu. Podnožje u obliku izdužena četverolista nosi ukras od vegetabilnih motiva, rozeta, motiva rešetke i riblje ljuske, koji se međusobno isprepliću. Kruškoliki nodus razveden je volutama u tri konkavna polja s ukrasom rokaja. Tanji vrat nosi pokaznicu sa četverolisnim ostakljenim otvorom za hostiju. Otvor je obrubljen profiliranim okvirom, na koji su pričvršćeni crveni, plavi i bijeli umjetni dragulji, a od kojega se radijalno šire zrake. Zrake se prepliću sa stiliziranim viticama u volute, među kojima je umetnuto poludrago kamenje. Na vrhu među oblacima pričvršćen je reljef Boga Oca, a na suprotnoj strani među zrakama golubica Duha Svetoga. Na lijevo i desno od otvora pričvršćeni su klečeći anđeli s kadionicom u rukama. Na vrhu pokaznice je Križ. Potječe iz 18. stoljeća, u dobrom je stanju, lijep je primjer zlatarskog rada toga vremena.

2. *Monstranca*, velika, srebro, pozlaćena, 53 cm visoka, a podnožje 18,5 x 17 cm. Ručni je rad, starija od gornje, u samostanskom se inventaru spominje 1782. Na vrhu je Križ i u sredini umjetni kamen, a ispod Križa simbol Duha. Gornji dio sačinjavaju zlatne trake i na njima srebren vijenac oko samog otvora pokaznice. Na tom vijencu je gore Bog Otac a sa svake strane u sredini po jedan anđeo, dok je dolje simbol Krista — Jaganjac. Lunula je s prednje strane ukrašena graviranim cvijetovima i vitičastim grančicama. Na podnožju su pričvršćena četiri srebrna reljefa evanđelista. Pozlaćena je i vrijedan rad 18. stoljeća.

3. *Monstranca*, mala, bakar, pozlaćena, aplikacije od srebra, stakleno kamenje, 43 cm visoka a podnožje 16 x 12 cm. Ima podnožje, nodus i pokaznicu. Podnožje u obliku izdubljenog četverolista ukrašenog motivima rokaja i voluta. Glatki, kruškoliki nodus spaja podnožje s pokaznicom. Ostakljeni otvor za hostiju u okviru od voluta, rokaja, istucanih rozeta i pričvrćenog dragog kamenja koji tvore pozadinu za aplicirane lijevane reljefe: Bog Otac ispod baldahina, kojeg drže dva anđela, a sa strane po jedan anđeo — jedan drži kocke a drugi posudicu, tacu i ubrus — znakove muke. Nodus s pokaznicom povezuje jedna veća krilata anđeoska glavica. Ukras okružuju zrake. Na drugoj strani, oko otvora za hostiju, srebrni okvir od rokaja i voluta. Pokaznica je u dobrom stanju i dobar je primjer zlatarskog rada 18. stoljeća.

4. *Moćnik Svetoga Križa*, srebro, pozlaćen, dragulji od stakla, srebrne aplike, na unutrašnjoj strani podnožja uparana je godina 1748. Visina mu je 35 cm, a podnožje 14 x 10,9 cm.

Relikvijar ima oblik pokaznice a sastoji se od podnožja s ukrasima od rokaja, među kojima su četiri krilate anđeoske glavice., nodus dekoriran rokajem na koji se nastavlja srcoliki umetak u koji je sastavljen moćnik u obliku pokaznice. Ostakljeno okno u obliku križa u kojemu su pohranjene moći Svetoga Križa, ukrašeno je ukrasima od rokaja, voluta i rešetke. Na vrhu je aplicirana krilata anđeoska glava, a ispod križa dvije. Na drugoj strani križ je veći i završava trolisno, a okružuju ga zrake. Među ukrasima umetnuti su crveni, modri i bijeli stakleni dragulji.

Moćnik je dobro očuvan i bolji je zlatarski rad 18. stoljeća.

5. *Moćnik*, srebro istucano, mjestimično pozlaćeno, visina 32,5 cm, podnožje 12,2 x 9,8 cm. Nema oznake.

Moćnik je u obliku pokaznice od istucanog i mjestimično pozlaćenog srebra. Ima jajoliko podnožje, ukrašeno s dva niza perla, među kojima je red većih kapljica, nad tim vjenčić od lovorova lista. Iznad jednostavnog nodusa moćnik u obliku pokaznice, u čijem središtu se nalazi ovalno okno za moći uokvirene festonom koji završava grančicom i ručicama. Festom izlazi iz baze na vrhu. Sav ukras je okružen zrakama. Na drugoj strani moćnika na vrhu nalazi se kita cvijeća koja sa strane prelazi feston, koji čineći okvir okna prihvaćen je pri dnu vrpcom.

Moćnik je u dobru stanju, a rijeđi je primjer ove vrste kod nas s klasicističkim motivima.

6. Moćnik Svetoga Roka, bakar istucan, cizeliran, pozlaćen i posrebren, visina 32 cm, a podnožje 13,2 x 9,8 cm. Ima oblik pokaznice koji se sastoji od ovalnog podnožja podijeljena u osam polja ukrašenih rokajima, zatim od malog, kruškolikog, ukrašenog nodusa i ukrasa oko okvira s moćima. Ukras je raspoređen u tri zone: prvi je sastavljen od motiva rokaja, pozlaćenog, dok je drugi s istim motivom posrebren. Treća zona ima zrake i križ.

Dobro je očuvan i kvalitetan je primjer zlatarskog rada u stilu rokokoa, a u samostanskm inventaru je zapisan 1782. godine.

7. *Kalež*, srebro istucano, cizelirano i pozlaćeno, visina mu je 28,2 cm, a podnožje 17 x 17 cm. Na donjem unutarnjem rubu podnožja uparana su slova: C.C.S.P.F. V. P. S.D.P.D.R. To je prema zabilježbi samostanske spomenice (ASVa) I. str. 9.) dar kneginje Suzane Pejaćević rođene Ziegler, žene Leopolda Pejačevića, godine 1767., pa bi se prvi dio mogao ovako pročitati: Curavit contessa Susana Pejaćević fratribus conventus Viroviticensis.

Kalež se sastoji od podnožja, nodusa i kupe. Ima tlocrtno kružno podnožje s bujnim ukrasom od rokaja. Kruškoliki nodus, razveden sa 3 volute, među kojima su istucani snopovi žita. Kupa je podijeljena u šest polja sa izmjeničnim medaljonima, sastavljenim od rokaja, u kojima se ponavlja motiv snopova žita i onima od rokaja s cvjetnom grančicom.

Djelo je to odlične kvalitete, očuvano dobro, bogato ukrašenim motivima rokokoa.

8. *Kalež*, srebro istucano, cizelirano i pozlaćeno, visina 28,5 cm, a podnožje 17 x 17 cm. Utisnuta punca na vanjskom rubu podnožja 13 s križem u sredini a u krakovima križa 1780. svjedoči da je napravljen u Beču 1780, a po navodu oca Leonarda Potočnjaka (o. c. br. 24.) darovala ga je 1781. Ana Pejačević, rođena Francolucchi, druga žena Josipa grofa Pejačevića. Odlično je djelo u stilu rokokoa i vrlo slično gore spomenutom kaležu.

9. *Kalež*, kovina pozlaćena, visina 22,5 cm, kupa 8 x 10 cm, a podnožje 16 x 15,5 cm. Jednostavan rad. Podnožje ukrašeno, a ispod kupe srebrni vijenac.

10. *Pacifikal*, srebro iskucano, cizelirano, lijevano mjestimično pozlaćeno, visina 27,5 cm, podnožje 12 cm, širina kraka 11 cm.

Podnožje podijeljeno u 6 nejednakih polja sa rokaj ukrasima. U jednostavni, kruškoliki nodus usađen je križ trolisnih krakova u koje su završetke aplicirane rozete. Iznad korpusa kosa razvedena traka s inicijalima INRI. Korpus i rozete pozlaćeni. Osrednji zlatarski rad s motivima kasnog rokoko stila.

11. *Pacifikal*, izrađen je od srebra, visok 32 cm, podnožje 13,5 cm, širina kraka križa 16,5 cm. Ima profiliranu okruglu bazu ukrašenu sa četiri stilizirana neobarokna medaljona u kojima su prikazani cvjetovi. U nodus, kruškolika oblika, ukrašen listovima i užljebinama utaknuto je raspelo sa krakovima koji se na krajevima proširuju u neobarokno oblikovane kartuše ukrašene rokaj okvirima. Na raspelo je pribijen lijevani i zdepasto oblikovani korpus iznad kojeg se nalazi napis INRI. U križištu krakova raspela je krug od svjetlećih zraka. Značajka je ovog virovitičkog pacifikala da ga je napravio varaždinski pozlatar Antun Gerstner, koji je na njemu udario žig svoga potpunog prezimena, a uz to i mjesni žig grada Varaždina u obliku gradskog grba i oznaku čistoće srebra od 13 lota (Vidi: Ivo Lentić, Nekoliko radova varaždinskog zlatara Antuna Gerstnera, Vijesti muzealaca i i konzer. hrvatske, godina 20. br. 1. Zgb. 1971. str. 22. — 23.). Kupljen je 26. 8. 1846. za 177 forinti (AVSb) III.).

12. *Kadionica i lađica*, iskucano srebro, na lađici punca br. 13 u štitu i zapis Haller 1841. Broj je izlizan, ali je iz samostanske knjige prinova (ASVc) I. za 30. 4. 1841. vidljivo da je kadionica od srebra i lađica nabavljena stajala 168 forinti (Lib. eks. AVSb) III.).

U samostanu je sačuvana i srebrna svjetiljka koja je visjela ispred velikog oltara kao »vječno svjetlo«, naručena u Beču po Ani Pejačević Francolucchi 1782. i poklonjena samostanskoj crkvi. Teška je 7 i pol libri srebra, vrlo bogata ukrašena u stilu baroka. Ista je gospođa 1782. poklonila sam. crkvi srebrnu tacu i posudice za vodu i vino također iz srebra, izrađena u Beču. Sve spomenuto posuđe čuva se u samostanskoj riznici pod ključem.

7. VIROVITIČKA ŽUPA I NJENE FILIJALE

Župa svetih Kuzme i Damjana do 1552.

Sve ono što smo povijesnim izvorima utvrdili o postojanju i razvoju Virovitice u 13. stoljeću ne isključuje nego potvrđuje i postojanje katoličke župe u tome središnjem naselju virovitičkog grada i županije. Ako su u Virovitici 13 stoljeća Hrvati — katolici i dva redovnička samostana: Franjevački i Dominikanski sa svojim crkvama, i ako u Franjevačkoj crkvi Blažene Djevice Marije zagrebački biskup Timotej II 25. ožujka 1281. izriče izopćenje plemića Gisingovca, sigurna je to potvrda da u takvoj Virovitici postoji i uređena župna zajednica sa svojom crkvom. Ovaj pak zaključak pisanim svjedočanstvom potvrđuje tek 1334. arhiđakon Gorički Ivan, koji u trećem dijelu Statuta zagrebačkog kanoničkog kaptola navodi izvore prihoda pojedinih članova tog kaptola. A kako prepošt Čazmanskog kaptola kao član i Zagrebačkog kaptola vrši službu arhiđakona gušćanskog arhidakonata (Geuscha), to arhiđakon gorički Ivan kao pisac tih Statuta navodi popis župnih crkava gušćanskog arhiđakonata, da se točno zna koje su župne crkve na tome području dužne davati punu četvrtinu desetina čazmanskom prepoštu.

Radi zanimljivosti i potpunosti iznijet ćemo to svjedočanstvo u cijelosti jer nam daje sliku o stanju župa na cijelom području virovitičke županije toga vremen.a

— Župne pak crkve iz kojih spomenutom preopštu pripada puna četvrtina desetina su ove:... U području Gušće (Geuscha). Prvo: crkva Bl. Djevice u Donjim Zdencima... Zatim crkva svetoga Andrije, apostola. Zatim ckva svetoga Jurja u Brezovici. Crkva svetoga Ivana. Zatim crkva svetoga Nikole. Zatim *crkva svetih Kuzme i Damjana u Verevci.* (Item ecclesia sanctorum Cosme et Damiani de Vereuce). Zatim crkva Svih Svetih. Zatim crkva blažene Elizabete de Tholilouch. Item ecclesia sancti Francisci de Lypoua — svetoga Franje u Lipovi. Zatim crkva svetoga Petra u Bukovici. Zatim crkva svetog Martina de Twiski. Zatim crkva svetoga Bartola. Zatim crkva svetoga Martina u Črešnjevici. Zatim crkva svetoga Nikole sinova Porog (Prugovec). Zatim crkva svetoga Adrijana u Grabonouku (Kloštar). (I. Tkalčić, Mon. hist. episc. Zagr. II. pars III. str. 83. i 84.).

Iz toga popisa je vidljivo da se na razmjerno malom području od današnjeg Eržabeta do Špišić Bukovice, između Drave i bila Bilogore nalazilo 14 katoličkih župa, dok ih danas ima samo 6. Udaljenost jedne od druge razmjerno je 3 — 4 km. Znači da je vjerski život bio dobar i da je svaka ta župa brojila tada 1500 — 2000 duša, a svaka župa imala bar jednog svećenika dušobrižnika.

Nešto pobliže o djelovanju i životu virovitičke župe svetih Kuzme i Dajmana ne znamo. Poznato je samo ime nekog Pavla virovitičkog župnika, koji 28. 8. 1343. svjedoči da je posjed Stojdraža prodan magistru Trenteulu (Nos Paulus plebanus de Wereuche... Cod. dipl. XI. str. 78). Taj podatak je samo devet godina iza popisa Ivana goričkog.

Popis župa gušćanskog arhiđakonata iz 1501. pokazuje da se na virovitičkom području broj župa još povećao, a jer taj popis donosi i imena župnika, kapelana i ostalih svećenika što djeluju u pojedinim župama, slika vjerskog života pred dolazak Turaka na ovo područje postaje još jasnija. Navodi se preko dvadeset župa i to od Zapada prema Istoku:

— Župa Gradac, Bukovica, Hatalovec, Hotcko, Zelenohrastje, Talovac, Lipova, župa Svih Svetih, Virovitica, Trnje (Spinis), Bušetina, Sveti Nikola u močvarama, Brezovica, Otok sveti Ivan, Ebreš, Joboino, Gačište Ivanac, Jantolovac (Kapan), Bačevac, Sveti Andrija, Orehovac, Sveta Helena... (A. Krčelić, Hist. cath. eccl. Zgb, t. I. str. 22.).

U Virovitici je tada đupnik Antun, koji ima dva kapelana: Mirka i Đuru, a uz to se spominju dva prebendara: Gal i Egidije, te dva gracijana: Antun i Đuro. Prebendari su svećenici koji za svoje uzdržavanje imaju određene dohotke, a gracijani su svećenici koji žive od neke milošće i nemaju stalni prihod. Osim Franjevaca u samostanu virovitička župa 1501. ima još sedam dijecezemskih svećenika. Podatak je to koji dovoljno govori za mogućnost vjerskog života u župi Kuzme i Damjana. No, kako je stvarni vjerski život izgledao i u Virovitici i na području virovitičke županije s preko dvadeset župa, od kojih je i Bušetina imala župnika Mirka i kapelana Blaža, ne znamo. Izgleda ipak da blagostanje nije baš povoljno služilo snazi vjerskog života. I kao što je vjerski život bio u opadanju u mnogim krajevima Evrope, odrazilo se to u isto vrijeme i na virovitičkom području. Buturac s pravom piše: »Mjesto nekadašnje revnosti zavladala je mlakost kako kod svjetovnjaka tako kod svećenika i redovnika. Mlakost prema svemu duhovnome i nadnaravnome dovela je malo — pomalo i do težih moralnih prekršaja (Butorac, Kat. crkva u Slavoniji za turskog vladanja, Zagreb, 1970. str. 15). I nije čudo da su Turci s lakoćom i bez borbe osvajali Slavoniju i virovitičku županiju s Viroviticom. Nesloge, nasilja, pljačke i plemića i kmetova pogodovale su turskim osvajanjima i od cvatućeg vjerskog i kulturnog života virovitičke županije ostale su samo porušene crkve, samostani i plemićki gradovi, a stanovništvo se razbježalo, bilo pobijeno ili se povuklo u područje šuma, guštika i močvara oko Drave.

Ovi šturi i nepotpuni podaci govore i danas i trebali bismo se nad njima zaustaviti i ozbiljno razmisliti. Nije li vjerski nehaj i ravnodušnost značajka danas i kod svećenika i redovnika kao i kod vjernika. A posljedice? Neće sigurno izostati, jer povijest je ipak učiteljica života.

Kod svetog Luke u Dugom Selu

Padom Virovitice u tursku vlast prestala je djelovati i postojati župa svetih Kuzme i Damjana. Katolici nisu smjeli boraviti u gradu, u koji su ušli vojnici i upravni činovnici muslimanske vjere sa svojim obiteljima. Župna crkva vjerojatno nije bila srušena, ali je zubom vremena srušena, jer po turskom zakonu kršćani ne smiju ni graditi ni popravljati crkve i samostane. Kažu, da se nalazila nasuprot starog virovitičkog hotela, istočno od dvorca i parka. Spomen joj je sačuvan samo u navedenom popisu iz 1334. i 1501.

Ono malo katoličkih stanovnika u predgrađu Virovitice i rastepeno uz Dravu od Bušetine do Vaške u početku su tješili i u vjeri podržavali preostali svećenici i Franjevci. Skrivajući se i tajno obilazili su taj progonjeni svijet na tome području. Nešto pobliže se ne zna sve do prve polovice 17. stoljeća, kad se nedaleko Virovitice na području Lukača spominje katolička župa u Dugom Selu kod kapele svetoga Luke.

Nastojanjem bosanskih Franjevaca, kojima su turske vlasti dopustile djelovanje na svome osvojenom području, dobili su od Turaka samostan u Velikoj kod Požege 1575, a 1620. i franjevački samostan u Našicama. Iz ta dva svoja samostana Franjevci su razvili svoju dušobrižničku službu po Slavoniji sve do Virovitice. Osnivali su župe u većim naseljima, postavljali Franjevce za župnike, koji su po 3 godine upravljali takvim župama, potpuno ovisni o gvardijanu u Velikoj ili u Našicama.

Njihova najzapadnija župa uz Dravu bila je župa u Dugom Selu kod kapele Svetoga Luke a pripadala je pod vlast našičkog gvardijana, koji ju je svake tri godine popunjavao novim upraviteljem.

Za postojanje te župu u dugom Selu (Longeville) doznajemo iz službenog izvještaja biskupa Pavla Posilovića, apostolskog vikara za Slavoniju, kojim obavještava rimsku kongregaciju za širenje vjere, da je između ostalih župa u Slavoniji dijelio svetu potvrdu i u župi Dugo Selo i 18. listopada 1648. u župskoj crkvi Svetoga Luke imao 281 potvrđenika, a 19. listopada iste godine 161 potvrđenika (Buturac, o. c. str. 103. iz Arhiva Congr. de prop. fide, Rim Socg vol 267. fol. 380.).

Po broju potvrđenika vidi se da se tu našlo vjernika iz cijelog tog kraja i da je Dugo Selo župa u koju su tada spadali i svi katolici iz Virovitice.

Dugo Selo sa sačuvanom crkvom Svetoga Luke i porušenom crkvom Svetoga Jurja (vjerojatno u Brezovici), te župnikom fra Martinom Kutjevčaninom spominje i izvještaj o. Petra Nikolića, generalnog vikara zagrebačkog biskupa Petra Petretića od 28. 5. 1660. (o. E. Fermendžin, Acta Bosnae, Zgb. 1892. str. 496.).

Za Dugo Selo koje naziva Dugo Selište, zna i kanonik zagrebački Andrija Vinković, kad 1658. piše o crkvama komarničkog arhiđakonata pod turskom vlasti J. Barlé, Kat. list 1902. br. 32. str. 410-411.).

Župa Dugo Selo (Longevillae) spominje se 1676. u vezi s optužbom fra Luke Ibrišimovića, veličkog gvardijana, da je sebi prisvojio dohotke iz Dugog Sela, koji pripadaju samostanu u Našicama. I dalje: da je konje pokojnog biskupa fra Mateja Benlića dao župniku u Dugom Selu (Longevillae). Vidi: R. Lopašić, Slavonski spomenici 17. vijeka, Starine XXX. Zgb. 1902. br. XXXV.

Fra Luka Ibrišimović, generalni vikar zagrebačkog biskupa, piše Martinu Borkoviću, biskupu, 10. 12. 1682, da su koprivnički hajduci odveli fra Luku Marunčića iz župe Dugo Selo (Ex parochia Longevillae), koje se nalazi na granici područja svetoga Jurja (Đurđevac) i odveli u Koprivnicu (R. Lopašić, o. c. broj LX.).

Nakon ovih pisanih svjedočanstava zaključak je siguran: Za vrijeme turske vladavine u Virovitici jedina katolička župa, kojom su bar u 17. stoljeću upravljali Franjevci bila je župa u Dugom Selu kod crkve svetoga Luke. Odatle se vodila duhovna briga i za katolike u okolici Virovitice, a služilo je i kao veza s hrvatskim katoličkim stanovništvom uz Dravu preko Jaklanove grede (Podravske Sesvete), Molva i Virja s Koprivnicom i Zagrebom.

Župa svetoga Roka od 1684.

Ponovnim uspostavljanjem virovitičke katoličke župe smatra se dekret zagrebačkog biskupa Martina Borkovića, Pavlina, kojim je 22. studenog 1684. ovlastio provincijala Ladislavske provincije oca Aleksu Buzjakovića, da pošalje u oslobođenu Viroviticu dvojicu svoje braće svećenika, kako je to zatražio general Jakob Leslie. Njima biskup u tome dekretu daje poslanje i potrebne ovlasti da mogu hrvatskim i njemačkim vojnicima propovijedati i dijeliti svete sakramente i ne samo na području oslobođene Virovitice nego i na drugim područjima, koja budu u tome kraju oslobođena (AVS 18. st. br. 2.).

Kako su se Franjevci Ladislavske provincije poslije toga stalno nastanili u Virovitici i od cara Leopolda I dobili pravo na svoj stari samostan (AVS 18. st. br. 3), podigli drveni samostan i crkvu, ostali su jedini dušobrižnici ne samo Virovitice, nego i cijelog područja od Bukovice i Bušetine do Brezovice, Gradine i Suhopolja. Samostanu je pripojena župa i u svim službenim knjigama Ladislavske provincije ističe se da Franjevci u Virovitici upravljaju župom ,koju im je zagrebačka biskupija na upravu dala. Provincijska uprava imenuje upravitelja župe, kojemu biskup daje poslanje i ovlast. A jer je virovitička župa u sastavu arhiđakonata Gušće i Since, a kasnije u arhiđakonatu Vaška, u njoj arhiđakoni vrše kanonske pohode i daju izvještaje zagrebačkom biskupu. Iz tih pohoda doznajemo za mnoge podatke koji su i povijesno i kulturno značajni i vrijedni.

U svim kanonskim pohodima arhidakona komarničkih, gušćanskih i vaškanskih u 18. stoljeću istaknuto je, da je virovitička crkva svetoga Roka samostanska crkva, jer župa nema ni crkve ni župnog dvora. A kako je zaštitnik samostanske crkve sveti Rok, zato se i župa u Virovitici poslije 1684. zove: Virovitička župa svetoga Roka.

Franjevci su znali i danas znaju da su samo upravitelji župe u Virovitici, jer po crkvenom pravu i ne mogu biti župnici. No, znali su i znaju da su im zagrebački biskupiod 1684. do danas pokazivali puno povjerenje tako da su već 300 godina jedini upravitelji virovitičke župe. Ostali su to i onda kad je zagrebački biskup Franjo Thauszy od 1753. dobio ovlaštenje od carice Marije Terezije da preuzme sve župe kojima su u Slavoniji upravljali Franjevci. A da je nakana preuzimanja virovi-

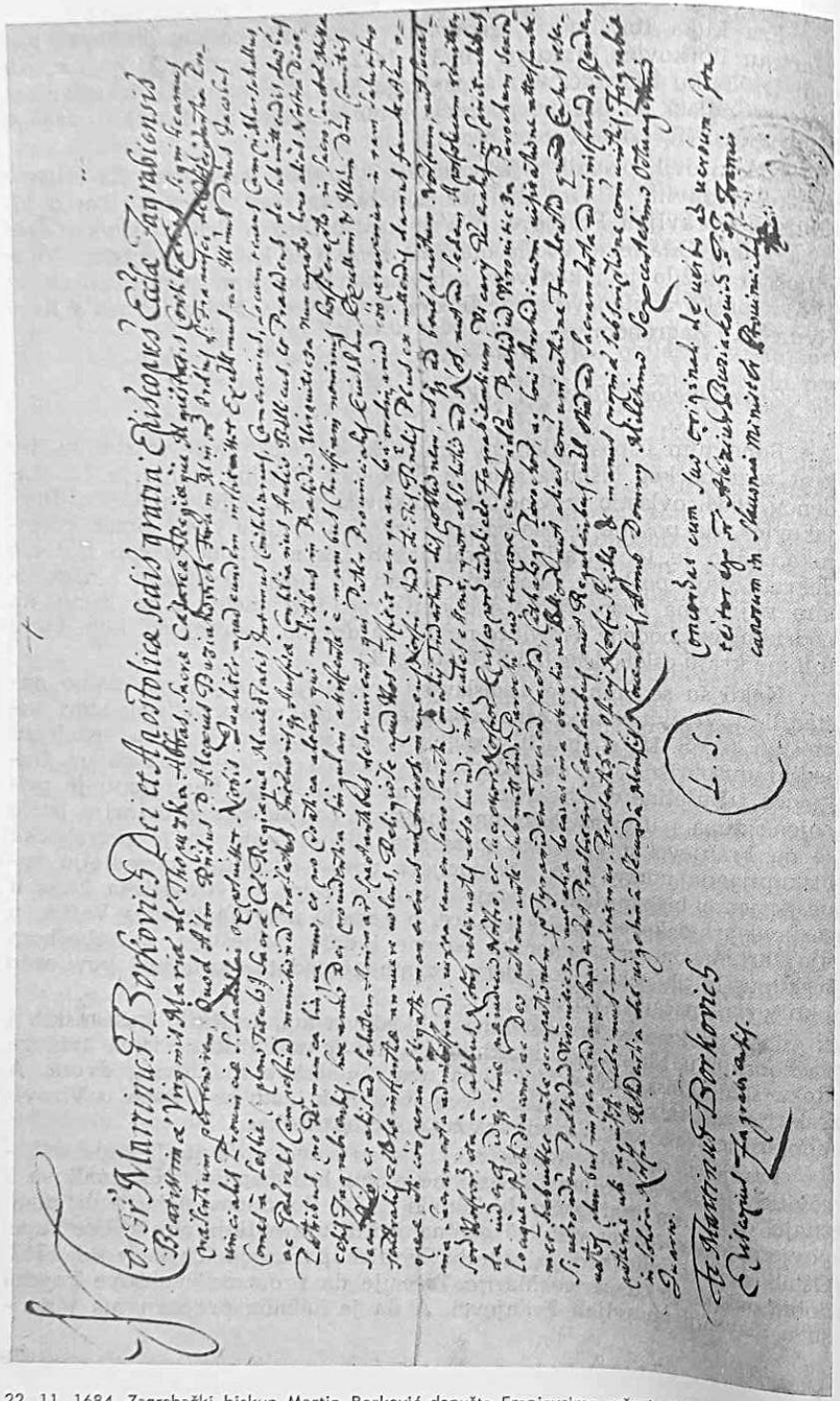

22. 11. 1684. Zagrebački biskup Martin Borković dopušta Franjevcima vršenje dušobrižničke službe u Virovitici (Originalni prijepis diplome) Foto: V. Sudarević — Virovitica

tičke župe tada postojala, pokazuje to ova rečenica iz kanonskog izvještaja kanonika Ivana Paxy godine 1757. — Osim Franjevaca nema u Virovitici nikakvih drugih svećenika. Ne postoji nikakav župni dvor niti je opredjeljeno gradilište za nj. Zato će se zamoliti Marko barun Pejačević da kao domaći vlastelin daruje zemljište za eventualno gradilište župnoga dvora (Lib. kan. viz. arcid. de Guecha et Szincze str. 150. — 163. Prot. 30/II.).

Do preuzimanja župe u Virovitici tada nije došlo, ali su istoćno od Virovitice nastale dvije nove župe: Lukač i Gradina. Bilo je to 1762. Lukačkoj župi pripala su sela: Turanovac, Bazije, Dugo Selo, Budrovac i Bačevac, a Gradinskoj župi: Rušani, Brezovica, Gradina, Detkovac i Suhopolje. Virovitičkoj župi su uz samo virovitičko naselje ostala dva sela: Bukovica i Bušetina.

Bukovica ostaje u sastavu virovitičke župe do 1789. kad zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac Bukovicu uspostavlja župom a uprava je te župe povjerena do 1808. Franjevcima iz Virovitice.

I selo Bušetina je tom zgodom trebala postati župom i uspostavljena je kao samostalna kapelanija, ali konačno nije došlo do osnivanja župe te je jedino selo koje do danas pripada virovitičkoj župi svetoga Roka, ne računajući sela koja su kasnije nastala.

Područje župe

Poznato je da je u ratu za oslobođenje Virovitice 1684. spaljeno dvanaest sela u području Virovitice. Neka su obnovljena a neka su propala. Kad je nastupilo sigurnije razdoblje, jer su Turci istjerani iz Slavonij (1687), počela su se sela u okolici Virovitice naseljavati i obnavaljati. Hrvati — katolici u tim selima pripadaju brizi virovitičkih Franjevaca, jedinih dušobrižnika na tome području.

Na taj način u virovitičku župu pripadaju ova sela: Bušetina, Bukovica, Turanovac, Bazije, Dugo Selo, Budrovac, Brezovica, Gradina, Rušani, Detkovac, Gačište, Borova. Raspon od preko 15 km prema Sjeveru i 20 km prema Sjevero-istoku.

Kanonski pohod zagrebačkog kanonika a arhiđakona komarničkog Jurja Bistričkog (Bisstriczeya) 8. 5. 1733. bilježi ove zanimljive podatke u virovitičkoj župi. Navodi da je u selu: Bušetina — 25 kuća, Bukovici — 40 kuća, Brezovici — 15 kuća, Turanovcu — 15 kuća, Baziju — 12 kuća, Budrovcu — 8 kuća, Dugom Selu — 12 kuća, Gradini — 10 kuća, Rušanima — 10 kuća, Detkovcu — 5 kuća, Gačištu — 3 kat. kuće, a u Borovi — 1 kat. kuća. Virovitica tada ima — 300 kuća (Prot. 94/VI.).

Dvadeset i četiri godine kasnije — 10. 12. 1757. — kanonik Ivan Paxy kao pohoditelj župe u Virovitici navodi da selo:

Bukovica ima 110 kuća, Bušetina — 68 kuća, Turanovac — 46 kuća, Bazije — 40 kuća, Dugo Selo — 44 kuće, Budrovac — 21 kuća, Rušani — 33 kuće, Brezovica — 23kuće, Gradina — 45 kuća, Bačevac — 37 kuća, Suhopolje — 13 kuća, Detkovac — 11 kuća. Sama Virovitica 550 kuća a cijela župa 891 kuću.

Iz tog Paxyeva izvještaja 1757. vrijedno je zapisati i ovo:

— groblje u Virovitici sa tri strane okružuje crkvu, a pokapaju se samo župljani iz Virovitice.

— Do sada (1757.) ovdje su se ukopavali i mrtvaci iz Suhopolja, ali sada su stanovnici Suhopolja izgradili svoju kapelu i oko nje ogradili mjesto za groblje, gdje će pokapati svoje mrtvace čim se obavi blagoslov groblja.

— Svake godine polazi u *filijalnu* crkvu u Dugom Selu procesija na dan svetoga Luke (18. 10.) i na treći dan Uskrsa (Prot. 30/II. Lib. can. vizit. arhid. de Guescha et Szincze str. 150-163.).

Ovi podaci svjedoče:

1. Suhopolje kao naselje nastaje između 1733. i 1757. — 1739.
2. U Suhopolju je 1757. podignuta kapela (sv. Martin) i groblje oko crkve.
3. Dugo Selo je još 1757. filijalna crkva u virovitičkoj župi, znači da tada još Lukač nije samostalna župa.

Radi veze s prošlošću ovoga područja vrijedno je zabilježiti da je prije Turaka župa bila:

1. U Brezovici — svetoga Jurja.
2. U Bačevcu — Botthowcz.
3. U Gačištu — Iwancz.
5. U Pčeliću — sv. Andrije — Zenth Endrey.
6. Kod Orešca — sv. Ivana na Otoku.
7. Sv. Nikole među močvarama na Dravi — negdje kod Budakovca.
8. U Bušetini.
9. U Koriji — Novo selo — župa sv. Ambrozija.
10. U Bukovici — župa sv. Petra.
11. U Turnašici — župa sv. Bartola.
12. U Gracu — župa Bl. Djevice Marije.

Patronatsko pravo

U samostanskom arhivu postoji prijepis dokumenta, koji je pečatom i potpisom ovjerovio sudac virovitički Josip Odobašić, da je 3. lipnja 1771. barun Josip Pejačević kao zakoniti gospodar virovitičkog vlastelinstva preuzeo patronatsko pravo nad župom sv. Roka u Virovitici i nad filijalom Bl. Djevice Marije u Bušetini.

U toj listini Pejačević ističe da mu patronatsko pravo nad virovitičkom župom pripada, jer je zakoniti gospodar virovitičkog vlastelinstva uz koje je patronatsko pravo povezano. I kao zakoniti nosilac tog prava Pejačević ovim dokumentom priznaje Franjevcima, da su pravno u posjedu virovitičke župe, kojom zakonito upravljaju od 1684, a Franjevci su i za tursko vrijeme kroz 131 godinu djelovali tu kao pastiri ojađenog i potlaćenog kršćanskog puka.

Kao zakoniti patron Pejačević daje Franjevcima sva prava, koja u tome pogledu ima, da mogu i u buduće vršiti župničku službu u župi

Virovitici i u selu Bušetini, a sve to bez povrede prava, koja pripadaju biskupu zagrebačkom i franjevačkom provincijalu a u skladu s bulom Benedikta XIV., pape iz godine 1744.

Ovim dokumentom su Franjevci i pravno utvrđeni kao upravitelji župe u Virovitici. Njihovu samostanu i crkvi sv. Roka pripojeno je pravo upravljanja virovitičkom župom. I oni je već tristo godina nesmetano i kolektivno upravljaju. Župa svetoga Roka u Virovitici s pravom se smatra majkom župe u Lukaču, Gradini i u Bukovici, jer su one odjeljivanjem od nje nastale.

Na te se činjenice ne bi smjelo ni danas zaboraviti! (AVS 18. st. br. 30.).

Filijale virovitičke župe

Kad su na sjevero-istočnom dijelu virovitičke župe nastale župe — Lukač i Gradina — župi svetoga Roka u Virovitici ostale su dvije filijale: Bukovica i Bušetina.

Bukovica

U srednjem vijeku Bukovica je bila značajno naselje. Prostirala se južnije od današnje Špišić Bukovice, u samoj Bilogori. Na njenom području tada su bile dvije župe: svetoga Petra, u Donjoj Bukovici i svetoga Bartola u današnjoj Turnašici. Bio je tu i stari grad (Kaštel) i samostan Pavlina, koji je 1301. osnovao čazmanski župan Salamon u zahvalu što je po zavjetu ozdravio od rana zadobivenim na tom mjestu od medvjeda. Pavlinska crkva podignuta je u čast svetog Benedikta (B. Cvetković, o. c. str. 7.).

Za vrijeme turske vladavine područje Bukovice je kroz 131 godinu nenaseljeno, a i poslije oslobođenja Virovitice 1684. do početka 18. stoljeća tu još nema stanovnika, jer popis iz 1698. navodi da su upravo te godine za blagdan svetoga Jurja došli u Bukovicu četiri Vlaha iz križevačkog područja i od providnika Blaža Buntisara iz Virovitice dobili boravak na 3 godine. Tada se spominje i jedna ruševna crkva i četverokutni jarak gdje je u starini stajao Kaštel (Ive Mažuran, o. c. str. 62.).

Godine 1733. Bukovica ima već 40 kuća (Prot. 92/IV.), a 1757. — 110 kuća (Prot. 30/II str. 150-163.).

Iz popisa virovitičke župe za 1768. koji se čuva u samostanskom arhivu (AVS 18. st. br. 28.), doznajemo da je u Špišić Bukovici 113 kuća i 177 oženjenih pari. Stanovnici su sami svojim doprinosom usred sela podigli zidanu crkvu 1753. Oko crkve je groblje. Crkva godine 1768. nema još toranj ali ima već veliki oltar, koji je podignut 1761., kako to spominje arhiđakon vaškanski 1761. Tada još nije bio obojen i pozlaćen. Izgleda da ga je radio isti majstor koji je 1761. napravio oltar Majke Božje i oltar svete Ane u župnoj virovitičkoj crkvi (Prot. 31/III. str. 260.).

Crkva u Bukovici podignuta je u čast svetome Ivanu Krstitelju a iz Virovitice je na 24. lipnja svake godine išla procesija. (Archd. Guescha et Szincze, Prot. 30/II str. 150.-163.).

Do 1789. Bukovica je filijala virovitičke župe i jedan Franjevac je kao kapelan vodio brigu za njene duhovne potrebe. Kad je Bukovica 1789. postala župom, njen prvi upravitelj postao je o. Ladislav Lacković, koji tu službu vrši od 1789. do 1808. (Matricula Prov. S. Lad. lib. II.) Kao upravitelj župe stanuje u Bukovici. Sagradio je toranj, podigao župni dvor, nabavio orgulje s osam registara iz Osijeka. Župu je 1808. predao prvom župniku Juri Tuškan (Arhdiac. Vaška 181/V.)

Bušetina

Naselje Bušetina je staro. Spominje se u listini, kojom kraljica Marija, žena Bele IV. potvrđuje 1248. sloboštine došljacima u Virovitici i označuje međe teritorija. Spominje se put »koji vodi u Beluševo« — ad viam que ducit in Belchev (Cod. dipl. IV. 1248. na Zečjem otoku str. 374.-376.). Bušetinu spominje i povelja kojom kralj Sigismund 15. 9. 1437. iz Praga daje braći Marczaly (Marčelji), Mirku i Ivanu — grad Viroviticu i županiju, u kojoj se navodi i Busonacz kao selo (G. Fejéer, o. c. XXXVIII. str. 67.-69.). Spominje se i u potvrdi kralja Matije plemićima Nikoli i Jakobu Baniću (Bamffy de Alsó Lindva) 1488. kao Busovcz (G. Fejér, o. c. XLII. str. 74.-77.).

Po imenu: Belchev, Busonacz, Busovcz — potsjeća na Beluše, koji su tu imali svoje posjede i upravo Bušetina ili Buševac, Beluševo bilo je njihovo najistočnije imanje. Izgleda da je to naselje u 15. stoljeću bilo dosta veliko, kad se u popisu župa zagrebačke biskupije 1501. navodi kao župa. Ima župnika Mirka i kapelana Blaža (Emericus pleban. de *Busovcz*. Blasius, capellan. ejusdem ... Krčelić, o. c. str. 22.). Bila je tu župa Blažene Djevice Marije od Pohođenja, jer se u 18. stoljeću, kad je crkva u Bušetini obnovljena, izričito naglašava da je podignuta u čast Bl. Djevice Marije od Pohođenja kako je i prije bila (sub eodem titulo olim existentis — AVS 18. st. br. 35.).

Nešto pobliže o sudbini sela i župe Bušetina za tursko vrijeme ne znamo. Sačuvani popis iz 1698. kaže, da je Bušetina i u tursko vrijeme bila selo. No, u času popisa u Bušetini je stanovao samo jedan stanovnik, a sve su kuće osim te jedne bile spaljene. Graničila je s Turanovcem na Istoku, s Viroviticom na Jugu, prema Zapadu se protezala gusta šuma sve do đurđevačkog područja, a na Sjeveru se nalazilo neko napušteno selo *Praczi* (vjerojatno Gradec). Ima oranica oko 200 jutara, a livada u močvarnom mjestu oko 50 kosaca, koje poplava običava uništiti. Žirovnih šuma ima dosta, ali se za međe nezna. Postoji i jedna zidana crkva, bez krova, ponešto ruševna, ali se lako dade popraviti. Ne zna se kome je bila posvećena. Sada ovo mjesto pripada kraljevskoj Komori (Ive Mažuran, o. c. str. 65.).

Bušetina se počinje ponovo naseljavati oko 1700. godine. Naseljavaju je došljaci iz đurđevačkog područja i zato je Bušetina i danas još najistočnije naselje kajkavskog govora (Stj. Pavičić, o. c. str. 178. i 180.).

Izvještaj kanonika Bistričkog 1733. navodi da u Bušetini ima već 25 kuća (Prot. 94/VI.), a 1757. broji 68 kuća (Prot. 30/II.), da u 1799. dosegne broj od 93 kuće (Prot. 34/VI) i postane naselje od 849 stanovnika s 221 ženidbenih pari 128 djece.

Kako su u Bušetini svi stanovnici katolici, Bušetina je pripadala u župu Viroviticu, kojom upravljaju Franjevci i jedino je selo od mnogih sela toga kraja koja je do danas ostala u virovitičkoj župi kao njena filijala. I premda je 1789. postala župom i kratko vrijeme — ni godinu dana imala samostalnog župnika, na koncu je ostala virovitička filijala i Franjevci su bili posebno zamoljeni da je ponovno preuzmu.

Na maloj uzvisini s lijeve strane puta prema današnjoj Okrugljači nalazi se *kapela Bl. Djevice Marije od Pohođenja*. Nekad je to bilo izvan sela, a sada u selu. Oko kapele je bilo groblje, a kapela u sredini toga groblja. Danas je groblje s desne strane kapele prema Sjeveru. Preko puta kapele je župna kuća za stanovanje kapelana.

Tu kapelu u Bušetini spominje 1658. zagrebački kanonik Andrija Vinković, kad pismeno kao arhidakon Komarnički obavještava biskupa Petretića o stanju crkava i o vjerskom životu na području turske Slavonije. (Prot. 89/I. »Variae III.«). Crkvu spominje a ime joj ne zna. Crkvu spominje i spomenuti popis iz 1698. s dodatkom da je bez krova i da bi se lako dala popraviti. Sve to pokazuje da je kapela Bl. Djevice Marije od Pohođenja za sve vrijeme turske vladavine stajala na svome mjestu kao i danas i da su posve izmišljene one priče o tome, kako je na tom mjestu bilo neko utvrđenje. Poznato je da Turci crkve nisu rušili. Njihov je zakon branio podizati nove, a jednako tako popravljati stare. Zub vremena je učinio svoje — krov je propao a onda su se malo po malo rušili zidovi i na kraju Gospina kapela u Bušetini je ipak preživjela tursko gospodstvo i nije bilo teško obnoviti je.

Kad je Bušetina imala 25 kuća, Franjevci iz Virovitice koji su vodili duhovnu brigu za taj katolički narod u Bušetini pobrinuli su se da se kapela Majke Božje od Pohođenja konačno obnovi. Bilo je to 1732. Na stare zidove koji su postojali u visini od 3 metra nadozidali su još jedan metar zida sa svake strane lađe, dok je svetište ostalo staro, razmjerno nisko i usko. Ovo nadozidavanje se i danas još dobro vidi.

Nakon uređenja svi službeni izvještaji kažu za tu kapelu, da je bila 8,5 orgija duga — 16 m, i široka 3 orgije — 5,58 m. Svetište je bilo pod zidanom boltom, a lađa je imala drveni tabulat. Bila je ciglom popločena a svetište preusko i trebalo bi ga proširiti. Nad crkvenim krovom imala je mali drveni tornjić i u njemu dva zvona. Blagoslovljena je, a patronatsko pravo od 1771. vrše grofovi Pejačević, vlasnici virovitičkog imanja.

Godine 1758. u kapelu su postavljena tri drvena oltara i propovjedaonica. Glavni oltar je podignut u čast Bl. Djevici Mariji od Pohođenja. Bio je u stilu svoga vremena. S oltarnom slikom »Pohod Bl. Djevice Marije Elizabeti«, koja se i sada nalazi na »Tirolskom oltaru« iz 1900. Na oltaru je bilo svetohranište, pozlaćeno i lijepo urešeno. Bili su i drveni, pozlaćeni kipovi, dok je sam oltar bio marmoriziran. Imena svetica su ostala nepoznata.

S jedne i druge strane svetišta u lađi bila su još dva oltara, jednako izrađena — stolarski i i kiparski rad — kao i glavni oltar, te vjerojatno s oltarnim slikama u sredini. Jedan je bio podignut u čast svetoga Marka, evanđeliste, a drugi u čast svete Barbare, zaštitnice sretne smrti. I premda u izvještaju iz 1783. stoji da su bili jednostavno izrađeni, ipak je šteta

što su kod obnove kapele 1900. sva tri uklonjena a na njihova mjesta postavljeni današnji »tirolizirani« oltari.

Od starog namještaja iz 1758. u kapeli je sačuvana samo propovjedaonica, koja na pozadinskoj stijeni ima sliku svetog Ivana, apostola i evanđeliste. Jednostavna je i siromašna, ali djeluje ukusno.

Danas je bušetinska kapela produžena prema Zapadu, ima kor i iznad fasade sagrađeni zvonik. U zvoniku su dva zvona, nabavljena iza I svjetskog rata, jer su u ratu stara skinuta.

Sa sjeverne strane nalazi se mala sakristija, koja ima vrata u svetište i prema Istoku te jedan prozor prema Sjeveru. Nalazi se tu od 18. stoljeća.

Oko crkve je željezna ograda, a izvan te ograde lijepo uređen cvjetnjak i park, dosta prostran i služi za vođenje procesija. I sav taj prostor je prema ulici i okolo zatvoren željeznom ogradom, da se zaštiti. Sa sjeverne strane također na uzvisini smješteno je prostrano bušetinsko groblje u koje se ulazi iz crkvenog parka. Preko ulice nalazi se »kapelanija«, gdje bušetinski kapelan ima uređenu sobu za stanovanje, a iza kuće je prostrani vrt i široko dvorište.

Za virovitičku župu je kapela Bl. Djevice Marije od Pohođenja u Bušetini od 1732. bilo drago proštenište, u koje je cijela župa s procesijama dolazila. Svake godine je virovitički sudac u 18. stoljeću odredio jednu nedjelju u proljeće, kad je iz svake virovitičke kuće morao ići u Bušetinu bar jedan član, da ondje prisustvuje zavjetnoj Misi za blagoslov polja. Izostanak se kažnjavao. Osim toga Virovitica je dolazila u Bušetinu na drugi dan Uskrsa i Duhova i na blagdan Pohođenja Bl. Djevice Marije — na Srpnicu 2. 7., a kasnije i na Veliku i na Malu Gospu. A Procesije su dolazile u Bušetinu iz Bukovice, Turnašice, Lukača (AVS 18. st. br. 36.).

Razvoj Bušetine u 18. stoljeću započeo je s jednom nastanjenom kućom i jednim stanovnikom 1700, a 1799. Bušetina je imala: 93 kuće, 849 stanovnika, a od toga 211 oženjenih pari i 128 djece. Godine 1847. ima 1052 stanovnika., 1873. — 1390 stanovnika., 1912. — 1507 stanovnika, a 1936. — 1451., dok danas ima — 1122 u 336 kuća.

Danas je crkva 22 metra duga (6 m — svetište., 12 m — lađa i 3 metra toranj). Toranj je 1863. sazidan i visok je 23 m (17 m — zidani dio, a 6 m — ostali dio).

Današnja zvona: 1. Veliko — 174 kg — u čast Srca Isusova, glasa se u *D.* — 2. Manje — 115 kg — u čast Srca Marijina, glasa se u *G.* Nabavljena su 1922., a lijevana su u Ljubljani kod Samasa. U tornju se nalazi i staro zvono, koje je lijevano u Grazu 1747.

Stare kapele

Vrijedno je zabilježiti da je virovitička župa na svome gradskom području imala šest kapela, koje su podignute u drugoj polovici 18. stoljeća.

1. KAPELA SVETOG EMIGDIJA, BISKUPA I MUČENIKA

Za vrijeme strašnog potresa 1757. zavjetovali su se građani Virovitice svetome Emigdiju, biskupu i mučeniku, zaštitniku od potresa da će u njegovu čast i štovanje podići zavjetnu kapelu, ako potres prestane. Potres je prestao 20. 8. 1757. i zahvalni su Virovitićani u groblju kod svoje crkve podigli odmah drvenu kapelu. Kad je slijedeće godine, 25. 4. 1758, postavljen temeljni kamen samostanske ljekarne i rezidencije, uz nju je prema crkvi prigrađena i zavjetna kapela svetoga Emigdija i 5. kolovoza 1759. bila potpuno dovršena tako da se toga dana, na blagdan svetoga Emigdija, u njoj služila svečana sveta Misa, a otpjevao ju je o. Bruno Tučkorić, župnik i gvardijan (Spom. str. 10.-11.).

Kapelica je 2,73 m duga, a 2,33 m široka, dok joj je visina 4,50 m. Prema Jugu ima veliki prozor omjera 200 x 200 cm s polukružnim gornjim završetkom. S vanjske strane ispred prozorskog stakla postavljena je bogato ukrašena zaštitna rešetka, djelo brata Sebastijana Wagnera, kovača, — bravara, koja je do danas sačuvana i vrijedno je umjetničko djelo obrtničke vještine. Ima vrata prema crkvi s istočne strane i mali prozor iznad tih vrata a malo veći na nekadašnji samostanski hodnik a sada samostansku knjižnicu.

Na sjevernom zidu je retabl oltara koji je dva metra visok a 2,30 m širok, vrlo dobro djelo majstora stolara. Oltarnu sliku 110 x 75 cm, uokviruje bogato ukrašena posrebrena rama, koja na gornjem dijelu ima u sredini ugrađenu i ukrašenu kartušu u kojoj je latinski natpis: sanCte aeMIgDII Longe repeLLe tUrbInes terrae — sveti Emigdije daleko tjeraj potrese zemlje. Taj napis daje 1759. godinu, godinu podignuća i otvorenja zavjetne kapele. Slika je primitivan rad, vjerojatno virovitičkog slikara Franje Čagljevića, koji je te godine u crkvi obojio propovjedaonicu, a pozlatio je i obojio i oltar svetog Emigdija. U gornjem dijelu Svetac u biskupskom ornatu blagoslivlje virovitičku crkvu svetog Roka koja je prikazana onako kako je u vrijeme potresa stradala. Kao povijesno svjedočanstvo — značajna: Oltarnu sliku sa svake strane flankiraju po jedan vitičasti stup, ukrašeni viticom i akantovim lišćem. Retabl je inače ravna ploha, koja na vrhu ima u sredini iznad slike među zrakama Božje oko, — simbol Božjeg sveznanja. Djeluje skladno i dopadljivo. Pozlaćen je, posrebren i marmoriziran. Za vrijeme II svjetskog rata kapelica svetog Emigdija bila je oštećena, a oltar prenešen u samostan. Ponovno je obnovljena 1968, a konačno dovršena 1974., kad je u nju ponovo postavljen stari, izvorni oltar svetoga Emigdija i 5. kolovoza iste godine blagoslovljena.

Treba istaknuti, da je župa Virovitica nekada slavila blagdan svetog Emigdija 5. kolovoza na taj način što se uz službu u crkvi vodila i zavjetna procesija s Presvetim oko dvorca kroz grad. Zavjet naših pređa ne bi se smio zaboraviti, jer potresi neprestano ruše i često prijete. Zavjetna kapela postoji i zove nas da bar 5. kolovoza svake godine iskreno zamolimo: »Sveti Emigdije daleko tjeraj potrese zemlje.!

2. KAPELA PRESVETOG TROJSTVA

U virovitičkom vinogorju na brijegu iznad današnjeg Milanovca ističe se na najvišoj točki kapela Presvetog Trojstva. Prva drvena, spominje se tu već 1757. (Prot. 30/II. str. 150.-163.). Dotrajala, srušena je, a na njenom mjestu je dao podići novu, zidanu koja i danas postoji, umirovljeni virovitički sudac Josip Odobašić, oko 1782, jer izvještaj za kanonski pohod 1783. kaže za nju: »Noviter exstructa« — to znači nanovo podignuta. Duga je 5 orgija — 9 i pol metara, a široka je 2,5 orgija — 4.74 metra. Nad svetištem je imala zidanu boltu a nad lađom drveni strop. Bila je ciglom potaracana. Tornja nije imala i pred vratima je zvono visjelo na stupovima. Zvono je darovao isti Odobašić. Prema Istoku i prema Zapadu ima po dva prozora a ulazna vrata su sa sjeverne strane. Imala je tri oltara (AVS 18. st. br. 36.).

Danas ta kapela ima i nad lađom zidani strop a iznad ulaznih vrata je podignut mali zidani tornjić i u njemu malo zvono. Kapela je obnovljena 1962. i na oltar postavljena slika Presvetog Trojstva koje kruni Bl. Djevicu Mariju. Slika potječe iz samostana u Karlovcu, a dobro je djelo baroka 18. stoljeća. Nekad je bila na oltaru karlovačke samostanske crkve Presvetog Trojstva. Dopuštenjem provincijske uprave darovana je kapeli Presvetog Trojstva u Virovitici (Spom. str. 273. i 274.) Izvana i iznutra kapelu je lijepo uredio o. Benko Horvat, godine 1970. U njoj se vrši služba za sela: Sveti Križ, Milanovac i Trojstvo a jednako i vjeronauk za djecu.

3. KAPELA SVETOG KRIŽA

Na istočnom brijegu od kapele Presvetog Trojstva a iznad franjevačkog vinograda Kilijanovca nalazila se u 18. stoljeću drvena kapela svetoga Križa. Zna se da je bila 5 orgija duga — 5,68 m, a 2 orgije široka — 3,79 m. Oko nje se nalazilo i groblje svetoga Križa. Svake godine — na blagdan Našašća svetoga Križa (3. 5.) i na blagdan Uzvišenja svetoga Križa (14. 9.) išla je procesija iz Virovitice k njoj i služila se sveta Misa. U samostanu se čuva jedan uokvireni natpis iz te kapele, koji glasi: In honorem s: CruCIs per DevotuM populum opIdI VeröCze renovata eXstitit Homo quisquis, sis memento: Crucis — 1819 (Na čast s. Križa po pobožnom narodu grada Virovitice obnovljena stoji. Svaki čovječe, sjeti se Križa). Znači, da je 1819. sagrađena od čvrsta materijala tj. — sazidana. I kao takva stajala je tu sve do II svjetskog rata, kad je srušena i više nije podignuta. Križ iz kapele s. Križa nalazi se sada na lijevom pobočnom oltaru u kapeli Presvetoga Trojstva i godišnja proštenja obavljaju se sada u toj kapeli.

4. KAPELA SVETOGA JURJA

U zapadnom virovitičkom vinogorju iznad današnjeg sela Đurađ nalazi se kapela u čast svetoga Jurja, mučenika. Zna se da postoji već 1757. Bila je prvotno drvena. Imala je dužinu 5,68 m a širinu 3,79 m. U njoj je bio drveni oltar, stolarski rad. Kasnije je zidana kapela zamijenila drvenu. Kad je u II svjetskom ratu jako oštećena, ponovo je 1962. sazidana zalaganjem o. Željka Dulića i uređena. Nad pročeljem ima mali zvonik i zvono. Nekad su Virovitičani dolazili s procesijom u nedelju iza blagdana svetoga Jurja a danas se na tu nedjelju održava samo proštenje. Za vjernike iz sela Đurađ u njoj se nedjeljom služi sveta Misa i drži vjeronauk za školsku djecu.

Današnji oltar je iz ubožnice u Varaždinu, a slika svetog Jurja iz vukovarskog samostana. Oltar je blagoslovljen 22. 11. 1964.

5. KAPELA MARIJE POMOĆNICE U STAROM DVORCU

Prvi gospodar virovitičkog imanja i starog dvorca Marko Pejačević obvezao je svoje nasljednike u Virovitici — tj. Leopolda Pejačevića da u Slatini ili u Virovitici, ako u Slatini ne može, u staroj kuli — tornju podigne kapelu u čast Mariji Pomoćnici i da u tu kapelu postavi sliku Bl. Djevice Marije, koju je on iz Beča donio. (a me Vienna collatam). Kapela neka bude dana javnoj upotrebi kao ostvarenje Markova zavjeta što ga je on u teškim svojim potrebama učinio Gospi i njenu pomoć osjetio. Za podignuće te kapele ostavlja 1000 forinti i određuje da se svaki dan u njoj služi jedna sveta Misa za njegovu dušu, za njegove roditelje i za sve članove njegove obitelji (To je odredba drugoga paragrafa testamenta Marka Pejačevića a izvadak se čuva u samostanskom arhivu 18. st. br. 24).

Odredbu testamenta Marka Pejačevića konačno je ostvario grof Josip Pejačević između 1777. i 1780, kako to svjedoči molba virovitičkog župnika i gvardijana o. Vinka Vinacera, kojom traži od biskupa Josipa Galjuffa da dade dopuštenje opatu Ksaveru Pejačeviću obaviti blagoslov te kapele, a jednako i odgovor biskupa Galjuffa 15. 9. 1780. da opat Pejačević može taj blagoslov obaviti (AVS 18. st. br. 24a).

Kapela je uređena bila u onoj okrugloj zgradi stare virovitičke tvrđe. Navodno je i nekada bila tu kapela. Imala je drveni toranj, pokriven daščicama crvene boje, a tako je bila pokrivena i sama kapela. Potaracana je bila ciglom.

U tako uređenu kapelu postavljen je oltar sa slikom Bl. Djevice Marije Pomoćnice. Slika je 150 x 112 cm, ulje na platnu, naslikana u Beču 1760., slikar nepoznat ali dobar majstor. Nalazi se u širokoj profiliranoj rami kavaste boje. Ispod slike stoji ovaj natpis: Ad Mariam Auxiliatricem cum tribularer clamavi et clementia sua exaudivit me. Ex voto 1760. M: A: L: B: che Pejacsevics N. T. Famillia. To jest: Kad sam k Mariji Pomoćnici u nevolji zavapio, blagošću svojom me uslišala. Po zavjetu 1760. Marko Aleksander, slobodni barun Pejačević s cijelom obitelji«.

Iz inventarskog izvorno sačuvanog lista u samostanskom arhivu (AVS 18. st. br. 46.) vidljivo je da je kapela Marije Pomoćnice 20. 12. 1791. prestala postojati. Iz popisa predanih stvari u samostan doznajemo, da je ta kapela imala drveni oltar, svetohranište i drvenu propovjedaonicu, a na zidovima i četiri kvalitetno dobre i lijepe slike, ulje na platnu, 87 x 67 cm, a prikazuju isusovačke svece: Sv. Franjo Ksaver, Sv. Ignacije Lojola, Sv. Alojzije i Sveti Stanislav.

Od tog inventara u samostanu je do danas sačuvana slika Marije Pomoćnice, zatim četiri spomenute slike i dva drvena, pozlaćena i posrebrena anđela sa svetohraništa. Kapela je srušena, jer je Antun Pejačević srušio stari dvorac i odlučio sagraditi novi — današnji. U novom dvorcu zavjetna kapela Marije Pomoćnice nije više podignuta, jer su nasljednici plemenitog Marka Pejačevića smatrali da je jedanaest godina bilo dovoljno da se zadovolji posljednjoj volji njihova rođaka. Za četrdeset godina obitelj Pejačević je napustila novi dvorac!

Filijala Rezovac

Rješenjem Nadbiskupskog Duhovnog Stola broj: 1702/1953. selo Rezovac od 1. svibnja 1953. iz župe Suhopolje prelazi u župu svetoga Roka u Virovitici i postaje filijala virovitičke župe. Tu filijalu sačinjavaju zaseoci: Stari Rezovac, Novi Rezovac, Sjevernjak, Markovac i Lanišće. U svemu 207 katoličkih kuća i 705 stanovnika.

Virovitička župa je 1965. kupila od Sabo Rozalije kuću od nabijene zemlje, dvor i zemljište, sve zajedno 1 jutro i 530 čhv. upis. u z. k. ul. br. 1121 k. o. Rezovac, kč. br. 21/2 i kč. br. 21/4. U toj kući je Nadbiskupski Duhovni Stol u Zagrebu dekretom od 4. 11. 1965. br. 3581.-1965., koji je potpisao nadbiskup i kardinal dr. Franjo Šeper u Rimu, gdje se tada nalazio na Koncilu. Kapelu je 21. 11. 1965. svečano blagoslovio o. Tomislav Tomiša, gvardijan i župnik, koji je najviše i pridonio za njeno otvaranje. Otvaranjem kapele svete Ane u Rezovcu započela je i redovita duhovna briga za ovu filijalu. Svake nedjelje i blagdana ovdje je u 9 sati sveta Misa, a drži se redovito i vjeronaučna pouka za školsku djecu. Dužnost kapelana u Rezovcu već 11 godina vrši o. Paškal Cvekan, prvi rezovački kapelan.

Rezovac je staro naselje. I to: Stari Rezovac, koji se spominje u popisu Zapadne i Srednje Slavonije 1698. ovako: — Ovo je mjesto bilo oduvijek selo. Od Virovitice je udaljeno 3/4 sata prema jugo-istoku. Ima male zgrade. Za turskog vladanja bijahu tu tri selišta, 15 kuća. Pojedinom selištu pripadalo je 30 jutara. Područje se proteže 1 sat u duljinu i 1/4 sata u širinu. Graniči s Borovom na Istoku, na Jugu po Bilogori, na Zapadu s Viroviticom do rječice Rasakovac, a na Sjever do rječice Bazenovca. Oranica ima 240 jutara. Vinograda za 21 kopača. Žirovnih šuma ima 1000 jutara. Postoji i jedan mali mlin, koji može mlijeti samo za kišna vremena. Zemaljski gospodar u tursko vrijeme bio je u Rezovcu Musta beg — Kaniški (Ive Mažuran, o. c. str. 87.-88.).

Rezovac ima i svoje groblje, koje se nalazi na brijegu između Starog i Novog Rezovca. Usred groblja nalazi se kameno Raspelo.

Rezovačke Krčevine

Selo je nastalo poslije I. svjetskog rata naseljavanjem Primoraca iz Krivog Puta nad Senjom, Ličana i Bosanaca. Krčenjem šuma grofa Jankovića i kupnjom tog zemljišta nastale su Krčevine, koje su pripadale župi Suhopolje, a od 1. svibnja 1953. župi svetog Roka u Virovitici.

Nastojanjem o. Tomislava Tomiše, upravitelja župe, u Krčevinama je župa kupila kuću Vinka Antoljaka (8 x 5 m), a uz kuću dvor i livadu od 170 čhv. Ta je kuća pretvorena u kapelu svetoga Mihovila i Nadbiskupski Duhovni Stol u Zagrebu je 21. 9. 1962. izdao dekret broj 2714./62., kojim se otvara filijalna kapela u Krčevinama, a 7. 10. 1962. kapelu je o. Tomislav Tomiša blagoslovio.

U toj se kapeli povremeno služila sveta Misa nedeljom i održavala pouka djece u vjeronauku. Od 1965. do danas o. Paškal Cvekan redovito svtake nedelje služi svetu Misu u 11 sati i drži vjeronauk za školsku djecu.

U dvorištu kapele je zvono na stupovima, a izvan sela na brijegu, lijevo od ceste za Rezovac, nalazi se groblje, koje ima kameno Raspelo.

Krčevine imaju 116 kuća i 457 stanovnika. Taj se broj u posljednje vrijeme smanjuje, jer mladi svijet odlazi iz Krčevina.

Filijale Podgorje i Golo Brdo

Na jugo-zapadnom dijelu virovitičkog vinogorja razvila su se dva oveća naselja: Podgorje (Kozja Glava) i Golo Brdo. Pod tim nazivima se službeno prvi put navode u popisu Virovitice 1880., a 1890. obavljen popis stanovništva u Virovitici navodi da u Kozjoj Glavi (Podgorje) ima 11 kuća i 43 stanovnika, a u Golom Brdu 8 kuća i 22 stanovnika. Godine 1900. Golo Brdo ima već 40 kuća i 150 stanovnika, dok je u Kozjoj Glavi 10 kuća i 70 stanovnika. Popis iz 1910. pokazuje da Golo Brdo ima 189 stanovnika, a Kozja Glava 149 stanovnika. Godine 1931. Kozja Glava ima 437 stanovnika, a Golo Brdo 368 stanovnika.

Kako su oba naselja u posljednje vrijeme porasla, bilo je potrebno otvoriti područnu kapelu, gdje će se moći svake nedjelje služiti sveta Misa i redovito podučavati vjeronauk. Da se to ostvari samostan je u tu svrhu preuredio svoju zidanu klijet u Podgorju (Kozja Glava), a Nadbiskupski Duhovni Stol je dekretom od 24. 9. 1965. br. 3287/65. uz potpis nadbiskupa dr. Franje Šepera otvorio kapelu svetog Nikole Tavelića, koju je 21. 11. 1965. o. Tomislav Tomiša, gvardijan i župnik, svečano blagoslovio. Od tada se svake nedelje u toj kapeli služi sveta Misa i drži pouka u vjeronauku iz Podgorja i Golog Brda. Kapela je gruntovno vlasništvo samostana.

Filijala Okrugljača

Najudaljenije selo virovitičke župe je Okrugljača. Nalazi se između Bušetine i Neteče, blizu Drave. Spominje se kao pustara oko 1900. Godine 1912. ima 189 stanovnika, a 1936. 227 stanovnika. Kao selo naseljena je poslije 1928, kad je provedena parcelacija zemljišta bivše pustare, a proveo ju je Dr. Đuro Basariček. Zemlju su pokupovali doseljenici iz više hrvatskih kotareva, a najviše podravci iz Ferdinandovca i Đurđevca.

Okrugljača je podigla kapelu, koja je 8. 11. 1942. blagoslovljena u čast Lurdskoj Gospi. U mali tornjić je smješteno zvono, koje je 1949. nabavio o. Vendelin Vujković, a blagoslovljeno je u čast Kraljici svete Krunice.

Na mjesnom groblju je 2. 11. 1964. blagoslovljeno kameno Raspelo, koje je izradio Ivan Čerkez, kipar iz Okrugljače.

U kapeli se redovito svake nedelje i blagdana služi sveta Misa i pouka djece u vjeronauku.

Selo Korija

Na molbu o. Bogdana Cvetkovića, upravitelja župe u Špišić Bukovici, a pristankom upravitelja župe u Virovitici o. Ivana Holetića i Franjevačkog provincijalata u Zagrebu, Nadbiskupski Duhovni Stol je izdao dekret br. 465./71., kojim selo Koriju pripaja župi svetoga Ivana Krstitelja u Špišić Bukovici i to danom 1. ožujka 1971.

Groblja u Virovitici

Nekada je općenito bio običaj da su se groblja nalazila oko crkve ili u blizini crkve. To je razlogom da se i u Virovitici prvo groblje nalazilo uz župnu crkvu svetoga Roka, na prostoru s južne, istočne i zapadne strane, ograđeno zidom. Južni zid je išao polovicom današnjeg puta. Jer je to bio zatvoren prostor, užeta zvonova su se spuštala u onaj prostor ispod tornja pred ulazom u crkvu s južne strane. Izvještaj arhiđakona Ivana Paxya iz 1757. navodi da je to jedino groblje u Virovitici, u koje su ukopavaju samo mrtvaci iz Virovitice (Prot. 30/II.). Kad je car Josip II. zabranio groblja usred naselja, prestalo se u groblju oko crkve ukopavati. Godine 1793. htio je grof Antun Pejačević to staro groblje pretvoriti u trg i uzeti samostansko zemljište sve do crkve. Kad mu to nije uspjelo, jer su se Franjevci žalili caru u Beč, Pejačević je sagradio onu zgradu — magazin nasuprot crkvi tako da je to suzilo ulicu uz zid starog groblja. Tada je zid oko groblja s južne strane srušio i dokazivao, kako je to potrebno radi proširenja javnoga puta. Franjevci su se ponovo žalili caru u Beč i 1797. je došlo rješenje, da se radi ceste zid pomakne prema crkvi i da taj zid Antun Pejačević mora podići. On to ipak nije učinio, ali je prostor oko crkve ostao samostanskoj crkvi kao prostor za obavljanje manjih procesija: na Svijećnicu (2. 2.), na Cvjetnicu i u drugim crkvenim zgodama.

Kripta. Ispod crkvenog svetišta uređena je zidana kripta prema propisima carske odredbe, koja je s istočne strane imala s ulice pristup kroz zato napravljena vrata. U njoj su se prvenstveno sahranjivala samostanska braća, koji su umrli u virovitičkom samostanu. Mogli su se sahranjivati i drugi vjernici uz određenu taksu. Kad je Hrvatski sabor 1869. zabranio sahranjivanje u crkvama, vrata su na istočnom zidu crkve zazidana i zatvoren pristup u kriptu pod svetištem crkve.

Ostala groblja. Izvještaj arhiđakona Taispergera iz 1783. spominje da se u Virovitici izvan trgovišta nalaze 3 groblja tako »da svaka veća virovitička ulica ima posebno svoje groblje. Sva su groblja blagoslovljena i providena križevima s likom raspetoga Isusa. Valjano su ograđena a vrata se mogu dobro zatvarati. (Prot. 34/VI. str. 14.-62.). Nešto pobliže o tim grobljima zabilježio je arhiđakon Maksimilijan Čolić (Chiolich)

6. 9. 1799.: »Prvo se groblje nalazi u ulici Cholog (Čoljug — Rusanova ulica). Dobro je ograđeno i veoma prostrano, a ukrašeno je lijepim novim križem. Drugo je kod kapele svetoga Marka, a treće kod kapele svetoga Križa.« (Prot. 34/VI. str. 216.-222.).

O sudbini tih groblja malo se zna. Poznato je da je virovitička općina 1894. pozvala upravitelja župe da prisustvuje savjetovanju o mjestu proširivanja virovitičkog groblja koje se i danas nalazi uz put prema Podgorju. To groblje je vrlo prostrano, ograđeno i ima u najnovije vrijeme novo podignutu mrtvačnicu iz koje se vode sprovodi.

Raspela na virovitičkim ulicama

Polovicom 18. stoljeća u Virovitici su se nalazila Raspela:

1. Blizu Franjevačkog samostana. 2. Na putu prema Bukovici. 3. Na putu prema Bazijama. 4. Na putu prema Turanovcu. 5. Na putu prema vinogradima (Prot. 30/II. str. 150.-163.). Arhiđakon Taisperger je 1783. zapisao, da je Raspelo prema vinogradima podigao Franjo Kolesarić, a Raspelo na cesti prema Bukovici Marko Kelešec (Prot. 34/VI. str. 14.-62.) Arhiđakon Čolić spominje 1799. Raspelo kod vojarne i dva kipa: Svetog Ivana Nepomuka (na potoku kod crkve) i kip Majke Božje (Prot. 34/VI. str. 216.-222).

Početkom 20. stoljeća sačuvane zakladnice u samostanskom arhivu pokazuju da su se u Virovitici nalazila ova Raspela:

1. Na putu u Milanovac — održavala Kopriva Marija. Sada postoje samo srušeni komadi (AVSj) I br. 21).
2. U kapeli svetoga Križa — blizu gradske kuće, podigao 1898. i održavao Andrija Lalić (AVSj) I br. 26.).
3. U Štrosmajerovoj ulici (Čimen) kod bunara, podigao i uzdržavao nedaleko svoje kuće Vinko Kovač (AVSj) I br. 27.).
4. U Gajevoj ulici — podigao 1903. i održavao Tomo Botić (AVSj) I br. 29).
5. U Kolodvorskoj (Stjepana Radića) — podigao drveni križ i održavao 1904. Tomo Botić. Danas još postoji nasuprot starog sajmišta kameni oštećeni križ (AVSj) I br. 30).

Bratovštine

Bratovštinu svetoga Franje Asiškog (Treći red) osnovao je privolom zagrebačkog biskupa Jurja Branjuga o. Dominik Paljak, gvardijan i župnik, 1738. godine. Bratovština je imala oltar svetoga Franje, koji je kitila cvijećem i opskrbljivala svijećama. Svaki mjesec prve nedjelje imala je svoju skupštinu. Vodio ju je određeni Franjevac — svećenik.

U novo sagrađenoj župnoj crkvi utemeljena je 8. rujna 1753. *Bratovština Bl. Djevice Marije od brda Karmela.* Među prvim njenim članovima bio je i prvi virovitički župan Ljudevit plem. Patačić od Zajezde. Bratovštinu je uveo o. Bruno Tučkorić za provincijala o. Kerubina Fab-

šića. Njen oltar je bio Bl. Djevice Marije u svetištu, a vodio ju je posebno određeni Franjevac — svećenik. Članovi su se brinuli za svoj oltar i posebno su slavili blagdan Karmelske gospe — 16. srpnja.

Javne procesije

Na blagdan svetoga Florijana već u 18. stoljeću vodila se zavjetna procesija s Presvetim oko dvorca po gradu. Dakle i prije osnutka vatrogasnog društva.

Jednako i na blagdan svetoga Emigdija (5. 8.) također zavjetna procesija s Presvetim oko dvorca po gradu.

Svečana procesija s Presvetim vodila se oko dvorca po gradu i na Staru godinu.

Procesijom se išlo iz Virovitice u Bušetinu: u određeni dan kao posebna procesija za blagoslov polja., na drugi dan Uskrsa i Duhova, te na blagdan Pohođenja (2. 7), na Veliku (15. 8.) i Malu Gospu (8. 9.).

Procesijom se išlo i vraćalo u kapele: svetoga Križa, (5. 5. i 14. 9.), Presvetoga Trojstva i svetome Jurju (24. 4.).

Procesijom se 24. lipnja išlo u Bukovicu, a na Petrovo svetome Vidu u Pitomaču.

Virovitička župa je održavala susjedstva sa župama u: Lukaču, Gradini, Suhopolju, Soplju i Vočinu, te s Bukovicom, Turnašicom i Pitomačom.

Godišnje klečanje je bilo nekada na blagdan Bezgrješnog Začeća (8. 12.), a sada se održava svake godine 24. 1.

Svećenici rođeni u virovitičkoj župi

Franjevci — svećenici Ladislavske provincije

1. Šuprinović o. Demetrije rođ. 1722. ređen 1748. + 1758.
2. Stanišević o. Danijel, rođ. 1726. ređen 1752. + 1768.
3. Tomašić o. Prob, rođ. 1742. ređen 1765. + 1776.
4. Odicki o. Bruno, rođ. 1743. ređen 1767. + 1811.
5. Rogić o. Antonin, rođ 1751. ređen 1774. + 1792.
6. Vandschedl o. Kapistran, rođ. 1752. ređen 1777. + 1801.
7. Bedeković o. Bartol, rođ. 1797. ređen 1816. + 1856.
8. Hergović o. Hinko rođ. 1804. ređen 1827. + 1878.
9. Milacsky o. Agapit, rođ. 1814. ređen 1841. + 1890.
10. Bedeković o. Dionizije, rođ. 1833. ređen 18 6. + 1914.
11. Klasnić o. Kajetan, rođ. 1833. ređen 1857. + 1858.

Franjevci — svećenici Prov. sv. Ćirila i Metodija

1. Šolc o. Sidonije, rođ. 1909. ređen 1933. + 1942.
2. Šolc o. Flavijan, rođ. 1933. ređen 1959.
3. Horvat o. Albert, rođ. 1936. ređen 1960.
4. Rakhel o. Anđelko, rođ. 1939. ređen 1965.
5. Idžojtić o. Davorin, rođ. 1944. ređen 1971.

Dijecezanski svećenici rođeni u Virovitici

1. Kos Franjo, zagrebački kanonik + 1812.
2. Odobašić Pavao,
3. Matić Josip, rođ. 1791. ređen 1815. + 1872. (kan. u Đakovu).
4. Fergić Andrija, + 1829.
5. Fergić Franjo,
6. Gergesina Ivan, rođ. 1812. ređen 1835.
7. Tompak Gustav, rod. 1824. ređen 1847.
8. Muslia Matej, rod. 1824. ređen 1850.
9. Tompak Stjepan, rod. 1827. ređen 1850.
10. Dauer Karlo, rod. 1833. ređen 1858.
11. Novaković Toma, rod. 1834. ređen 1858.
12. Grgesina Fabijan, rod. 1849. ređen 1873.
13. Fischer Andrija, rod. 1882. ređen 1906.
14. Zimmermann Stjepan, rod. 1884. ređen 1907.

Gvardijani i upravitelji župe

Od 1685. do 1976.

1685. — o. Pavao Truntich
1686. — o. Jeremije Roll
1687. — o. Mihael Pintarich

Postaje rezidencija

1688. — o. Bernardin Chrep, preses
1689. — o. Rafael Iambrekovich, preses
1690. — o. Sebastijan Nohtich, preses
1691. — o. Petar Fabianchich, preses
1692. — o. Franjo Kunsdich, preses
1693. — o. Grga Sargach, preses
1694. — o. Franjo Kunsdich, preses
1695. — o. Bernardin, Chrep, preses i žpk
1696. — o. Maksimilijan Baszarovich, pres. i žpk
1697. — o. Maksimilijan Baszarovich, pres. i žpk
1698. — o. Maksimilijan Baszarovich, pres. i žpk
1699. — o. Maksimilijan Baszarovich, žpk
o. Bernardin Sztrahina, preses
1700. — 1705. — o. Maksimilijan Baszarovich, pres. i žpk
1705. — 1707. — o. Maksimilijan Sedlmayr, pres. i žpk
1707. — o. Matej Werling, pres. i žpk
1708. — 1709. — o. Josip Teiner, pres i žpk
1710. — o. Maksimilijan Sedlmayr, pres i žpk
1711. — 1713. — o. Jakob Iuraich, pres i žpk
1713. — o. Bonaventura Pozvinsky, pres i žpk
1714. — o. Bernardin Iaharich, pres i žpk
1715. — o. Jakov Iuraich, pres i žpk

1716. — o. Zaharija Mayr, pres i žpk
1717. — o. Rafael Schmolcz, pres i žpk
1718. — o. Ernest Ardacz, pres i žpk
1719. — o. Roko Graff, pres i žpk
1720. — o. Adam Sztari, pres i žpk
1721. — o. Dominik Palyak, pres i žpk
1722. — 1724. — o. Dominik Palyak, pres i žpk
1725. — 1728. — o. Dominik Palyak, pres i žpk

Postaje samostan (1729.)

1729. — 1732. — o. Dominik Palyak, gvardijan i žpk
1732. — 1733. — o. Dominik Palyak, žpk
o. Matija Bedekovich, gvard.
1733. — o. Antun Gorner, gvard. i žpk
1734. — o. Antun Klobovsovsky, gvard. i žpk
1735. — o. Hilarije Bonner, gvard. i žpk
1736. — o. Mauricije Bednyak, gvard. i žpk
1737. — 1741. — o. Gabrijel Gombossy, gvard. i žpk
1741. — o. Dominik Palyak, gvard.
1742. — o. Dominik Palyak, žpk
o. Fortunat Kesser, gvard.
1743. — 1745. — o. Dominik Palyak — gvard. i žpk
1745. — 1747. — o. Gabriel Gombossy, gvard. i žpk
1748. — o. Gabriel Gombossy, žpk
o. Dominik Iagusich, gvard.
1749. — 1752. — o. Ignacije Iunak, gvard. i žpk
1752. — 1755. — o. Bruno Tuchkorich, gvard. i žpk
1755. — o. Bruno Tuchkorich, žpk
o. Amzelmo Laczkovich, gvard.
1756. — o. Ignacije Iunak, žpk
o. Krizostom Tussek, gvard.
1757. — 1759. — o. Bruno Tuchkorich, gvard. i žpk
1760. — 1761. — o. Bruno Tuchkovich, žpk
o. Bazil Bašur, gvard.
1762. — o. Bruno Tuchkovich, gvard. i žpk
1763. — 1765. — o. Jakob Musseg, gvard. i žpk
1766. — 1769. — o. Petar Jakopchich, gvard. i žpk
1769. — 1772. — o. Bernardin Gallyuff, gvard. i žpk
1772. — 1773. — o. Oto Cheshenika, gvard. i žpk
1773. — 1774. — o. Hadrija Szigethvari, žpk
o. Antun Szotter, gvard.
1774. — 1775. — o. Hadrija Szigethvari, žpk
o. Damascen Csendes, gvard.
1775. — 1778. — o. Bastazar Paukovich, žpk
o. Marcel Jurkin, gvard.
1779. — 1782. — o. Vinko Vinaczer, gvard. i žpk
1782. — 1785. — o. Dalmacije Škurijanec, gvard. i žpk
1785. — 1794. — o. Vinko Vinaczer, gvard. i žpk

1794. — 1797. — o. Jakob Kočiš, žpk
o. Aleksa Pinter, gvard.
1797. — 1800. — o. Bernardin Gallyuff, gvard. i žpk
1800. — 1803. — o. Bernardin Gallyuff, žpk
o. Pio Berleković, gvard. (1800. — 1801.)
o. Krizostom Gsois, gvard. (1801. — 1803.)
1803. — 1804. — o. Dalmacije Škorijanec, gvard. i žpk
1804. — 1805. — o. Pio Berleković, gvard. i žpk
1805. — 1808. — o. Krizostom Csois, gvard. i žpk
1808. — 1815. — o. Ladislav Lacković, gvard. i žpk
1815. — 1816. — o. Franjo Matasović, gvard. i žpk
1816. — 1819. — o. Danijel Schilletich, gvard. i žpk
1819. — 1821. — o.Ladislav Lacković, gvard. i žpk
1821. — 1822., — o. Tomo Szitar, gvard. i žpk
1822. — 1826. — o. Norbert Horvath, gvard. i žpk
1826. — 1829. — o. Gašpar Ganzter, gvard. i žpk
1829. — 1836. — o. Norbert Horvath, gvard. i žpk
1836. — 1851. — o. Gašpar Ganzter, gvard. i žpk
1851. — 1854. — o. Bartol Bedeković, gvard. i žpk
1854. — 1860. — o. Henrik Hergović, gvard. i žpk
1860. — 1866. — o. Fortunat Pintarić, gvard. i žpk
1866. — 1878. — o. Jeronim Horvat, gvard. i žpk
1878. — 1881. — o. Grga Gregorić, gvard. i žpk
1881. — 1895. — o. Jeronim Horvat, gvard. i žpk
1895. — 1899. — o. Krizostom Kranjc, gvard. i žpk

Provincija ss. Ćirila i Metodija

1900. — 1902. — o. Krizostom Kranjc, pres. i žpk
1902. — 1903. — o. Gabrijel Dolinac, pres. i žpk
1903. — 1909. — o.Mansvet Horvatek, pres i žpk
1909. — 1912. — o. Krizostom Kranjc, pres i žpk
1912. — 1915. — o. Matija Matijašec, gvard. i žpk
1915. — 1917. — o. Blaž Glogovac, gvard. i žpk
1917. — 1921. — o. Justin Čmelar, gvard. i žpk
1921. — 1924. — o. Siksto Šbüll, gvard. i žpk
1924. — 1925. — o. Benvenut Habjan, gvard. i žpk
1925. — 1933. — o. Bazil Borštnik, gvard. i žpk
1933. — 1939. — o. Anđeo Novak, gvard. i žpk
1939. — 1942. — o. Vid Vajdić, gvard. i žpk
1942. — 1945. — o. Mihael Troha, gvard. i žpk
1945. — 1948. — o. Fulgencije Pondeljak, gvard. i žpk
1948. — 1954. — o. Norbert Žalig, gvard. i žpk
1954. — 1960. — o. Tomislav Tomiša, gvard. i žpk
1960. — 1963. — o. Tomislav Tomiša, žpk
o. Željko Dulić, gvard.
1963. — 1966. — o. Tomislav Tomiša, gvard. i žpk
1966. — 1972. — o. Ivan Holetić, gvard. i žpk
1972. — 1975. — o. Anđelko Rakhel, gvard. i žpk
1975. — — o. Marin Žigrić, gvard. i žpk

8. KULTURNA DJELATNOST FRANJEVACA U VIROVITICI

Sinovi svetoga Franje Asiškog uvijek su kroz povijest svoga postojanja ostali vjerni zahtjevu svoga velikog Utemeljitelja: »Ne samo sebi živjeti nego i drugima koristiti«. Bili su u službi braći ljudima svakom djelatnošću, koja povećava svijetlo istine i obogaćuje besplatnošću dara i plemenitošću ljubavi. Promatrajući Boga kao Oca, brižljivu dobrotu, pristupili su k stvorovima kao živim znakovima Boga Istine, Ljepote i Dobrote, spremni da Mu pruže cijelo svoje bića, kako bi preko njihova srca svi stvorovi mogli biti ono što po nacrtu stvoriteljske ljubavi jesu i mogu postati, pjevajući svoj hvala Bogu za veliki dar postojanja. Bez želje za prisvajanjem, posjedovanjem i gaženjem, a još manje za obožavanjem, posjedujući jedino harfu svoga srca, koje želi potvrđivati, poštivati, davati i ljubiti, Franjevci su mogli s najvećom slobodom pristupiti k svakome stvorenju velike i divne prirode i istraživati, otkrivati i u svijetlu razumnosti slobodno se služiti stvarima i svojim sposobnostima na dobro drugih. I kad kažemo da su Franjevci kulturni ljudi, želimo istaći da su svu svoju životnu djelatnost razvijali na svim područjima ljudske djelatnosti prema potrebi svoje razumne i slobodne naravi, stvarajući djela koja ostaju, jer ne propada što stvara ljubav. A jer su u toj svestranoj djelatnosti prvenstvo uvijek davali onoj djelatnosti kojom je čovjek sposoban vladati sam sobom i svojim nagonskim određenostima, tj. kulturi srca, zato je i njihova djelatnost u službi civilizacije, tj. kultura uma, nosila oznaku služenja Istini, Ljepoti i Dobroti — znanosti, umjetnosti i društvenim ustanovama. Znali su i znaju, da je civilizacija najrafiniraniji oblik barbarstva, ako joj je nešto drugo cilj, nego da čovjeku omogući potpuno posjedovanje svoga duhovnog života i postane tako suradnikom Božjim u dovršavanju svijeta na sliku Ljubavi, kao što je i sav svijet djelo Boga Ljubavi. Čovjeka ne pokazuju ruke nego srce koje daje. Sva ljudska djelatnost dade se uspješno zamjeniti strojevima, ali se nikada ne može zamijeniti ono, što iz čovjekova srca izlazi kao odsijev bića, smiješak dobrote i besplatnosti dara. I zato je Franjevac kulturan radnik bilo da radi u školi, za sveučilišnom katedrom, kao učenjak i pisac, bilo da slika kistom, radi dlijetom, stolarskim i kovačkim alatom ili pak pomaže bolesnoj braći ljudima kao ranarnik i ljekarnik. U svakom slučaju ne živi samo sebi nego koristi drugima bez želje da se o tome govori daju zvučna priznanja, jer konačan sud o vrijednosti njegovih djela izreći će živa i osobna Istina, Ljepota i Dobrota — svuda prisutni Bog.

U svijetlu ovih misli treba promatrati i kulturnu djelatnost Franjevaca u Virovitici. I premda im je osnovno djelovanje usmjereno na dušobrižnički rad — na propovjedničku, svećeničku i pastirsku službu, na poučavanje i odgajanje župne zajednice, Franjevci su djelovali i kao kulturni radnici: kao profesori u odgoju svojih budućih nasljednika, kao lektori moralke i filozofije, kao učitelji na osnovnoj školi, kao umjetnici slikari, pozlatari, stolari, kovači — bravari, a posebno kao ranarnici i ljekarnici. I njihov kulturni rad ostavio je vidljive i vrijedne tragove, koji se ne mogu mimoići i ne smiju zaboraviti.

Studij moralke i filozofije

Ladisalvska provincija kojoj pripada i virovitički samostan zauzeto je nastojala oko školske obrazovnosti svojih budućih svećenika. Uz dva generalna studija — teologije i filozofije — »Zagreb, Varaždin, Pećuh, održavala je i provincijske studije filozofije, moralke i govorništva u različitim samostanima već prema mogućnostima materijalnog stanja tih samostana. Provincijski studij se često selio iz jednog samostana u drugi. Uz jednog lektora u njemu se nalazilo od 5 —10 studenata — klerika, koji su pod njegovim vodstvom svršavali određeno učevno gradivo.

Takav provicijski *studij moralke* održavao se u Virovitici u dva navrata. I to — od 1730, i od 1760. do 1764. Novo sagrađeni samostan imao je dovoljno prostora za takav studij.

Godine 1730. predaje o. Arsenije Chaklecz, lect. et. mag., a sluša 7 klerika.

Godine 1731. lektor je isti, a sluša moralku 6 klerika.

U 1732. i 1733. predaje o. Placid Waltheütner, lect. et mag., a slušaju 3 studenta svećenika i 3 klerika.

Za 1734. i 1735. određen je lektor o. Mauracije Bednjak, lec. et. mag., a slušaju 2 studenta svećenika i 4 klerika.

Od 1736. do 1737. moralku predaje o. Ambrozije Kovačić, lec. et mag., a slušaju 1 student svećenik i 6 klerika.

Za vrijeme pripremanja za gradnju crkve i izgradnje crkve i dovršenja samostana do 1760. u Virovitici nema provincijskog studija.

Godine 1760. do 1761. moralku predaje o. Kerubim Pehm, lektor, a 1762. o. Anđeo Novosel, lektor, koji ima 2 studenta svećenika i 4 klerika. Njega 1763. zamjenjuje o. Kanut Košalić, lektor, a sluša ga 7 klerika. U istom sastavu Košalić nastavlja i 1764. Godine 1773. moralku predaje o. Teodor Sziginy.

Provincijski studij filozofije dolazi u virovitički samostan 1771. i vodi ga do 1772. o. Adulf Hamerle, lektor. Ima 6 klerika. Godine 1774. do 1776. filozofiju predaje o. Vinko Vinacer, lektor, a ima 4 studenta klerika. Iza njega 1777. do 1778. filozofiju predaje o. Adalbert Sziller, a sluša 5 klerika. Godine 1781. i 1782. predaje o. Karlo Ištoković, a sluša ga 4 klerika. Studij filozofije održava se i 1810. ima 6 klerika slušača, a predaje o. Toma Szitar, lektor.

Studij govorništva vodio je u Virovitici 1780. o. Izidor Rajchter i imao 4 klerika. Godine 1815. do 1825. studij govorništva vodi o. Simon Steff, profesor govorništva.

Učitelj na pučkoj školi

Iz izvještaja Kraljevskog namjesničkog vijeća zagrebačkom biskupu Josipu Galjuffu među 17 pučkih škola navodi se 1774. i pučka škola u Virovitici (Cuvaj, Povijest školstva, I. Zgb. 1907. str. 300). Nešto pobliže o djelovanju te škole ne znamo. Po izvorno sačuvanom ugovoru (Contractu) u virovitičkom samostanskom arhivu, vidimo da je 1781. ta škola imala tri razreda i da ju je vodio Franjevac. Taj ugovor je napisan hrvatskim jezikom i glasi:

— Med nama doli potpisanima od jedne strane, od druge pako strane Mlogo — poštovanog Kloštra Virovitičkog P. Gvardianom, uzroka radi Škole Narodcke u Virovitici, podignjene Profesora, kojem Varoš Virovitička za učenje Dice (u tri Clase brez svakog pomanjkanja) osamdeset velimo 80 forinti na godinu i do dalešnje Kraljevskog Dvora naredbe platiti obligirana bude. Zverhu čega za jedne i druge strane veću sigurnost općinskim pečatom potvrđen vun dajemou Virovitici dan 10. Juniji 1781.

MP. NN judex et Jurati
Civitatis Veröczencis

MP. P. Vincentius Vinaczer
pt Gvardianus (AVS 18. st. br. 35a)

Na temelju ovoga ugovora i odredbe provincijske uprave učiteljsku službu na Narodskoj školi u Virovitici vrši od 1781. do 1784. o *Pacifik* Starešinić. Predaje u tri razreda i grad Virovitica plaća mu godišnje 80 forinti. Starešinić je rođen 20. svibnja 1748. u Zagrebu, občen je i zavjetovan u Ormužu 1765. — 1766., zaređen je 1772., a umro je kao vojni kapelan 26. 12. 1788.

Službu učitelja u Virovitici od 1823. do 1825. vršio je o. *Kerbin Škiljan*, rođen u Samoboru 19. 6. 1711., obučen i zavjetovan u Ivaniću 1811. i 1812., a zaređen 1813. Umro je u Kostajnici 3. 3. 1856.

Treći virovitički učitelj bio je od 1827. do 1828. brat *Berard Gallović*, rođen u Zagrebu, 9. 10. 1793. i bio je po zanimanju stolar. Umro je u Virovitici 8. 10. 1831.

Kao župnici Franjevci su u Virovitici vršili i nadzornu službu u školama. Njima je bila povjerena i školska zaklada, koju su za potrebe siromašne djece osnovali: Franjo Kos, rodom iz Virovitice, zagrebački kanonik, Dvojak također zagrebački kanonik i grof Pejačević.

Sačuvani rukopisi i njihovi pisci

U arhivu virovitičkog samostana pohranjeno je 25 sačuvanih rukopisa, koje su napisali ili sami lektori što su na učilištima generalnog ili provicijskog filozofsko-teološkog studija predavali: filozofiju, teologiju i govorništvo, ili su ih napisali njihovi slušači.

1. *Zsidics o. Gerard*, lect. phil. u Zagrebu od 1774. do 1776.

A I *Philosophia* (Logica et Logica Disputatrix)
Napisao 1774. do 1775. u Zagrebu, kurziva, uvezano u korice 23,5 x 19,5 cm, ima 351 stranicu.

B II *Metaphysica* (Metaphysica et Aetiologia)
Napisao 1775. do 1776. u Zagrebu, kurziva, uvezano u korice 24 x 19,5 cm, ima 322 stranice.

C III *Physica*, kurziva, uvezano u korice 24 x 19,5 cm, ima 242 stranice.

D *Norma et forma Eloquentiae*, napisao u Kanjiži 1774. kao lektor govorništva 1773. do 24. 8. 1774. Uvezano u korice 20,5 x 16,5 cm, a ima 318 stranica.

Sva četiri rukopisa napisao je Zsidics (Židić) sam. Židić je Mađar, rođen 5. 3. 1742. u Kanjiži, obučen je i zavjetovan u Krapini 1762/63. Zaređen je 1768. Za govornika je među najboljima uvršten poslije ispita 1770. Za katedru filozofije natjecao se 6. 8. 1772. u Kanjiži i dobio 52 1/2 glasa. Za katedru generalne teologije natjecao se 14. 8. 1778. i dobio 54 1/2 glasova. Predavao je govorništvo u Kanjiži 1773. — 1774. Filozofiju predaje u Zagrebu 1774. do 1776. Od 1778. do 1780. predaje Sveto Pismo i Povijest Crkve u Pećuhu. Dogmatiku je započeo u Varaždinu predavati 1781., gdje je mlad umro 26. 8. 1781.

2. *Zziller o. Adalbert*, lektor filozofije 1777. — 1778. u Virovitici.

Metaphsica, psihologia et theologia naturalis

Jedan od njegovih slušača zapisao je Szillerova predavanja. Rukopis je kurziva, uvezen u korice 24,5 x 19 cm, a ima 252 stranice.

Sziller o. Adalbert je rođen u Varaždinu 14. 11. 1748. Obučen i zavjetovan je u Ormožu 1767./68., a zaređen 1773. Umro je 10. 1. 1797. u Virovitici.

3. *Lacković o. Ladislav*, lektor filozofije u Čakovcu 1779. — 1782.

Philosophia — svi traktati. Njegov rukopis, kurziva, uvezano u korice 34 x 23 cm, a ima 384 stranice. To su njegova predavanja u Čakovcu 1779. — 1782.

Lacković je rođen u Križevcima 23. 10. 1747. Krasno ime mu je Mirko, a majka mu se preziva Mlinarić. Obučen je i zavjetovan 1764./65. u Krapini. Mladu Misu je rekao u Koprivnici 7. 6. 1772. Iste godine položio je ispit za propovjednika i dobio taj naslov. Za katedru filozofije natjecao se 14. 6. 1776. u Križevcima i dobio — 57 glasova. Studirao je matematiku u Zagrebu na Akademiji 1776. — 1777. Govorništvo predaje u Šiklošu 1778, a filozofiju od 1779. — 1782. u Čakovcu. Upravljao je župom u Špišić Bukovici od 1789. do 1808. Od 1808. do 1815. te od 1819. do 1821. vrši službu gvardijana i župnika u Virovitici. Od 1815. — 1818. i od 1821. do 1824. vrši službu provincijala. Od 1824. do 1830. boravi u Virovitici, gdje je 17. 3. 1830. umro. Čovjek je velikih sposobnosti, zauzet i brižljiv u svim dužnostima koje je vršio. Mnogo je učinio za Špišić Bukovicu i za samostan u Virovitici.

4. Hämerle o. Adulfo, lektor filozofije u Virovitici 1771. — 1772.

Brevis compendium Logicae
Sastavljen 16. 8. 1772. u Virovitici. Napisao jedan od slušača oca Adulfa. Uvezano u korice 16,5 x 15,5 cm, latinska kurziva, ima 159 stranica.

Hämerle je Švabo, rođen u Firlangenu 5. 5. 1741. Obučen i zavjetovan je u Krapini 1759./60., a zaređen 1765. Za katedru filozofije natjecao se 6. 8. 1769. u Sigetu i dobio u klasi najboljih 53 glasa. Za katedru

generalne teologije natjecao se 14. 8. 1778. i dobio je 56 1/2 glasova. Predavao je filozofiju 1771./72. u Virovitici, Sveto Pismo i Crkvenu povijest 1778./80. u Zagrebu, a dogmatiku 1781./82. u Varaždinu. Umro je 4. 4. 1788. kao vojni kapelan u Cibini — Transilvanija.

5. *Potočnjak o. Leonardo*, gen. lektor.

a) *Tractatus de statu mortuorum et resurgentium, de paradiso, de inferno, deque purgatorio.*
Napisano u Zagrebu 1775./76. prema predavanjima o. Leonarda. Uvezano u korice 20,5 x 15,5 cm, latinska kurziva, 288 stranica.

b) *De Deo*
Napisao o. Ladislav Lacković u Varaždinu 1770. prema predavanjima o. Leonarda Potočnjaka. Uvezano u korice 19 x 16 cm, lat. kurziva, 206 stranica.

Potočnjak o. Leonardo je Štajerac, rođen u Ormožu 6. 2. 1734. Obučen i zavjetovan je 1752./53. u Ivaniću. Zaređen 1758. Iste godine je položio za propovjednika. U Virovitici se je 25. 5. 1761. natjecao za katedru filozofije i dobio 51 1/2 glasova. Za katedru generalnog rektora teologije natjecao se u Varaždinu 11. 8. 1768. i dobio 57 1/2 glasova. Predavao je filozofiju 1764./65. u Zag, a teologiju 1768./72. u Varaždinu, 1773./74. kao generalni lektor u Pećuhu, a zatim 1775./77. u Zagrebu. Godine 1778. je postao lektor jubilarac. Bio je provincijal 1780.) 83., a kustos provincije od 1783. do 1791. Od 1794. — 1802. djeluje u Virovitici, a 19. 3. 1804. umire u Koprivnici. Bio je radljiv i poduzetan. Upravljao je Ladislavskom provincijom u vrijeme, kad je car Josip II dokinuo (uništio) redovničke škole i dokinuo mnoge samostane. Bavio se i pisanjem povijesti i ostavio vrijednih podataka za prošlost virovitičkog samostana.

6. *Sekovanić o. Sabin*, lektor teologije
Gramatica Latino — Italica
Napisana 1776. Uvezana u korice 20 x 16 cm, latinska kurziva, 258 stranica.

7. *Szklenszky o. Vjenceslav*, lektor jubilarac.
De primo principio (opusculum theologicum).
Napisano 1787. vlastoručno, latinska kurziva, uvezano u korice 19 x 14 cm, ima 425 stranica. Potpuno pripremljeno za tisak.

8. *Češenika o. Oto*, lektor gen. theologie
Compendium Theologiae christiano moralis
Prepisao u Ivaniću 1767. o. Honorije Horvatek kao klerik. Uvezano je u korice. latinska kurziva, 19,5 x 15,5 cm, 212 stranica.

Češenika je rođen u Varaždinu 14. 2. 1738. Obučen je i zavjetovan u Ormožu 1753./54. Zaređen je 1761. Iste godine 26. 5. natjecao se za katedru iz filozofije i dobio 51 glas. Predavao je 1763./64, filozofiju u Čakovcu. Moralnu teologiju predaje u Ivaniću 1767./68. U Kanjiži se 6. 8. 1772. natjecao za katedru iz teologije i dobio 57 1/2 glasova, i predavao kao generalni lektor u Varaždinu 1775/76. Godinu dana je bio gvardijan i župnik u Virovitici od 1772./73. Umro je u Čakovcu 2. 3. 1782.

9. xxx *Extractus Theologiae Moralis*
Nosi oznaku 27. 7. 1767. Uvezano u korice, lat. kurziva, 20,5 x 16 cm, stranica 127 + 19.

10. xxx *Theologia Moralis*
Uvezano u korice 21 x 17,5 cm, lat. kurziva, stranica 448. Pisac nepoznat.

11. xxx *Theologia Moralis*
Uvezano u korice 21,5 x 17 cm, lat. kurziva, 124 stranice, a pisac nepoznat.

12. xxx *Manuductio* animae suspirantis ad Civitatem sanctam Coelestem . . .
To je priručnik za novake. Napisan 1808. za brata Gregorija. Uvezano u korice, lat. kurziva, 22,5 x 17,5 cm.

13. xxx *De confessario seu Ministro sacramenti poenitentiae*
Ovo je 16. 8. 1773. prepisao o. Gerard Molnár. A kako je Gerard Molnár 1772./73 slušao teologiju u Varaždinu, gdje je tada predavao o. Leonardo Potočnjak, i ovaj je spis izvorno Potočnjakov. Uvezan je u korice, lat. kurziva, 16,5 x 11 cm, str. 76.

Sada slijede rukopisi o. Bernardina Galjuffa, devet uvezanih knjiga velikog formata, u kojima su sabrane sve teološke rasprave, predavanja, što ih je održao u Pećuhu, Varaždinu i Zagrebu kao lektor teologije na generalnim učilištima Ladislavske provincije.

Gallyuff o. Bernardin, lektor jubilarac, plemenitaš iz Tuhlja u Zagorju, na krstu Antun, majka Bruzinović, rodio se 23. 3. 1739. Obučen je i zavjetovan u Ormožu 1758./59. Zaređen je 1763. Za katedru iz filozofije natjecao se u Virovitici 19. 5. 1766. i dobio je 57 glasova. Za katedru iz teologije natjecao se u Kanjiži 6. 8. 1772. i dobio je 58 glasova. Propovjednički ispit napravio je 1764.

Filozofiju je predavao u Varaždinu 1766./67.

Teologiju predaje: u Varaždinu 1773./74. u Pećuhu 1775./77.

U Zagrebu 1778. — 1783. Godine 1783. postaje jubilarni lektor.

U Virovitici je bio gvardijan i župnik 1772./73. i 1797. do 1800, a od 1800. do svoje smrti 20. 4. 1803. kao župnik.

Njegovi sačuvani rukopisi:

14. *Tractatus de Euharistia*
Pećuh, 6. 8. 1775.
De sacrificio Missae
Varaždin, 29. 1. 1774.
De Matrimonio (Tractatus VIII Sent.)
Varaždin, 13. 5. 1774.
Uvezano u korice, latinska kurziva, 37 x 36 cm, 202 str. Označeni datumi su završetak predavanja.

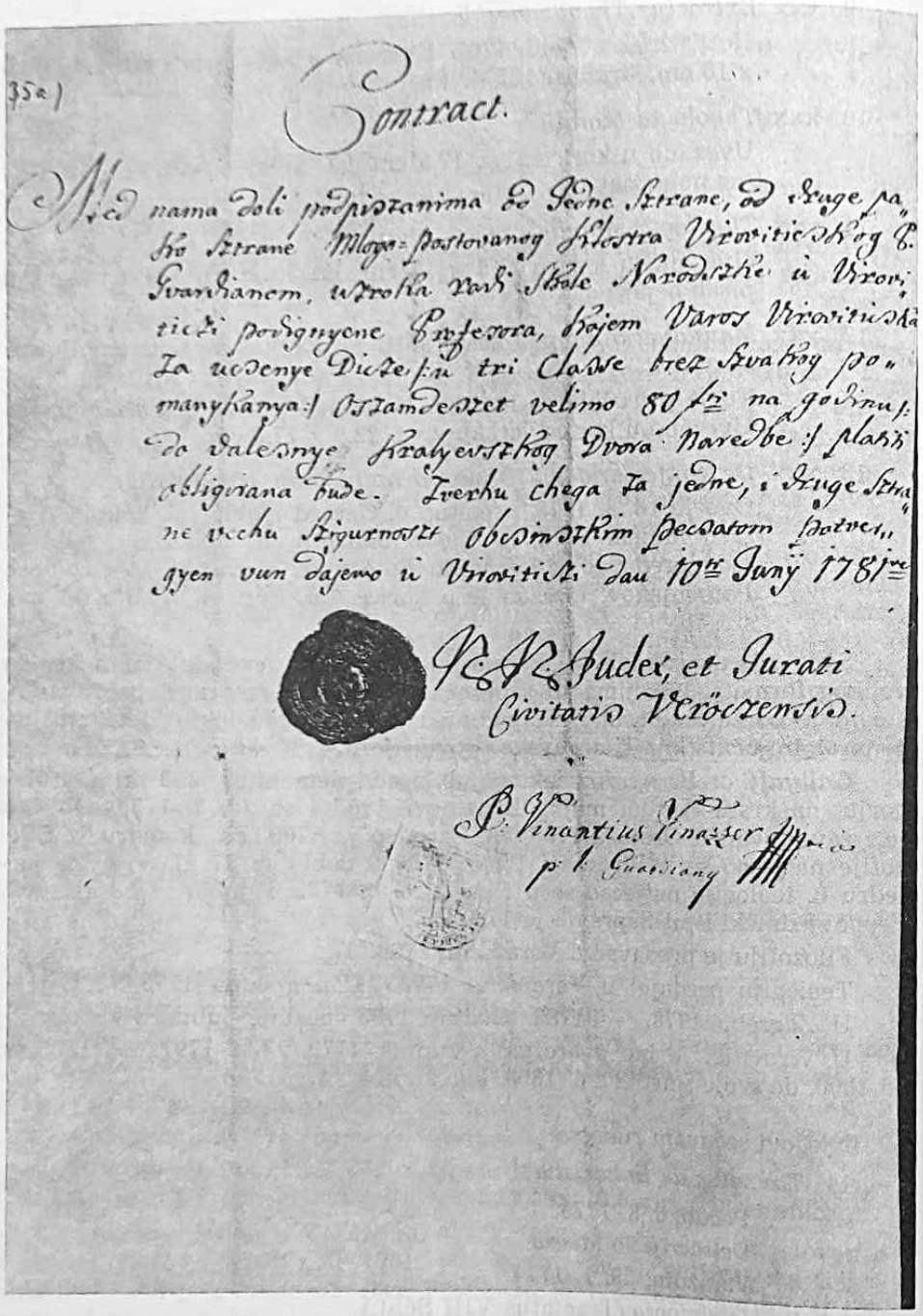

Contract.

Nied nama doli podpisanima do Jedne strane, od druge pa ko strane Mlogo-postovanog Filostra Virovitickog P. Guardianom, ustroha vrli Skole Narodnzke u Virovitici podignyene Prefesora, kojem Varos Virovitiska za uedenye Dicte fu tri Classe brez Svatkog pomanyshanya: Ostamdesset velimo 80 fr na godinu: do dalesnye Kralyevstkog Dvora Naredbe: i plati obligirana bude. Zverhu chega za jedne, i druge strane vechu Sigurnost obedinstkim pecsatom potrerdgyen vun dajemo u Virovitici dan 10te Juny 1781me

Judex, et Jurati Civitatis Verőczensis.

P. Vinantius Vinasser p. t. Guardiany

Originalni ugovor grada Virovitice, Franjevačkog Samostana o postavljanju i plaćanju Franjevca učitelja na Narodnoj školi — 10. 6. 1781.
Foto: V. Sudarević

15. *De sakramento ordinis* (Tractatus VII.).
Varaždin, 1774.
Uvezano u korice, latinska kurziva, 37 x 23 cm, str. 157.

16. *Tractatus quintus ex libro Sententiarum — de actibus humanis* etc
Varaždin, 31. 3. 1775.
Uvezano u korice, lat. kurziva, 36,5 x 23 cm, 170. str.

17. *Prologomena iuris canonici*
Pećuh, 30. 8. 1777.
Uvezano u korice, lat. kurziva, 37 x 24,5 cm, str. 212.

18. *De sacramento poenitentiae* (Tractatus V.) et *de extrema unctione* (Tractatus VI.).
Pećuh, 9. 4. 1777.
Uvezano u korice, lat. kurziva, 37 x 23 cm, 245 str.

19. *De ultimis . . .*
Zagreb, 8. 11. 1780.
Uvezano u korice, lat. kurziva, 36 x 24 cm, str. 204.

20. *De Trinitate, De mundo, Christologia*
Zagreb, 13. 2. 1781.
Uvezano u korice, lat. kurziva, 34,5 x 23, cm, str. 286.

21. *De gratia Capitis*
Zagreb, 21. 4. 1782.
Uvezano u korice, lat. kurziva, 35 x 22,5 cm, str. 182.

22. *De institutionibus theologicis*
Zagreb, 12. 6. 1783.
Uvezano u korice, lat. kurziva, 35 x 23 cm, str. 217.

23. *Orlić o. Benvenut,* propovijednik, dvaput provincijal.
Conciones Quadragesimales pro quatuor annis.
Propovjedi za Korizmu, za četiri godine, održane u Zagrebu (1790. — 1794.). Uvezano u korice, hrvatski, opremljeno za tisak, 24 x x 18,5 cm, 328 str.

Samostanska braća — slikari, kipari, stolari, graditelji orgulja i kovači — bravari

Ladislavska provincija je u drugoj polovici 18. stoljeća imala mnogo braće pomoćnika, koji su ušli u Red kao oblikovani slikari, kipari, stolari, graditelji i kovači-bravari. A svi su došli u Provinciju iz Švabske, Franačke, Tirola i Austrije. Izgleda da je u to vrijeme u Njemačkoj i u Austriji bilo mnogo završenih majstora spomenutih zanimanja, koji nisu mogli naći posla u svojim zemljama pa su stupili u Franjevački red Ladislavske provincije. A kako su neki od te braće radili i u virovitičkom samostanu, te ostavili svjedočanstvo o dobrom i kvalitetnom poznavanju svoga zanimanja, potrebno je i o toj braći iznijeti njihove osobne po-

datke, da im uspomena ne propadne. Prilika je, da se razbije brzopletno umišljanje o postojanju nekih franjevačkih radionica slikarskog, kiparskog i stolarskog kruga. Takve radionice ne postoje. Postoje samo pojedinci više ili manje vješti stolari, slikari i kipari, koji su osposobljeni za svoje zanimanje gotovi stupili u Red. Njih Uprava provincije prema potrebi pojedinih kuća namješta u takvim samostanima. Stolarskih alatlika ima gotovo u svim većim samostanima, a drugi — slikari i kipari, pozlatari, svoj alat su nosili redovito sa sobom.

U Virovitici su radili:

a) *Slikari i pozlatari*

1. *Brat Lazar Zweck*, slikar, Tirolac (Arsiensis). Rodio se 11. 8. 1738. Kao slikar stupio je u Red 1758./59. u Ormožu. Službovao je: 1760./61. u Ormožu., 1762. u Pećuhu., 1763.-65. u Virovitici., 1764. u Kostajnici, a 1766. u Pećuhu gdje je i umro 11. 9. iste godine.

U Virovitici je bojio i pozlaćivao oltare: Sv. Didaka, Sv. Antuna i Sv. Franje, zajedno s bratom Lukom Auleidnerom i bratom Damjanom Bittnerom.

2. *Brat Damjan Bittner*, slikar, Štajerac iz Graza. Rođen je 1733. U Red je ušao kao slikar 1754./55. u Ormožu. Službovao je: 1756./57. u Ormožu., 1758.-1761. u Kanjiži., 1762. u Pećuhu., 1763. u Kanjiži., 1764 i od 1766. do 1767. u Virovitici., 1765. u Kanjiži i 1767./68. u Sigetu gdje je 11. 2. te godine umro. U Virovitici je radio s bratom Lazarom Zwekom i bratom Lukom Auleidnerom. Naslikao je nekoliko slika za samostansku blagovaonicu.

3. *Brat Luka Auleidner*, slikar, Bavarac (Riedensis), rođen 1. 9. 1740. Franjevac je postao kao slikar 1761./62. u Sigetu. Radio je: u Virovitici —.1763.., 1765. do 1766.., 1772.-1773 i 1777. U Kostajnici 1764. U Koprivnici 1767. U Sigetu: 1768./69.., 1774.-1776. U Pećuhu 1770./71. U Šiklošu 1778./79. I u Segesdu 1778., 1780.-1791., gdje je 21. 12. 1791. i umro.

U Virovitici je bojio i pozlatio oltare: Sv. Didaka, Sv. Antuna i Sv. Franje, zajedno s bratom Lazarom Zwekom 1763/64, a oltare Sv. Ivana Nepomuka 1766. s bratom Damjanom Bittnerom. Veliki oltar i oltar Sv. Katarine 1772. bojio je i pozlatio s bratom Gerardom Lechenbaurom. Jednako i oltar Sv. Josipa 1777. Njegova je oltarna slika Sv. Ane i velika slika Posljednja Večera u blagovaonici. Svi njegovi radovi pokazuju dobrog majstora — napose u marmorizaciji.

4. *Brat Gerard Lechenbaur*, slikar, Nijemac iz Neuburga. Rodio se 29. 10. 1750. Obučen je i zavjetovan 1769./70. u Ormožu kao slikar. Radio je: 1771. u Kanjiži., 1772./73 i 1777. u Virovitici., 1774. do 1776. u Sigetu., 1777. do 1778. u Šiklošu., 1777. i 1779. do 1782. u Segezdu, gdje je 12. 1. 1795. umro.

U Virovitici je bojio veliki oltar Sv. Josipa s bratom Lukom Auleidnerom, a jednako i oltar Sv. Katarine. Njegovo je djelo oltarna slika »Smrt Svetog Josipa« i oltarna slika »Utisnuće rana Sv. Franji«. Kao pozlatar potpisao se na jednom oblaku u atici oltara Sv. Josipa.

b) *Kipari*

1. *Brat Vital Jehle*, kipar, Švabo. Rodio se 31. 3. 1743. Obučen je i zavjetovan u Križevcima 1763./64. kao kipar. Službovao je: 1765. u Koprivnici,., 1766. u Križevcima, a 1767. u Virovitici. Umro je 11. 2. 1768. u Sigetu.

U Virovitici je vjerojatno izrađivao ukrase za veliki oltar zajedno s bratom Timotejom Schwab, stolarom.

2. *Brat Petar Moritz*, kipar, Frank iz Bamberga. Rodio se 19. 7. 1742. Obučen je i zavjetovan 1770./71. u Ormožu kao kipar. Radio je: 1771./72. u Virovitici, 1773. u Sigetu, 1774. u Pećuhu, 1775. u Marija Gjud., 1776.-1777. u Šiklošu., 1778. u Segezdu., 1779./80. u Koprivnici., 1780. u Segezdu., 1781. do 1793. u Atadu., u Segezdu 1794. do 1796., u Kanjiži 1797., a od 1798. do 1803. u Atadu, gdje je 8. 6. 1803. umro.

U Virovitici je 1771./72. zajedno s bratom Timotejom Schwabom stolarom izradio oltar svetoga Josipa.

c) *Stolari*

1. *Brat Jona Fesenmayr*, stolar, Campidonensis. Rodio se 9. 6. 1726. Obučen i zavjetovan 1752/53. u Ormožu. Djelovao je kao stolar: U Virovitici 1754. do 1757., u Sigetu 1758. do 1761., u Varaždinu 1762. do 1764. gdje je 13. 2. 1764. umro.

Radio je vrata ispod kora, klupe u crkvi i na koru u zajednici s bratom Florijanom Sedlmayrom. I mnoge druge stolarske poslove.

2. *Brat Florijan Sedlmayr*, stolar, Austrijanac iz Beča. Rodio se 25. 1. 1730. Obučen i zavjetovan u Ivaniću 1747./48. Radio je 1749. u Ivaniću., 1750. do 1753. kao stolar u Kanjiži., 1754. do 1757. u Virovitici., 1758. do 1766. u Hrastovici, a od 1767. do 1768. u Kostajnici, gdje je te godine 5. 2. umro. U Virovitici je radio stolarske radove u zajednici s bratom Jonom Fesenmayerom.

3. *Brat Ivan Lachhamer*, stolar, Bavarac. Rodio se 4. 2. 1699. Obučen je u Ormožu 1721/22. kao stolar. Radio je 1723. do 1725. u Križevcima., 1726. u Kanjiži., 1727. do 1734. i 1737. do 1749. u Virovitici., 1735./36. u Sigetu i 1750. do 1754. također u Sigetu gdje je 13. 7. te godine umro. U Virovitici radi, kad se gradio samostan 1727. do 1734. i kad se gradila crkva 1737. do 1749.

4. *Brat Ivo Prebstler*, stolar, Frank iz Rözbacha. Rodio se 17. 6. 1733. U Ormožu je obučen i zavjetovan 1757./58. Radio je: 1758. do 1761. u Ormožu., 1762. do 1765. u Virovitici., 1766. do 1768. u Križevcima., 1769. do 1771. u Pećuhu i 1772./73. u M. Gjud, gdje je 7. 1. 1773. umro. Možda bi se oltari Svete Ane i Majke Božje mogli pripisati radu brata Ive Prebstlera.

5. *Brat Timotej Schwab*, Švabo iz Undridena, stolar. Rodio se 8. 11. 1733. Obučen i zavjetovan u Ormožu 1760/61. kao stolar. Radi: 1762./63. u Pećuhu oltar Svetoga Antuna., 1764./65. u Čakovcu korske klupe., 1766. nalazi se u Pećuhu., 1767. do 1772. radi u Virovitici — veliki oltar, sve-

toga Josipa, namještaj u sakristiji, te falzistorij. 1773. radi u Kanjiži., 1774. je u Segezdu a 1775. do 1777. ponovo u Virovitici. Te konačno od 1778. do 1782. u Segezdu gdje 11. 9. te godine umire. Dovoljno je vidjeti Veliki oltar svetoga Roka da se ocijeni umjetnička sposobnost stolara brata Timoteja.

d) *Graditelji orgulja*

1. *Brat Cirijak Jäger*, Švabo iz Roschangena, graditelj orgulja. Rodio se 7. 10. 1708. Obučen i zavjetovan 1737./38. u Ormožu. Radio je: 1740. do 1746. u Čakovcu., 1746. do 1749. u Kanjiži., 1749. do 1755. u Virovitici, a 1756. u Kanjiži gdje je te godine 26. 5. umro. Napravio je s bratom Vitalom Zolnerom prve virovitičke orgulje od 18 registara, koje su 1900. uklonjene.

2. *Brat Vital Zolner*, Tirolac, graditelj orgulja. Rodio se 1. 4. 1707. Obučen i zavjetovan 1733./34. u Ormožu. Stupio je u Red kao stolar a graditelj orgulja je postao kao pomoćnik brata Andrije Schaumanna, Bavarca, vrsnog graditelja orgulja. Radio je: orgulje u Čakovcu, 1746. do 1749. u Kanjiži i 1750. do 1755. u Virovitici, gdje je zajedno s bratom Cirijakom Jägerom napravio virovitičke prve orgulje. Umro je u Kanjiži 20. 5. 1756.

a) *Brat kovač — bravar*

1. *Brat Sebastijan Wagner*, Bavarac, kovač — bravar. Rodio se 24. 4. 1708. Obučen i zavjetovan 1735./36 u Križevcima kao kovač — bravar.

Radio je 1736. u Križevcima kao kovač-bravar i urar. Od 1737. do 1742. nalazi se u Pećuhu. Godine 1742. dolazi u Virovitiou gdje radi do svoje smrti 13. 3. 1771. — punih 29 godina. Njegovo su djelo nebrojeni čavli koji su upotrebljeni u pričvršćivanju ukrasa na oltarima i kipova. On je napravio sve željezne okove za vrata u samostanu a posebno u crkvi. Još i sada je vidljiva njegova ključanica na velikim ulaznim crkvenim vratima kao i svi okovi tih vrata. Njegovo je djelo ona lijezo oblikovana gitra na prozoru kapele svetog Emgidija i onaj ukras oko samostanskog zvona na porti. Radionica mu je bila iza kapelice svetoga Emigdija. Nekoliko sačuvanih ključanica, ukrasi s vrata i način okivanja vrata da se ne objese, mogao bi poslužiti za posebni studij.

* * *

Sva ova spomenuta braća radila su s velikom vještinom, znanjem, pomno i savjesno. Njihova zauzetost, temeljitost i ljubav s kojom su radili i danas su vidljivi dokaz umjetničkog ukusa i svjedočanstvo su kulturne djelatnosti tih nepoznatih i malih Franjinih sinova u gradu Virovitici. Virovitička samostanska crkva, prvorazredni kulturni spomenik zrelog baroka djelo je Franjevaca, a ponos Virovitice.

Samostanska ljekarna

Osnivanje samostanske ljekarne u Virovitici uvjetovala je potreba samog samostana, jer je Uprava provincije odredila 1730. da se u virovitičkom samostanu drži provincijski studij moralke za braću klerike.

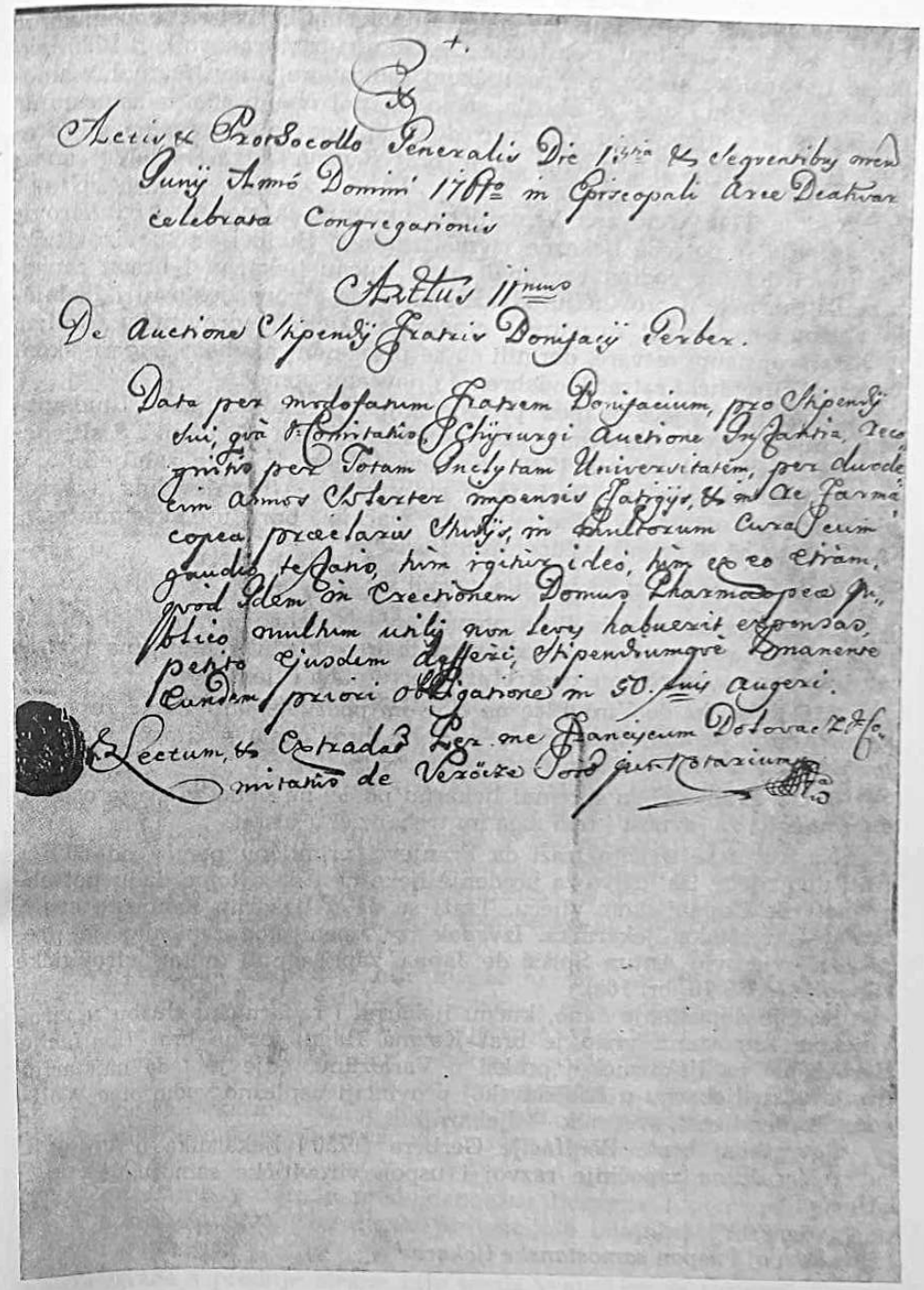

Županijsko Vijeće 1761. povećava potporu Franjevačkoj Ljekarni u Virovitici — Foto: V. Sudarević

Da mlada braća ne ostanu bez neke najpotrebnije liječničke pomoći, u Virovitici je došao brat Bonifacije Gerber, izučeni ranarnik i 1735. započeo ljekarničku službu u virovitičkom samostanu. Imao je malu samostansku ljekarnu, koja je služila samo za potrebe braće u samostanu. Gerber je tako djelovao u Virovitici do 1745, kad je premješten u Varaždin za ljekarnika, a zamjenio ga je brat Kuzma Hagn, također ranarnik.

Kad je 1745. osnovana Virovitička županija sa sjedištem u Virovitici, osjetila se potreba ljekarne javnog značaja. Budući da su virovitički Franjevci desetak godina već imali malu kućnu ljekarnu i braću ranarnike i ljekarnike u provinciji, odvažili su se da otvore ljekarnu i liječničku službu i za javnost, za potrebe građana i za cijelu virovitičku okolicu

Da svoj naum ostvare, obratili su se pismenom molbom Županijskom vijeću u Virovitici i zatražili odobrenje i novčanu pomoć.

Županijsko vijeće je pod predsjedanjem velikog župana Ljudevita Patačića od Zajezde na svome zasjedanju u Osijeku 27. ožujka i slijedećih dana ožujka i travnja 1748. donijelo odluku, koja je zabilježena u 13. artikulu te sjednice, a iz koje je vidljivo da se Franjevcima u Virovitici dopušta otvaranje ljekarne javnog značaja i određuje skromna novčana pomoć od 60 forinti iz županijske kase.

U obrazloženju tog dopuštenja navodi se:

1. Kraljevska vlast iz Beča pomaže sve što služi javnom dobru naroda a pogotovo sve što služi zdravlju, te u prikladnim mjestima podiže zdravstvene ustanove koje opskrbljuje liječnicima i ljekarnom.

2. Od Osijeka do Virovitice na čitavom području virovitičke županije nema ni liječnika ni ljekarne, a pretežni broj članova županijskog vijeća stanuje u Virovitici kao i sam župan.

3. Oci Franjevci su spremni ljekarnu podići ne samo za svoje osobno dobro nego i za javnost i radi toga im treba izići u susret.

Na kraju se izričito traži da Franjevci primljenu pomoć od 60 forinti upotrijebe isključivo za uređenje ljekarne i da o tome dadu potrebne potvrde Županijskom vijeću. Traži se da u ljekarnu namjeste svoga brata — vještaka ljekarnika. Izvadak iz Županijskog zapisnika je prepisao i ovjerovio Antun Špišić de Jappa, zaprisegnuti notar virovitičke županije (AVS 18. br. 16a).

Kad je dopuštenje dano, kućnu ljekarnu i ranarničku službu u virovitičkom samostanu vršio je brat Kuzma Hagn, jer je brat Bonifacije Gerber bio na ljekarničkoj praksi u Varaždinu, gdje je tada najstariju franjevačku ljekarnu u Ladislavskoj provinciji uspješno vodio otac Wolfgang Frauendienst, svećenik — ljekarnik.

Povratkom brata Bonifacije Gerbera (1750.) ljekarnika u Virovitici iz Varaždina započinje razvoj i uspon virovitičke samostanske ljekarne.

a) Razvoj i uspon samostanske ljekarne

Brat Bonifacije Gerber je Frank iz Wailgoschausena. Rodio se 26. 2. 1708. Obučen je i zavjetovan 1731./32. u Ormožu kao ranarnik. Poslije Ormoža dolazi 1735. u Viroviticu kao ranarnik i orguljaš, gdje boravi

do 1745, kad odlazi u Varaždin da ondje do 1750. prakticira ljekarništvo pod vodstvom oca Wolfganga Frauendiensta, vrsnog ljekarnika. Osposobljen za vođenje ljekarne, vraća se u Viroviticu da preuzme samostalno vođenje ljekarne u javno otvorenoj samostanskoj ljekarni.

Ljekarna je tada bila smještena u samostanu, u jednoj maloj i tijesnoj prostoriji. Brat Bonifacije nije bio zadovoljan s takvim smještajem ljekarne, ali je svoj ljekarnički posao dobro vršio i snovao planove za budućnost. Pridobivao je opću naklonost javnosti — građana i županijskih viječnika i službenika. A da je u tome potpuno uspio svjedoči dokumenat iz akta i artiklua generalne virovitičke skupštine u Osijeku od 6. i slijedećih dana listopada 1752.

Artikul 35. donosi:

— Nakon javno iznesena i javno raspravljena prijedloga Županijsko je vijeće javno odobrilo i odredilo da se unese u protokol, da je posve pravedno i dostojno, da se u gradu Virovitici, vrlo udaljenoj od drugih gradova liječnicima i ljekarnicima proviđenima, bratu Bonifaciju otaca Franjevaca u Virovitici suvremenu ljekarniku, mužu u liječničkim stvarima inače vještu, za opskrbljivanje i lijekove koji se od drugih moraju skupo nabavljati, da mu se za opskrbu njegove ljekarne svake godine nadalje iz županijske kase daje 100 forinti (AVS 18. st. br. 16. b) —).

Županija je spremna pomagati brata Bonifacija Gerbera, jer ga njeni viječnici priznaju sposobnim ne samo kao ljekarnika nego i vještim u liječništvu. I zato nije neobično što je u knjizi zabilježaka otac Leonardo Potočnjak zapisao o bratu Bonifaciju:

— Bio je u to vrijeme u Virovitici (1758). neki slavni (certus praeclarus) brat Bonifacije Gerber, ljekarnik, koji je svojom umješnošću i sposobnošću u sretnom liječenju različitih bolesti bolesnika kroz mnoge godine pridobio štovanje, povjerenje i ljubav (o. c. 17.).

I jer je postigao povjerenje, mogao je kao sposoban organizator snovati i o izgradnji nove zgrade za ljekarnu. Potočnjak o. Leonardo piše: — Kad ovu želju priopći svojim zaštitnicima, a prije svega županijskoj gospodi, svi mu ovi privatno i javno obećaše svoju pomoć za ovo javnosti potrebno djelo (o. c. 17.).

Kao redovnik Bonifacije nije mogao ni započeti ni voditi tako zamašan posao bez dopuštenja samostanske i provincijske uprave. Oboje je dobio a to je znak da je uživao i povjerenje svoje braće.

Poznato je da su samostan i crkva i cijela Virovitica 1757. teško stradali, a brat Bonifacije 1758. odlučno započinje izgradnju samostanske zgrade za ljekarnu. Bio je to novi trakt od samostana i crkve prema Zapadu, jednokatna zgrada, ali posve u sastavu samostana i zvala se Rezidencija.

U prizemlju te zgrade predviđene su: ljekarna i pomoćne prostorije, a u katu sobe za gvardijana, provincijala i tajnika Provincije, kad borave u Virovitici.

Ta zgrada s prednje strane nije imala vrata, jer je sastavni dio samostana, a sobe u katu bile sus dvorišne strane, dok je hodnik s uličnе strane. Ulaz u ljekarnu bio je iz samostanskog hodnika i samostanskog dvorišta.

Temeljni kamen zgrade Rezidencije u kojoj će biti ljekarna, postavljen je 25. travnja 1758. Mjesto Marka Pejačevića koji je bio spriječen, temeljni kamen postavio je gospodin Franjo Biričić.

Za godinu dana — 1759. — zgrada Rezidencije sretno je dovršena. I ta činjenica najbolje govori o sposobnostima i snalažljivosti voditelja gradnje brata Bonifacija Gerbera, o kojemu se punim pravom može reći, što ističe i knjiga mrtvih Ladislavske provincije: »Utemeljitelj ljekarne i Rezidencije« (fundator Pharmacopeae et Residentiae), a Potočnjak bilježi: »Milodarima i pomoću što su je dali zaštitnici a najviše županija, od koje je primio i godišnju pomoć, slijedeće godine 1759. sretno je i dovršio (o. c. 17.).

Zgradi Rezidencije i ljekarne dodana je i zavjetna kapela Svetoga Emigdija, jer su se vjernici u vrijeme potresa 1757. zavjetovali svetome Emigdiju da će zavjetnu kapelu u njegovu čast podići.

Izvorni izgled Rezidencije s ljekarnom sačuvan je na jednoj ovalnoj uljanoj slici iz 1767., koju je brat Damjan Bittner naslikao za samostansku blagovaonicu i ona je upravo povijesno svjedočanstvo da je Rezidencija s ljekarnom sastavni dio samostana u Virovitici.

U novim prostorijama i u boljim uvjetima brat Bonifikacije Gerber nastavlja svoju ljekarničku i ranarničku službu. Jer je imao velikih izdataka, koje nije mogao sam isplatiti, ponovo se obraća svojim zaštitnicima. Bilo je to 1761. Iz akata i generalnog protokola županijske skupštine održane u biskupskom dvoru u Đakovu, 13. i slijedećih dana lipnja 1761. artikul 11. donosi:

— O povećanju stipendija brata Bonifacije Gerber. Na molbu spomenutog brata Bonifacije o povećanju njegova stipendija, sva je skupština odobrila povećanje ranarniku koji je kroz 12 godina brižno upotrebljavao napore sjajnom brižljivošću u stvari ljekarne, što su mnogi s radošću njegovu brigu potvrdili, a i zato što je isti u podizanju kuće ljekarne za javnost vrlo korisne imao velikih izdataka, te mu se iznesena molba odobrava i stipendij uz prijašnju obavezu povećava za 50 forinti. (AVS 18. st. br. 16c).

Uz stipendij od 150 forinti godišnje mogao je brat Bonifacije Gerber voditi ljekarnu i urediti je tako da je zadovoljavala svim potrebama ovoga područja. A da je dobro poslovala, pokazuje podatak, da je dobitkom ljekarne 1763. i 1764. podignut, obojen i pozlaćen vrlo lijepi i umjetnički vrijedan oltar svetoga Didaka, zaštitnika braće ljekarnika i ranarnika u samostanskoj crkvi (Potočnjak, o. c. br. 20.).

Razvoj ljekarne tražio je povećanje osoblja. I tako uz brata Bonifacija u virovitičkoj ljekarni od 1756. susrećemo i još po jednog brata ranarnika, koji pomaže bratu Bonifaciju i uči ljekarništvo. Provincijski raspored braće (Tabula) spominje u Virovitici:

1756. — 1757. brata Simona Büx, ranarnika,
1758. — 1765. brata Damjana Geigera, ranarnika,
1766. brata Kuzmu Röttenböcka, ranarnika,
1767. brata Blaža Schneidera, ranarnika,
1768. — 1774. brata Romana Racha, ranarnika,
1774. — 1775. brata Nikolu Simona, ranarnika,
1775. brata Pantaleona Apfla, ranarnika i

ljekarnika, koji preuzima vođenje virovitičke ljekarne još za života brata Bonifacija, koji je neko vrijeme bio šlagiran i 7. srpnja 1777. umro u Virovitici.

Apfl brat Pantaleon je Bavarac iz Hirheima i stupio je u Red kao ranarnik. Rodio se 1. 1. 1743, a obučen je i zavjetovan 1770./71. u Ormožu. Službovao je najprije kao ranarnik u Segezdu 1771./72, pa u Ivaniću 1773./74. i konačno u Virovitici od 1775. do 1778. kao ranarnik a onda do 1782. kao ranarnik i ljekarnik. Godine 1781. pomagao mu je kao ranarnik brat Roman Zunghammer, koji 24. 12. iste godine umire u Virovitici. Tri mjeseca kasnije 20. 3. 1782. umire i brat Pantaleon Apfl.

Poslije Apfelove smrti ljekarnu 1783. vode brat Faustin Steinmassler, ljekarnik, Mađar, i brat Kuzma Grefflicher, ranarnik, Kranjac.

Od 1784. do 1797. ljekarnu vodi brat Damjan Geiger, ljekarnik, Bavarac iz Münchena, rođen 12. 12. 1733, obučen i zavjetovan 1755./56. kao ranarnik u Ormožu, gdje ostaje do 1758., kad dolazi po prvi put u Viroviticu 1758. do 1765. Godine 1766. ljekarnik je u Varaždinu, pa ranarnik u Ormožu 1767./68, te 1769. ranarnik u Križevcima, a od 1770. do 1784. ranarnik u Zagrebu. Iz Virovitice odlazi 1797. u Ivanić kao ljekarnik, gdje je 19. 10. 1800. umro.

Godine 1792. Franjevačka ljekarna u Križevcima oduzimlje se Franjevcima i prelazi u gradski posjed (Arhiv Provincije kutija, 23 za samostan u Križevcima god. 1792. 4. 3. Originalna isprava). Njezin ljekarnik brat Blaž Schneider dolazi u Viroviticu i preuzima samostansku ljekarnu, koju uspješno vodi do svoje smrti 1815.

Poslije brata Bonifacija Gerbera Blaž Schneider je najveći i najpoznatiji ljekarnik franjevačke virovitičke ljekarne. Bio je Štajerac iz Maribora, gdje se rodio 27. 3. 1742. Obučen je i zavjetovan 1764./65. kao ranarnik u Križevcima. Godine 1766. je ranarnik u Kanjiži, a 1767. kao ranarnik u Virovitici. U Varaždinu djeluje 1768, a 1769. u Zagrebu i 1770. u Segezdu. U Ivaniću je ljekarnik od 1771. do 1773, a 1773./74. ljekarnik je u Segezdu. Od 1774. do 1792. vodi ljekarnu u Križevcima. Kako se za vođenje ljekarna traži stručni ispit iz kirurgije i ljekarništva, brat Blaž Schneider je prvi ljekarnik i ranarnik franjevac u Ladislavskoj provinciji, koji je oba ispita s uspjehom položio. Iz originalna Schneiderova pisma provincijalu o. Horjaczu 27. 4. 1789. doznajemo, da je brat Blaž od travnja do rujna 1788. polagao ispit iz kirurgije u Pešti, a za ispit iz ljekarništva platio 100 forinti. (»centum florenos pro Pharmaceutico examina«). I u tome pismu se potpisuje »Fr Blasius Schneider chirurgiae et Pharmatiae Magister« — Brat Blaž Schneider magister kirurgije i ljekarništva (Arh. Prov. kutija 23. 1789. 27. 4. K.). S velikim i dugogodišnjim iskustvom i s potrebnim kvalifikacijama brat Blaž Scheider dolazi u Viroviticu. Njegova knjižnica od 45 pisaca i 66 svezaka stručnih lječničkih i ljekarničkih knjiga najbolje svjedoči da je brat Blaž bio vrstan ljekarnik i ranarnik. Svestrano se zanimao za medicinu i bio je obrazovan Franjevac, koji je dobro latinski pisao, a vladao je njemačkim, mađarskim i hrvatskim jezikom. I kad su mu prigodom smrti 1. 3. 1815. napisali da je bio »u javnosti vrlo zaslužan« (de publico bene meritus) dali su najljepšu pohvalu čovjeku redovniku, s kojim završava sjaj i slava Franjevačke samostanske ljekarne u Virovitici, jer je posljednji brat lekarnik u Virovitici.

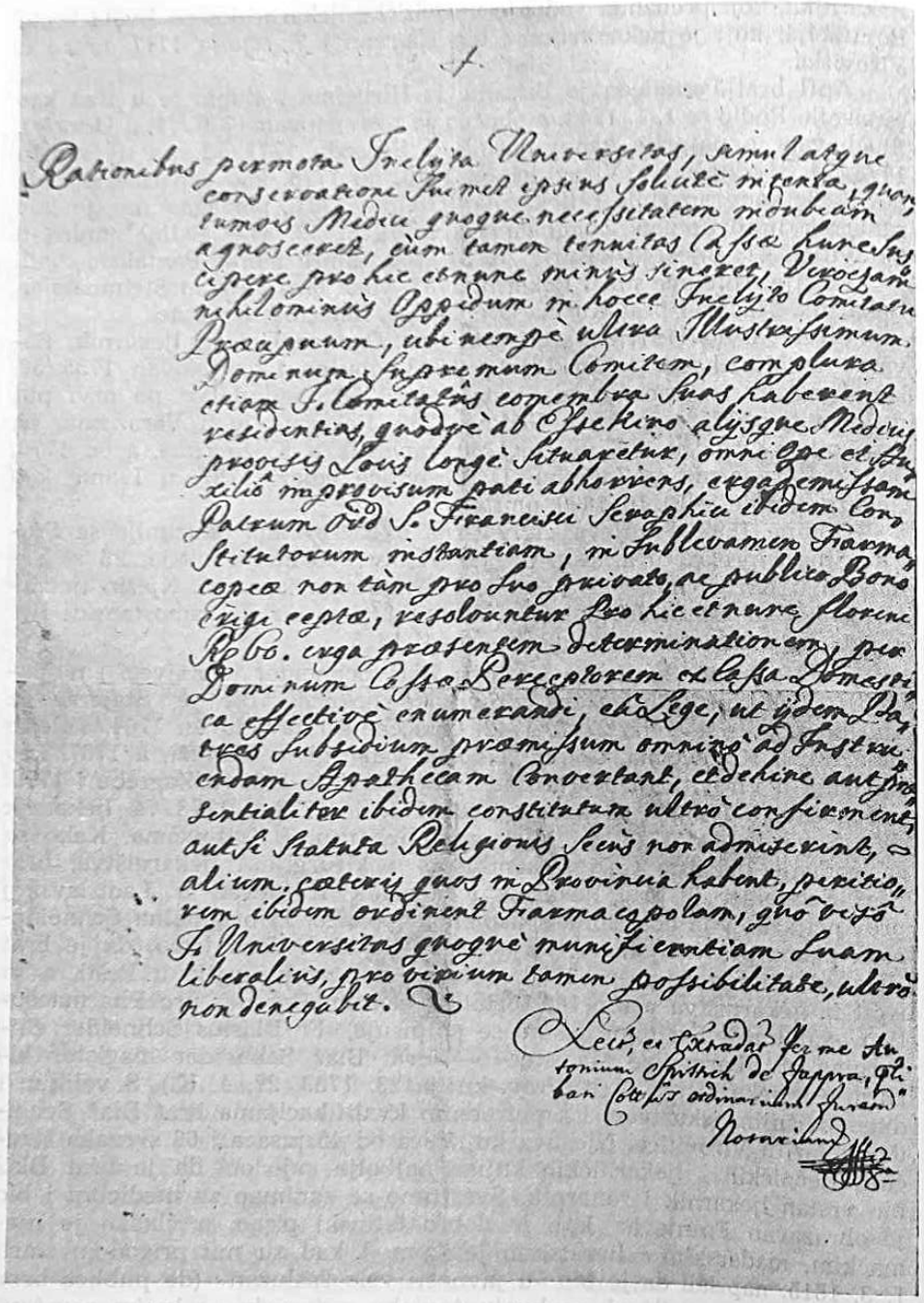

13. Articulus Županijskog Vijeća odobrava otvaranje Franjevačke Ljekarne 1748. u Virovitici

Foto: V. Sudarević

S bratom Blažom Schneiderom u Virovitici su radili: od 1797/98. brat Gabrijel Jakopović. Rodio se 25. 8. 1757. u Biškupcu kod Varaždina. Obučen je i zavjetovan 1780./81. u Križevcima. Ljekarništvo je učio kod Blaža Schneidera u Križevcima od 1782. do 1791, a onda je 1791. do 1794. prakticirao u Ivaniću i vodio tu ljekarnu od 1794. do 1797, da na koncu 1804. na Peštanskom sveučilištu položi ispite i dobije diplomu, kojom je proglašen magistrom kirurgije i ovlašten za vršenje kirurške prakse u svim zemljama Ugarske, Hrvatske i Austrije. Ta je diploma javno izdana 4. lipnja 1805. u Kapošvaru u skupštini šimeške županije, jer je brat Gabrijel Jakopović od 1797. do 1825. vodio samostansku ljekarnu Ladislavske provincije u Segezdu, u Mađarskoj, gdje je 18. 8. 1825. i umro. (ta se diploma čuvala u arhivu zagrebačkog samostana).

Od 1798. do 1804. s bratom Blažom radio je u Virovitici i brat Izaija Schmidt, ranarnik i ljekarnik.

Računske knjige virovitičkog samostana od 1783. do 1802. spominju, da je samostan plaćao kao pomoćnika u ljekarni Ivana Martinelli. Ovaj se naziva i »provisor Apothecae«, što znači da je nabavljao potrebne ljekarničke materijale. Radio je u ljekarni od 1786. do 11. 11. 1793., kad je umro, jer je tada samostan platio stolaru za lijes 3 forinta (AVS b) I. Introitus, Exitus).

Ljekarničke materijale samostanska je ljekarna naručivala u Beču i u Varaždinu, a ponekad i u Osijeku, (AVS b) I.).

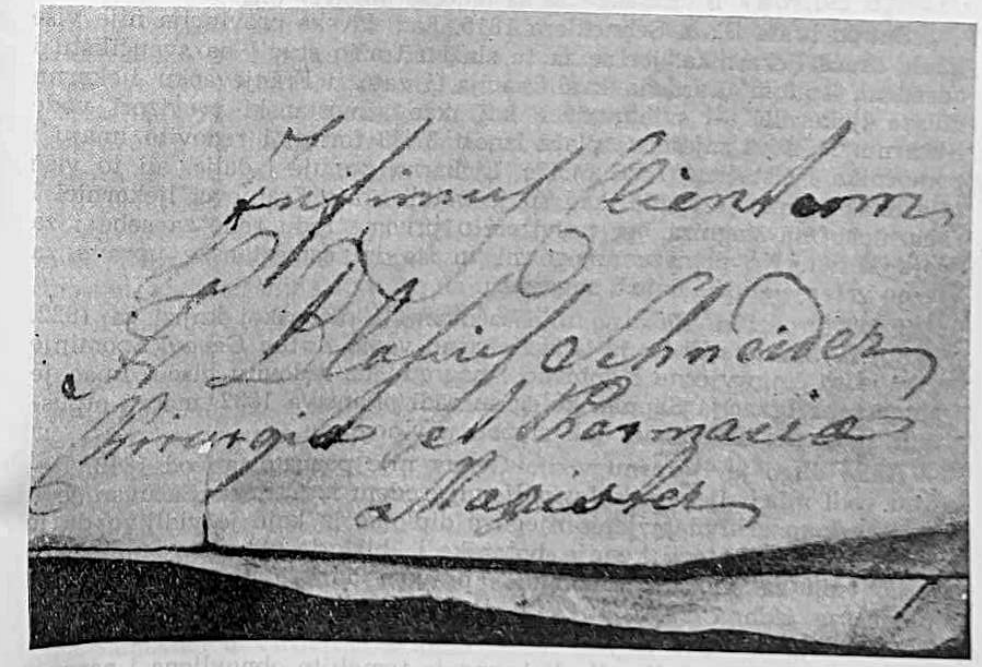

Originalni potpis Blaža Schneidera, Franjevca, iz pisma provincijalu A. Horjassu 27. 4. 1789.

Foto: V. Sudarević

Nadzornu službu u ljekarni svake je godine u ime gradske uprave vršio liječnik, kojeg se ponekad naziva i fizikom. Tako 1785. stoji u knjizi izdataka: »Liječniku koji je pregledao ljekarnu prema kraljevskoj odredbi 12 forinti«, a 14. 10. 1791. »gospodinu liječniku gradskom fiziku za pregled ljekarne 13,30 forinti«. (AVS b) I.). I kasnije je vidljivo da su svake godine gradski liječnici — fizici — pregledavali ljekarnu i primali određenu plaću za taj posao.

b) *Virovitičke primalje (babice) u 18. stoljeću*

Prema izvještaju arhiđakona Ivana Paxya iz 1757. u Virovitici su bile 4 primalje (babice): Mara Jelić, Ana Odicki, Mara Čosić i Barbara Radić (Prot. 30/II.).

Godine 1783. arhiđakon Taisperger navodi u Virovitici 14 primalja (babica). Katarina Baburek, Mara Lebinac iz Ljubljane, Marta Baburek iz Ljubljane, Manda Marenković iz Ljubljane, Kata Stanišević iz Ljubljane, Urša Selesković, Marta Grgešinović iz Marinove, Eva Božić iz Kovačke, Mara Skokos iz Marinove, Bara Odicki iz Čimena, Mara Ferenčević, Mara Filipović, Dora Božinac i Mara Drvenkar. Sve su ove primalje po liječnicima ispitane i ne postoje tužbe na njihovo nepoznavanje u vršenju službe. (Prot. 34/VI.).

c) *Stagnacija i prestanak Franjevačke ljekarne*

Smrću brata Blaža Schneidera 1815. Ladislavska provincija nije više imala braće ljekarnika, jer se za tu službu tražio studij na sveučilištu i određena ispitom utvrđena kvalifikacija, i zato u Franjevačku ljekarnu dolaze ljekarnici — svjetovnjaci, koji kao samostanski provizori vode ljekarnu. Njihova mjesečna plaća iznosi 37,30 forinti i redovito imaju i pomoćnika i čistačicu (AVS b) II.). Ljekarna posluje i dalje, ali to više nije onako, kako je radila, kad su je vodili braća Franjevci ljekarnici i ranarnici. Ona stagnira, jer provizori u prvome redu rade za sebe i za svoju korist. Ne pomaže mnogo ni to što im samostanske uprave za vjerno vršenje službe daju i nagrade.

Popis provizora ljekarne nije sačuvan. U računskoj knjizi za 1822. (AVSb) II.) našao sam da je tada ljekarnu vodio *Antun Gevay*. Spominje se da je to činio vjerno i dobivao i nagradu uz redovitu plaću. Imao je i pomoćnika Ignacija Sappla, kojeg su radi pijanstva 1832. morali otpustiti iz ljekarne, ali su mu dali službu u vinogradu.

Kako dugo je ljekarnu vodio Gevay nije poznato, ali od 1842. ljekarnu vodi mladi ljekarnik *Josip Hondl*, rodom iz Osijeka. Sačuvan je u samostanskom arhivu prijepis njegove diplome iz koje je vidljivo da je studirao u Pešti kolegij kemije, botanike i »historia naturalis publica« te položio ispit za službu ljekarnika s pravom da prakticira ljekarništvo. Diploma je izdana 25. 7. 1842. u Pešti. Hondl je tada imao 22 godine (AVS 19. st. god. 1842.).

Za vrijeme Josipa Hondla ljekarna je temeljito obnovljena i napravljena su ulazna vrata s ulice 1847. Nad ulazom je bio natpis »Apotheca« (AVSc) I. za 1847.)

Godine 1856. ljekarnu od Hondla preuzima kao samostanski provizor *Josip Gürth*, ljekarnik. On skida natpis »Apotheca« i stavlja novi »Ljekarna k svetom Križu«. Ljekarnu je vodio 8 god. od 1856. do konca srpnja 1864. Iz Virovitice je otišao u Podravsku Slatinu i ondje je otvorio ljekarnu pod imenom »Ljekarna k svetim apostolima Ćirilu i Metodu«.

Od kolovoza 1864. ljekarnu u Virovitici preuzima *Ivan Kapistran Bész*, ljekarnik. Pod njegovim vodstvom ljekarnu je samostan obnovio, namjestio i u pristojno stanje doveo. Bilo je to 1866. a obnova je stajala 1400 forinti. Tad su napravljeni ormari koji se i danas još nalaze u prostorijama ljekarne, a vjerojatno i ona ulazna vrata, koja su izvana sada uklonjena (AVSc) I. za 1866.).

Bész je ljekarnu vodio kao samostanski provizor do 1877, kad ju je kupio za sebe. Uprava Ladislavske provincije je 3. 9. 1875. na svome sastanku u Kanjiži dopustila samostanu u Virovitici da može ljekarnu prodati — tj. namještaj, sprave i lijekove — ljekarniku Ivanu Bészu. Ugovor o prodaji je sklopljen 22. 12. 1877. U ime samostana u Virovitici sklopio ga je gvardijan otac Jeronim Horvath s ljekarnikom Ivanom Bészom. Prodana je za 10.000 forinti. Bész je 5.000 forinti morao odmah dati, a ostalih 5.000 forinti ostat će kod kupca Bésza kao glavnica za koju će plaćati 7% kamata u četvrtgodišnjim obrocima do isplate glavnice. Ako kupac ne plati na vrijeme samo jedan rok isplate kamata, morat će odmah isplatiti cijelu glavnicu. Kupac će prodanu ljekarnu preuzeti u svoje vlasništvo sa svim teretima i koristima od 1. siječnja 1878.

Bész je u isto vrijeme sklopio sa samostanom u Virovitici ugovor o najmu zgrade, u kojoj je ljekarna sa svim prostorijama u prvom katu te zgrade, s podrumom i tavanom i dijelom bašće. Najamninu će plaćati godišnje 450 forinti. Najam mu se daje doživotno, ali s tim da u slučaju prestanka vršenja ljekarničke službe ili ako bi tu službu prenio na nekog drugog pa makar i privremeno, pravo najamnine prestaje bez ikakva otkaza. I ovu je najamninu dužan plaćati četvrtgodišnje u iznosu od 112 forinti i 50 novčića. Najmoprimac Bész ne može bez dopuštenja najmodavca samostana u Virovitici prenijeti svoja prava na svoje nasljednike. Popravak zgrade i porez za zgradu ljekarne plaća najmodavac Samostan, a unutrašnje popravke najmoprimac Bész.

I tako je konačno Franjevačka ljekarna u Virovitici 1. siječnja 1878. — stotrideset godina nakon svog osnutka — prešla u ruke svjetovnog ljekarnika Ivana Bésza, koji ju je vodio sve do svoje smrti 1918. — punih 40 godina. Po slikama koje su sačuvane iz tog razdoblja vidi se da je Bész imao puno smisla za prostor pred ljekarnom koji je bio vrlo pomno ukrašivan grmljem i cvijećem. Bio je taj prostor i ograđen oniskom ogradom od letvica.

Poslije smrti Ivana Bésza (1918.) sklopila je Bészova ostavnina po upravitelju Ernestu Blažekoviću novi ugovor sa samostanom u Virovitici i to samo za zgradu ljekarne, bez vrta i podruma, i to najdalje do 31. srpnja 1919.

Samostan u Virovitici sklopio je 31. ožujka 1921. ugovor s Josipom i Marijom Sallopek, kojim se daje u najam zgrada u kojoj je ljekarna, zatim nuzgredna zgrada u dvorištu, u kojoj se nalazi tvornica sode i dio

dvorišta uz prozore zgrade ljekarne, koji moraju ograditi ukusnom željeznom ogradom. Dopušta im se i upotreba bunara u samostanskom dvorištu. Godišnja najamnina je 18.000 kruna, plativo unaprijed četvrtgodišnje. Zgrada i ostalo iznajmljuje se od 1. siječnja 1921. do 31. 12. 1930. Marija i Josip Sallopek obvezuju se da će i nadalje u istoj zgradi voditi »Ljekarnu k svetom Križu« i da će ispražnjene prostorije iznutra i zgradu izvana popraviti. Za taj popravak će odmah uložiti 30.000 kruna. Najmoprimci Sallopek se obvezuju da će sve ljekarije na liječničke i veterinarske recepte samostanu u Virovitici besplatno davati.

Poslije Sallopeka ljekarna prelazi Bienenfeldu, a onda 1950. prestaje djelovati i danas su u prostorijama njezinim društvene prostorije pjevačkog društva »Rodoljub«.

d) Braća Franjevci ljekarnici i ranarnici

1735. — 1745. Gerber brat Bonifacije, chyr.
1746. — 1749. Hagn brat Kuzma, chyr.
1750. — 1777. Gerber brat Bonifacije, apoth. et chyr.
1756. — 1757. Büx brat Simon, chyr.
1758. — 1765. Geiger brat Damjan, chyr.
1766. — 1767. Röttenböck brat Kuzma, chyr.
1767. — 1768. Schneider brat Blaž, chyr.
1768. — 1774. Rach brat Roman, chyr. (1774. apoth.).
1774. — 1775. Simon brat Nikola, chyr.
1775. — 1782. Apfl brat Pantaleon, apoth. et chyr.
1781. Zunghammer brat Roman, apoth.
1783. — 1784. Steinmassler brat Faustin, apoth.
Grefflicher brat Kuzma, chyr.
1784. — 1797. Geiger brat Damjan, apoth.
1792. — 1815. Schneider brat Blaž, apoth. (posljednji)
1797. — 1798. Jakopović brat Gabrijel, subapoth.
1798. — 1804. Schmidt brat Izaija, chyr.

e) Ljekarnici i samostanski provizori

1822. Gevay Antun, apoth.
1842. — 1856. Hondl Josip, apoth.
1856. — 1864. Gürth Josip, apoth.
1864. — 1878. Bész Ivan, apoth.

f) Samostalno vode ljekarnu

1778. — 1918. Bész Ivan, apoth.
1921. — Sallopek Josip, apoth.
Bienenfeld

Franjevačka knjižnica u Virovitici posjeduje 45 auktora iz područja medicine i ljekarništva sa 66 svezaka knjiga iz 16. 17. i 18. stoljeća, koje se u kartoteci vode pod naslovom *Medicina*. Prigodom proslave 220. godina medicinske službe u Virovitici — studeni 1968. — bile su izložene u prostorijama Jugoslavenske Narodne armije.

Sačuvane slike i kipovi iz 18. stoljeća

U samostanu je sačuvano slika i kipova, koji su nastali u 18. stoljeću, a pretežno su djelo braće Franjevaca, slikara.

Slike:

1. *Marija Pomoćnica,* ulje na platnu, naslikano u Beču 1760., 150 x 112 cm, u širokoj profiliranoj rami. Nalazila se na oltaru u Pejačevićevoj kapeli u dvorcu. Godine 1791. donešena u samostan.

2. *Smrt Svetoga Josipa,* ulje na platnu, 133 x 79 cm, bez rame, slikar nepoznat, 18. stoljeće.

3. *Marijino Uznesenje,* ulje na platnu, 185 x 120 cm, rama ukrašena i posrebrena, slikar nepoznat, izvorno se nalazila na oltaru Majke Božje, 18. stoljeće.

4. *Sud Božji — simbolika,* ulje na platnu, 71 x 54 cm, 18. st., slikar nepoznat, u običnoj tamnoj rami.

5. *Sveti Franjo dobiva porciunkulsko oproštenje,* ulje na platnu, 200 x 120 cm, originalna rama marmorizirana, naslikana 1767, brat Damjan Bittner i brat Luka Auleidner, franjevci. Stavljala se 2. kolovoza na glavni oltar.

6. *Navještanje Marijino,* ulje na platnu, rama originalna, tamna, završava gore polukružno, 177 x 150 cm, slikar nepoznat, 18. stoljeće.

7. *Sveta Ana s malom Marijom,* ulje na platnu, rama originalna, tamna, profilirana s polukružnim završetkom gore, 205 x 123 cm, slikar nepoznat, 18. stoljeće.

8. *Bezgrješna Djevica,* ulje na platnu, 115 x 90 cm, u ovalnoj originalnoj crno marmoriziranoj rami, 1767, brat Damjan Bittner i brat Luka Auleidner, franjevci slikari.

9. *Sveti Josip,* ulje na platnu, 115 x 90 cm, originalna ovalna rama tamno marmorizirana, 1767, brat Damjan Bittner i brat Luka Auleidner, slikari.

10. *Sveti Franjo Asiški,* ulje na platnu, 115 x 90 cm, originalna ovalna rama tamno marmorizirana, 1767., brat Damjan Bittner i brat Luka Auleidner, slikari.

11. *Sveti Bonaventura,* Franjevac, ulje na platnu, 115 x 90 cm, originalna ovalna rama tamno marmorizirana, 1767., brat Damjan Bittner i Luka Auleidner, slikari.

12. *Sveti Antun Padovanski,* ulje na platnu, 115 x 90 cm, originalna ovalna rama tamno marmorizirana, 1767., brat Damjan Bittner i Luka Auleidner, slikari.

13. *Sveti Ljudevit,* Franjevac, biskup, ulje na platnu, 115 x 90 cm, originalna ovalna rama tamno marmorizirana, 1767., brat Damjan Bittner i brat Luka Auleidner, slikari.

14. *Sveti Paškal, Baylonski*, Franjevac, ulje na platnu, 115 x 90 cm, originalna ovalna rama tamno marmorizirana, 1767., brat Damjan Bittner i brat Luka Auleidner, slikari.

15. *Sveti Ljudevit*, francuski kralj, trećoredac, ulje na platnu, 115 x 90 cm, originalna ovalna rama tamno marmorizirana, 1767., brat Damjan Bittner i brat Luka Auleidner, slikari.

Slike od 8 do 15 naslikane su za samostansku blagovaonicu.

16. *Zadnja večera*, ulje na platnu, 205 x 625 cm, originalna uska, profilirana rama, tamno marmorizirana, u samostanskoj blagovaonici, naslikali 1767. brat Damjan Bittner i brat Luka Auleidner.

17. *Franjevački grb*, ulje na platnu, oblik srca, uokvirena štuko-ramom na stropu blagovaonice, 1767. brat Damjan Bittner i brat Luka Auleidner, slikari, 60 x 70 cm.

18. *Sveti Rok*, trećoredac, ulje na platnu, 120 x 90 cm, uokvirena štuko-ramom ovalnog oblika, naslikana na stropu blagovaonice 1767, brat Damjan Bittner i brat Luka Auleidner.

19. *Presveto Trojstvo*, ulje na platnu, 150 x 120 cm, uokvirena štuko-ramom ovalnog oblika, naslikano na stropu blagovaonice, 1767. brat Damjan Bittner i brat Luka Auleidner.

20. *Sveti Franjo Asiški i Sveti Dominik*, ulje na platnu, 150 x 120 cm, uokvirena štuko-ramom ovalnog oblika, naslikana na stropu blagovaonice 1767, brat Damjan Bittner i brat Luka Auleidner.

21. *Sveti Franjo Ksaverski*, Isusovac, misionar, ulje na platnu, 87 x 67 cm, uska rama, 18. stoljeće, slikar dobar, nepoznat.

22. *Sveti Ignacije Lojola*, Isusovac, ulje na platnu, 87 x 67 cm, uska rama, 18. stoljeće, slikar dobar, nepoznat.

23. *Sveti Alojzije, Isusovac*, ulje na platnu, 87 x 67 cm, uska rama, 18. stoljeće, slikar dobar, nepoznat.

24. *Sveti Stanislav, Kotska*, Isusovac, ulje na platnu, 87 x 67 cm, uska rama, 18. stoljeće, slikar dobar, nepoznat.

Slike od 21 do 24 naslikane su za Pejačićevu kapelu u dvorcu i 1791. inventarno predane virovitičkom samostanu.

25. *Sveti Paškal Baylonski*, Franjevac, ulje na platnu, 145 x 92 cm, profilirana plavičasto marmorizirana rama, 18. stoljeće, slikar nepoznat.

26. *Sveta Walburga*, ulje na platnu, 158 x 94 cm, profilirana rama, plavičasto marmorizirana, gore polukružno oblikovana, slikar nepoznat, ali iz latinskog natpisa: sanCta VaLbVrga VIrgo In perICVLo CaeCItatIs te DeVote InVoCantI aVXILIo aDesse VeLIs (Sveta Walburgo djevice, onome koji te u pogibelji od sljepoće pobožno zazove budi u pomoći) izlazi godina 1760. Poklonio ju je 1767. gospodin Lozek kao zavjetni dar.

27. *Sveti Franjo Solan*, apostol Amerike, Franjevac, ulje na platnu, 145 x 92 cm, 18. stoljeće, slikar nepoznat, godina 1727. ispisana na slici označuje godinu, kad je proglašen svetim.

28. *Sveti Jakob Markijski*, Franjevac, vikar Bosne, ulje na platnu, 77 x 56 cm, smanjena radi oštećenja, inače bila iste veličine kao i pod brojem 27, isti slikar, 18. stoljeće.

29. *Poklon pastira*, ulje na platnu, 93 x 131 cm, 18. stoljeće, slikar nepoznat.

30. *Sveti Franjo Asiški*, ulje na platnu, 90 x 69 cm, bez rame, 18. stoljeće, slikar nepoznat.

31. *Papa Pio IX*, ulje na platnu, 90 x 69 cm, u profiliranoj rami, 19. stoljeće, slikar nepoznat.

32. *Krštenje Ivanovo na Jordanu*, 59 x 45 cm, ulje na platnu, naslikana 1852, slikar nepoznat.

33. *Bičevanje*, ulje na platnu, 38 x 50 cm, u širokoj rami, 18. stoljeje, slikar nepoznat, ali dobar.

34. *Sveti Ivan, evanđelist*, ulje na platnu, 83 x 50 cm, u tamnoj rami, 18. stolječe, slikar nepoznat.

35. *Sveti Antun Padovanski*, ulje na platnu, 60 x 41 cm, uska profilirana, tamna rama, 18. stoljeće, slikar nepoznat.

36. *Sveti Ivan Nepomuk*, ulje na platnu, 136 x 80 cm, na vratima sakristijskog ormara, 18. stoljeće, slikar nepoznat.

37. *Sveti Antun Padovanski*, ulje na platnu, 52 x 38 cm, na sakristijskom ormaru, 18. stoljeće, slikar nepoznat.

38. *Sveta Barbara*, djevica i mučenica, ulje na platnu, 136 x 80 cm, na sakristijskom retablu, 18. stoljeće, slikar nepoznat.

39. *Sveta Ana*, ulje na platnu, 46 x 60 cm, na sakristijskom retablu, 18. stoljeće, slikar nepoznat.

40. *Sveti Antun Padovanski*, ulje na platnu, 93 x 66 cm, naslikana 1777, slikari brat Luka Auleidner i brat Gerard Lechenbaur. Stavljena je na oltar Svetoga Antuna 1803. u bogatoj neoklasističkoj rami, pozlaćenoj i zamijenila kip. Sada se nalazi u samostanu.

41. *»Evo čovjeka«*, ulje na daski, 46 x 32 cm, u profiliranoj rami, tamnoj, slikar nepoznat.

42. *Žalosna Gospa*, ulje na daski, 46 x 32 cm, u profiliranoj rami, tamnoj, slikar nepoznat.

Kipovi i križevi

1. *Sveti Petar*, drvo, 18. stoljeće, 210 cm, s fasade crkve.
2. *Sveti Pavao*, drvo, 18. st., s fasade crkve, 210 cm.
3. *Sveta Barbara*, drvo, 18. st. 93 cm.
4. *Sveta Lucija*, drvo, 18. st., 97 cm, oštećena.
5. *Sveti Ladislav*, drvo, 18. st., 97 cm, oštećen.
6. *Sveti Stjepan*, drvo, 18. st., 98 cm, oštećen.
7. *Sveti Mirko*, drvo, 18. st., 96 cm, oštećen.
8. *Anđeo*, drvo, 18. st., 97 cm, oštećen.

Svi kipovi od 3 do 8 su dobar kiparski rad, boja je s njih skinuta, a nađeni su na tavanu u kapeli M. Božje u Bušetini.

9. *Raspelo*, drvo, 140 x 113 cm, na samostanskom crkvenom hodniku. Primitivan rad 18. stoljeća, kolorirano.

10. *Raspelo*, drvo, 94 x 102 cm, iz kapele Svetoga Križa, kolorirano, primitivan rad, 18. stoljeće, kipar nepoznat.

11. *Raspelo*, drvo, 60 x 53 cm, lijepo barokno, kolorirano, 18. stoljeće, kipar nepoznat.

12. *Raspelo*, drvo, 58 x 54 cm, barokno, nabavljeno za svečane procesije, bogato ukrašeno, 1802., kipar nepoznat (AVSc) I).

13. *Raspelo*, drvo, 58 x 47 cm, kolorirano, 18. st.

14. *Raspelo*, drvo, 67 x 63 cm, savršen kiparski rad, vjerojatno s velikog oltara, rad Josipa Hosingera, jer odaje sve značajke njegova rada. Kolorirano u tonu slonovače s pozlaćenom perizomom.

15. *Uskrsli Krist*, drvo, 63 cm, oštećen, boja skinuta, jednostavan kiparski rad, 18. stoljeće iz Špišić Bukovice.

16. *Uskrsli Krist*, drvo, 70 cm, vrlo dobar kiparski barokni rad, pozlaćen, a karnat u boji slonovače, stoji na posrebrenim oblacima i drži zastavu u lijevoj ruci. Nabavljen je 1807. (AVSc) I.).

17. *Anđeo*, drvo, 73 cm, pozlaćen, dobro sačuvan, iz inventara kapelice starog dvorca, 18. stoljeće.

18. *Anđeo*, drvo, 73 cm, pozlaćen, posrebren i dobro sačuvan iz inventara kapelice starog dvorca 18. stoljeće.

Samostanska knjižnica

Stari dio knjižnice uredio je o. Jerko Knoblehar, 1942. Prema njegovu navodu Samostanska virovitička knjižnica ima 890 djela u 2749 svezaka — do 1. lipnja 1942. Knjige su složene na stalažama pod velikim slovima od A do O i označene velikim i malim slovima i brojevima, te zapisane u kataloge. Napravljene su i dvije kartoteke: I. Po imenima pisaca., II. Po sadržaju koji obrađuju. Lako ih se može naći.

Knjižnica ima i knjige najnovijih izdanja, koje još nisu uvedene u katalog i kartoteke.

Fundus knjiga 17. i 18. stoljeća ima i vrijednih knjiga.

Izvori i literatura

1. Arhivska građa virovitičkog samostana obilježena je s AVS — arhiv virovitičkoga samostana — 18 stoljeća broj spisa. Citiram: AVS 18. st. broj. —
2. Protocollum — dekreti, pisma, odredbe provincijala i Kapitula s najstarijom Kronikom samostana na početku te knjige. Citiram: AVS a) I. To je knjiga in folio.
3. Liber introitus, exitus — primici, izdaci — 5 knjiga in folio. Citiram: AVS b) I. II. III. IV. V.
4. Liber constitutionum conventus Viroviticensis od 1781. — 1894. Knjiga velikog formata sadrži sve što se godišnje nabavljalo novo ili popravljalo staro u crkvi i samostanu. Citiram: AVS c) I.
5. Necrologium od 1655. — 1975. Knjiga mrtvih Ladislavske i naše Provincije, započeta 1808. Citiram: AVS d) I.
6. Oporuke, zakladni listovi, zadužnice i drugi spisi misnih zaklada virovitičkog samostana od 1726. — 1900. Citiram: AVS j) I.
7. Miscellanea No 1 zapisi o. Alojzija Posavec, knjiga in folio. Citiram: ASV k) I.
8. Protocollum — odredbe biskupijske kurije — Zagreb od 1771. — 1788. Uvezana knjiga oktav formata. Citiram: AVŽ a) I. (Arhiv virovitičke župe).
9. Liber raticnum — računska knjiga sela Bušetina od 1798. — 1896. Knjiga in folio. Navodim: AVŽ h) I.
10. Matricula Prov. S. Ladislai Regis I. II. III. Veliki format u Provincijskom arhivu Zagreb.
11. Matricula officiorum Prov. S. Ladislai Regis. Veliki format u Provincijskom ahrivu Zagreb.
12. Matricula Prov. S. Ladislai Regis. Veliki format u Provincijskom arhivu Zagreb.
13. Arhivska građa križevačkog samostana u Arhivu provincije u Zagrebu. Navodim: ARH. Prov. kutija 23. K.
14. Wadding Annales Minorum, IX. i XXI. knjiga, novo zidanje.
15. Fermedžin o. Euzebije, Acta Bosnae, Zagreb 1892.
16. Fermendžin o. Euzebije, Chronicon observantis Prov. Bosnae Argetinae, Starine, Jazu XXII. Zgb. 1890.
17. T. Smičiklas, Codex diplomaticus II. III. IV. V. VI. VII. IX. X. XI. XII. XIII. XIV.
18. I. Kukuljević, Regestra, Starine XXVII. XXVIII. Zgb. 1895. i 1896.
19. R. Lopašić, Prilozi za povijest Hrvatske XVI. i XVII. vijeka iz štajerskog zemaljskog arhiva u Grazu, Starine XVII. i XIX., Zgb. 1885. i 1887.
20. R. Lopašić, slavonski spomenici za XVII. vijek, Starine XXX, Zgb. 1902.
21. Georgius Fejér, Croatiae ac Slavoniae cum regno Hungariae nexus et relationes I. Series Diplomatum, Budae 1839.
22. Ivan Krist. Tkalčić, Monumenta Historica episcopatus Zagrabiensis, vol II. pars III. Zgb, 1874.
23. Archidiaconatus Camarnicensis — Protocolli 91/III., 92/IV., 94/VI., 96/VIII. — Arhiv nadb. Zgr. u Zagrebu.
24. Archidiaconatus Geuscha et Szincze, Protocolli 30/II.
25. Archidiaconatus Vasca, Protocolli 181/V., 182/VI. i 184/VIII.
26. B. Adam Kerčelić, Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabiesis, pars I. tom I. Zgb.
27. Andrea Blaskovich de Blaskovecz, Historia universalis Illyrici, Tom I. — IV. Zgb. 1794.
28. Nikola Schmidth, S. J. Imperatores Ottomanici Tom II. Tyrnaniae.
29. Vjekoslav Klaić, Povijest Hrvata I. II. III. IV. V. Zgb. 1972.
30. Juraj Ćuk, Podravina od Bednje do Vočinke i susjedna područja do polovice četranestog vijeka, Vjesnik kr. Hrv. Slav. Dalm. Zemaljskog arhiva, godina XVIII. sv. 3. Zagreb, 1916.
31. Ferdo Šišić, Županija virovitička u prošlosti, Osijek 1896.

32. Josip Bösendorfer, Crtice iz Slavonske povijesti, Osijek 1910.
33. Građa za historiju Osijeka i Slavonije II. Ive Mažuran, Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702. godine, Osijek 1966.
34. Građa za historiju Osijeka i Slavonije III. Rješenja zemaljske uprave za Slavoniju 1738. — 1742. Osijek 1970.
35. R. Horvat, Povijest Virovitice — u rukopisu.
36. T. Smičiklas, Spomenici o Slavoniji u XVII. vijeku (1640. — 1702). II. dio Zagreb 1891.
37. Stjepan Pavičić, Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji, Zagreb 1953.
38. Kramberger, Virovitica, Vijenac 1880.
39. Vjekoslav Klaić, Zemlje u kojima prebivaju Hrvati, Zagreb 1880.
40. R. Horvat, Slavonija I. Zagreb 1936.
41. Mandić o. Dr Dominik, Franjevačka Bosna, Razvoj i uprava Bosanske Vikarije i Provincije 1340. — 1735. Rim 1968.
42. Jelenić o. Julijan, Kultura i bosanski Franjevci I. Sarajevo 1912.
43. Josip Buturac, Katolička crkva u Slavoniji za turskog vladanja, Zagreb 1970.
44. Csevapovich P. Gregorius, Catalogus Provinciae S. Joannis a Capistrano, Budae 1823.
45. P. F. Joseph Pavissevich, Saecula Seraphica, Osijek 1777.
46. Cavalli a Cuneo P. Sigismundus, Orbis seraphicus historia pars II. t. V. Augustae Taurinorum 1741. Od 379. — 407. stranice govori De Provincia Regularis opservantiae S. Ladislai Sclavoniae.
47. Potočnjak o. Leonardo, Liber notitiarum — iznosi i opširniju povijest virovitičkog samostana i crkve prema samostanskoj Kronici i arhivskim podacima u Provincijalatu Ladislavske provincije, koje je on vidio. Ta se knjiga čuva u Arhivu samostana u Varaždinu.
48. Synoptica Descriptio Provinciae Franciscano — Ladislaianae Pro Conventu Veröcensi in Archyvio conservanda, Compillata 1732. (Arhiv virovitičkog samostana).
49. Statistički godišnjak SRH Zgb. 1972.
50. Cvetković, o. Bogdan, Tragom prošlosti Špišić — Bukovice, Virovitica 1971.
51. Sto godina Dobrovoljnog vatrogasnog društva u Virovitici, Virovitica 1975.
52. Zbornik radova stručnog sastanka liječnika prigodom 220. godišnjice zdravstva u Virovitici 1968, Virovitica 1970.
53. Cuvaj A., Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije I. Zgb. 1910.
54. Arhivska građana za školstvo u Virovitici. AVS — školstvo.
55. Janko Barlé, Crkve među Savom i Dravom pod turskom vlasti g. 1660. (Kat. list 1903. br. 2. str. 18. — 20.)
56. Franjo Pipinić, Župe požeškog konsistoria 1751. godine. (Kat. list 1943. br. 14. i 15. i 17.).
57. J. Buturac, Zagrebačka biskupija 1771. (Kat. list 1937. br. 24.).
58. J. Buturac, Naseljavanje srednje Slavonije u prošlosti (Kat. list 1942 br. 15. str. 172. — 174.).
59. J. Buturac, Franjevci zagrebačke biskupije 1770. (Kat. list 1941. br. 18. str. 211. — 213.).
60. J. Buturac, Nejasna sredovječna topografija Slavonije (Kat. list 1941. br. 21. i 22. str. 257. — 259.).
61. Janko Barlé, Svečanosti prigodom ukopa zagrebačkog biskupa Osvalda Thus (Kat. list 1915. br. 30. 31. i 32.).
62. Schematismus Prov. Croatiae SS. Cyrilli et Methodii ofm 1940.
63. Šematizam Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1969.
64. Šematizmi zagrebačke biskupije za godine: 1873. 1882. 1900. 1912. 1936. i 1966.
65. Gašić Emericus, Brevis consp. hist. dioec. Bosniensis — Diaconvensis et Sirmiensis, Osijek 1944.
66. Vijesti muzealaca i konzervatora hrvatske god. 20. br. 1. Zagreb 1971.

SADRŽAJ:

Virovitica u prostoru i vremenu 9

1. **Od ilirskih Sereta do Rimljana i hrvatskih župa** 11
2. **Pokraj rijeke Verevce** 14
3. **Od Arpadovića do turskog gospodstva** 17
   Koloman i virovitički došljaci (hospites) 18
   Bela IV. u Virovitici 1242. 19
   Kraljica Marija i Virovitica 1248. 20
   Postanak virovitičke županije 20
   Slobodno mjesto Ambroševac 21
   Razvoj virovitičke županije 21
   Slobodno naselje Lipova 22
   Kovnica novca u Virovitici 23
   Kraljica Elizabeta Kumanka i Virovitica 24
   Crkveno izopćenje Virovitice i Lipove 25
   Izopćenje Gisingovaca u Virovitici 26
   Kraljica Elizabeta okončava spor s Timotejom 26
   Dominikanci u Virovitici 27
   Još nekoliko svjedočanstava o Virovitici 13. st. 28
   Virovitica u 14. stoljeću 29
   Preprodavanje Virovitice u 15. stoljeću 30
   Virovitica do turskog osvajanja 32
4. **Tursko vladanje u Virovitici** 34
5. **Oslobođenje od Turaka i vlast Komore** 37
   Uspostava Komore 39
6. **Virovitička županija u novom izdanju** 43
7. **Stanovništvo, govor, značajni događaji** 45
   Nekoliko statističkih podataka 46
   Stari naziv ulica 47
   Potres u Virovitici 1757. 48
   Taubeov opis Virovitice 1777. 48
   Prestavka 2. 5. 1861. Hrvatskom saboru za naslov slob. kralj. grada 49
   Veliki požar u Virovitici 21. travnja 1871. 50
   Ulični virovitički bunari 51
8. **Postanak privrednih i kulturnih ustanova** 51
   Virovitički cehovi 51
   Poštanski ured 52

Tvornica svile, paromlin i ciglana 52
Prva izložba u Virovitici 52
Virovitička štedionica 52
Dobrovoljno vatrogasno društvo 53
Pjevačko društvo »Rodoljub« 53
Tamburaško društvo »Sloga« 54
Dobrotvorno bolničko društvo 54
Mljekarska zadruga 54
Željeznička pruga 54
Telefonsko središte 55
Električna rasvjeta 55
Asvaltni pločnici ulica 55
Hrvatski dom i Vatrogasni dom 55
Cesta prema Grubišnom polju 55

Franjevci i Virovitica 57

1. **Dolazak Franjevaca u Viroviticu** 59
2. **Prisutnost Franjevaca u Virovitici** 63
3. **Djelovanje Franjevaca pod turskom vlašću** 65
4. **Ponovni dolazak Franjevaca u Viroviticu 1684.** 69
5. **Franjevački samostan u Virovitici** 72
   Drveni samostan 72
   Današnji samostan 73
   Postavljanje temeljnog kamena 76
   Dovršenje samostanske zgrade 76
   Izgled samostana 77
   Sredstva uzdržavanja 78
6. **Samostanska crkva svetoga Roka** 79
   Na ruševinama stare — nova crkva sv. Roka 79
   Izgradnja sadašnje samostanske crkve 80
   Izgled samostanske crkve 81
   Pročelje i toranj 82
   Unutrašnje uređenje crkve 85
      Veliki oltar — sveti Rok 86
      Oltar Majke Božje 91
      Oltar svete Ane 92
      Oltar svetoga Franje Asiškog 92
      Oltar svetog Antuna Padovanskog 94
      Oltar svete Katarine 94
      Oltar svetoga Ivana Nepomuka 96
      Oltar svetoga Didaka 97
      Oltar svetog Josipa 99
      Slika sv. Triju Kraljeva 100
      Propovjedaonica 100
      Faldistorijum — sjedala za svećenike u svetištu 103
      Klupe za vjernike u lađi 104
      Klupe na koru 104
      Kip svetoga Franje na koru 106
      Orgulje 106
      Ograda na koru 107
      Slike Križnog puta 107
      Oslikani crkveni prozori 107
      Slika svete Barbare 107
      Slika Marije Pomoćnice 109
      Rokoko drveni svijećnjaci 109
      Kanonske ploče 109
      Crkvena vrata 109
      Zvona 110
      Sat na tornju 110
      Kipovi s crkvene fasade 111
      Sakristija 112
      Sveto posuđe 112
7. **Virovitička župa i njene filijale** 113
   Župa svetih Kuzme i Damjana do 1552. 116
   Kod svetog Luke u Dugom Selu 116
   Župa svetoga Roka od 1684. 118
   Područje župe 119
   Patronatsko pravo 121
   Filijale virovitičke župe 122
      Bukovica 123
      Bušetina 123
   Stare kapele 124
      1. Kapela svetog Emigdija, b. mč. 126
      2. Kapela Presvetog Trojstva 127
      3. Kapela svetoga Križa 128
      4. Kapela svetog Jurja 128
      5. Kapela Marije Pomoćnice u starom dvorcu 128
   Filijala Rezovac 129
   Filijala Krčevine 130
   Filijala Podgorje i Golo Brdo 130
   Filijala Okrugljača 131
   Selo Korija 131
   Groblje u Virovitici 132
   Raspela na virovitičkim ulicama 132
   Bratovštine 133
   Javne procesije 133
   Svećenici rođeni u virovitičkoj župi 134
   Gvardijani i upravitelj župe 134
8. **Kulturna djelatnost Franjevaca u Virovitici** 135
   Studij moralke i filozofije 138
   Učitelji na pučkoj školi 139
   Sačuvani rukopisi i njihovi pisci 139
   Samostanska braća — slikari, kipari, stolari, graditelji orgulja i kovači 140
      a) Slikari i pozlatari 145
      b) Kipari 146
      147

c) 147
d) 148
e) Brat kovač 148

Samostanska ljekarna 148
a) razvoj i uspon sam. ljekarne 150
b) Virovitičke primalje u 18. st. 156
c) Stagnacija i prestanak Franjevačke ljekarne 156
d) Braća Franjevci ljekarnici i ranarnici 158
e) Ljekarnici — samostanski provizori 158
f) Samostalno vode ljekarnu 158

Sačuvane slike i kipovi iz 18. st. 159
Slike 159
Kipovi i križevi 161
Samostanska knjižnica 162

Izvori i literatura 163
Sadržaj 165

KGZ KNJIŽNICA TREŠNJEVKA ZAGREB
030045194

SP R/2009, R/2018.

S
Knjižnica Tina Ujevića
930.85
CVE
V
030045194 / 102.000